

29

ARAşTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

1. CİLT

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

29.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
1. CİLT

23-28 MAYIS 2011
MALATYA

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 153/1

YAYINA HAZIRLAYAN
Adil ZME

Kapak ve Uygulama
Yusuf KOÇER

ISSN: 1017-7663

Kapak Fotoğrafı: *Harun ÖZDAŞ - Nilhan KIZILDAĞ - Emre OKAN*
"Ege-Akdeniz Bölgesi Sualtı Araştırmaları 2010 Yılı Çalışmaları"

Not :Araştırma raporları, yazarlarından geldiği şekliyle, redaksiyonu yapılmadan
yayınlanmıştır. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygl Ofset Matbaacılık
San. Tic. Ltd. Şti.
ANKARA-2012

İÇİNDEKİLER

Bilge HÜRMÜZLÜ, K. KOHLMAYER, A. De GIORGI, P. IVERSEN, A. Coşkun ABUAGLA Arzu İNAN, U. HECEBİL Isparta Arkeolojik Surveyi 2010 Yılı Çalışmaları: Konane (Conana).....	1
Mustafa ŞAHİN 2010 Yılı Bursa İli Yüzey Araştırması Harmancık – Mudanya	11
A. Osman UYSAL Çanakkale İli Lapseki, Biga, Çan, Bayramiç, Ayvacık, Ezine İlçelerinde Türk Dönemi Yüzey Araştırması (2010)	27
Engin AKDENİZ 2010 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları.....	51
Asuman BALDIRAN, Aytekin BÜYÜKÖZER, Zeliha GİDER Taşkent-Seydişehir 2010 Yılı Yüzey Araştırması	69
Ender VARİNLİOĞLU Phrygia ve Lydia'da (Kırsalda) Aile Bağları.....	91
Hasan BAHAR, H. Gül KÜÇÜKBEZCİ 2010 Yılı Konya ve Karaman İlleri İle İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması	97
Thomas CORSTEN, Oliver HÜLDEN Forschungen in Der Kibyratis Im Jahre 2010.....	117
Meral ORTAÇ Bolu İli Yüzey Araştırması 2010: Merkez ve Mudurnu İlçeleri İle Köyleri	129
Aynur ÖZFIRAT Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2010.....	155
Atila ENGİN, Bora UYSAL, Filiz AY ŞAFAK, Aydoğan BOZKURT Sivas İli 2010 Yılı Yüzey Araştırması	173
Derya YALÇIKLI Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2009-2010)	209

Özdemir KOÇAK	
Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2010 Yılı Yüzey Araştırması	231
Christine ÖZGAN, H. Murat ÖZGEN, Kenan EREN, Ayça POLAT, Özel ÇINAR	
Kolophon Antik Kenti 2010 Yılı Yüzey Araştırmaları	263
Osman AYTEKİN	
Artvin-İli ve İlçeleri Çoruh Vadisindeki Tarihi Yollar ve	
Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2010	285
Ahmet YARAŞ	
2010 Güre (Edremit) Yüzey Araştırması	303
Nazlı Çınardalı-KARAASLAN, Ayşegül AYKURT, Yiğit H. ERBİL,	
Neyir Kolankaya-BOSTANCI	
Panaztepe Kazıları Kapsamında İzmir Bölgesi Gediz Deltası	
Yüzey Araştırması 2010 Yılı Çalışmaları	319
Raffaella Pierobon BENOIT	
Mandalya Körfezi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2010	343
F. Arzu DEMİREL	
Burdur İli ve İlçelerinde Neojen ve Pleistosen Dönem	
Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2010	361
Okşan BAŞOĞLU, Simge GÖKKOYUN, Çilem SÖNMEZ, Tuğçe ŞENER	
2010 Yılı Nevşehir İli Miyosen Dönem	
Fosil Yatakları Yüzey Araştırması	369
Christopher H. ROOSEVELT, Christina LUKE	
Central Lydia Archaeological Survey: 2010 Results	383
Ayşe Ç. TÜRKER	
Archaeological Survey Of Early Christianbyzantine	
Period On The Valleys That Reached The Hellespont: 2010 Research	401
Felix PIRSON	
Pergamon 2010- Yakın Çevrede Gerçekleştirilen	
Yüzey Araştırmaları Raporu	429

Mustafa H. SAYAR	
Kilikya Eskiçağ Tarihi-Coğrafyası ve Yerleşim	
Arkeolojisi Araştırmaları 2010	461
Metin KARTAL	
Körtik Tepe Yontmataş Endüstrisi	475
Fusun TÜLEK	
2010 Yılı Osmaniye İli Arkeolojik Araştırmaları.....	491
Marijana RICL	
2010 Epigraphic Survey in the Cayster Valley	505

ISPARTA ARKEOLOJİK SURVEYİ 2010 YILI ÇALIŞMALARI: KONANE (CONANA)

Bilge HÜRMÜZLÜ*

K. KOHLMAYER

A. De GIORGI

P. IVERSEN

A. Coşkun ABUAGLA

Arzu İNAN

U. HECEBİL

Isparta İli ve İlçelerinde yürütülen “Isparta Arkeolojik Surveyi” projesinin 2010 yılı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izniyle 30 Haziran – 29 Temmuz tarihleri arasında yürütülmüştür¹. Isparta Arkeolojik Surveyi (IAS) projesi 2010 yılı çalışmaları,

* Doç. Dr. Bilge HÜRMÜZLÜ, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32260 Isparta/TÜRKİYE, bilgehurmuzlu@gmail.com

Prof. Dr. K. KOHLMAYER, FHTW University of Applied Sciences, Wilhelminenhofstrasse 75 A, D-12459 Berlin/ALMANYA

Dr. A. De GIORGI, Department of Classics at Case Western Reserve University in Cleveland, Ohio/USA and10@case.edu

Dr. Paul IVERSEN, Department of Classics at Case Western Reserve University in Cleveland, Ohio/USA paul.iversen@cwru.edu

A. Coşkun ABUAGLA, Bilkent Üniversitesi İnsanî Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06800 Bilkent/ Ankara/TÜRKİYE, asumanco@bilkent.edu.tr

A. İNAN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32260 Isparta/TÜRKİYE, arzu_inan00@hotmail.com

U. HECEBİL, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32260 Isparta/TÜRKİYE, uygarhecebil@gmail.com.

- 1 2010 yılı çalışmalarımıza Bakanlık Temsilcisi olarak katılmış olan Ahmet Erzurumlu’ya (Konya-Ereğli Müzesi) ve çalışmalara büyük bir emekle katkıda bulunan Prof. Dr. Kay Kohlmeyer ve ekibine (HTW), Yrd. Doç. Dr. Pervin Şenol’a (SDÜ), Maddalena Rumor, Asuman Coşkun Abuagla (Bilkent Üniversitesi), Mélanie Fortin (Berlin); Sezer Seçer (İstanbul Üniversitesi); SDÜ Arkeoloji Bölümü öğrencilerine (Arzu İnan, Uygur Hecebil, Serdar Berber, Banu Dekisizer, Hazal Ezgi Tavşanoğlu, Merve Çetrek ve Fatih Oğuz) desteklerinden dolayı teşekkür ederim. 2010 yılı yüzey araştırması Süleyman Demirel Üniversitesi, Hochschule für Technik und Wirtschaft Berlin ve Case Western Reserve Üniversitesinden oluşan uluslararası ve disiplinler arası bir ekiple; sözü edilen kurumlar, DÖSİM ve Sunan & İnan Kırac Vakfı, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü’nün desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve adı geçen kurumlara çalışmamıza sağladıkları destekten dolayı teşekkür ederiz.

yoğun olarak Konane (Conana) (Gönen) Antik Kenti'nde gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Gönen İlçesi'yle özdeşleştirilen Konane (Conana) Antik Kenti, ilçenin 2 km. kadar kuzeybatısında yer alan Kale Tepe üzerinde bulunmakta olup tescili 2008 yılında Isparta Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir (Resim: 2-3)².

Kuzeybatı Pisidia'nın önemli bir merkezi olan ve doğu - batı, kuzey - güney geçiş noktaları üzerinde konumlanmış olan Konane (Conana) antik kentinde, 2009 ve 2010 yılı yüzey araştırmaları antik kentin sınırlarını ve dönemler boyunca yerleşim alanlarının yayılımını tespit etmeye yönelik olarak yürütülmüştür³. Bu çalışmalardan elde edilen veriler, Kale Tepe'nin güneybatısında yer alan vadide (Resim: 2: IAS 012 ve 014), M.Ö. 7. ve 6. yüzyıl yerleşmesinin varlığına işaret etmektedir. Ele geçen Firig/Lydia seramiklerinin (black on red ve streaked ware gibi) yanı sıra, İonia ve Doğu Akdeniz sahillerinde sıklıkla rastlanan bantlı seramikler, Konane (Conana) antik kentinin Akdeniz sahilindeki yerleşmeler ile ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir (Resim:4). Bölgenin Demir Çağ'da politik ve kültürel açıdan Frigya ve Lidya'nın etkisinde olduğu aşikârdır⁴.

- 2 1874 yılında G. Hirschfeld, Konane'yı Gönen'e atfeden ilk bilim adamıdır, bkz. G. Hirschfeld, *Vorläufiger Bericht über eine Reise im südwestlichen Kleinasien*, 315-316. Gönen'de yürütülen diğer çalışmalar için bkz. H. Rott, *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadoken und Lykien*, Leipzig, 1908: 82; W. H. Buckler, et al., *Monumenta Asia Minoris Antiqua* IV, Manchester, 1933; M. Özait, "1984 ve 1985 Yılı Isparta Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları", 4. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 26-30 Mayıs 1986, Ankara (1987) 323-333, Res. 16; Th. Drew-Bear, "Arameia, Konana, Pisidia Antiocheia'sından Yeni Yazıtlar", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26, Ankara 26-30 Mayıs 2007, Ankara (2008): 147-54.
- 3 2009 ve 2010 yılı çalışmalarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. B. Hürmüzlü, A. De Giorgi, P. A. Iversen, "New Research in Northwestern Pisidia: Ancient Konane (Conana) and its Territory", *CollAn* VIII, 235-256 (2009); Hürmüzlü, B., "Kuzeybatı Pisidia'da Bir Kent: Konane (Conana)", *TEBE Haberler* 30, 29-31 (2010); B. Hürmüzlü, "Isparta Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2009 Konane Antik Kenti ve Çevresi" *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 8, 124-126 (2010); <http://www.case.edu/artsci/clsc/ias/isparta.html>.
- 4 Hürmüzlü, B., "Pisidia Bölgesi'nde Ele Geçen Anthemion Tipi Steller", *CollAn* VI, 97-114 (2007); Hürmüzlü, B., "Pisidia'da 'Gözü Geleneklerinin' Işığında Kültürler Arası İlişkiler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 1-22 (2007); Hürmüzlü, B., "Remarks on Cultural Interactions in the Earlier Periods of North West Pisidia", in: H. Löhr - G. Mehnert - A. Slawisch - A. Mehnert - R. Einicke - St. Lehmann (eds.), *Zurück zum Gegenstand. Festschrift für Andreas E. Furtwängler, Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes*, hrsg. von F. Bertemes u. A. E. Furtwängler, Bd. 16, 2, Langenweißbach, 493-500 (2009).

2009 ve 2010 yıllarında Konane’den ele geçen, M.S. 2–4. yüzyıla tarihlenen mezar steller arasında, Frigce, Pisidce, Makedonca, Yunanca ve Latince isimlere rastlanmaktadır. Bölgenin çeşitli kültürlerle iç içe yaşamasına işaret etmelerinin yanı sıra, özellikle Frigce isimler Konane (Conana) ve çevresinin yüzyıllar boyunca Frig kültür etkisi altında kaldığını açıkça göstermektedirler. Örnek olarak, M.S. 4. yüzyıla tarihlenen bir mezar steli üzerinde görülen Appas (Ἀππας) genel olarak Küçük Asya’da ve sıklıkla Frigya’da karşımıza çıkan, Frigce veya Pisidce kökenli bir isimdir. Aynı mezar steli üzerinde Yunanca ve Makedonca olan “Antipatros ve Teimotheos” isimleriyle birlikte kullanılmıştır (Resim 5)⁵. Ammia (kadın) ve Appas’ın (erkek), saç stilleri geç tarihlleme için önemli bir kriter oluşturmaktadır⁶.

1	Ἀντίπατ[ρ]ο[ς καὶ] Τειμόθεος	Antipatros ve Teimotheos
	Ἀμμία καὶ Ἀππαδὶ	Ammia ve Appas’ın
	μνήμης	hatırası
	χάριν.	için.

5 IAS_K_I_09_0026. Halen Isparta Müzesi’nde korunmaktadır. Oldukça açık kahverengi kireçtaşından (Munsell 10YR 8/3). Üst ve alt kısımları kırılmıştır. Bir kadın ve bir erkek büstü kabartması yer alır. 23.07.2009 Göletevler Mahallesi, 14 Sokak (Gönen) yakınlarında taş yığını içerisinde bulunmuştur (GPS koordinatları: 4206109N; 36281172E; yükseklik: 1118 m.). Korunan yükseklik: 0.470 m.; Genişlik: 0.410 m.; Kalınlık: 0.130m.; Harf yüksekliği: 0.014 – 0.020 m.; Satır aralığı: 0.004 – 0.009 m.

6 Karşılaştırma için bkz. R. R. R. Smith, “Late Antique Portraits in a Public Context: Honorific Statuary at Aphrodisias in Caria, A.D.300–600”, *The Journal of Roman Studies*. 89, 155–189 (1999).

Gönen’de ele geçen diğer bir yazıt M.S. 3. veya 4.yüzyıla tarihlenmelidir (Resim 6)⁷:

1	Αὐρ(ήλιος	Aur(elius)	
	Ἴμαν Αὐρ(-) Ι.	Iman	Aur(-) Ι.(?)Λουκί- Luci-
	ου	ΑΝΔΙ(?)	us’un Oğlu. ANDI(?)
	καὶ	ve	
5	Μα-	Ma-	
	ρκια-Αὐ[ρ](ηλίω)	Ἴμανrcia-	
	νῆ Λουκίω[υ]	ne in kızı	
	Μαρ-	[- - - - -]	Mar[- - - - -]
	[κ- -]	[- - - - -][c- -]	[- - - - -]

Iman, ve diğer bir versiyonu olan Eman⁸, Yunan-Roma olmayan bir isimdir ve Pisidia’da oldukça yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhtemelen Pisidce’dir⁹.

Yukarıda sözü edilen arkeolojik ve epigrafik buluntular, özellikle Frig kültür etkisinin, politik değişimler sonrasında dahi yüzyıllarca devam ettiğine işaret eden epigrafik buluntular söz konusudur. Bu bölgede de Hellenistik Dönemden itibaren Yunanca kullanılmaya başlamasına ve baskın dil olmaya devam etmesine rağmen, yerel diyalektler de Roma Dönemi içerine dek kullanılmaya devam etmiştir.

7 IAS_K_I_09_0027. Halen Isparta Müzesinde korunmaktadır. Gönen Akmeşe mevkiinde bulunmuştur (GPS koordinatları: 4205802N; 360278710E; yükseklik: 1152 m.). Oldukça açık kahverengi kireçtaşından (Munsell 10YR 8/2). Alt ve üst sağ kısım kırıktır. Üst kısım ortada rozetin yer aldığı bir alınlık şeklindedir. Üst kısmında akroter kırıktır. Gövdede üzüm salkımının sarktığı girlandın altında yazıt yer almaktadır. Harfler oldukça sık ve eşit olmayan iki sütun halinde kazanmıştır. Taşın üzerindeki sonradan oluşan siyah leke ve bozulmalar yazıtın okunmasını güçleştirmektedir. Korunan yükseklik: 0.580 m.; Genişlik: 0.289 m.; Kalınlık: 0.120m.; Harf yüksekliği: 0.013 – 0.026 m.; Satır aralığı: 0.004 – 0.009 m.

8 Ἐ.emfor t Muund i e μαν 2009 yılında Isparta Arkeolojik Surveyi tarafından bulunan diğer bir yazıtta daha karşımıza çıkmaktadır (IAS_K_I_09_0031).

9 Αὐρήλιος Ἴμαν adı Pisidia Antiokhia’da M.S. 3. yüzyılda oldukça yaygındır, bkz. W.M. Ramsay, “The Tekmoreian Guest-Friends: An Anti-Christian Society on the Imperial Estates at Pisidian Antioch,” W.M. Ramsay, ed., *Studies in History and Art in the Eastern Provinces of the Roman Empire*, written for the quatercentenary of the University of Aberdeen by seven of its graduates. Aberdeen (1906): 305–377: p. 319, no. 2,1.38; p. 333, no. 10, 1. 2; p. 333, no. 12, l. 10; p. 335, no. 15, ll. 35, 44 ve 45; p. 337, no. 16, ll. 37, 40, 49, 50, 55 ve 73; p. 340, no. 18, l. 43; p. 342, no. 19, l. 14; W.M. Ramsay, “The Tekmoreian Guest-Friends,” *JHS* 32 (1912): 151-170: 164, no. 27, l. 5 ve l. 13.

Konane (Conana) antik kentinde yürütülen çalışmaların diğer bir önemli sonucu Hellenistik Dönem yerleşmesinin Kale Tepe üzerinde merkezlendiğinin belirlenmesi olmuştur. Kale Tepe yerleşmesi yaklaşık olarak 1656 m. yükseklikteki tepe üzerinde yer almaktadır ve etkileyici bir biçimde tahkim edilmiştir (Resim: 2). 2009 yılında belgelenen bu saptamanın yanı sıra, Kale Tepe'nin özellikle M.Ö. 1. yüzyıldan daha geç bir tarihe gitmediği de toplanan seramiklerden anlaşılmaktadır. 2010 yılı çalışmaları, Kale Tepe'deki merkezi yerleşimin yanı sıra, Hellenistik Dönemde vadiye yayılan küçük ölçekli yerleşmelerin (çiftliklerin?) varlığını ortaya koymaktadır (Resim 2: IAS 023).

Son olarak, Konane antik kenti ve çevresini belgeleme çalışmalarının önemli bir kapsamını antik kentin yol güzergâhlarının anlaşılmasına yönelik çalışmalar oluşturmaktadır. 2009 yılında ele geçen iki yeni Roma Dönemi mil taşı, Konane'nin Tetrarşi Dönemindeki güçlü varlığına işaret etmektedir¹⁰. M.S. 4. yüzyıla tarihlenen bu mil taşları, bulundukları noktadan fazla uzağa ait olmamaları gerektiği savlandığında, yerleşmenin sınırları ve yol güzergâhları hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Yüzey araştırması çalışmalarının önemli bir bölümünü Konane (Conana) ve çevresindeki antik kentlerin birbirine nasıl bağlandığını saptamak; Via Sebastia ile ilişkilerini belirlemek ve Kuzeybatı Pisidia yol sistemlerini açıklamaya çalışmaktır.

Bu çalışmalara önemli bir katkı sağlayacak olan şanslı diğer bir buluntu ise, 2010 yılı çalışmalarında Kızılıçık köyü yakınlarında ele geçen bir diğer mil taşıdır (Resim 2: WP012 ve 7). M.S. geç 3. yüzyıla ya da erken 4. yüzyıla tarihli bu sınır taşı, bir çiftçinin, modern yolun yanındaki tarlasının kenarındaki taş yığını içinde bulunmuştur. Asıl yerine çok yakın olması kuvvetle muhtemel bu mil taşı Konane antik kentinin kuzeybatı yol güzergâhı hakkında önemli ipucu sağlamaktadır. Silindirik biçimli ve beyaz kireç taşından yapılmış olan bu sınır taşı¹¹, İmparator Diocletianus'a, Valerius Maximianus'a, Constantinus'a ve olasılıkla Galerius'a da ithaf edilmiştir. Olasılıkla kent adının ve mil

10 B. Hürmüzlü, A. De Giorgi, P. A. Iversen, "New Research in Northwestern Pisidia: Ancient Konane (Conana) and its Territory", *CollAn* VIII, 2009: 241, 250, Fig. 1.

11 (Munsell 2. 5YR 1/ 1); Ölçüler: Yükseklik: 0. 730 m.; Çap: 0. 350 m.; Çevresi: 1. 110 m.; Harf Yüksekliği: 0. 038 – 0. 050 m.; Harf Arası Boşluk: 0. 00 m. – 0. 018 m.

mesafesinin yer aldığı taşın alt bölümü de kırılmıştır.

Αὐτοκ[ράτορσιν]

Καίσαρ[σιν] Γαῖω Οὐαλ(ερίω)

Διοκλῆ[τι]ανῶ

καὶ Μ(άρκω) Αὐρ(ηλίω)] Οὐαλ(ερίω)

Μαξιμι[αν]ῶ, εὐσεβέσιν,

Εὐτυχέσι[ν, ἄ]νεικήτοισιν [Σεββ(αστοῖς)]

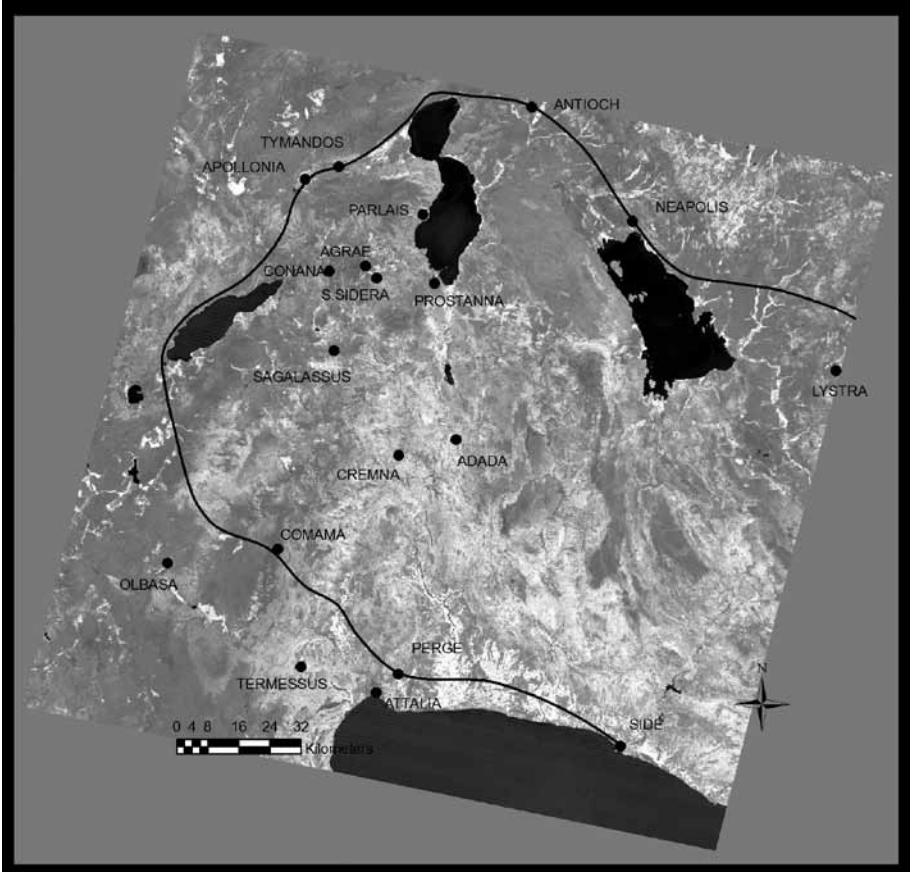
κα[ὶ] Φλα[υίω Οὐαλ(ερίω)]

[Κωνσταντίω κτλ. - - - - -]

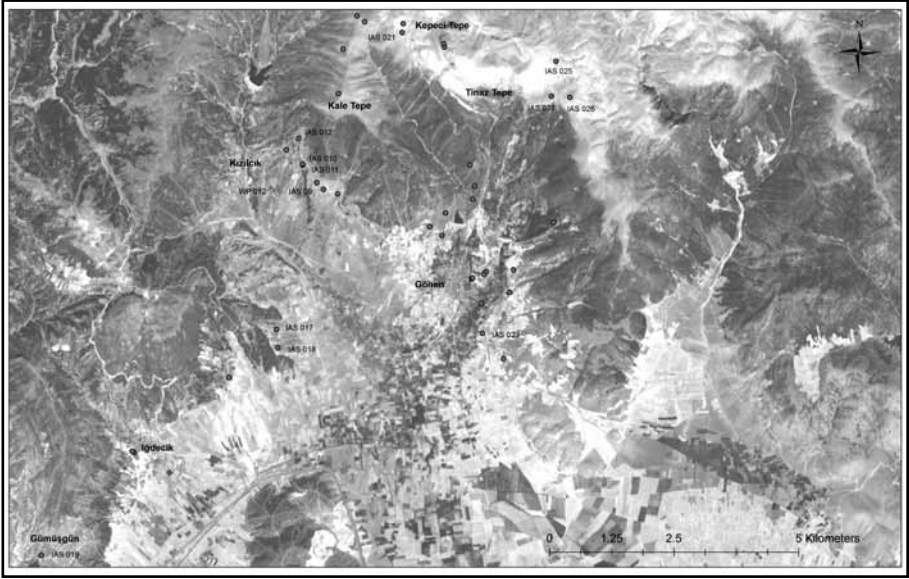
[- - - - -]

İmparatorlar Caesar Gaius Val(erius) Diocletianus Puius Felix Invictus
Augustus ve Marcus Aurelius Val(erius) Maximinianus Puius Felix Invictus
Augustus ve Flavius Valerius [Constantinus vb. -----] [- - - - -]

Tarih: M.S. 293 – 305

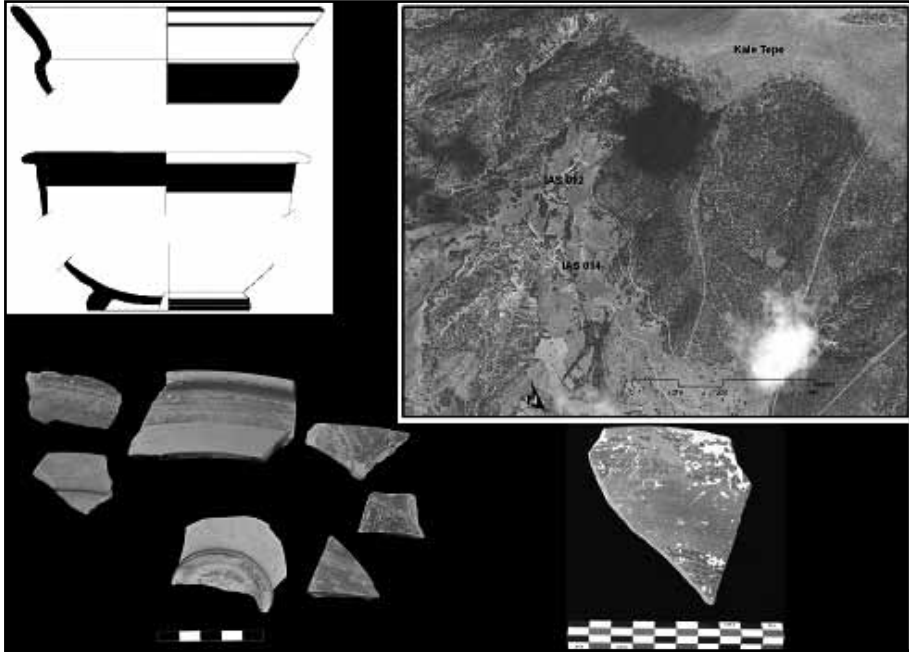
Resim 1: Pisidia ve Via Sebaste Yolu (A. De Giorgi, IAS Arşivi).

Resim 2: Kale Tepe Üzerindeki Savunma Sistemi (B. Hürmüzlü, IAS Arşivi).

Resim 3: Isparta Arkeolojik Surveyi 2009 ve 2010 Çalışma Alanları (A. De Giorgi, IAS Arşivi).

Resim 4: Konane Demir Çağ Yerleşmesi ve Buluntuları (U. Hecebil, A. De Giorgi, IAS Arşivi).

Resim 5: IAS_K_I_09_0026 (Isparta Müzesi) (P. Iversen, IAS Arşivi).

Resim 6: IAS_K_I_09_0027 (Isparta Müzesi)
(P. Iversen, IAS Arşivi).

Resim 7: WP012 (Isparta Müzesi)
(P. Iversen, IAS Arşivi).

2010 YILI BURSA İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

HARMANCIK - MUDANYA

Mustafa ŞAHİN*

Bursa ve çevresi yüzey araştırmasına 2010 yılında da devam edilmiş ve Harmancık ile Mudanya ilçelerinde incelemelerde bulunulmuştur¹. Araştırma Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü ve Harmancık Belediyesi tarafından desteklenmiştir. Yardımları ve destekleri için merhum Rektörümüz Prof. Dr. M. Mete Cengiz ve Harmancık Belediye Başkanı Mustafa Çetinkaya'ya minnettarız. Yüzey araştırması boyunca bizimle birlikte olan ve uyumlu çalışmalarıyla bize katkıda bulunan Bakanlık Temsilcimiz Mustafa Poyraz'a teşekkür ederiz. Ayrıca büyük bir özveri ve gayretle çalışmaların her aşamasında katkıda bulunan Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. İ. Hakan Mert, Öğretim Görevlisi Reyhan Şahin'e, Araştırma Görevlileri Serkan Gündüz ile Ali Altın'a ve Yüksek Lisans öğrencimiz Berkay Dinçer'e de teşekkürü bir borç biliriz.

Harmancık ve Mudanya ilçeleri ile bunların köylerini kapsayan yüzey araştırması 1 Haziran 2010 tarihinde başlanmış ve 18 Haziran 2010 tarihinde sona ermiştir. Araştırmada öncelik Harmancık ilçesinde yer alan köylere verilmiştir, yağmurların arazi çalışmalarını engellemesi üzerine Mudanya İlçesine geçilmiştir.

Yüzey araştırması esnasında Harmancık'ta altı tane yeni yerleşim yeri tespit edilerek SİT kapsamına alınması sağlanmış ve Mudanya İlçesinde SİT sınırların genişletilmesi için başvuruda bulunulmuştur.

Harmancık ilçesi köylerin konumları ve yol güzergâhları göz önünde bulundurularak Kuzey ve Güney olarak kendi içinde iki bölgeye ayrılmıştır. İlk etapta Harmancık'ın kuzeyinde bulunan köyler ziyaret edilmiştir. Bunlardan Çatalsöğüt, Çakmak, ve Bayramlar köylerindeki incelemelerimiz

* Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN. Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle - Bursa / TÜRKİYE. E-mail: mustafasahin@uludag.edu.tr

1 Yüzey araştırması Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 20.05.2010 tarih ve 106205 sayılı izinleri ile yürütülmüştür.

2009 yılında tamamlanmıştı. Kuzeydoğuda yer alan Akalan, Demirciler, Kılavuzlar, Yayabaşı, Hobandanişment, Gülözü (Kürt Köyü), Yeşilyurt (Kanılıcı), Doğancılar, Köçekler, Okçular ve Ballısaray köylerinde ise 2010 kampanyasında incelemeler yapılmıştır. Böylece Harmancık'ın kuzeyinde yer alan yerleşim alanlarının tamamında taramalar sona ermiştir.

2010 yüzey araştırmasında ilk uğradığımız yerleşim Nalbant Köyü olmuştur. Mihmandarımızın yer göstermesi üzerine Cuma Camii mevkiinde incelemelere başlanmıştır (Resim: 1)². Bilindiği gibi, Osmanlı döneminde her köye imam verilemediği için Cuma Camii adı verilen ortak camiler inşa edilmiştir. Cami, üzerindeki kitabeye göre 1957 yılında onarılmıştır. Ancak camiide çok sayıda devşirme malzeme kullanıldığı dikkat çekmektedir (Resim: 2-4)³. Camiinin duvar temellerinin de mermer bloklar kullanılmıştır. Mermer blokların dizilme şekli bunların muhtemelen in situ olduğuna işaret etmektedir. Bloklar caminin kuzey sınırında Doğu-Batı doğrultusunda 950 cm. uzanmakta, caminin girişinde ise Kuzey-Güney doğrultusunda 310 cm. içeri doğru girmektedir. Köşe bağlantılarında, birisi açıkça görülebilen, sunaklar yer almaktadır⁴. Sol köşede yer alan sunak üzerinde 5 satırı okunabilen Yunanca bir yazıt bulunmaktadır (Resim : 3)⁵. Giriş kapısının her iki köşesinde ise birer tane monolit mermer sütun yer almaktadır. Bu sütunlar sıva nedeniyle dışarıdan belli olmayıp, sadece iç taraftan görülebilmektedir.

Cami içindeki ahşap direkler ise yine mermer sütun kaideleri üzerinde durmaktadır (Resim: 4). Kaidelerin üzerinde ahşap kaplama olduğu için ölçüleri alınamamıştır⁶. Kaidelerin *in situ* olduğu varsayılırsa, burada daha önce bazilikal planda inşa edilen bir yapının bulunduğunu ileri sürmek

2 Harmancık'taki incelemelerimizde mihmandarlığımızı yapan Sayın Ramazan Üzü ve şöförümüz yapan Sayın Nurettin Demir'e teşekkür ederiz.

3 Cuma Caminin koordinatları 35690108D ve 4398492K. Deniz seviyesinden 871 m. yükseklikte yer almaktadır.

4 Köy muhtarı Hasan Yıldız'ın ifadesine göre, üzeri sıva ile kapatılmış olan sunak üzerinde de yazıt yer almaktadır.

5 Sunağın üzerindeki yazıtın tamamı şans eseri daha önce E. Schwertheim tarafından okunarak yayınlanmıştır. E. Schwertheim, Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia, I.K. 33 (1987), 49 No. 61 Taf. 14. Sunağın ölçüleri: Üst profil genişliği: 52 cm., Gövde genişliği: 48 cm., Yükseklik: 48 cm., Derinlik: 40 cm., Üst profil derinliği: 46 cm. Yazıtta harf yüksekliği ise 2 cm. olarak ölçülmüştür.

6 Kaidelerden sadece birinin üst profil genişliği 32 cm. olarak ölçülebilmektedir.

mümkündür. Caminin üst örtüsünü taşıyan direklerin kaideler üzerine yerleştirilmesi ile yine bazilikal planda bir cami tasarı ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak caminin muhtemel bir antik yapının temelleri üzerine inşa edildiğini düşünüyoruz. Bu durumu yapının çevresinde topladığımız seramik parçaları da güçlendirmektedir. Günlük kullanıma işaret eden seramik parçalarına göre yapının geç Roma veya Bizans çağlarına kadar geri gittiğini savlamak olasıdır. Yine caminin cemaat yerinin üst katında duvara monte edilmiş olan bir mezar steli Geç Roma Dönemi tarihi ile bu varsayımımızı destekler niteliktedir (Resim : 2)⁷.

Cami çevresinde Antik Çağa ilişkin bulguları sayı olarak artırmak mümkündür. Örneğin caminin yaklaşık 20 m kuzey doğusunda bir çeşme yıkıntısı bulunmaktadır. Çeşmenin temelinde mermer blokların kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Define amaçlı tahribat çeşmenin sonunu hazırlamıştır.

Caminin kuzey doğusunda yaklaşık 50 m. mesafede Nalbant Mezarlığı bulunmaktadır. Mezarlığın içinde de iki adet mermer bloğa rastlanmıştır. Bunlardan ilki yivler nedeniyle baştabana ait olabilir. Yine köy muhtarın ifadesine göre, köylüler tarla sürerken bazen pulluklara mermer bloklar takılmakta, ancak arazileri ellerinden alınır korkusu ile tekrar gömülmektedirler.

Nalbant Köyü'nün en muhteşem yeri köylüler tarafından Asar Tepe olarak adlandırılan mevkidir⁸. Tepe Cuma Cami mevkiinin yaklaşık 1200 m. güney batısında yer almaktadır. Tepenin en üst noktası deniz seviyesinden yaklaşık 880 metre yüksektedir. Tepeye tırmanırken yamaçta tespit ettiğimiz Kalkolitik Döneme ait olabilecek seramik parçaları bu alanı daha da ilginç hale getirmiştir. Tepe üzerinde çok sayıda pişmiş toprak küp parçasına ve küçük seramik kırıklarına rastlanmıştır. Seramikler arasında Hellenistik Döneme ait olabilecek parçalar da yer almaktadır (Resim: 5). Ana kayanın üzerini kaplayan toprak örtünün fazla kalın olmaması burada bir tepe yerleşiminin

7 Mezar stelinin ölçüleri: Okunabilen Y: 99, Okunabilen G: 65 ve D: 31 cm. İnce kristalli ve gri damarlı beyaz mermerden mezar stelinin alınışında bir rüzgar gülü betimi bulunmaktadır.

8 Tepenin koordinatları: 35 689 124 D ve 439 7886 K, 35 688 992 D ve 439 7916 K, 35 689 034 D ve 439 7933 K, 35 689 012 D ve 439 7868 K.

olduğunu akla getirmektedir. Tepenin bütün araziye karşı hakim konumu da yerleşimin önemine işaret etmektedir. Tepenin üzerinden bakıldığında doğuda Gürsu, güney doğuda Okçular, güneyde Ballısaray ve sonrasında Kütahya'nın arazileri, Batıda Yaylabası ve Kılavuzlar görülebilmektedir.

Tepeden inerken yamaçta defineciler tarafından açılan bir çukurda iskelet kalıntısı ile karşılaştık. Yerleşimin nekropol alanının bir bölümü muhtemel burada yer almalıdır.

Asartepe'ye tırmanırken rastladığımız erken dönem seramiklerine tepenin üzerindeki yerleşimde rastlayamadık. Bunun üzerine sahayı biraz geniş tutarak inmeye başladık. Gruplardan birisi beklediğimiz erken dönem seramiğini Asartepe'nin kuzeydoğusunda yer alan ve Yarardı olarak adlandırılan yaklaşık 150 x 100 m. ölçülerindeki düzlükte buldu⁹. Yamaçlara bulduğumuz seramik parçaları olasılıkla buradan aşağı akmış olmalıdır.

Nalbant Köyü, mevki olarak bir anlamda Cuma Cami ile Asartepe'nin nerede ise tam ortasında kalmaktadır. Köyün uzun bir tarihi geçmişi olduğu köyün içinde ve çevresinde bulunan kalıntılardan da anlaşılmaktadır. Köylüler tarafından köyün kuzeyindeki yamaçta çok sayıda mezarın bulunduğu ifade edildi. Define amacıyla açılan çukurlarda bu iddianın doğru olduğu anlaşılmaktadır. Nekropol sahasının geniş bir alana yayılmış olduğu sulama deposunun bulunduğu Sakarca mevkiinde yapmış olduğumuz incelemelerde daha iyi anlaşılmıştır. Burada açılan define çukurlarından birisi açıkça bu alanda nekropol bulunduğunu belgelemektedir (Resim: 6). Doğubatı yönde uzanan mezar ana kayaya oyulmuş olup üzerinin nasıl kapatıldığı belli değildir¹⁰.

Köyde mermer bloklara da rastlamak mümkündür. Bunlardan en ilginç olanı üzerinde birkaç harfi okunabilen sunak parçasıdır (Resim: 7)¹¹. Ayrıca köyün sakinlerinden Mustafa Uysal'ın bahçesinde bulunan mermer korkuluk

9 GPS Koordinatları 35 689 346 D ve 4398169 K. Deniz seviyesinden yüksekliği 822 m.

10 Ölçüler: Uzunluk: 232 cm., Genişlik: 57 cm. ve Derinlik: 120 cm.

11 Sunağın, üst profil genişliği: 48 cm. Gövde genişliği: 44 cm. Derinliği: 45 cm. ve Yüksekliği: 88 cm. dir.

parçası¹² ve sütun gövde parçası¹³ da kayda değer buluntular arasında yer almaktadır.

Harmancık ilçesinde ikinci durağımız Gülözü (Kürt) Köyü olmuştur. Burada önce Gavur evleri mevkiine gittik¹⁴. Yüzeyde bol miktarda moloz taş bulunmaktadır. Bununla birlikte çok yoğun olmasa da günlük kullanıma ait kaba seramik parçaları da yer almaktadır. Burası bir yerleşim yeri olabilir. Ancak fazla ipucuna rastlamadık.

Yeşilyurt Köyünde ise sadece köy camiinin önünde gri damarlı beyaz mermerden bir sütun tamburu parçası¹⁵ ve bir kaide parçası¹⁶ bulunmaktadır. Bunların dışında herhangi bir kalıntıya rastlayamadık.

Güzergahtaki son uğradığımız köy Harmancıkalan-Akalan'dır. Burada Kamil Akalın'ın mihmandarlığında kale mevkiye geldik. Kalede prehistorik çağ seramiği ve duvar kalıntısı bulunmaktadır. Sonrasında prehistorik döneme işaret eden seramik parçalarının bulunduğu Ebelemkaşı olarak adlandırılan alana gidilmiştir¹⁷. Burada ayrıca Tümülüs olabilecek bir tepe mevcuttur (Resim: 8). Yoğun bitki örtüsü ve çok geniş bir alana yayılması nedeniyle kesin bir şey söylemek zordur. Tümülüs, Keles İlçesinde bulunan Menteşe Nekropolünde olduğu gibi küçük moloz taşlarla oluşturulmuştur.

Kuzey doğu Harmancık güzergahında ziyaret ettiğimiz son köy olan Hobandanişment'te caminin avlusunda birisi sütun gövdesi¹⁸, birisi çift yarım sütun başlığı¹⁹ ve birisi sunak²⁰ olmak üzere üç adet mermer mimari malzeme bulunmaktadır (Resim: 9-10). Bunların tamamı Bizans çağına aittir.

12 Korunan ölçüler: Uzunluk: 52 cm. Genişlik: 26 cm. Kalınlık: 12 cm.

13 Çap: 28 cm. Yükseklik: 46 cm. Dübel deliği çapı: 3,5 cm.

14 Mihmandarlığımızı yapan sayın Emin Aytekin'e çok teşekkür ederiz.

15 Ölçüleri: Çap: 30 cm. ve Uzunluk: 47 cm.

16 Ölçüleri: Üst Profil genişliği: 60 cm., Gövde genişliği: 42 cm., Derinlik: 43 cm. ve Yükseklik: 50 cm.

17 Koordinatları: 35686679D ve 4403177K. Deniz seviyesinden yüksekliği: 705 m.

18 Yükseklik: 182 cm, çap 65 cm.

19 Ölçüler: Yükseklik: 37 cm., Genişlik: 64 cm., Derinlik: 27 cm.

20 Ölçüler: Yükseklik: 52 cm., Genişlik: 53 cm., Derinlik: 48 cm., Niş genişliği: 25 cm., Niş yüksekliği: 16 cm., Niş derinliği: 5,5 cm.

Köydeki en dikkate değer buluntuya Demirkaynak Hazretleri Türbesinin bulunduğu köy mezarlığında rastlanmıştır²¹. Türbe onarılırken içerden bir takım mermer malzeme dışarı çıkartılmış. Bunlar arasında gri damarlı beyaz mermerden bir adet mezar steli ön plana çıkmaktadır (Resim: 11)²². Mezar steli iki parçadan oluşmaktadır. Parçalardan birisi yaklaşık 30 m. uzaklıkta parçalanmış sütun parçasının yanında bulunarak üzerine eklenmiştir. Böylece yan tarafındaki motifler de tamamlanmıştır. Mezar stelinin üzerinde 15 satırdan oluşan bir yazıt bulunmaktadır. Bu bölümün ortasında sonradan bir kanal açılmıştır. Yan bölümde ise tahrip olmuş şekilde alçak kabartma, ikili bir motif yer almaktadır. Bununla birlikte çevreye gelişigüzel dağılmış mermer mimari bloklar dikkat çekmektedir. Bulutuların tamamı defineciler tarafından tahrip edilmiştir.

Türbenin içinde ise Bizans Dönemi'ne ait yarım sütunlar bulunmaktadır. Bunlardan birisinin üzerinde bitkisel motif yer almaktadır. Bu alanlardaki mermerler arasında bir adet sütun kaidesi de dikkat çekmektedir.

Bir diğer yol güzergâhı Okçular ve Ballısaray yönüne doğru ilerlemektedir. Okçular köyünde mihmandarlığımızı muhtar Ahmet Gülşen yapmıştır. Köy içerisinde cami bahçesinde birisi üzerinde yazıt bulunan sütun gövdesi²³ ve diğeri üzerinde ok ucu bitişli yarım daire motifi bulunan kaide²⁴ olmak üzere iki adet Bizans dönemine ait mermer mimari parça bulunmaktadır.

Ballısaray köyünde ise eski caminin avlusunda birisi ikili sütuna ait Bizans çağı sütun başlığı²⁵ ve diğerleri iki adet mermer sütun gövdesi²⁶ olmak üzere üç adet gri damarlı beyaz mermerden mimari malzeme bulunmaktadır. Cami pergolesinin direklerinden birisine kaide olarak kullanılan sütun başlığının arka yüzü işlenmeden bırakılmıştır. Mermer mimari malzemeler bir kiliseye ait olmalıdır.

21 Koordinatlar: 35 690 729D ve 439 9297K. Deniz seviyesinden yükseklik: 913 m.

22 Ölçüler: Yükseklik: 98 cm. Genişlik: 49 cm. Derinlik: 36,5 cm. Kaide derinliği: 46 cm. Dübel deliği: 3 x 4 cm. Harf yüksekliği: 2,5 cm.

23 Ölçüler: Çap: 30 cm. Yükseklik: 82 cm.

24 Ölçüler: Yükseklik: 21 cm. Derinlik: 62 cm. Genişlik: 70 cm.

25 (Ölçüler: Genişlik: 63 cm. Derinlik: 39 cm. Yükseklik: 21 cm.)

26 Bezemesiz sütun parçasının ölçüleri: Yükseklik: 65 cm. Çap: 31 cm. Üzerinde haç motifi bulunan sütun tamburunun ölçüleri: Yükseklik: 70 cm., Çap: 33 cm.

Ballısaray Köyü ile birlikte Harmancık'ın kuzeyinde bulunan köylerin tamamı incelenmiştir. 2010 programında sadece kuzeyde bulunan köylerde araştırma yapmayı planlamıştık. Tahmin edildiğinden daha hızlı bir şekilde ilerlememiz nedeniyle Harmancık araştırmalarına bir gün daha ayırarak Güneyde bulunan yerleşimleri de ziyaret etmeye başladık. Bunlardan ilki Harmancık'a bağlı Kepekdere mahallesidir. Burada eski Muhtar Hüsnü Çetin'in evinin bahçesinde bir sunak bulunmaktadır²⁷. Sunağın üzerinde günümüzde tamamen tahrip olmuş durumda olan 8 satırlık bir yazıt yer almaktadır. Hüsnü Bey, yaklaşık aynı yerden çıkartılan bir adet sunak ve üç adet kaidenin daha köy camisinin avlusunda bulunduğunu söylemesi üzerine cami avlusuna gidilmiş ve sütun kaidelerinin caminin revağında kaide olarak kullanıldığı tespit edilmiştir²⁸.

Hüsnü Bey'in yer göstermesi üzerine köyün güneyinde yer alan ve Asar Tepe olarak adlandırılan tepe de ziyaret edilmiştir²⁹. Tepe çam ağaçları ile kaplı durumdadır. Yoğun olmamakla birlikte yüzeyde seramik parçaları bulunmaktadır (Resim: 12).

Kepekdere mahallesi ile birlikte Harmancık'taki çalışmalarımıza 2010 sezonu için ara verilerek Mudanya ilçesine geçilmiştir. Buradaki ilk durağımız Kapanca mevki olmuştur. Zeytinbağı ile Eşkel beldeleri arasında kalan sahada deniz kıyısında bir limana ait kalıntılar dikkat çekmektedir (Resim: 13)³⁰. Uzaktan bakıldığında yaklaşık W formuna sahip olan limanın güney mendireğini iri kesilmiş yerli taştan oluşan bloklar oluşturmaktadır. Deniz kıyısında duran ve zamanla yamaçtan akan toprakla büyük ölçüde dolan yapının bir liman olduğunu mendirek üzerinde yatık olarak duran gemi bağlama taşı açık bir şekilde göstermektedir (Resim: 14). Liman çevresinde yüzeyde değişik dönemlere ait çok sayıda seramik parçası bulunmaktadır.

27 Ölçüleri: Yükseklik: 80 cm. Profilli derinlik: 46 cm. Profilsiz derinlik: 38 cm. Genişlik: 38 cm.

28 Mezar altarı ölçüler: Yükseklik: 90 cm. Genişlik: 37 cm. Profilli genişlik: 41 cm.

Kaide 1 Ölçüler: Yükseklik: 27 cm. Genişlik: 52 cm. Derinlik: 51 cm. Üst çap: 40 cm.

Kaide 2 Ölçüler: Yükseklik: 22 cm. Üstçap: 33 cm.

Kaide 3 Ölçüler: Yükseklik: 27 cm. Korunan Genişlik: 42 cm. Üst çap: 33 cm.

29 Koordinatlar: 35 687 667 D ve 439 1449 K. Deniz seviyesinden yükseklik 824 m.

30 Bu konuda ayrıca bkz. M. Şahin – Y. Polat – T. Zimmermann, "Der Hafen von Kapanca: Ein neuer Vorschlag zur Lokalisation der Stadt Caesarea Germanica", Olba 19, 2011, 203-232.

Bununla birlikte Liman çevresinde çok sayıda defineci çukurunun bulunduğu da özellikle vurgulanmalıdır. Liman, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 05/05/2006 tarih ve 1431 sayılı kararı ile SİT kapsamına alınmıştır. Ancak çevrede yaptığımız incelemeler seramik parçalarının koruma altına alınandan daha geniş bir sahaya yayıldığını ortaya koymuştur. Bu nedenle Bölge Koruma Kurulu'na belirlenen sınırların biraz daha genişletilmesi yönünde öneride bulunulmasına karar verilmiştir.

2010 sezonunda son olarak Mudanya'da Apameia / Myrleia kentinin oturduğu alanda incelemelerde bulunulmuştur³¹. Yine Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 20.05.2010 tarih ve 106205 sayılı kararı ile SİT kapsamına alınan alanda yaptığımız incelemelerde yüzeyde çok sayıda Klasik ve Hellenistik Çağa ait seramik kırıklarına rastlanmıştır (Resim: 15). Yapılan SİT incelemesinde dikkati çeken; alanın çok dar tutulduğudur. Kentin limanının günümüzde Petrol Ofisi dolun tesislerinin altında kaldığı anlaşılmaktadır. Kentin Petrol Ofisine doğru ilerlediğini 2009 yılında Bursa Müze Müdürlüğü tarafından açılan sondaj çukuru en iyi şekilde göstermektedir. Sondaj çukurunda henüz yüzeyde olunmasına rağmen hemen temel kalıntılara ulaşılmıştır. Kentin doğu sınırının en azından mevcut dere yatağına kadar uzanması gerektiğini, burada bir bölümü yüzeyde izlenebilen yapı kalıntısı göstermektedir. Bu nedenle Bölge Koruma Kurulu'na SİT sınırlarının genişletilmesi konusunda başvuruda bulunulmasına karar verilmiştir. Kentin 1. Derece SİT kapsamında kalan ve Akropol olarak adlandırılan bölümünde çok sayıda defineci çukuru ile de karşılaşmıştır. Önlem alınmadığı takdirde ilerde çok büyük tahribatların meydana gelmesi kaçınılmazdır.

2010 yılındaki yüzey araştırmalarımız Mudanya ilçesinde yer alan ve büyük bir bölümü halen yapılaşmaya açılmamış olan antik Apameia / Myrleia kentindeki incelemelerle sona ermiştir.

---

31 Mudanya'da yaptığımız yüzey araştırması esnasında Emekli Müze Müdürü Öcal Özeren ve Müze Uzmanı Recep Okçu bize mihmandarlık yapmıştır. Her ikisine de katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

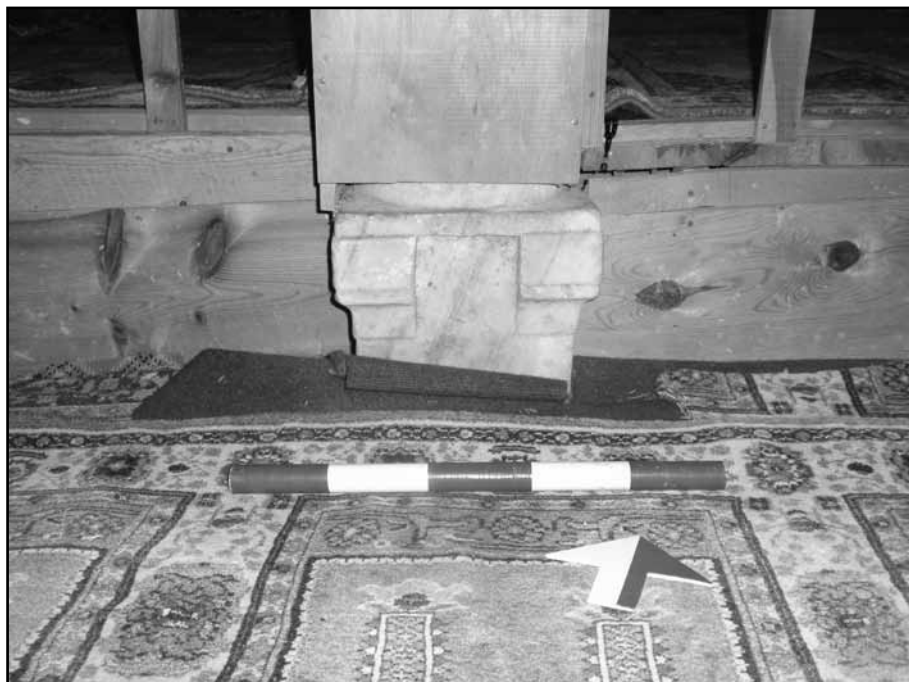
Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

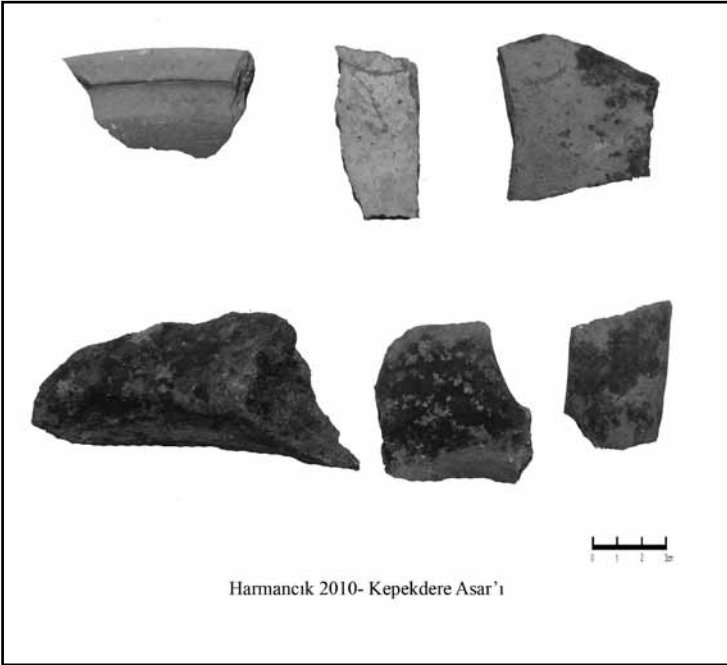
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

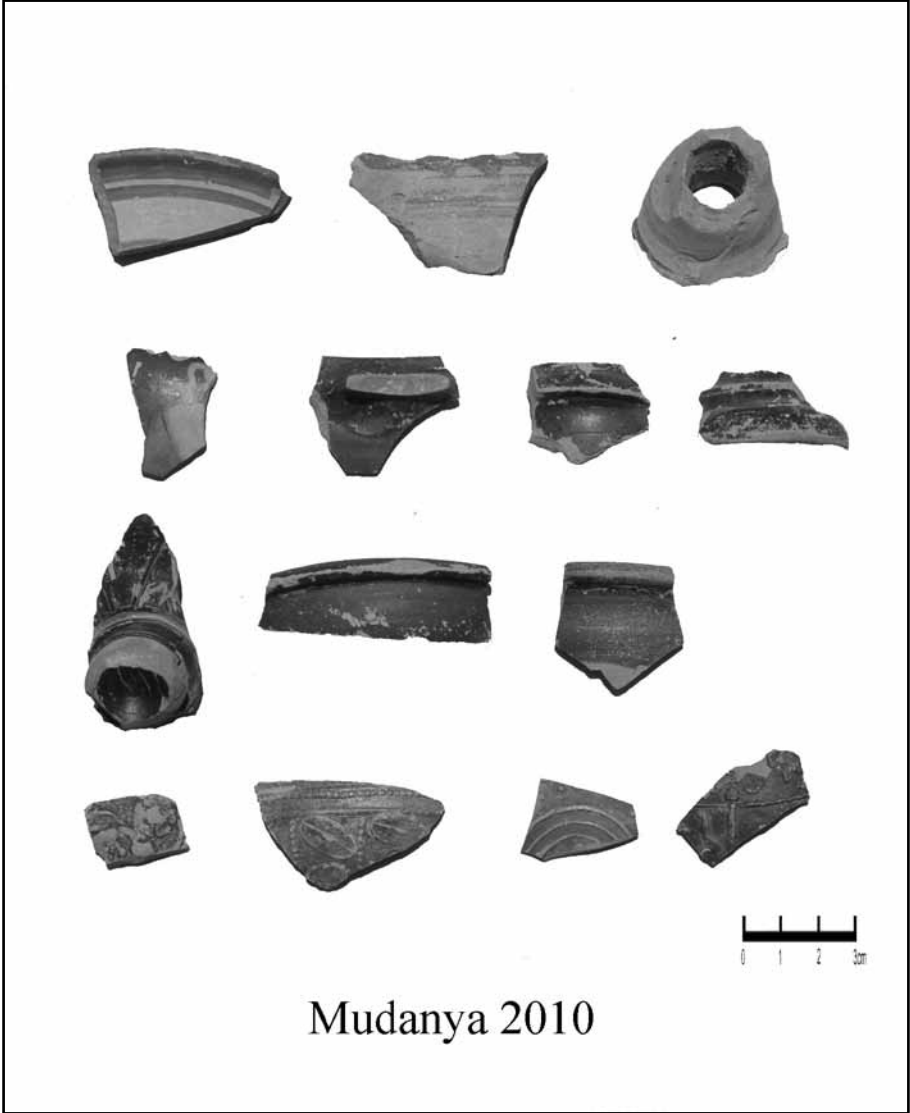
Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

ÇANAKKALE İLİ LAPSEKİ, BİGA, ÇAN, BAYRAMİÇ, AYVACIK, EZINE İLÇELERİNDE TÜRK DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (2010)

A. Osman UYSAL*

Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle başlamış olduğumuz yüzey araştırmasının 2010 sezonu çalışmaları 13-24 Eylül 2010 tarihleri arasında yapılmıştır. Yüzey araştırmasına bakanlık temsilcisi Ayşe Aytemur ile birlikte bölümümüz elemanlarından Yard.Doç.Dr. Zekiye Uysal, Yard.Doç.Dr. Alptekin Yavaş, Dr. Mesut Dünder, Araş.Gör. Yusuf Acioğlu ve Araş.Gör. Oğuz Koçyiğit iştirak etmişlerdir.

Bu dönem çalışmaları özellikle Lapseki ilçesi, Ayvacık'ın Babakale ve Kösedere köyleri ile Ezine merkezde yürütülmüştür.

1) LAPSEKİ İLÇESİ

a) İlçe Merkezi: Kuruluşu M.Ö. VII. Yüzyıla kadar inen Antik Lampsakos¹ Türkler tarafından fethedildikten sonra "Lapseki" telâffuzuyla anılmaya başlanmıştır. Lapseki ilçe merkezinde Gazi Süleyman Paşa Camii ve yanındaki hamam kalıntısı incelenmiştir. Arşiv kayıtları Lapseki'deki caminin banisi olarak Rumeli Fatihi Gazi Süleyman Paşa'yı göstermektedir.² İlk olarak XIV. yy. ortalarında yapıldığı anlaşılan cami, yöredeki bir çok eser gibi defalarca tamir görerek özgün niteliğini yitirmiştir. İkdam gazetesinde 5 Şubat 1312 (17 Şubat 1897) tarihinde yayınlanan bir habere göre; cami çok harap

* Prof. Dr. A. Osman UYSAL, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Terzioğlu yerleşkesi, Çanakkale/TÜRKİYE.

1 N. Arslan, "2003 Yılı Lapseki (Lampsakos) ve Çan ilçeleri Yüzey Araştırması", 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı (24-28 Mayıs 2004, Konya), Ankara.2005, s.318. Lapseki'nin Antik geçmişi için bkz.; N. Arslan, "Antik Çağda Lampsakos/Lapseki", *Lapseki Sempozyumu'07* (23-24 Haziran 2007,Lapseki), Çanakkale..2007, s.167-174.

2 Bkz.; E.H. Ayverdi, "Gazi Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tahrir Defterleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı:7, Ankara.1968, s.19-28.

olduğundan yıktırılarak yeniden yaptırılmıştır.³ Bu kayıt, bugünkü caminin M.1896-1897 tarihli yenilemenin ürünü olduğunu göstermektedir. Şimdiki haliyle derinlemesine dikdörtgen planlı, tek minareli ve ahşap tavanlıdır. Caminin doğu tarafındaki hamamın (Resim:1) sadece bir mekanı kalabilmiştir. Lapseki'nin mezar taşları da incelenmiştir. Bunlar daha ziyade XVIII-XIX.yy. taşlarıdır.⁴

b) *Çardak*: Antik Abarnis ile ilişkilendirilmeye çalışılan⁵ Çardak beldesi, Erken Osmanlı devrinde teşekkül etmiş önemli bir menzil ve liman yerleşmesidir. Erken Osmanlı devrinde Bursa-Edirne yolunun boğazın Anadolu yakasındaki menzildir. Limanı, Lapseki limanı ile birlikte hem askeri hem de ticarî taşımacılık için önem taşımıştır. Burada Fatih devrinden Yakub Bey'in külliyesi ve aile mezarlığı, geç devire ait bir cami, yerleşime adını verdiği sanılan bir kalıntı, tarihî mezarlık ve konutlar dikkati çekmektedir. Çardak'ta geç devirden kaldığı anlaşılan bir hamam yakın tarihlerde yıkılmıştır.

Çardak'taki Yakub Bey külliyesi(M.1462-1464); vakfiye kayıtlarına göre câmi, dokuz hücreli bir medrese, medresenin yanında bir mektep ve türbe olmak üzere bir menzil, bir zaviye, bir hamam, aşevi, mutfak, fırın, bir muallim evi, bir han, bir ambar ve beş adet kuyudan oluşmaktaydı.⁶ Bunlardan medrese, mektep, zaviye, aşevi, mutfak, fırın, muallim evi, ambar yok olmuştur. Sadece cami, han, kuyular ve hamamın kalıntısı günümüze gelebilmiştir. Külliye yıllar önce incelemiş olan Ekrem Hakkı Ayverdi, kendi tespitlerine göre bir vaziyet krokisi çizmiş, ayrıca cami ve hanın rölövelerini çıkarmıştır. Ayverdi, külliyenin hamamının ortadan kalktığını sanmıştır.⁷

3 Ö. Çakır, "Lapseki ve Yöresindeki Eski Harfli Kitâbelere Kültürel ve Edebî Bir Bakış", *Lapseki Sempozyumu*'07 (23-24 Haziran 2007,Lapseki), Çanakkale..2007, s.277-278.

4 Ömer Çakır, Lapseki, Çardak ve Umurbey'deki mezar taşlarından bazı örnekleri makalesine koymuştur. Bkz., Ö. Çakır, a.g.m., s.279-285.

5 Bkz.; N. Arslan, "2003 Yılı Lapseki (lampsakos) ve çan İlçeleri Yüzey Araştırması", s.319.

6 Yakub Bey İbn Abdullah'ın H.889 Tarihli Arapça Vakfiyesinin Tercümesi, VGM. Arşivi. Defter No.: 1767: 316.

7 Bkz.; E.H. Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.1953, s.186; E.H. Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi (Zeyl)*, İstanbul Fetih Cemiyeti

Ayverdi'den biraz farklı olarak külliye'nin vaziyet planı krokisi ile onun görmediği hamamın rölövesi geçmiş yıllarda tarafımızdan çıkarılmıştı.⁸ Yüzey araştırması kapsamında ise; mevcut binalar yeniden incelenirken, Yakub Bey vakfiyesinde geçen kuyuların yerleri tespit edilmiştir. Yakub Bey Camii, kare plan üzerine tek kubbeli harim ve onu doğudan ve kuzeyden kuşatan son cemaat yeri ve bir minareden oluşmaktadır. (Resim: 2) Son cemaat yerindeki sütunlar ve başlıkları devşirmedir.

Han, 61,90x18,45 m boyutlarında, iki sahnalı ve ahşap çatılı bir yapı olup (Resim: 3), kuzey cephesindeki taç kapıda üç kitâbe yuvası bulunmaktadır.

⁹ Buradaki kitâbelerden birisi yok olmuştur. Diğer iki kitâbeye göre hanın inşasına H.867 / M. 1462-63 tarihinde başlanılmış ve H.868 / M.1463-64 tarihinde tamamlanmıştır.¹⁰ İçerdeki ve kapı revağındaki sütunlar ve başlıklar devşirmedir. Yapının içinde, uzun kenarlara bitişik olarak 50-60 cm yüksekliğinde seki uzanır. Bu sekilerin yaslandığı duvarlarda ocaklar ve dolap nişleri yer alır.

Bugüne harap durumda gelebilmiş olan Yakub Bey hamamının soyunmalığı ve külhanı yıkılmıştır. Enine sıcaklıklı, iki halvetli tipte bir yapıdır.

Bu dönem çalışmasında rölövesini çıkardığımız Hacı Mahmud Ağa Camii'nin kuzey cephesinde iki kitâbe dikkati çekmektedir. Bunlardan birisi H.1105/M.1693-94 tarihlidir. Hacı Mahmud'un adını veren kitâbe ise H.1315/M.1897-98 tarihini taşımakta olup bir onarım kayıdır.

İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.1961, s.21-23.

8 Bkz.; A.Osman Uysal, "Lapseki/Çardak'da Yakup Bey Külliyesi", *Sevim Buluç Anı Kitabı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayını, Çanakkale.2006, s.123-144.

9 Gönül Cantay, hanın tek sahnalı bir yapı olduğu görüşündedir. G. Cantay, "Türkiye'de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi" IX. *Türk Tarih Kongresi* (21-25 Eylül 1981. Ankara) III, Ankara.1989, s.1389. Bu arada Tüfekçioğlu'nun yapıyı üç sahnalı olarak tanımlamasını doğru bulmuyoruz. A. Tüfekçioğlu, "Bursa-Çanakkale Yolu Üzerindeki Köprüler ve Hanlar" *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu* (10-13 Ekim 2001. İzmir), Gönül Öney'e Armağan, İzmir.2002, s.563.

10 Kitâbe metinleri daha önce yayımlandıkları için, buraya tekrar koymayı gereksiz bulduk. Kitâbe metinleri için bkz.; E.H. Ayverdi, a.g.e., İstanbul.1953, s.192; A. Tüfekçioğlu, a.g.m., s. 562.

Mezarlıktaki şahidelerin bir bölümü toplanarak belediyenin bitişiğindeki Yakub Bey aile mezarlığı içine dizilmişlerdir. Bu şahidelerin arasında birkaç sütun parçası ile bir mihraba ait olması muhtemel mimari parça, H.1307/M.1889-1890 tarihli bir çeşme kitâbesi ve bir başka çeşmenin ayna taşı da yer almaktadır.

Çardak sokaklarında görülen dibeklerin bazıları hamam kurnalarından yapılmıştır.

c) *Umurbey*: Lapseki'ye bağlı bir belde konumundaki Umurbey'in yerleştiği alanın geçmişi M.Ö. VI-V. yüzyıllara kadar inmekte ve Antik Perkote, Umurbey'in Tabaklar Mahallesi'ne yerleştirilmektedir.¹¹ Sokaklardaki yassı ve yuvarlak Bizans sütun parçalarının yanı sıra Osmanlı devrinden bazı harabelerdeki devşirme malzemeler de buna işaret etmektedir. Burasının eski adı "Bergaz/Burgaz" dır. I. Murad devrine ait olan camisi yakın zamanlarda yıktırılarak yerine yepyeni bir cami yapılmıştır. Eski caminin sütunları, önce beldedeki benzin istasyonuna taşınmış; sonra oradan alınarak Çanakkale Arkeoloji Müzesi'ne getirilmişlerdir.¹² Kasabada tarihi bir hamam kalıntısı ile üzerinde üç kitâbe yer alan bir çeşme harabesi, sağlam durumda kitâbeli bir başka çeşme ile kitâbesiz iki çeşme belirlenmiştir. Hamamın plan rölövesi çıkarılmıştır. Üç kitâbeli çeşmedeki (Resim: 4) kitâbelerden birisi (H.857 / M.1453) Fatih devrine aittir. Diğer kitâbeler H.1069/M.1658-59 ve H.1131/M.1718-19 tarihini taşımaktadır. Diğer çeşme ise H.1181/M.1767-68 tarihlidir.

Kasabadaki kitâbesiz çeşmelerden birisi, ayna taşının bezemesi ve sivri kemerli nişiyle Lâle devrine uygun düşmektedir. Dördüncü çeşme de sivri kemerli nişlidir. Bu yapıda ayna taşı olarak bezemeli bir Bizans mermer levhası kullanılmıştır. Kasabada şimdi mevcut olmayan bir mescitin haziresinde sütun biçimli bir şahide dikkati çekiyor. Mehmed bin Fethullah'a ait şahidede

11 Bkz.; N. Arslan, "2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (26-30 Mayıs 2008, Ankara), C.1, Ankara.2009, s.335.

12 N. Arslan, "2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması", s.335.

H.1027/M.1617-18 tarihi okunmaktadır. Umurbey'in tarihî mezarlığı bakımsız durumdadır. Mezarları ve taşların çoğu toprak altında kalmıştır. Yüzeyde görülebilen şahideler üzerinde H.1153, 1180, 1181, 1187, 1221 ve 1331 tarihleri okunmuştur. Umurbey'in yaslandığı yamacın yukarısında anıt niteliğinde bir çınar vardır. Umurbey'in yukarısındaki Tabaklar köyü, şimdi beldeye bağlı bir mahalledir. Burada da anıtsal bir çınar ağacı bulunmaktadır.

d) *Lapseki'nin Köyleri*: Lapseki ilçesine bağlı köylerin çoğunda Türk dönemiyle ilgili tarihî nitelikte kalıntıya rastlanmamıştır. Bu köyler esas olarak Balkan göçmenleri için oluşturulmuş yerleşmelerdir. Beypınarı, Nusretiye ve Beyçayırı başta olmak üzere birçok köy bu niteliktedir. Bununla birlikte bazı köylerde Türk dönemine ait maddî kültür unsurları ve birkaç anıtsal tabiat varlığı tespit edilmiştir.

İlçeye bağlı İlyasköy'deki cami M.1929 tarihli bir eserdir. Köyün mezarlığındaki şahidelerin çoğu toprak altında kalmıştır. Toprak üstünde tespit edilen şahidelerde H.1181/M.1767-68, H.1202/M.1787-88 ve H.1205/M.1790-91 tarihi okunmuştur. Köyün kuzeydoğusunda metruk ve harap vaziyette bir yel değirmeni belirlenmiş; rölövesi çıkarılarak fotoğrafları çekilmiştir.

Dişbudak köyü'ndeki metruk caminin kapısı üzerinde yeni yazı ile 1881/M.1767-68 tarihi bulunmaktadır. Caminin haziresinde iki mezar vardır. Bunlardan birisi H.1320/M.1902-03 tarihlidir. Diğerinin tarih satırı okunamamıştır. Ayak taşları bezemelidir.

Taştepe köyü ile Dereköy'ün mezarlığı ortak görünmektedir. Mezarlıktaki taşların çoğu toprak altında kalmıştır. Burada bir temizlik yapılabilirse çok sayıda şahide açığa çıkabilir. Bizim çalışmamız sırasında H.1204/M.1789-90 ve H.1313/M.1895-96 tarihli iki baş taşı ile bezemeli bir ayak taşı tespit edildi. Alpagut köyü dışındaki mezarlıkta da geç devir mezar taşları yer almaktadır.

Gökköy'de mimari açıdan kayda değer bir kalıntıya rastlanılamadı. Buna karşılık köy mezarlığında H. 1321/M.1903-04 tarihli, fes tipi başlıklı harap bir

şahide ile H.1279/M.1862-63 ve H.1305/M.1887-88 tarihli iki şahide bulundu. Köyün mezarlık tarafındaki çıkışta, hemen yol kenarına betonarme duvarlı sanduka biçimli bir mezar yapıлып içine iki şahide konulmuş olduğu görüldü. Taşlardan birisi H.1196/M.1781-82, diğeri ise H.1217/M.1802-03 tarihini taşımaktadır. Köyün aşağısındaki anıtsal çınarların yanında iki adet taş dibek bulunmaktadır. Etnografik nitelikteki dibeklerin karşısında yükselen çınarlardan birisinin gövde çapı 4,5- 5 m.yi bulmaktadır. Diğerinin çapı 2,5 m.dir. Bunların tabiat varlığı olarak korunması gereklidir.

Güreci köyünün adı erken devir Osmanlı kroniklerinde yer alır. Köy meydanında sokak kenarlarına konmuş durumda Bizans devrinden iki sütun başlığı¹³ ile İslamî kitâbeli, harap iki taş dikkati çekmektedir. Taşların üzerindeki yazılar okunamamıştır. Yenilenmiş durumdaki caminin yanında, XX. yüzyıl başlarına ait görünen metruk bir karakol binası ile arkasında bunun müstemilatı olan bir ev yer almaktadır. Köyde iki katlı düzende, üst katları ahşap yalı baskılı cepheli evler göze çarpıyor. Bunlar XIX. Yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl ilk yarısına ait olmalılar. Köyün kullanılmayan ilkokul binası 1929 yılından kalmadır. Birinci millî mimarlık dönemine aittir. Sokak aralarında taş dibekler var. Köyün yukarısındaki bir çeşmenin yalak taşının yan yüzünde tek satırlık Grekçe yazı görülmektedir. Güreci köyünün mezarlığında çok sayıda tarihi mezar taşı bulunuyor. Bunların bazıları yeni caminin avlu duvarı dibindedir. Mezarlıktaki taşlar tipolojik bakımdan zengin bir çeşitlilik sunuyor. H.1181, 1182, 1201, 1207 tarihleri tespit edildi. Bir gelin mezar taşı ise 18.9.1928 tarihini taşıyor. Mezarlıktaki anıtsal ağaçlar korumaya alınmalıdır.

---

13 Bunlardan haç motifli sütun başlığı Nurettin Arslan tarafından da vurgulanmıştır. Bkz.; N. Arslan, "2003 Yılı Lapseki (lampsakos) ve Çan ilçeleri Yüzey Araştırması", s.319.

2) *Ezine ilçe merkezi*: Eski adı “Ezine Pazarı” olan Ezine’de Türk devrine ait tarihî anıtların başında Ulu Cami gelmektedir. Bundan başka Sefer Şah Mescidi ve hamamı, Zeytinli Camii önemli yapılar arasında yer alır. Ayrıca Ahi Yunus Zaviyesi’ne ilişkin bir türbe yapısı vardır. Ulu Cami, daha önce E.H. Ayverdi¹⁴ ve Zekiye Uysal¹⁵ tarafından incelenmiştir. Ulu Cami, kuzeyinde son cemaat yeri bulunan, tek minareli, üç sahn üzerine ahşap tavanlı bir eserdir. (Resim: 5) Sefer Şah Mescidi (Resim: 6) geçirdiği onarımlar nedeniyle özgün durumunu biraz yitirmiştir. Hamam ise son yıllarda restorasyon geçirmiş olup, hâlen kullanıma kapalıdır. (Resim: 7) Zeytinli Camii, kuzeyinde son cemaat yeri bulunan derinlemesine dikdörtgen planlı bir yapıdır. (Resim: 8) Kapısı üzerinde iki kitâbe bulunmaktadır. Bunlardan birisi H.977/M.1569-70, diğeri H.1317/M.1899-1900 tarihli. Yapı son şeklini H.1317 yılındaki onarımda almış olmalıdır. Ezine’de kitâbeli bir çeşme tespit edilmiştir. Üzerinde “Râğıbetü’l-hasenât el-Hac Halil Ağa kerimesi Şerife Hanım Hayratı 1325” (M.1907-08) yazılıdır. (Resim: 9) Hemen belediyenin önünde bulunan iki katlı binada göze çarpan kitâbenin çözülebilmesi için daha yakından fotoğraflanması gerekiyor. Şehirde özellikle XIX.yy.dan kalma tuğla duvarlı konutlar ayrıca inceleme konusu yapılmalıdır.

3) *Ayvacak İlçesi*: Ayvacık ilçesi daha çok halı, kilim v.d. dokumalarıyla ünlüdür. İlçe merkezinde mimari açıdan dikkate değer bir örneklerle karşılaşılır. Buna karşılık köylerin bazılarında anıt niteliğinde yapılar ve mezar taşları vardır. Bu dönem Ayvacık’ın Babakale köyü ile Kösedere köyü incelenmiştir.

14 E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, C.I, İstanbul.1966, s.134-137.

15 Z. Uysal, “Ezine Abdurrahman (Ulu) Camii”, *Ezine Değerleri Sempozyumu* (29-30 Ağustos 2008), Çanakkale.2008, s. 27-49.

a) *Babakale Köyü*: Babakale köyündeki mimari eserler daha önceki bir araştırmamızda¹⁶ ele alınmıştı. Bu mevsim, köydeki caminin rölövesi çıkarılarak eksiklikler gözden geçirilmiştir.

Babakale, Anadolu'nun batısında Biga yarımadasının güneybatı ucunda şirin, küçük bir köydür. Nüfus itibariyle küçüklüğüne karşın bu yerleşim, tarihi ve barındırdığı mimarlık anıtlarıyla çok ilgi çekicidir. Lâle devrinde bir kıyı yerleşmesi olarak şekillenen Babakale'nin; mevcut eserlere bakıldığında, neredeyse tümüyle Kaymak Mustafa Paşa tarafından kurulmuş bir yerleşim olduğu söylenebilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, şimdiye dek Babakale üzerine bir tek müstakil makale yazılmıştır. Çiğdem Türker'in kaleminden çıkan bu yazıda; köydeki tarihî doku, eserler ve gelenekler özetlenmiştir.¹⁷ Türker'in makalesi özellikle yapıların tarihleri bakımından bâriz yanlışlıklar ihtiva etmektedir. Vakfiye kaydına göre, Mustafa Paşa'nın kalenin içinde hamam ve câmi; dışında hamam, câmi, dükkânlar ve evler¹⁸ ile limanda binalar yaptırdığı anlaşıyor.¹⁹ Bu ön bilgilerin ışığında köydeki tarihî anıtlara göz atacak olursak; bugün için Babakale'de kalenin dışında, bir câmi, hamam ve beş adet çeşme tespit edilebilmektedir. Köyün tarihî dokusuna ait çarşı ve evlerden geriye pek bir şey kalmamıştır. Sadece, hamamın yakınındaki bir konağın Mustafa Paşa devrinden kaldığı söylenmektedir. Kalenin kuzeyindeki *Latif Baba Türbesi* yenilenmiştir. Kalenin çevresindeki mezar taşları ayrı bir inceleme konusudur.

16 Bkz.; A. Osman Uysal, "Kaymak Mustafa Paşa'nın Hâtırası: Babakale", *Ayvacık Değerleri Sempozyumu* (29-30 Ağustos.2008, Ayvacık), Çanakkale.2008, s.115-150.

17 Bkz.; Ç. Türker, "Anadolu Yarımadasının En Batı Ucunda Yer Alan Tipik Bir Osmanlı Köyü: Babakale", *Türk Etnografya Dergisi*, XVIII, Ankara.1988, s. 139-151.

18 H.B. Kunter, "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi", *Vakıflar Dergisi*, III, Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara.1956, s.3.

19 Kaymak Mustafa Paşa'nın vakıfları için bkz.; M. Aktepe, "Derya Kapdanı Mustafa Paşa ve Bir Vakfiyesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 15, 1968, s. 31-39; M. Aktepe, "XVIII. Yüzyıl Vezirlerinden Kapdân-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'ya Ait Vakfiyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı:VIII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.1969, s.15-36.

Yerleşimi ve özellikle limanı savunan *Hırzû'l-Bahr* (Deniz Sığınağı) kalesi; köşelerinde çokgen kuleleri bulunan dikdörtgen planlı küçük bir kaledir. (Resim: 10) İçindeki cami, hamam, çeşmeler v.d. yapılar yıkılmıştır. Kale caminin minaresi sur duvarı üzerinde olup, yıkıktır.

Kale kapısı üzerindeki mermer inşa kitâbesi iki sütuna yedi satır düzeninde yazılmış ondört satırdan oluşmaktadır. Kitâbenin boyutu, kavsaradaki kitâbe yuvasından küçüktür. Sanki sonradan buraya konulmuş izlenimi bırakmaktadır. Osmanlı Türkçesiyle yazılmış kitâbe şöyledir:

*Bu mahal cây-ı harâbe mevzi'-i mahsûr idi
Mekmen-i korsân idi mevây-ı efrenc emîn
Bu havâliye sülûk iden muhanned emîn
Esr ü gâret-i itimad idi daimâ âdây-ı dîn
A'saf-ı mukaddem Kapudan Mustafa Paşa ki Hak
Zât-ı pâkî eyledi her hayr ve ihsâna karîn
Vâkıf olunca bu ahvâl (e) mazarrat göstere (n)
Def'aten dâmân-ı cehdî dermiyân itdi hemîn
Yapdı hamam ve cevâmi' itdi icrâ-i çeşmeler
Çekdi mestûr etrâfa iskân itdi vâfir-i müsellâhîn
Olmayub bir levh târihine müsa'id leyl-i vakt
İtdi Vehbî bin yüz elli beş ta'yin senin
Mustafa Paşa binâsı oldu bu sûr-ı hasîn
İde Hırzû'l-bahri Yezdân keyd-i düşmenden emîn
Sene 1135 Sene1141*

Kitâbe, kalenin inşa gerekçesini, içindeki yapıları ve inşa tarihini ortaya koymaktadır. Buna göre, sakıncalı harap bir alan olan bu yer, Frenk korsanları için güvenilir bir pusu yatağıydı. Buraya gelen hâin din düşmanları için en iyi çapul ve esir alma mevkisiydi. Kapudan Mustafa Paşa, bu zarar verici duruma vâkıf olunca, hemen işe koyulup surlar yaptırmış; hamam, câmi ve çeşmeler yaptırarak etrafı iskân etmiştir.

Metinde kitâbenin, Lâle devrinin Sûrnâme yazarı şâir Seyyid Vehbî'nin (öl.1736) kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Seyyid Vehbî, hem yazıyla, hem de ebced usûlüyle kalenin inşa tarihini düşmüştür. Onikinci satırda Vehbî'nin kale için "1155" tarihini tayin ettiği yazılıdır. M.1742-1743 yılına tekâbül eden bu tarihin, kalenin yapıldığı zamanı göstermesi imkânsızdır. Çünkü, bu durumda kitâbe, Vehbî'nin ölümünden (M.1736) sonraya rastlamaktadır ki; metinde şairin adı geçtiğine göre, böyle bir çelişki düşünülemez. Buna karşılık, söz konusu satırı izleyen "*Mustafa Paşa binâsı oldu bu sûr-ı hasîn*" ibâresinin harf değerleri toplamı "1139" sayısını vermektedir. Kitâbe metninin altındaki kartuşlardan sağ alttakinde "sene 1135" tespit edilirken; sol altta "sene 1141" tarihi vardır. Fakat Ç. Türker, bunlardan birisini H.1139 biçiminde okumuştur.²⁰ Bu tarih, bizim ebced hesabıyla bulduğumuza uygun gibi görünse de; aslında söz konusu ebced hesabı eksiktir. Metinde; 1139 sayısını, alttaki 1135 veya 1141 tarihleriyle aynı hâle getirecek ip uçları aranmalıdır. Öyle sanıyoruz ki; metinde yazıyla verilen "1155" de ayrı bir ebced oyunun parçasıdır. H.1135 veya H.1141 bulabilmek için "1155"den düşülecek uygun sayı değerinde bir kelime ya da bir sembolün aranması gerekiyor. Lâkin, biz bu sırrı çözemedik. Diğer taraftan kitâbenin, mevcut kitâbe yuvasına nazaran küçüklüğü, yukarıda da vurguladığımız gibi, buraya sonradan konulduğu hissini uyandırıyor. Belki özgün kitâbe tahrip olduğundan, metin yeni bir taş kopyalanmıştır. Şayet böyle ise; söz konusu iş sırasında özgün metindeki bazı ifadeler eksik ya da hatalı kopyalanmış olabilir ki; bu durum doğal olarak ebced satırlarının sayı değerlerini etkiler. Bu bilinmeyen bir kenara bırakırsak; H.1135/ M.1722-1723 ve H.1141/M.1728-1729 tarihleri, Mustafa Paşa'nın kaptan-ı deryalık dönemine uygun düşüyor. Ayrıca vakfiyede, söz konusu binaları sağken yaptırdığı kaydedildiği için, bir gerçeğin de ifadesi oluyor. Buna göre kalenin inşasına H.1135/M.1722-23'de başlanılmış ve H.1141/ M.1728-29'da tamamlanmıştır. Bunlar, aynı zamanda kale içindeki câmî, hamam ve çeşmeler ile muhafızlara ait diğer binaların da inşa tarihleri olarak kabul edilmelidir. Son bir bilgi olarak kalenin adındaki "hırz" kelimesi, Arapça'da "sığınak, nazara karşı muska" anlamlarını taşımaktadır. Kalenin

20 Ç. Türker, a.g.m., s.140.

konumu göz önüne alındığında; Hırzû'l-bahr (Deniz Sığınağı veya Deniz Muskası) isminin yapıya çok uygun düştüğü söylenebilir.

Babakale'deki Ulu Cami, kuzeyinde son cemaat yeri bulunan, ahşap direkli ve tavanlı, tek minareli bir yapı olup, kuzeyindeki avluda mermerden bir şadırvanı vardır.²¹ (Resim: 11) Caminin her iki kapısının üzerinde birer kitâbe yer almaktadır. Bunlardan kuzey kapısı üzerindeki kitâbe, iki sütuna yedişer satırlık düzende ondört mısradan oluşmaktadır. Dönemin Türkçesiyle yazılmış metin aşağıya sunulmuştur:

*Baba burnu dimek ile meşhûr
Berzâh-ı sa'b idi bu virâne
Gevher-i cism-i Lâtif Baba
Döndürüb senin siyâhın kâne
Gizlenüb koltuğuna düzd-i Frenk
Kasd iderlerdi müslimânâne
Vâkıf olunca Kapudan Paşa
İtdi fermân burayı umrâne
Yapdı bu ma'bed-i pâki evvel
Halkı tergîb iderek itâne
Didi târihi içün mülhem-i gayb
Bu iki mısra'ı gûş-i câne
Mevzi'-i hüsna bu âbâde heme
Oldu târih bu ibadethâne
Sene 1140   sene 1141*

---

21 Bu yapı üzerinde, heyet üyelerimizden Z. Uysal ayrıntılı bir çalışma yapmaktadır. Bu nedenle, bildiride Ulu Cami'nin ayrıntılarına girilmemiştir.

Caminin batı kapısı üzerindeki kitâbe²² ise, iki sütuna üçer satır düzeninde olmak üzere toplam altı mısradan oluşmaktadır :

*Himmet idince Kapudân Mustafa Paşa hemân
İş bu âbâdâne bu ma'bedle kıldı iftitâh
Ehl-i İslâm için ol itdi bir cami' binâ
Kim olur hâsıl-ı temâşâsında sadr-ı insilâh
Vehbiyâ tekmilini hâtif görüb tenbih ile
Didi sallü hamseküm bi'l-hamd yâ ehli's-salâh
Sene 1139*

Batı kapısındaki kitâbe H.1139/M.1726-27 tarihini verir ki; bu tarih caminin inşasına, kalenin inşası sürerken başlanıldığını ortaya koyar. Şair Vehbî tarafından yazılan kitâbenin son iki mısrasında ebcedle tarih düşülmüştür. Kuzey kapısı üzerindeki kitâbenin metni daha uzun tutulmuştur. Kalenin kitâbesinde olduğu gibi, burada da; Baba burnu mevkisinin Frenk ismiyle tanımlanan düşmanların gizlenip, Müslümanlara zarar verdikleri bir yer hâline gelmesi üzerine; bunu öğrenen Mustafa Paşa'nın Baba burnunun imarını emrettiği ve öncelikle camiye yaptırdığı anlatılmaktadır. Her ne kadar metnin altına rakamla tarihler verilmişse de, son iki mısra da ayrıca ebcedle tarih düşülmüştür. Bu mısraların sayı değerleri toplamı, altta verilen rakamlarla (H.1140/M.1727-28; H.1141/M.1728-29) aynıdır. Bunlara göre inşasına M.1726-27 yılında başlanan cami, M.1728-29 yılında tamamlanmıştır. 1959-1961 yılları arasında tamir geçiren eser²³; son olarak 2007-2008 yıllarında esaslı bir onarım görmüştür.

Caminin güneydoğu tarafındaki *hamam* harabeye dönmüştür. (Resim: 12) Evlerin arasına sıkışıp kalan yapı küçük boyutlu olmasına rağmen, çifte hamam düzenine sahiptir. Doğru tarafın kadınlara, batı taraftaki bölümün ise erkeklere

22 Kapılar üzerindeki kitâbeler R. Eren tarafından da okunmuştur. Fakat onun okumasında bazı hatalar vardır. Bunun yanı sıra kitâbelerin altına koyduğu tarihler de yanlıştır. Çünkü bu kitâbelerdeki tarihler Eren'in verdiği biçimde değildir. Bkz.: R. Eren, *Çanakkale Yöresi Türk Devri Eserleri*, Çanakkale.1990, s.139-140.

23 Ç. Türker, a.g.m., s.140.

tahsis edildiği söylenmektedir. Kadınlar kısmının sadece sıcaklık mekânı ayaktadır. Geriye kalan bölümünün üzerinde bir ev kondurulmuştur. Erkekler kısmının ise soyunmalık bölümü yıkılmıştır. Hamamın külhan bölümü de yok olmuştur. Yapının her iki bölümü plan bakımından birbirini tekrarlıyor görülmektedir. Erkekler bölümünün duvarlarında dikkati çeken gemi tasvirli graffitiler ilginç desenlerdir. Benzerlerini Hasan Paşa konağı gibi geç devir yapılarında da gördüğümüz graffitiler ayrı bir inceleme konusudur.²⁴

Hamamın üzerinde inşa tarihini verecek bir kitâbe yoktur. Buna karşılık vakfiye kaydı, kale ve Çarşı Çeşmesi kitâbelerindeki ifadeler, yapının Mustafa Paşa tarafından diğer eserlerle birlikte inşa ettirildiğinin kanıtıdır. Hamamın istimlak sorununun çözülerek restore edilmesi gerekmektedir.

Kalenin önündeki meydanda, caminin batı tarafında yer alan *Çarşı çeşmesi*, diğerleri gibi hazneli tiptedir. (Resim: 13) Asıl cephesi doğuya bakmaktadır. Fakat kuzey cephesinde de bir nişinin varlığı, çeşmenin iki cepheli biçimde düzenlendiğini gösteriyor. Doğu cephede ,kavsara kısmındaki enine dikdörtgen çerçeveli mermer kitâbe güzel bir sülüs hatla yazılmıştır. İki sütuna beşer satır halinde taksim edilmiş on satırlık manzum Osmanlı Türkçesi kitâbe şöyledir:

*Vezîr rıfkı sîret Kapudân Mustafa Paşa
Şehî fahr-ı güzîn asaf-ı zîşân bi-himmet-i câh
Zemân-ı avz ü suyûtunda kemîn idüb bu mevzi'de
İderdi dâim insıyâl-ı meskût düşmen-i gümrâh
Olunca hâle vâkıf cehd idüb ol hecsini def'aten
İmâret eyledi bu mevzi'i ehl-i esnâf-gâh
Ma'bed yapıdı hamam itdi binâ ve etdi âb-ı hayât
Bir ayn-ı cân fezâyı eyledi nazîf-i berdü'l-hevâh
Akinca lülesi îmâ idüb Vehbî kâ hâ fe
Didi ayetine ye elif lam âb-ı zülâl iç fi sebilillah
Sene 1140*

24 Graffitiler için bkz.; S. Altier, "Denizlerden Duvarlara: Ayvacık'taki Osmanlı Dönemi Yapılarında Betimlenen Denizcilikle İlgili Grafitti Tasvirler", *Ayvacık Değerleri Sempozyumu* (29-30 Ağustos 2008, Ayvacık), Çanakkale.2008, s.151-171.

Buradaki kitâbe, tıpkı kale ve caminin kitâbeleri gibi, sadece çeşmeyi anlatmakla kalmıyor; aynı zamanda Mustafa Paşa'nın Babakale'de nişin imara girdiğini ve başka hangi binaları yaptığını da anlatıyor. Buna göre iyi huylu vezir Mustafa Paşa, burasının düşmanın pusu yatağı hâline geldiğini öğrenince; hemen imâra girişip bu yerdeki esnaf için cami, hamam ve çeşme yaptırmıştır. Kale ve cami kitâbelerinde olduğu gibi, bu çeşmenin kitâbesi de Seyyid Vehbî'nin kaleminden çıkmıştır. Vehbî, metnin son iki mısrasında ebced ile tarih düşmüştür. Altta ayrıca rakamla da tarih verilmiştir. Buna göre çeşme H.1140/M.1727-1728 tarihinde Kaymak Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Ç. Türker, kitâbenin tarihini yanlış olarak H.1139 biçiminde vermiştir.²⁵

Limanda yer alan *Yalı Çeşmesi*, Babakale'deki çeşmelerin en anıtsalıdır. Tek cepheli olup, büyükçe bir hazneye sahiptir. Harap durumdadır. (Resim: 14).

Güneye bakan ön cephe sivri kemerli nişle şekillendirilmiştir. Nişin kavsara kısmında kitâbe yuvası anlaşılabilmekle birlikte, kitâbesi mevcut değildir. Nişin alt tarafındaki yatay dikdörtgen çerçeveli iki mermer levha ayna taşı işlevi görmektedir. Bunların her birine ikişer sağır kaş kemer işlenerek ortalarına musluk delikleri açılmıştır. Levhalardan sol taraftakinin yüzeyi aşınmıştır. Buna karşılık daha sağlam vaziyetteki sağ levhada; kemerlerin altına yatay konumda birer kartuş ve kemerlerin arasına selvi ağacı motifi kabartılmıştır. Köşeliklerde ise rozetler yer almaktadır. Aynı kompozisyon diğer levha üzerinde de tekrarlanmıştır.

Çeşmenin kitâbesi mevcut olmamakla birlikte; Kaymak Mustafa Paşa'nın vakfiyesindeki kayda göre onun tarafından yaptırılan eserlerden birisidir. Dolayısıyla *Yalı Çeşmesi*, paşanın diğer binalarının inşa edildiği M.1722-23 ile M.1728-29 yılları arasında yaptırılmıştır.

Ulu Caminin doğu tarafında bir sokak kenarında yer alan *Ahmed Ağa Çeşmesi* küçük boyutlu olup, tek cephelidir. Yapı başka araştırmalarda "Ali Bey Çeşmesi" adıyla verilmiştir.²⁶ Arkasında küçük bir su haznesi vardır. Basık

25 Bkz.; Ç. Türker, a.g.m., s.141.

26 Bkz.; Ç. Türker, a.g.m., s.141 ; A. Çaylak, *Çanakkale Çeşmeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal

kemer biçimli nişin iki köşesindeki mermer söveler aslında bir bütün levha iken; ikiye bölünüp buraya konulmuş izlenimi bırakıyorlar. Muhtemelen tek parça hâlinde, yüzeyine sağır kaş kemer işlenmiş bir çeşmenin ayna taşı olmalıydılar. Bunların üzerine selvi ağacı ve rozet motifleri kabartılmıştır.

Çeşme nişindeki ayna taşı ile kavsaranın içindeki kitâbelerin tarih farklılığı, bu parçalardan birisinin sonradan buraya yerleştirildiğini düşündürüyor. Mermer ayna taşının üst tarafında, düzensiz şekilde oyulmuş üç kartuş bulunmaktadır. Üsttekilerin içindeki yazılar aşınmıştır. Buna karşılık alttaki kartuşta “sene 1207” (M.1792-1793) ibaresi okunabiliyor. Bunların sol alt tarafında ise bir mühür-ü Süleyman motifi dikkati çekiyor. Niş içindeki kitâbenin bir kısmı kırılıp yok olmuştur. İki satırlık kitâbede şunlar okunabilmektedir:

.....*ve'l-hasenât tahmis emîni*

.....*Ahmed Ağa sene 1151*

Buna göre çeşme, tahmis emini Ahmed Ağa tarafından H.1151/ M.1738-1739 yılında yaptırılmıştır. Ahmed Ağa, burada kahve (tahmis) işiyle görevli bir memur olsa gerektir. M.1792-93 tarihi kazanmış ayna taşı ya başka bir çeşmeye aittir; ya da söz konusu tarih, çeşmenin geçirdiği bir onarımla ilgilidir.

Babakale’de bunlardan başka, Hanım çeşmesi, Yukarı Çeşme ve Musa çeşmesi isimleriyle anılan üç çeşme daha bulunmaktadır. Bu eserlerin XVIII-XIX. Yüzyıllardan kaldıklarını sanıyoruz.

b)Kösedere Köyü: Kösedere köyünde geç döneme ait bir cami (M.1874) (Resim: 15) ile yakınındaki hamamın rölövesi çıkarılmıştır. Caminin önünde, kısmen toprağa gömülü kitâbe bir köprüye aittir. Ziraî açıdan gelişmiş yerleşim olan Kösedere’de kitâbesiz bir çeşme dikkati çeker. Köyde konutlar ve mezarlık başlı başına bir inceleme konusu olarak gözükmektedir.

Resim 1: Lapseki'de hamam kalıntısı

Resim 2: Çardak Yakub Bey Camii

Resim 3: Çardak Yakub Bey Hanı

Resim 4: Umurbey'de Üç Kitabeli Çeşme

Resim 5: Ezine Ulu Camii

Resim 6: Ezine Sefer Şah Mescidi

Resim 7: Ezine Sefer Şah Hamamı

Resim 8: Ezine Zeytinli Camii

Resim 9: Ezine Şerife Hanım Çeşmesi

Resim 10: Babakale Hırzû'l-bahr Kalesi

Resim 11: Babakale Ulu Camii

Resim 12: Babakale Çifte Hamam Kalıntısı

Resim 13: Babakale Çarşı Çeşmesi

Resim 14: Babakale Yalı Çeşmesi

Resim 15: Kösedere Camii

2010 YILINDA MANİSA İLİ VE İLÇELERİNDE YÜRÜTÜLEN PREHİSTORİK-PROTOHİSTORİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Engin AKDENİZ*

Manisa İli ve İlçeleri'nde Prehistorik-Protohistorik dönemleri kapsayan yüzey araştırması 12 Temmuz 2010- 23 Temmuz 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmalarımızda Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Aydın Müzesi uzmanı Handan Özkan görev almıştır¹.

Bu seneki yüzey araştırmalarımız Manisa İlının Akhisar ve Gördes ilçelerinde sürdürülmüştür (Harita: 1,2). Akhisar ilçesi sınırlarında bir höyük, bir yamaç yerleşimi, bir tepeüstü yerleşimi ve bir mezarlıkta, Gördes İlçesi sınırlarında ise iki höyük, bir yamaç yerleşimi, bir mezarlık ve bir kalede incelemeler yapılmıştır. Araştırmalar sırasında toplanan etütlük nitelikteki parçalar dışında, duyarlı vatandaşlarımızın tutanakla teslim ettiği 5 parça arkeolojik eser bilimsel incelemelerimizin ardından Manisa müzesine verilmiştir. Yüzey araştırmalarımız sırasında incelenen buluntu merkezlerinin ilçelere ve merkezin özelliğine göre dağılımları şöyledir;

A)-AKHİSAR İLÇESİ

1)-HÖYÜKLER

1) *Şahin Kayası Höyüğü*: İlk defa 2008 yılı araştırmalarımız sırasında saptanarak incelemeler yapılan höyük, Akhisar'ın 21 km. doğusunda, Gördes'in 18 km. doğu-güneydoğusunda, Yayakırıldık Köyünün 2,5 km. güneydoğusunda yer almaktadır (Harita:1,2; Resim:1)². 120x80 m.

* Doç.Dr.Engin AKDENİZ, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aytepe-Aydın/TÜRKİYE. akdeniz113@hotmail.com

1 Yüzey araştırmalarının gerçekleştirilmesine imkan sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Manisa Müze Müdürlüğü'ne, Kayacık ve Akhisar Belediye Başkanlıkları'na teşekkür ederim.

2 Akdeniz 2010, 161.

ölçülerindedir. Yörede ilk tespit edilen Prehistorik dönem yerleşimi olma özelliğine sahip höyüğe bu adın verilmesinin sebebi yakınındaki Şahin Kayası kalesidir. Höyükte Son Kalkolitik Çağ ve İlk Tunç Çağı buluntuları saptanmıştır.

II) YAMAÇ YERLEŞİMLERİ

1) *Yayakırıldık Köyiçi Mevkii Yamaç Yerleşimi*: Akhisar'a bağlı Yaya Kırıldık Köyü'nün güneybatısındaki Sağlık Ocağı'nın arkasındaki yamaçta yer almaktadır (Harita: 1,2,3; Resim: 2). İlk Tunç Çağı'na ait sınırlı sayıda buluntu veren bir yerleşimdir. Yazın kuruyan Haydar Deresi, yerleşimin batısından geçmektedir. Yerleşimin güneybatısında zeytinyağı tesisi bulunmaktadır. Bu tesisi yapmak için yerleşimin bulunduğu tepe tahrip edilmiş olsa da profilde yaptığımız incelemelerde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

III) TEPEÜSTÜ YERLEŞİMLERİ

1) *Babakabacı Mevkii Tepeüstü Yerleşimi*: Akhisar'a bağlı Yayakırıldık Köyü'nün 3 km. güneybatısında, Babakabacı mevkiindedir (Harita: 1,2,4; Resim: 3). İlk Tunç Çağı'na tarihlenebilecek buluntulara rastlanmıştır. Az sayıda olmasına karşın kaliteli hamurlarıyla dikkat çeken seramik parçalarının saptandığı yerleşimin yakınından günümüzde kuruyan "Göl Deresi" geçmektedir.

IV) MEZARLIKLAR

1) *Şahin Kayası Höyüğü Mezarlığı*: 2008 yılında tespit edilen Şahin Kayası Höyüğü'ne ait mezarlığı bulmak amacıyla yörede incelemelere devam edilmiştir (Harita: 1,2,5; Resim:4). Yayakırıldık Köyü'nün 2,5 km. güneydoğusundaki höyüğün kuzeydoğusunda yer alan "Killik Değirmeni Mevkii"nde geniş bir alanda kaçak kazılar sonucunda çok sayıda küp mezar ile az sayıda taş sanduka mezarın ortaya çıkarıldığı saptanmıştır. Bu alanda

yoğun bir şekilde kaçak kazılar devam etmektedir. Mezarlardan ve toplanan buluntulardan yörenin, Şahin Kayası Höyüğü'ne ait mezarlık sahası olduğu anlaşılmıştır. Küp mezarlara ait parçalar dışında herhangi başka bir buluntuya rastlanmamıştır.

B)GÖRDES İLÇESİ

1) HÖYÜKLER

1) *Gonca Ören Höyüğü*: Kayacık Beldesi'nin 7 km. kuzeybatısında, Gonca Ören mevkiindedir (Harita: 1,2,6; Resim 5). Daha geniş bir alanı yayılmasına karşın yaklaşık 120x60 m.'lik bir alan makilerden temizlenip tarıma uygun hale getirildiğinden ancak bu kesimlerde buluntu ele geçmektedir. 6 m. yüksekliğindeki höyüğün kuzeyinden Koça Çay geçmektedir. İlk Tunç Çağı'na ait buluntular içermektedir. Arazi sahibi arazisinde bulduğu gaga ağızlı bir testicik, bir taş kap ve 3 ağırşığı tutanakla araştırma ekibine teslim etmiştir. Üzerinde bilimsel çalışmalar tamamlanan bu İlk Tunç Çağı buluntuları Manisa Müzesi'ne verilmiştir.

2) *Yanıkdağ Höyüğü*: Yanıkdağ Höyüğü, Kayacık Kasabası'nın 3,5 km. kuzeydoğusunda, Şahin Kayası'nın 5 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır (Harita: 1,2; Resim: 6). Yerleşim 200x150 m. boyutlarında oldukça geniş bir alana yayılmıştır. En yüksek noktası 12 m.'yi bulmaktadır. Yerleşim yeri halk arasında "hisar" olarak da geçmektedir. İlk defa 2009 yılı araştırmalarımız sırasında tespit edilen höyük bütün vadiye hakim bir noktadadır. Kuzeybatısında ana kaya rahatlıkla görülmektedir. Höyük bu ana kaya üzerine inşa edilmiştir. Höyük üzerinde arazi sahibi tarafından tarımsal faaliyetler yürütülmektedir. Höyüğün yüzeyinde İlk Tunç Çağı'ndan itibaren iskan edildiğini kanıtlayan seramik parçaları bulunmuştur.

B) YAMAÇ YERLEŞİMLERİ

1) *Balıklı Köyiçi Mevkii Yamaç Yerleşimi*: Gördes İlçesi'ne bağlı Balıklı Köyü'nün merkezinde, yeni köy camiinin hemen arkasındaki yamaçta yer almaktadır (Harita: 1,2, 7; Resim: 7). Doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Yaklaşık 180x100 m. boyutlarındadır. Tepenin özellikle güneydoğu kısmında İlk Tunç Çağı malzemesi yoğunlaşmaktadır. Daha az miktarda Roma ve Bizans malzemesi de görülmektedir. Tepenin güneydoğusundaki eski ilkokul bahçesi ve çevresinde küp mezar çıktığı söylenmekteyse de yapılan incelemelerde herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Köy halkı, su deposu yapımı sırasında kazılan alanda balık fosillerine rastlandığını ve köyün adını buradan aldığını bildirmektedir. Ancak görünürde herhangi bir kalıntı yoktur.

C) MEZARLIKLAR

1) *Yanıkdağ Höyüğü Mezarlığı*: 2009 yılı araştırmalarında saptanan Yanıkdağ Höyüğü'nün mezarlığını saptamak bu sene mümkün olmuştur (Harita: 1,2). Höyüğün doğusundaki alanda yer alan mezarlık sahasında yapılan çalışmalarda İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilebilecek yoğun miktarda küp mezar parçaları ile seramik parçaları ele geçmiştir.

D) DİĞER MERKEZLER

1) *Şahin Kayası Kalesi*: Gördes İlçesi'nin güneybatısındaki Kayacık Beldesi'nin yaklaşık 4 kilometre batısındadır (Harita: 2; Resim: 8). Son derece etkileyici bu kaya kütlesi yöre halkı arasında Şahin Kaya, Şahan Kaya, Şahin Kayası, Şahan Kayası gibi farklı isimlerle de anılmasına karşın doğru adlandırma Şahin Kayası şeklindedir. Kale, yamaç arazilerinden yaklaşık 300 m., ovadan yaklaşık 500 m., deniz seviyesinden ise yaklaşık olarak kuzey zirvesi 974, güney zirvesi 960 m. yüksekliğindedir. Çift konili tepe arasındaki düzlem kalenin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Kaleye ulaşmak için

kayaların oyulduğu ya da taşlarla düzenlenen çok basamaklı merdiven-taş döşeme kalenin ne kadar sarp bir araziye inşa edildiğini göstermektedir. Ancak bu sarp arazi, böylesine bir kale için ideal savunma özelliğini oluşturmaktadır.

Günümüzde sur duvarları başta olmak üzere kuleler, bina temelleri, sarnıçlar başlıca kalıntılardır. Tepenin topoğrafik yapısı ve kalıntıların değerlendirilmesi burasının bir “kale” olarak nitelendirilmesine olanak sağlamaktadır. Yüzeydeki kalıntıların bir kısmı Orta Bizans dönemine ait olmasına karşın daha az miktardaki mimari eleman Pers kültürünün ve Hellenistik dönemin izlerini de taşımaktadır. Dolayısıyla, mevcut bilgilere dayanarak tepenin en azından M.Ö. VI. yüzyıldan başlayarak iskan edildiği ve bölgedeki Pers hakimiyeti sırasında da önemli bir Pers yerleşimi olduğu söylenebilir³. Şahin Kayası’nda biri kısmen, diğeri ise neredeyse tamamen tahrip edilmiş durumdaki iki ateş sunağı Pers kültürüyle ilişkili başlıca iki kanıttır. Şahin Kayası dışında Kayacık ve çevresinde Pers kültürüne ait yoğun veriler mevcuttur. Bunlar arasında başlıcaları, Kayacık’da bulunduğu belirtilen ve Manisa Müzesi’nde korunmakta olan, üzerinde Sardeis’deki Pers satrapı Tissaphernes’in adının yazılı olduğu bir sapan taşı⁴ ile Gökçeler Köyü yakınlarında bulunan oldukça zengin mezar buluntularıdır⁵. Ayrıca aşağıda da anlatılacağı üzere Kayacık Tepesindeki (Kayabaşı Tepesi) kalıntılar, diğer kültürlerin yanı sıra yöredeki Pers kültürüne ait izlerdendir.

Uzun süre kullanıldığı anlaşılan Şahin Kayası kalesindeki yerleşim ile çevredeki kalıntılar hakkında en önemli sorun ait olduğu dönemlerdeki isimdir. Daha öncesindeki dönemlerde hangi ad(lar?)la anıldığı konusu tartışılmakla birlikte⁶ Pers döneminde yerleşimin Maibozanoi adıyla anılmış olabileceği öne sürülmüştür⁷. Özkan’ın aktardığına göre, bu isim Ephesos’da bulunan ve Roma İmparatorluk devri yerleşim adlarını kaydeden bir yazıtta

3 Foss 1987, 81.

4 Roosevelt 2003, 673; Roosevelt 2009, 120, 242, Fig. C.21.

5 Özkan 1991, 1 vd.; Roosevelt 2003, 673; Roosevelt 2009, 240, 241.

6 Roosevelt 2009, 271, dipnot 42, Harana Dağı.

7 Özkan 1989, 42; Roosevelt 2003, 279; Roosevelt 2009, 120.

geçmektedir⁸. Ayrıca, yakınlardaki Kavakalan Köyünde bulunan bir yazıtta Lora adlı yerleşimden ve halkından (Loreni) söz edilmektedir⁹. Ancak çok sonraki dönemlerde, genel olarak M.S. 9. ve 10. yüzyıllarda Plateia Petra (düzlenmiş-düzeltilmiş kaya) adıyla anılan yerleşimin günümüzdeki Şahin Kayası olduğu kabul edilmekte ve eşleştirme bu isme göre yapılmaktadır¹⁰. Zaten, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde geçen "Petromir" kelimesi de Petra'nın zaman içerisinde değişmiş şekli olmalıdır¹¹. Kaleden bahseden en son belge M.S. 10. yy.'a ait Bizans ve Arap metinleridir¹². Hatta yine Foss'un bildirdiğine göre coğrafyacı İbni Havkal kalenin Bizans İmparatorluk döneminin 4 büyük hapishanesinden biri olduğunu anlatmaktadır¹³. Gerçekten de kalenin tırmanılması ve inilmesi çok güç doğal bir tepe üzerine inşa edilmiş olması onu böylesine bir hapishane kullanımı için uygun hale getirmiş olmalıdır.

Şahin Kayası Tepesi'nin bulunduğu yörenin en önemli özelliği farklı coğrafi kesimler arasındaki bağlantıyı denetler konumu ve savunma açısından çok elverişli doğal yapısıdır. Bu konuma, Kayacık Çayı (antik devirdeki adıyla olasılıkla Glaucus¹⁴) tarafından sulanan verimli tarım arazileri de eklendiğinde yöredeki uzun süreli yerleşimin sebebi anlaşılmaktadır. Yörenin biyolojik zenginliği, çevrede gözlenen endemik bitki türleriyle de konunun uzmanları açısından önem arz etmektedir. Yerleşim yeri seçiminde bölgedeki zeolit rezervinin etken olup olmadığı şu an için bilinmemektedir¹⁵. Bu önemli yerleşim için yanıtlanması gereken ciddi bir sorun kalede Bizans iskanının ardından herhangi bir döneme ait hiçbir Türk izine rastlanmamasıdır. Bir başka ifadeyle bu kale, Orta Bizans döneminden sonra niçin terk edilmiştir?

Bölge, 17. yüzyıldan başlayarak çeşitli gezginlerin ziyaretine sahne olmuştur. Bunlar arasında Türk tarihi açısından özel bir yeri olan kişi şüphesiz

8 Özkan 1991, 131.

9 Robert 1958, 133, dipnot 117; Özkan 1991, 42; Roosevelt 2003, 279.

10 Robert 1958, 133, dipnot 117; Foss 1987, 88,89; Roosevelt 2009, 118.

11 Foss 1987, 88.

12 Foss 1987, 89.

13 Foss 1987, 89.

14 Roosevelt 2009, 43.

15 Yıldırım 2005, 361-362.

Evliya Çelebidir¹⁶. 1671 yılında yöreye gelen Evliya Çelebi, buraya ulaşmak için Salihli, Gördes yolunu kullanmıştır. Şahin Kayası dışında çevresinde, günümüzde belde olan Kayacık ile eski adıyla Yaya Kızıldığı (Yaya Kızıldığı¹⁷) köyüne de gitmiştir. Şahin Kayası'ndan çok etkilenen Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, "32 senedir 18 padişahlık yer gezdiğini, böyle yüksek bir dağ görmediğini vurgulamakta, tepedeki yerleşime ulaşmak için kayalara oyulmuş, bugün de bir kısmı görülebilen 3050 basamaklı bir merdivenden" söz etmektedir. Ayrıca tepeye at, katır ve eşekle çıkılamayacağını belirtmektedir. Evliya Çelebi'nin bazı metinlerinde alışlagelen üslubun bir parçası olarak kalenin zirvesine vardıklarında "yedi konak batıda Akdeniz'in bir halı gibi görüldüğü" bilgisi verilse de bu doğru olmayıp, Evliya Çelebi'nin kendisine özgü üslubunun bir parçası olarak değerlendirilebilir¹⁸.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi dışında yöreye yapılan inceleme gezilerini içeren yayınlar arasında Radet'in 1886¹⁹, Buresch'in 1890'daki²⁰ çalışmaları sayılabilir. Arkeoloji araştırmalarında başvuru kaynaklarından olan Kiepert'in 1890 tarihli haritasında "Sapan Kaya"²¹ adıyla belirtilen kaleye bir dönemin ünlü Alman coğrafyacısı Philippson ise 1901 yılında gelmiş ve 1914 tarihli yayınında Şahin Kayası Tepesi'ni doğru bir şekilde 960 m. yüksekliğinde bir tepe olarak göstermiştir²².

Robert'in 1958 ve 1962'deki yayınları²³ ile özellikle 1980 senesindeki çalışmalarını içeren 1987 tarihli Foss'un makalesi Şahin Kayası hakkında dikkat çekmektedir²⁴. Ayrıca Roosevelt'in 2009'da yayınladığı eserinde yöre hakkında da bilgi verilmektedir²⁵. Roosevelt'in yayınının önemi, Son Tunç Çağı'na ait olabilecek (?) bir duvar kalıntısından söz edilmesidir. Bu bilgilere ilaveten, yörede yapılan bilimsel çalışmalar arasında, 1992 yılında Manisa

16 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IX, 34.

17 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IX, 34.

18 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IX, 34.

19 Foss 1987, 86.

20 Buresch 1898, 184.

21 Kiepert 1890.

22 Philippson 1914, pl. 1 ve 2.

23 Robert 1958, 117 dipnot 133; Robert 1962, 318, 429, dipnot 2.

24 Foss 1987, 79 vd.

25 Roosevelt 2009, 118, 119, 120, 240.

Müzesi uzmanları tarafından bir kilisede kurtarma kazısının yapıldığını aktarmak gerekmektedir²⁶.

Kalenin kuzeydoğu kesiminde yer alan sur duvarı farklı işçilik ve boyuttaki taşlarla dikkat çekmektedir. Daha sonraki dönemlerde de yer yer onarıldığı gözlenen duvarın yanına Bizans döneminde bir kule eklenmiştir. Duvar ve çevresinde yaptığımız incelemelerde Hellenistik Çağ'dan daha eskiye ait olabilecek herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır.

2) *Kayacık Tepesi (Kayabaşı Tepesi)* : Kayacık Kasabası'nın yaklaşık 5 km. güney-güneybatısında yer almaktadır (Harita: 2). Şahin Kayası gibi bu tepe de Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde anılmaktadır. Tepenin ne kadar sarp olduğunu anlatan Evliya Çelebi, "buraya iki saatte çıkabildiklerini, bir kilise ve su sarnıcı kalıntısı gördükleri" anlatmaktadır²⁷. Tüm bölgeye hakim durumdaki, 1033 m. yüksekliğindeki tepenin üzerinde günümüzde bu özelliğinden faydalanmak amacıyla yapılan yangın gözetleme kulesi yer almaktadır. Aslında kule ve görevlileri, asli görevleri olmamasına karşın üzerinde çok yoğun kalıntının bulunduğu bu tepedeki kaçak kazı faaliyetlerini uzun yıllar boyunca engellemiştir. Ancak günümüzde bu dolaylı korumaya karşın tahribat gittikçe artmaktadır. Büyük boyutlu kayaların bile dinamit ya da benzeri nesneler yardımıyla patlatıldığı kolayca görülmektedir. Tepedeki en ilgi çekici kalıntı halk arasında "Ambar Kaya" ya da "Ambar Kayası" olarak anılan mezardır. Orijinal halinde piramit tarzındaki mezarların bir örneği olan bu kaya mezarı, yöredeki kaya kütlelerinin bir oda şeklinde işlenmesi ve üst kısmının piramit şekline getirilmesiyle oluşturulmuştur. Etrafta çok sayıda merdiven basamağı (yöre halkı okul adını vermiştir) ve çeşitli kalıntılar tepenin bu kesiminin dinsel amaçlarla kullanıldığını açıkça göstermektedir. Tepenin daha üst kısımlarında ise savunma ve gözetlemeye yönelik yani askeri amaçlı yapıların-duvarların kalıntıları görülmektedir. Kalıntılar daha çok Hellenistik dönemin ya da az öncesindeki GrekoPers

26 Dedeoğlu 1992, 185 vd.

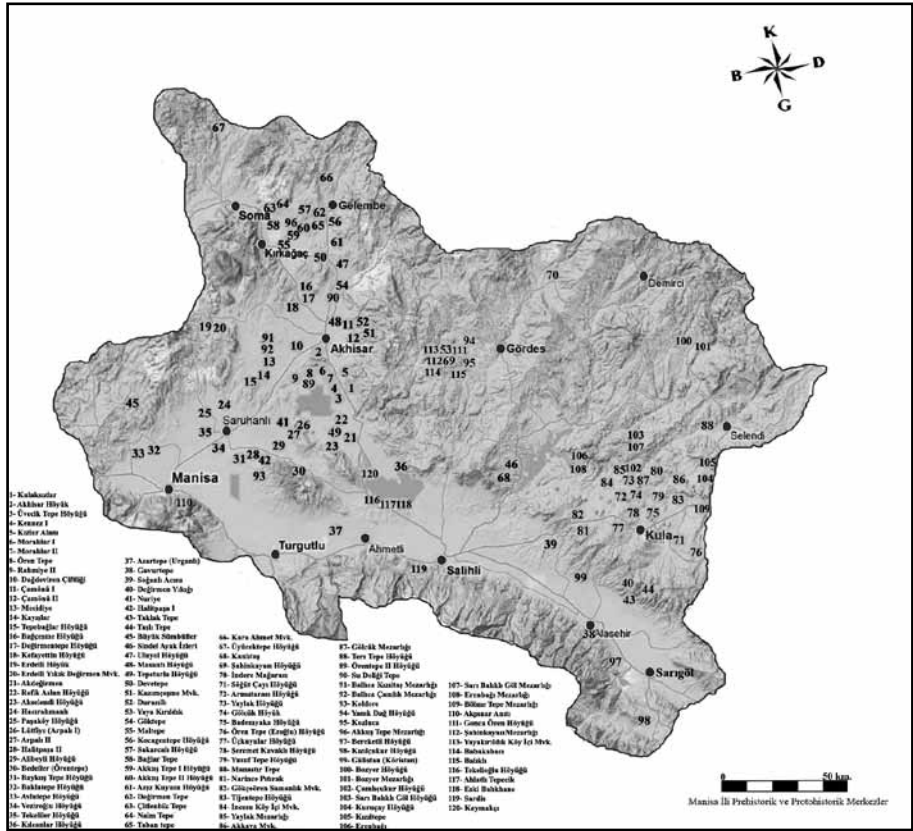
27 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IX, 34.

kültürünün izlerini taşımaktadır.

Bu seneki yüzey araştırmalarında yukarıda bahsedilen merkezler dışında Şahin Kayası'nın güneydoğundaki Eşti tümülüsü, Şahin Kayası'nın kuzey doğu eteklerinde Gerdaş tümülüsü, Şahin Kayası'nın kuzey doğu eteklerinde, Gerdaş tümülüsünün batısındaki Gerdaş oda mezarı, Şahin Kayası'nın kuzeybatısında, yöre halkının Seyoba (Seyfibaba) yatırı dedikleri alandaki Seyoba tümülüsü, Şahin Kayası Kalesi'nin kuzeydoğu kesiminde yer alan cicim ağa mevkii ile Kayacık'a bağlı Kozluca mahallesinin karşısındaki Gavur Kaşı mevkiinde yaptığımız incelemelerde antik ve geç antik devir kalıntılarına rastlanmıştır.

KAYNAKÇA

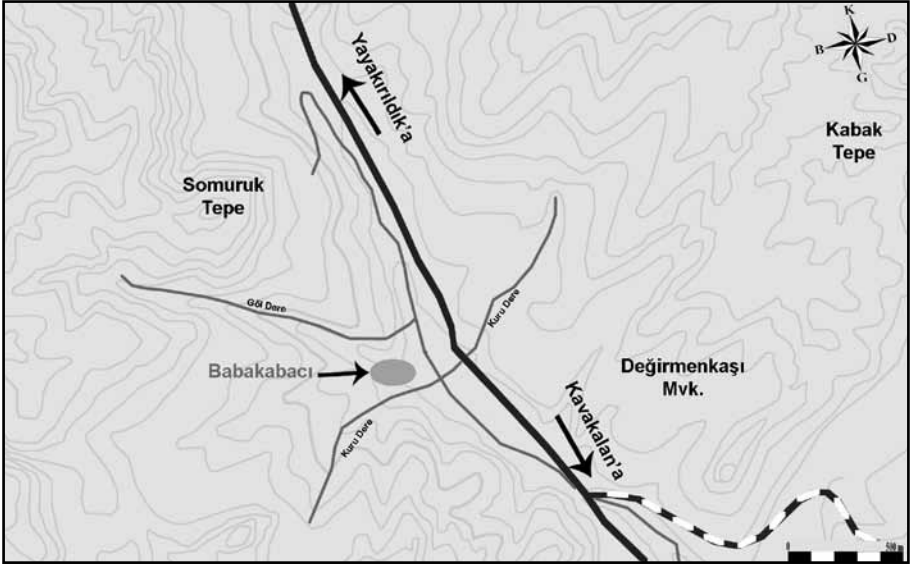
- Buresch 1898; K.Buresch, *Aus Lydien: epigraphische-geographische Reisefrüchte*, Leipzig.
- Dedeoğlu 1992; H.Dedeoğlu, "Lydia'da Bir Kilise Kazısı (Ön Rapor)", *III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 27-30 Nisan 1992), (Nisan 1991 Efes), Ankara 1992, 185-, 197.
- Evlîya Çelebi *Seyahatnamesi*; Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zıllî. IX. Kitap, (Haz.Y.Dağlı, S.A.Kahraman, R.Dankoff) , İstanbul, 2000.
- Foss 1987; C.Foss, "Sites and Strongholds of Northern Lydia", *Anatolian Studies* 37: 81-101.
- Kiepert 1890; H.Kiepert, *Spezialkarte vom Westlichen Klein Asien*, 1:250,000, Berlin 1890.
- Özkan 1989; T. Özkan, *Akhisar-Gökçeler Köyü Akhamenit Buluntu Grubu*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Özkan 1991; T.Özkan, "Lydia'da Ele Geçen Bir Greko-Pers Buluntu Grubu", *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi* 1 (1991), 131-135.
- Philippson 1914; A.Philippson, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien*, IV. Götha.
- Robert 1958; L.Robert, "Reliefs votifs et cultes d'Anatolie", *Anatolia* 3 (1958), 103-136.
- Robert 1962; L.Robert, *Villes d'Asie Mineure*, Paris.
- Roosevelt 2003; C.H. Roosevelt, *Lydian and Persian Period Settlement in Lydia, Volume I-II*, Doktora Tezi, Cornell University.
- Roosevelt 2009; C.H.Roosevelt, *The Archaeology of Lydia, From Gyges to Alexander*, Newyork.
- Şahin 1998; I.Şahin, *Lydia'da Küçük Yerleşimler* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1998.
- Yıldırım 2005; S.Yıldırım, *2004 Yılı Manisa İl Çevre Durum Raporu*, Manisa Valiliği, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Manisa.

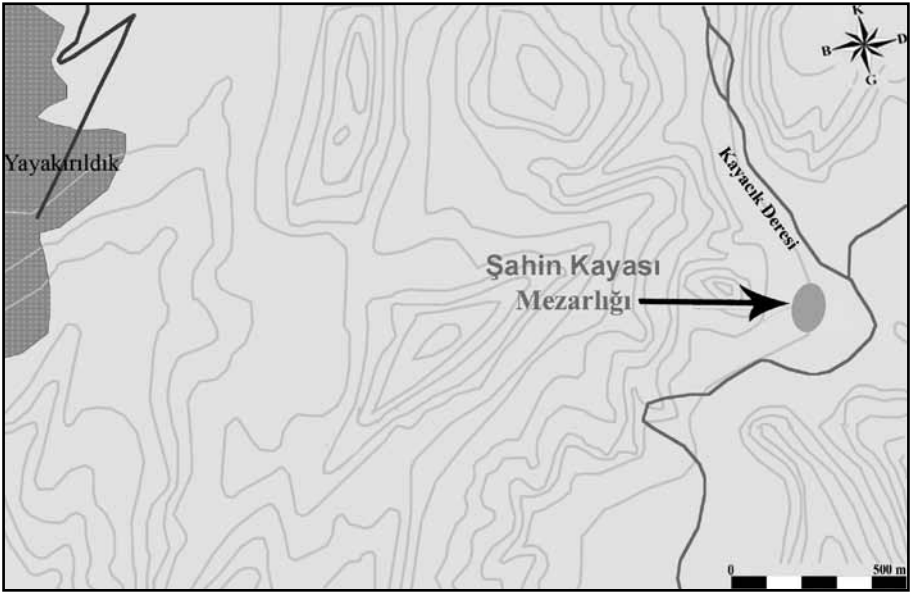
Harita 1: Manisa İli sınırları içerisindeki Prehistorik-Protohistorik merkezler

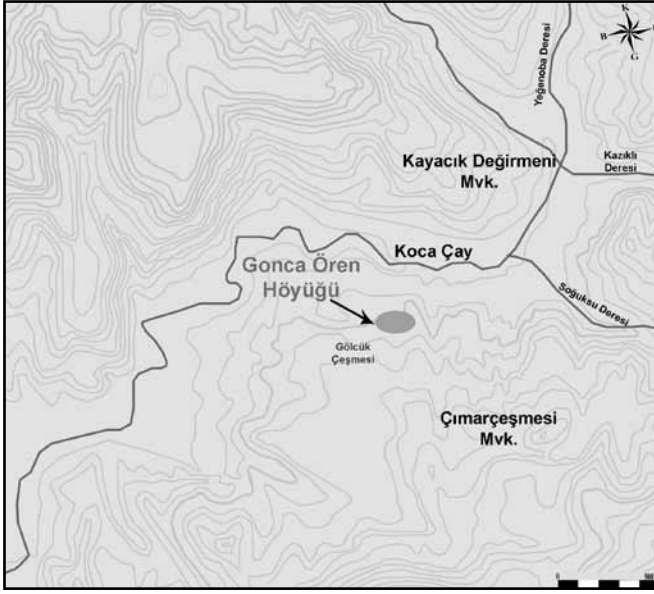

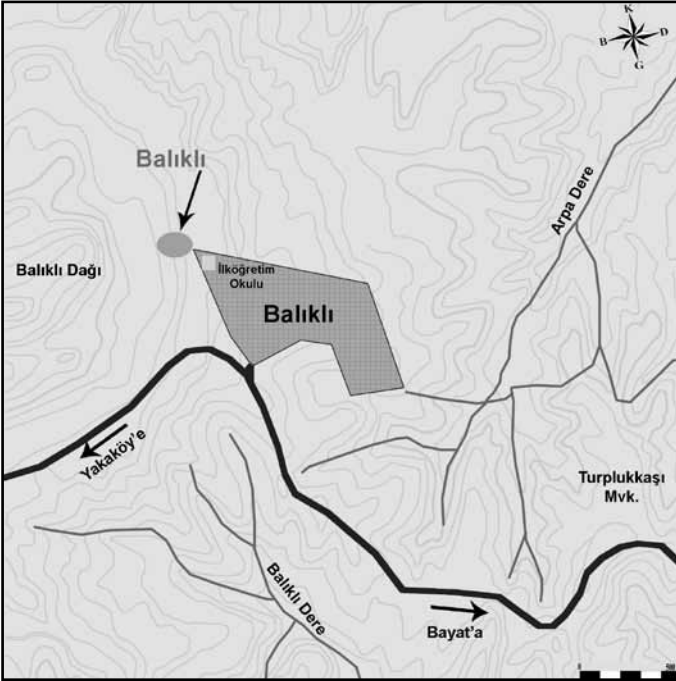
Harita 4: Babakabacı mevkii

Harita 5: Şahin Kayası Höyüğü mezarlığı

Harita 6: Goncaören Höyüğü

Harita 7: Balıklı Köyü mevkii

Resim 1: Şahin Kayası Höyüğü

Resim 2: Yayakırıldık köyü mevki

Resim 3: Babakabacı mevki

Resim 4: Şahinkayası Höyüğü mezarlığı

Resim 5: Goncaören Höyüğü

Resim 6: Yanıkdağ Höyüğü

Resim 7: Balıklı Köyiçi mevkii

Resim 8: Şahin Kayası Kalesi

TAŞKENT-SEYDİŞEHİR 2010 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Asuman BALDIRAN*

Aytekin BÜYÜKÖZER

Zeliha GİDER

2010 yılı çalışmaları Doç. Dr. Asuman Baldıran başkanlığında, Arş. Gör. Aytekin Büyüközer, Arş. Gör. Zeliha Gider ve Yüksek Lisans öğrencisi Mustafa Çimen’den oluşan ekiple, Bakanlık temsilcisi Side Müzesi’nden Melih Kılınç’ın nezaretinde 15.06.2009-25.06.2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu yılki çalışmalar Seydişehir merkez, Akçalar, Gevrekli Kasabası, Gevrekli Yaylası, Irmaklı, İncesu, Muradiye, Kesecik, Taşağıl köyleri ile Vasada antik kentinde yürütülmüştür.

Seydişehir İlçesi’nin merkezinde yaptığımız çalışmalarda Hacı Seyit Ali mahallesindeki iki dükkanın dış duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış dörtgen altar ile arşitrav bloğu tespit edilmiştir. Altarın bir yüzünde bereket boynuzu içinden çıkan asma dalı ve üzüm salkımı, görünen diğer yüzünde boğa başları tarafından taşınan girland betimlenmiştir. Taç kısmında dört satır Grekçe yazıt bulunmaktadır. Arşitrav bloğunun yüzeyi üç fasciaya ayrılmış, fascia geçişlerine inci-boncuk dizisi işlenmiştir. Taç profili tıraşlandığından bezeme seçilememektedir.

Seyid Harun Camisi’nin duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılmış 7 adet taş eser tespit edilmiştir. Bunlardan özellikle caminin kuzey tarafındaki türbenin girişinde orijinal şekline uygun kullanılmış olan kapı söve ve lento blokları oldukça dikkat çekicidir. Gri renkli yerel kumtaşından yapılmış olan bloklar Vasada antik kentinin mimari blokları ile benzerdir. Söve ve lento bloklarının yüzeyi üç fascialı olup, fascia geçişlerine inci-boncuk

* Doç. Dr. Asuman Baldıran, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampus, Konya/TÜRKİYE
Arş. Gör. Aytekin Büyüközer, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampus, Konya/TÜRKİYE
Arş. Gör. Zeliha Gider, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampus, Konya/TÜRKİYE

dizisi, taç kısmına ise açık ve kapalı palmet motifi işlenmiştir. Bu blokların kullanıldığı cephede, biri kapının üst tarafına diğeri köşeye yerleştirilmiş, yüzeyine bitkisel bezekler işlenmiş küçük parçalar vardır. Caminin doğu duvarında tavan kaseti bulunmaktadır. Görünen iki kasetin iç kısmına farklı tipte rozet motifleri, kasetler arasındaki konsollara ise tonoz yüzeyli sofit işlenmiştir. Kasetlerin devamında birbirine dolanarak devam eden asma dalları ile üzüm salkımları betimlenmiştir. Caminin güneybatı köşesine yerleştirilen ostothek gövdesinin görünen uzun yüzüne, şarap ışıklarında kullanılan ezme teknelerini anımsatan iç içe geçmiş iki daire ile devamına asma dalı ile üzüm salkımları işlenmiştir. Caminin kuzey duvarında bulunan diğer ostothek gövdesinin görünen uzun yüzünde ise bir çanaktan çıkarak her iki yana devam eden asma dalları ile üzüm salkımları betimlenmiş, asma dallarının üst kısmında oluşan boşluğa kanatları yarı açık kartal figürü¹ ve hemen yanına krater betimi işlenmiştir. Bu betim, bölgede yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen pek çok ostothek gövdesinin uzun cephelerinde de görülmektedir.²

Yukarıda detaylı tanımları verilen eserlerin yanı sıra, Caminin bahçesinde 2 adet Bizans başlığı ile caminin duvarlarında ve bahçe duvarının dış yüzünde devşirme malzeme olarak kullanılmış Bizans Dönemi'ne ait pek çok mimari blok parçası tespit edilmiştir.

Seydişehir'in çeşitli yerlerinde bulunan taş eserler toplanarak, belediye binasının önünde yer alan Şehit Mehmet Uysal Parkı'na getirilmiş ve burada koruma altına alınmıştır. Parkta 33 adet taş eser bulunmaktadır. Bunlardan 18'i Roma Dönemi'ne, 15'i ise Geç Antik Çağ'a aittir. Roma Dönemi'ne tarihlenen eserlerin büyük çoğunluğunu ostothek gövde ve kapakları oluşturmaktadır. Bunların dışında, yüzeyinde üç figürün betimlendiği mezar steli, postament, arşitrav parçası, yazıtlı bronz heykel kaidesi, yüzeyi defne

1 Kartal tanrılık sembolüdür. Kanatları açık olarak betimlenen kartal genellikle Zeus Ba'al Sami'nin sembolüdür. Gagasında çelenk olanlar ise şeref ve sonsuzluğu ifade eder: Y. Er-Scarborough, *The Funerary Monuments of Cilicia Tracheia*, Cornell University, 1991 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

2 A. Balıran, "Some Archaeological Material from Seydişehir", *15th Symposium on Mediterranean Archaeology*, 3-5 Mart 2011, Catania (Baskıda)

yaprakları ile bezenmiş sütun tamburu, yivsiz sütun tamburu ve ezme teknesi bulunmaktadır.

Ostothekler arasında, gövde ile kapağı yekpare bloktan işlenmiş bir örnek tespit edilmiştir. Kapağın üstünde yatar şekilde betimlenen aslan figürü bulunmaktadır. Kapaklar üzerinde uzanmış olarak betimlenen aslan figürleri İsaoria, Pisidia, Lykia, Kilikya ve Lykaonia bölgelerinde yaygındır³. Scarborough aslan figürleri için aslanların mezar bekçisi olduklarını ve ölüyü koruduklarını ifade eder⁴. Ostothek gövdesinin sadece ön cepheye gelen dar yüzüne kılıç-kalkan kabartması işlenmiş, uzun yüzlerinden birine iki satır yazıt kazınmıştır (Resim: 1).

Ostothek gövdelerinden birinin uzun yüzüne her iki kenarda anteler, ortada Dor başlıklı sütunlar tarafından taşınan girlandlar işlenmiştir. Diğer bir ostothek gövdesinin uzun yüzünde ise, sol kenara yakın alana yerleştirilmiş, iki yapraklı bir çanakdan çıkan ve her iki yana doğru devam eden asma dalları ile üzüm salkımları betimlenmiştir. Bolluk ve bereketin sembolü olan üzüm salkımı ve asma dalları özellikle Lykaonia, Kilikia ve İsaoria Bölgelerinde yaygındır. Sağa doğru devam eden asma dalı daha uzun işlenmiş olup alt kısmında oluşan boşluğa iki atı çeken erkek figürü yerleştirilmiştir. Asma dallarının ortasında kanatları yarı açık kartal figürü bulunmaktadır (Resim: 2). Wujewski'nin Rodenwalt'a dayanarak verdiği bilgilere göre ise Kartal Zeus Bronton'un sembolüdür⁵. Ostotheg'in sol dar yüzünde kapı motifi, sağ dar yüzünde ise kalkan betimi vardır. Benzer bir kompozisyon, günümüze yakın bir dönemde çeşme yalağı olarak kullanılmış olan bir ostothek gövdesinin yüzeyinde görülmektedir. Uzun yüzüne iki yapraklı bir çanakdan çıkan ve her iki yana doğru devam eden asma dalları ile üzüm salkımları betimlenmiş olan ostothek gövdesinde, sağdaki asma dalının üstünde erkek büstü, ostotheg'in üst sınırında ise iki satır Grekçe yazıt bulunmaktadır. Ostotheg'in sol dar yüzüne kapı betimi işlenmiş, diğer iki yüzü boş bırakılmıştır.

3 G. Koch, *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, (Çev.Z. İlkelen), İstanbul 2001.

4 Y. Er-Scarborough, *The Funerary Monuments of Cilicia Tracheia*, Cornell University, 1991 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

5 T. Wujewski, *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times*, Poznan, 1991, 23.

Seydişehir'in çıkışında, Seydişehir-Konya karayolu üzerinde bulunan Sebeltaş Fabrikası'nın arka bahçesinde biri orbis, diğer üçü ezme teknesinden oluşan işlik blokları, 2 adet yivsiz sütun tamburu, 2 adet çifte Bizans sütunu, kabaca oyulmuş lahit teknesi ile orthostat bloğu bulunmaktadır. Eserlerin nereden getirildiği belli değildir.

Akçalar Kasabası'nda yapılan çalışmalarda Atatürk parkında yer alan iki ostothek kapağının katalogu yapılmıştır. Kapaklardan birisinin üstünde yatar pozisyonda betimlenmiş aslan figürü bulunmaktadır. Diğer kapak üçgen formu olup, sağlam olan alınlıkta rozet betimi görülmektedir. Akçalar Kasabası'nın eski ilkokul binası yıkılmış ve buradan çıkan taş eserler belediyenin bahçesine getirilmiştir. Bu eserler arasında dörtgen altar, Attik-Ion tipi kaide, kabartmalı mimari blok, birkaç duvar bloğu ile çifte Bizans sütunu bulunmaktadır. Dörtgen altların ön cephesinin tamamı, her iki yan cephesi yarıya kadar işlenmiş, arka cephesi işlenmeden kullanılmıştır. Ön yüzünde yer alan kabartma yoğun tahribattan dolayı belirsizdir. Burada bulunan kabartmalı mimari bloğun ön cephesinde ayakta durur şekilde cepheden betimlenmiş, başının her iki yanında geniş kanatlara sahip bir figür bulunmaktadır. Baş kısmı çok tahrip olduğundan figürün kimliği seçilememektedir. Akçalar Kasabası'nın merkezinde, Büyük Camii'nin güney duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış mezar steli bulunmaktadır. Mezar stelinde sol tarafta boğa ile önünde ayakta durur şekilde erkek figürü betimlenmiştir. Üçgen alınlıkta rozet betimi, alınlığın alt silmesinde ve devamında iki satır yazıt vardır. Caminin önündeki çeşmenin üst tarafına ters yerleştirilmiş şekilde duran toikhobat bloğu kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra ara sokaklarda üstünde yatar şekilde aslan betimi olan ostothek kapağı parçası, yüzeyinde kertenkele betimi olan duvar bloğu, iki ezme teknesi ile bir işlik bloğu tespit edilmiştir.

Gevrekli Kasabası'nda Polatbey Camii'nin önünde yer alan parkta üstünde yatar şekilde aslan betimi olan ostothek kapağı, Bizans sütun başlığı, iki adet yivsiz sütun tamburu, konik formu işlik bloğu ile şarap üretiminde kullanılan ezme teknesi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Yunus Emre sokağının

girişinde yer alan Ali Koç'a ait evin duvarında iki adet ostotheke gövdesi tespit edilmiştir. Ostotheke gövdelerinden birinin görünen dar yüzeyinde yüksek lentolu kapı betimi, kapının üstünde yatar pozisyonda betimlenmiş aslan figürü bulunmaktadır. Aynı evin duvarında, alt kattaki deponun girişinde uzun yüzü dışa gelecek şekilde yerleştirilmiş ostotheke gövdesi vardır. Uzun yüzünde kline üzerine uzanmış, havaya kaldırdığı sağ elinde çelenk tutan erkek figürü, sol taraftaki boşlukta kadın büstü bulunmaktadır. Dar yüzünde ise kapı betimi vardır.

Gevrekli Yaylası'nın kuzeyindeki tepenin güney eteğinde tek başına duran bir kaya mezarı bulunmaktadır (Resim: 3). Mezar yuvarlak formu bir doğal kayaya oyulmuş olup, girişin karşısında yer alan tek klineden oluşmaktadır. Orijinalinde giriş kısmı ovaya bakan mezarın bulunduğu kaya, başka bir yere taşınmak amacıyla vinçle yerinden oynatılmış, taşınamayınca aynı yerine ters konmuştur. Mezarın kapak taşı giriş kapısının yan tarafında durmaktadır.

Gevrekli Kasabası'ndaki çalışmalar tamamlandıktan sonra, kasabanın yaklaşık 5 km kuzeydoğusunda yer alan Irmaklı köyüne geçilmiştir. Irmaklı köyünde caminin girişinin sol tarafında ters duran bir Lahit kapağı bulunmaktadır. Köyün içinde, asfalt yolun kenarındaki eski bir evin duvarında kabartmalı bir blok tespit edilmiştir. Bloğun görünen yüzünde ortada ayakta durur şekilde cepheden betimlenmiş Daniel, her iki yanında ayaklarını ısırarak için hamle yapmış aslan figürleri bulunmaktadır.⁶

Bostandere Kasabası'nın yaklaşık 500 m doğusunda Vasada antik kenti olarak lokalize edilen yerleşim alanı bulunmaktadır. Vasada antik kenti, yan yana iki tepeden oluşan geniş bir alana yayılmıştır. Geçen yıl sadece kuzeydeki tepenin batı eteğinde yer alan ve 1970'li yıllarda kısa dönem kurtarma kazısı yapılan tiyatro kalıntısı incelenebilmiştir⁷. Bu yılki çalışmalar yapı kalıntılarının bulunduğu iki tepede yoğunlaşmıştır.

6 Benzer bir örnek Seydişehir'in Dikilitaş Köy'ünde de bulunmaktadır. A. Balıran-İ.M.Mimiroğlu, "An Arkitektural Plastik Piece with Daniel Description", 14th Symposium on Mediterranean Archaeology, 2010 Kiev (Baskıda)

7 G. Alp, "Konya Çevre Araştırmaları 1970", VIII. TTK Kongresi, 1. Cilt, 1979, 537-538, Lev. 325-330; A. Balıran, "Taşkent-Seydişehir 2009 Yılı Yüzey Araştırması", 28. AST, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul (Baskıda).

Tiyatronun bulunduğu tepenin kuzeyinde yer alan ve halk arasında “Gözet Kayası” olarak adlandırılan tepede sur duvarı ve yapı kalıntıları tespit edilmiştir (Resim: 4). Kyklopien tarzda çokgen taşlardan inşa edilen sur duvarı yer yer 3,65 m yüksekliğinde korunmuştur. Surun iç kısmında ise yine büyük boyutlu bloklardan inşa edilmiş duvarlar görülmektedir. Mevcut haliyle bu yapı kalıntısı sur duvarı ile duvarın gerisinde yer alan kuleleri oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalarda sur duvarının kuzeybatıya doğru devam ettiği tespit edilmiştir. Sur duvarının batı tarafı büyük boyutlu taşlardan inşa edilmiş iken, daha kayalık bir alan olan doğu tarafta çoğunlukla oldukça yüksek ve dik olan doğal kayalardan yararlanılmıştır. Sur duvarı güneydeki tepe üzerinde daha sağlam durumda iken, kuzeydeki tepede fazlaca tahrip olmuştur.

Gözet Kayası olarak adlandırılan güneydeki tepede yapılan çalışmalarda bu alanın defineciler tarafından tahrip edildiği görülmüştür. Defineciler tarafından açılan çukurların etrafında yeni parçalanmış pithoslar ile seramik parçaları oldukça yoğundur. Defineciler tarafından kırılarak çukurun hemen gerisine atılmış tüme yakın bir kase ile sağlam bir ağırlık bulunmuştur (Resim: 5). Bu alanın yaklaşık 10 m kuzeybatısında yer alan bir başka çukurun kenarında ise tüme yakın bir kapak bulunmuştur (Resim: 5).

Vasada antik kentinin yer aldığı iki tepede yapılan yüzey araştırmasında kentin çok tahrip olduğu tespit edilmiştir. Kasaba sakinleri yakın zamanlara kadar bu alandan taş getirerek evlerini inşa ettiklerini ifade etmektedir. Modern yapılarda kullanılan çok sayıda bezemeli ve bezemesiz bloklar da bu ifadeleri doğrulamaktadır. Evlerin duvarlarında tespit edilen bezemeli mimari blokların getirildiği yer olarak gösterilen kuzey tepe ile güney tepenin birleştiği vadide yapılan çalışmalarda sadece bir yapının kalıntıları tespit edilmiştir (Resim: 6). Büyük boyutlu kesme taşlar ile inşa edilmiş olan yapının güney duvarı, doğuya doğru 8,20 m takip edilebilmektedir. Yapının güneybatı köşesinde in situ durumda korunmuş olan köşe bloğu 1,20 x 1,20 m ölçülerindedir. Yapının çevresinde kasaba merkezinde katalogu yapılan bezemeli mimari bloklara ait parçalar tespit edilmiştir. Mevcut

durumuna göre yapının işlevi hakkında kesin bir şeyler söylemek güçtür. Ancak mimari düzeni dikkate alındığında önemli bir kamu yapısı olabileceği düşünülmektedir. Mimari bezemelerin stilistik özellikleri, yapının M.S. 2.yy sonu- 3. yy başında inşa edildiğini göstermektedir.

Bu yapının yaklaşık 30 m doğusunda her iki tarafı 30 cm genişliğinde moloz taşlarla inşa edilen ve birleştirici malzeme olarak kireç harç kullanılan su kanalı bulunmaktadır. Kanal 29 cm genişliğinde olup, iç yüzeyinin tamamı kiremit katkılı harç ile sıvanmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu devam eden kanalın yüzeyde yaklaşık 13 m'lik kısmı görülebilmektedir.

Vasada antik kentinin yer aldığı tepe ile Gözet kayası arasındaki vadide, yeni açılan toprak yolun yaklaşık 5 m doğusunda doğal kayanın kuzey cephesine işlenmiş kabartma tespit edilmiştir (Resim: 7). Üçgen alınlıklı, yan çerçeveleri belirgin olan yapı içinde solda zırhlı bir erkek, sağda kadın figürü yer almaktadır. Figürlerin her ikisinin de yanında köpek vardır. Alınlıkta 5 satır, alınlığın alt silmesinde tek satır Grekçe yazıt bulunmaktadır. Oldukça tahrip olduğundan yazıtlar okunamamıştır⁸. Bostandere'den Vasada'ya ulaşımı sağlayan toprak yolun doğu kenarında ise, giriş kısmı defineciler tarafından patlatılmış bir mezar bulunmaktadır. Yerel kaya içine oyulmuş olan arkesollü mezar 5 klinelidir. Mezar fazlaca tahrip olmuş durumdadır.

Bostandere ile Ketenli kasabaları birbirine bağlayan karayolunun doğu kenarında, yüksek bir tepe üzerinde küçük bir yerleşim birimi tespit edilmiştir. Tepeden yamaca kadar yüzeyde yoğun olarak seramik görülmektedir. Tepe üzerinde ise defineciler tarafından açılmış çukurlar bulunmaktadır. Çukurlardan bazılarında kuru duvar tekniği ile örülmüş yapılar görülmekle birlikte yapıların planını veya işlevini belirlemek mümkün değildir. Tepe üzerinde en dikkat çekici kalıntı ise Kybele açık hava kült alanı olarak kullanılan kayalık alandır. Defineci çukurlarının bulunduğu alanın hemen güneyinde 3 basamaklı bir podyum ve üzerinde başı kuzeye dönük, yatar şekilde betimlenen bir aslan yer almaktadır. Ancak ne yazık ki bu anıt

8 H. Swoboda-J. Keil-F. Knoll, *Denkmäler aus Lykaonien Pamphylien und Isaurien*, 1935, 23-24, Abb.25

defineciler tarafından büyük tahribata uğramış ve aslanın gövdesinin ön tarafı tamamen tahrip edilmiştir. Aynı tahribat basamaklarda da görülmektedir (Resim: 8).

Tepedeki küçük yerleşim alanı dışında, tepenin kuzeybatısında görülen kayalık iki tepe üzerinde iki kaya mezarı görülmüştür. Ancak her iki mezara da profesyonel ekip ve ekipman olmadıkça çıkılması mümkün değildir.

İncesu köyünde yapılan çalışmalarda köy merkezinde sadece iki adet pres mili ağırlığı görülebilmektedir. Köyün doğusundaki tepenin güney eteğinde “Düm Düm Kayası” olarak adlandırılan bir mezar tespit edilmiştir.⁹ Mezar, büyük boyutlu bir doğal kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş, giriş kısmı güneydoğu yöndedir (Resim: 9). Kapının her iki yanı traşlanarak düz bir yüzey oluşturulmuş, söve ve lentoyu oluşturan çerçeveler işlenmiştir. Kapının üst tarafında oldukça düzgün oyulmuş bir delik bulunmaktadır. Tek odadan oluşan mezarın iç kısmında girişin her iki yanına ve karşıya oyulmuş üç adet kline vardır. Zeminden 50,5 cm yüksekte olan klinelerin üst yüzeyinin tüm kenarları 5 cm yüksekliğindeki çerçeveler ile sınırlandırılmıştır. Klinelerin ön tarafı içe doğru eğimli kesilmiş, her iki kenarına kline ayakları işlenmiştir. Mezarın iç yüzeyinin tamamı, klinelerden 34 cm yükseklikten itibaren tek sıra panellere ayrılmıştır. Panellerden sonra çatı konstrüksiyonu başlamaktadır. İçte beşik çatı şeklinde düzenlenen mezarın üst kısmında tüm cephelere, ahşap çatı konstrüksiyonunda görülen yatay ve dikey kirişler işlenmiştir (Resim: 9). Karşı klinenin hemen üst kısmına 30 cm çapında yuvarlak delik açılmıştır (Resim: 9). Mezar mimarisi bakımından bölgede tespit edilen mezarlar arasında detaylı işçiliklere sahip özgün bir örneği teşkil etmektedir.

Muradiye köyünde yapılan çalışmalarda köy meydanındaki çeşmenin her iki kenarını sınırlandıran iki adet yivsiz sütun tamburu tespit edilmiştir. Mustafa Balcı'nın evinin önünde ise dikdörtgen altlığı ile birlikte işlenmiş sütun tamburu bulunmaktadır. Yerel kireçtaşından yapılmış olan tambur kabaca şekillendirilmiş, yüzeyi zımparalanmadan kullanılmıştır. Tamburun duvara bakan ve tamamen toprakla dolmuş olan yüzünde yazıt

9 H. Swoboda-J. Keil-F. Knoll, *Denkmäler aus Lykaonien Pamphylien und Isaurien*, 1935, 109-110, Abb. 13

bulunmaktadır. Tambur üst sınırından itibaren yaklaşık 1 m'lik bölümde harfler görülebilmektedir. Mustafa Balcı tarafından tarlasında bulunarak evinin önüne taşınan tamburun yüzeyindeki yazıt, M. Balcı'nın ifadesine göre alt sınırına kadar devam etmektedir. Mevcut durumu miltaşı olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Kesecik Kasabası'nda yapılan çalışmalarda kasaba merkezinde yolun kenarında bağımsız duran ezme teknesi tespit edilmiştir. Merkez Camii'nin duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış iki ostotheke gövdesi bulunmaktadır. Ostothekeklenden birinin görünen uzun yüzüne sağda at üzerinde süvari kabartması, atın arka tarafına üç kadın, ön tarafına tek kadın figürü betimlenmiştir. Altteki profilde, bir kısmı korunmuş tek satır Grekçe yazıt görülmektedir. Diğer ostotheke gövdesinin görünen uzun yüzünde taht üzerinde oturan iki kadın figürü yer almaktadır. Bu kadın figürlerinin ortasına bereket boynuzu, her iki yanına üzüm salkımı işlenmiştir. Kasaba merkezinde, Veli Orakçı'nın evinin duvarında, kapının hemen üstüne yerleştirilmiş yazıtlı bir mimari blok bulunmaktadır. Bloğun yüzeyinde üstte üç satır, altta tek satırlık Grekçe yazıt vardır.

Kesecik'ten İncesu'ya giden yol üzerinde bulunan köprü ayaklarında devşirme malzeme olarak kullanılmış dört adet arşitrav-friz bloğu parçası, iki adet ostotheke gövdesi tespit edilmiştir. Arşitrav-friz bloklarının yüzeyi üç fasciaya ayrılmış, fascia geçişlerine inci-boncuk dizisi işlenmiştir. Taç kısmında açık palmet motifi görülmektedir. Blokların oldukça tahrip olan friz kısımlarına ranke bezemesi işlenmiş olmalıdır. Stil özellikleri bu blokların M.S. 2. yy sonu-3. yy başına tarihlenen bir yapıya ait olduğunu göstermektedir. Ostotheke gövdelerinden birinin uzun yüzünde, kadın ve erkeklerden oluşan, dörderli gruplar halinde betimlenmiş sekiz figür bulunmaktadır. Figürlerin tamamı cepheden betimlenmiştir. Diğer ostotheke gövdesinin görünen dar cephesinde sütunlar tarafından taşınan girland ve girlandın altında cepheden betimlenmiş üç kadın figürü bulunmaktadır.

2010 yılı araştırma kapsamında son olarak Seydişehir-Manavgat yolu üzerinde bulunan Taşağıl köyünde çalışılmıştır. Köy merkezinde herhangi bir

arkeolojik bulgu tespit edilememiş olmasına karşın Muhtar, köyün yaklaşık 1,5 km güneyinde bulunan Tavuk Tepesi ve Kale olarak adlandırılan tepelerde duvar kalıntılarının olduğunu ifade etmiştir. Köy bekçisinin rehberliğinde yapılan yüzey araştırmasında 1250 m rakıma sahip Tavuk Tepesi'nde sadece bir duvar kalıntısı görülebilmektedir. Toplama taşlardan kuru duvar örgü tekniğinde inşa edilen duvarın iç cephesi sağlam durumdadır. Tavuk Tepesi'nde yaklaşık 2 saat süren bir yürüyüşün ardından, 1,5 km güneydoğuda bulunan Kale Tepesi'ne ulaşılmıştır. Kale Tepesi, sarp kayalıklardan oluşan 1370 m rakımlı oldukça yüksek bir tepedir. Burada ilk olarak tepenin kuzeybatı yamacında sur duvarı kalıntısı ile karşılaşmıştır. 3,60 m genişliğindeki sur duvarının her iki kenarı büyük boyutlu taşlar ile sınırlandırılmış, içi daha küçük boyutlu moloz taşlar ile doldurularak sağlamlığı artırılmıştır. 1,80 m yüksekliğinde korunan sur duvarı üzerinde fazla geniş olmayan bir kapı açıklığı tespit edilmiştir. Bu kapı açıklığının yaklaşık 10 m kuzeydoğusunda, yüksek bir alanda gözetleme kulesi kalıntıları bulunmaktadır. Sur duvarı, tepenin batı eteklerinde güneye doğru devam etmekte olup, bu alanda yaklaşık 30 m'lik kısmı takip edilebilmektedir (Resim: 10).

Kale Tepesi'nin en yüksek bölümünde defineciler tarafından açılmış harçlı yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Bunlardan birisi sadece taban seviyesinde korunmuş olup, defineciler tabanın alt kısmına doğru kazı yapmışlar, böylece yapının tabanı askıda kalmıştır. Bu bölümde net olarak izlenebilen tabanın dört katmandan oluştuğu görülmektedir. En alt seviyede bulunan 1. katman küçük boyutlu moloz taşlar ile kum katkılı kireç harç, 2 cm yüksekliğindeki 2. katman yoğun kireç katkılı, ince yapılı, 3. katman kum ve kiremit parçacıkları katkılı, zemin seviyesini oluşturan 4. katman ise kireç ve kiremit katkılı, ince yapılı bir sıva tabakasından oluşmaktadır.

Bu yapının yaklaşık 5 m kuzeyinde, tepenin zirvesinde yer alan diğer yapının bir kısmı defineciler tarafından açılmıştır. Mevcut şekli kuzeye doğru devam eden, farklı boyutlarda mekanlardan oluşan kompleks bir yapı olduğuna işaret etmektedir. Defineciler tarafından açılan çukurda, zemini iki kademeli olarak belirlenmiş bir mekan görülmektedir (Resim: 11). Mekanın

duvarları büyük oranda sağlam durumda olup, duvarlar küçük boyutlu moloz taşlardan inşa edilmiştir. Yapının dış duvarları sıvasız olmasına karşın iç duvarları kiremit katkılı harç ile sıvanmıştır. Bu da su ile bağlantılı bir yapı olduğuna işaret etmektedir.

Tepenin güney yamacında yapılan çalışmalarda çok sayıda bosajlı duvar blokları ile karşılaşmıştır. Bunların bir kısmı sur duvarına, bir kısmı ise yapı kalıntılarına aittir. Tepenin güney eteğinde defineciler tarafından açılan çukurda M.Ö. 2. yy stil özellikleri gösteren bosajlı duvara sahip bir yapının alt kısmı korunabilmiştir. Bu yapının yaklaşık 7 m güneybatısında, iki tepenin birleştiği vadide bir başka yapı kalıntısı bulunmaktadır. Büyük boyutlu bosajlı duvar bloklarından inşa edilen yapı, güneybatı-kuzeydoğu doğrultuda konuşlandırılmıştır. Güneybatı yönde yer alan kapı açıklığı 1,30 m genişliğindedir. Giriş kısmının alt söveleri in situ durumda korunmuş olup, 80 cm yüksekliğindedir (Resim: 12). Kapının lentosu, girişin hemen önüne düşmüş şekilde tespit edilmiştir. Yapının ön tarafında tek sütun tamburu parçası görülmektedir. Yerel kireçtaşından yapılmış olan tamburun yüzeyi yivsizdir. Bu tambur yapının ön cephesinde en azından in antis sütunların bulunduğuna işaret etmektedir. Yapının ön tarafına yıkılmış durumda olan duvar bloklarından birisinin yüzeyinde ise kılıç ve kalkan kabartması bulunmaktadır (Resim: 13). Yapının inşasında kaliteli işçiliğe sahip bosajlı duvar bloklarının kullanılmış olması ve ön cephesinde sütunların yer alması bunun tapınak gibi önemli bir yapı olabileceğine işaret etmektedir. Ancak bölgede yaptığımız araştırmalarda, duvar bloğunun yüzeyinde görülen kılıç-kalkan kabartmasının özellikle mezarla ilişkili mimari kalıntılarda yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle sözü edilen yapının tapınak cepheli bir mezar anıtı olma ihtimali daha yüksektir.

Bu yapının yaklaşık 3 m batısında, bir yüzüne kalkan kabartması işlenmiş 1,85 x 1,30 m ölçülerinde büyük boyutlu bir blok tespit edilmiştir. Blok defineciler tarafından dinamitle patlatıldığından büyük oranda tahrip olmuş, kalkan kabartmasının sadece 1/3'lik kısmı korunabilmiştir. Bloğun görünen tüm yüzeylerinde alt ve üst kenarlarının bir profil ile sınırlandırıldığı

görülmektedir (Resim: 13). Kalkan savaşçılara ve kahramanlara ait bir savaş aleti veya savaş ganimetidir¹⁰. Bölgenin diğer yerleşimlerinde de Kalkan kabartmaları karşımıza çıkmaktadır¹¹.

Kale Tepesi'nin güneyinde yer alan küçük bir tepenin üstünde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda konuşlandırılmış yapı kalıntısı tespit edilmiştir. 13,15 x 8,10 m ölçülerindeki yapının hem doğusu hem batısı uçurum olduğundan giriş kapısı yapının kuzey tarafındaki uzun kenarına, kuzeybatı köşeye yakın alana açılmıştır. Kapı açıklığı 1,32 m genişliğindedir. Her iki kenarında yer alan söve bloklarının alt kısmı in situ durumda korunmuş olup, mevcut yüksekliği 1,22 metredir (Resim: 14). Duvar kalınlıkları dört cephede de 70 cm ölçülmüştür. Yapının en sağlam durumda olan kuzey duvarının 74 cm yüksekliğindeki orthostat sırası in situ durumda korunmuştur.

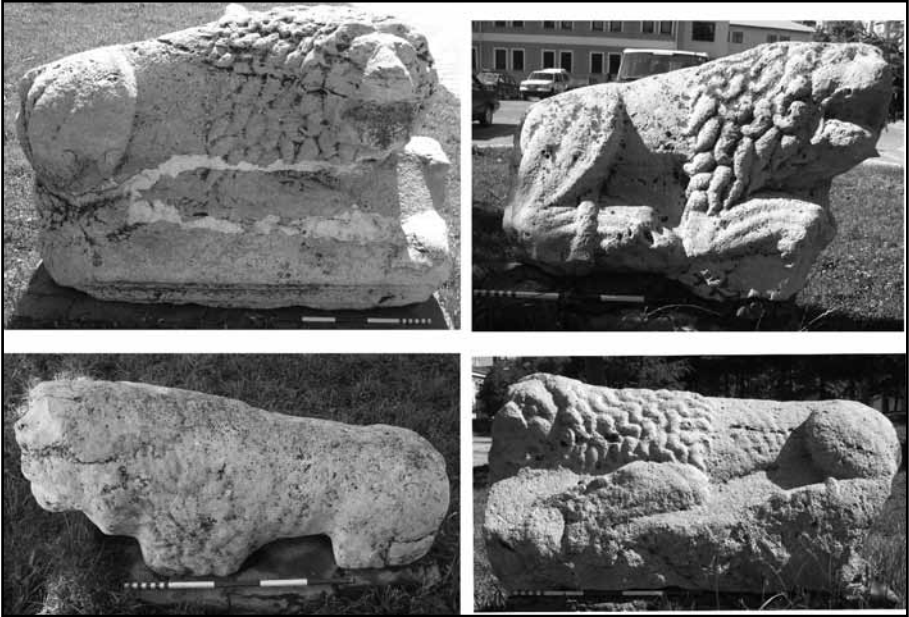
Bu yapının çevresinde bulunan doğal kayaların yüzeylerinde görülen izler, yapıların inşası için gerekli olan malzemenin buradan temin edildiğine işaret etmektedir. Oldukça dik yamaçlardan oluşan yerleşim alanında büyük boyutlu blokların fazla uzaktan taşınamayacağı açıktır. Bu nedenle yerleşim alanının içinde bulunan kayalık alan aynı zamanda kentin taş ocağı olarak kullanılmıştır (Resim: 15).

10 N. Fıratlı, "İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri", *Belleten* XXX, 263-319, Ankara, 1965, 305.

11 A. Baldiran, "The Arms and Armours on the Reliefs from the Region of Lykaonia", *Anodos* 4-5/2004-2005, Trnava 2006, 9-16.

Resim 1: Osthotek Gövdeleri

Resim 2: Osthotek kapakları

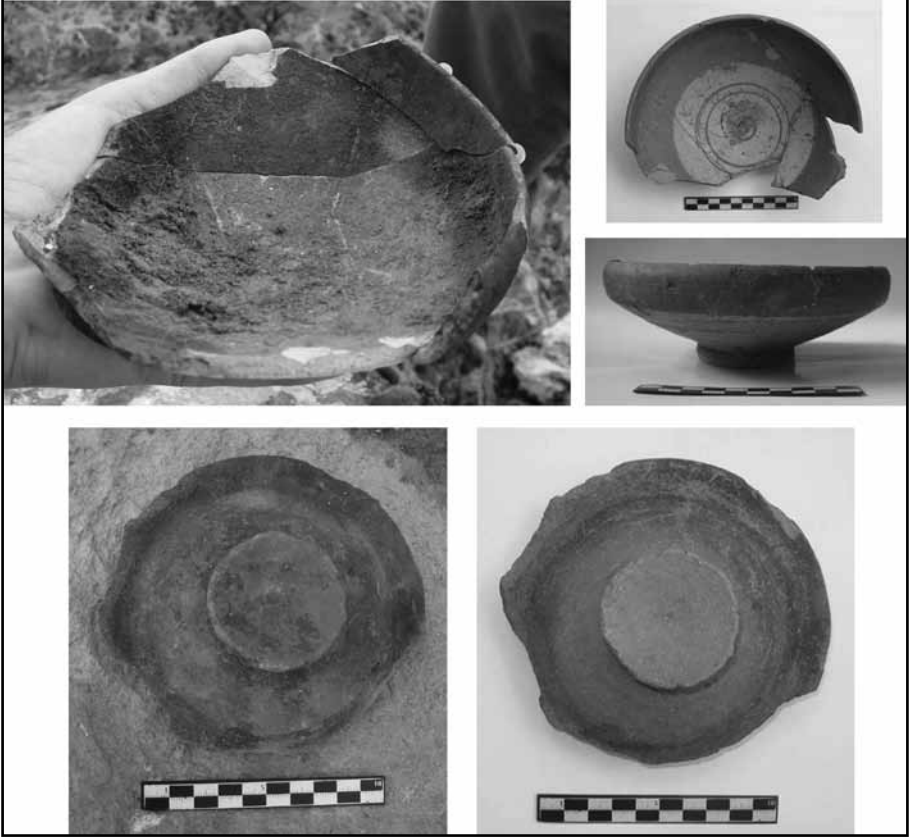

Resim 3: Gevrekli Yaylası kaya mezarı

Resim 4: Vasada sur duvarları

Resim 5: Vasada yüzeyde ve define çukurlarında bulunan seramikler

Resim 6: Vasada yapı kalıntısı

Resim 7: Doğal kaya üzerine işlenmiş kabartma

Resim 8: Kaya anıtı

Resim 9: İncesu Kaya Mezarı

Resim 10: Kale Tepesi sur duvarı

Resim 11: İki kademeli su yapısı

Resim 12: Yapının güneybatısındaki giriş

Resim 13: Kılıç kalkan kabartmaları

Resim 14: Kale Tepesinin güneyindeki yapı kalıntısı

Resim 15: Taş ocağı

PHRYGIA VE LYDIA'DA (KIRSALDA) AİLE BAĞLARI

Ender VARİNLİOĞLU

Roma İmparatorluk Döneminde Phrygia ve Lydia'daki kırsal yaşamla ilgili bilgiyi doğrudan yazıtlardan öğreniyoruz. Bunların içinde çok sayıda mezar yazıtı kentlerde yaşamayan insanların geçimleri, meslekleri, sanatları ve dünya görüşleriyle aile bağlarına da tanıklık etmektedir.

Eski çağlara göre büyük ölçüde kentleşmesine karşın, bu dönemde bölgede kırsal alanda yoğun köylü yaşamı vardır. Bu yaşamın yazıtlara yansıyan özelliklerinden biri kalabalık ailelerdir: büyükbaba, büyükanne, amca, hala, teyze, amcaoğlu, dayıoğlu, yenge, yeğen, elti.. Mezar yazıtlarında bunlardan sık sık söz edilmektedir. Ailede ölen kişinin ana babası, uzak yakın akrabası mezar taşında saygılarını, sevgilerini, acılarını dile getirmektedir. Aile bireyleriyle birlikte yaşayan çok sayıdaki beslemeyi de bu ilişkilere katarsak, Phrygia'da kırsaldaki ailelerin nasıl bir toplumsal yapı oluşturduğunu göz önüne getirebiliriz.

Ele geçen yüzlerce mezar yazıtının arasında kuşkusuz çekirdek ailelerin olanlar da vardır.

Bunlar ana babayla sınırlı olduğu için, aile ilişkileri konusunda bize çok bilgi vermemektedir. Bunların kimilerinde baba adı bile yazılmamıştır: bunlar, belki, köle ya da azatlılardır.

Roma İmparatorluk Döneminde kırsaldaki aile bağlarını birkaç yazıtlı ele alacağım. Bu yazıtlar Uşak Müzesi'ndedir. Hatırlayacaksınız, geçen yılki Sempozyumda Temenuthyrai'dan 1 mil uzakta dikilmiş bir miltaşı sunmuştum. Antik adı Temenuthyrai olan Uşak, eskiden batıdan doğuya giden büyük yol üzerindeydi. Yerinden ötürü, bugün de Uşak Müzesi'nde çevreden gelmiş çok yazıt vardır. Bunların bir bölümü kalabalık ailelerle ilgilidir. Ele alacağım yazıtlarda bunun örneklerini göreceğiz.

I.

	Ἔτους σξ´, μη(νός) Ὑπερβερεταίου	260 Sullan era = 175/6 AD,
2	ἡ. Τατιάς Ἀσκληπίδην τὸν ἑαν- [τ]ῆς ἄνδρα, Βάσσα, Ἀσκληπίδης,	on the 18th of Hyperberetaios
4	[Τ]ατιανὸς τὸν πατέρα, Ἀσκλη- πιάδης τὸν πενθερόν, Βάσσοις,	
6	Σωτηρία τὸν γαμβρόν, Ἐλπίδη- φόρος, Εὐπορία, Εὐπόριστος,	
8	Εὐφημία, Τρόφιμος, Ἐπίκτησις, Ἀλεξάνδρα, Νείκη	
10	τὸν θρέψαντα ἐτείμησαν.	

Bu yazıtın 2-4. satırlarında, kocası Asklepides'e ilkin Tatias, sonra çocukları Bassa, Asklepides ve Tatianos, bölgede yaygın olan gömme töresine ilişkin saygı işlemlerini yerine getirdiğini söylemektedir (ἐτείμησεν). Daha sonra 4-5. satırlarda Asklepiades, kayınbabasına (πενθερόν) olan saygısını belirtmektedir. Öyle anlaşıyor ki, Asklepiades ailenin tek kızı olan Bassa ile evlidir. Daha sonra 5-6. satırlarda Bassos ile Soteria ölen damadına saygısını dile getirirken ondan gambrov" diye söz etmektedir. Bunları 6-10. satırlarda 8 kişinin adı izlemektedir : Elpidephoros, Euporia, Euporistos, Euphemia, Trophimos, Epiktesis, Aleksandra ve Neike. Bunların ölen kişiyle olan aile ilişkisi 10. satırda θρέψα" sözcüğü ile gösterilmiştir: Asklepides bu 8 kişiyi ailede "bakıp yetiştiren kişi"dir. Ailede yetiştirenle yetiştirilenin karşılıklı ilişkisi aşağıdaki yazıtta açıkça görülmektedir :

II.

	Μάρκος καὶ Στράτα οἱ
2	θρέψαντες ἐτείμησαν Ἐλπίδα τὴν ἑαντῶν τεθρε-
4	μένην μνήμης χάριν.

Burada 1-2. satırlarda adı geçen Markos’la Strata’dan θρέψαντε” diye söz edilmektedir : Karı-koca, “evde besleyip büyüttükleri” Elpis adındaki kızın anısına bu mezar taşını dikmiş. Elpis’ten yazıtta τεθρεμένη diye söz edilmektedir. Anlamı “besleme”dir. Ailedeki bu karşılıklı bağı dile getiren her iki sözcük de aynı fiilden (τρέφω) türetilmiştir. I.yazıtta görüldüğü gibi, beslemelerin sayısı çok olabilir. Bunların aile içinde birbirleriyle olan bağları da, gene, aynı fiilden türetilmiş bir sözcükle dile getirilir: σύντροφο” :

III.

AD,	Ἔτους ροθ´, μ η(νός) Δύστρου θ´.	179 Sullan era = 94/5
2	Ἑρμογένης Μηνοδώρου ἐτε[ί-]	on the 9th of Dystros
	μησεν Τατίαν τὴν αὐτοῦ σύ[v-]	
4	βιον ζῶσαν καὶ συνανέστησα[v]	
	Γλύκωνι τῷ κυνῷ τέκνω Πα-	
6	πίας καὶ Ἑρμογένης οἱ ἀδελφοὶ	
	αὐτοῦ, Ἀφφία ἡ τήθη αὐτοῦ, Ἀμμι-	
8	ὰς ἡ μάμμη, Παπίας ὁ πάτριος κα[ί]	
	Συντύχη ἡ πατρεῖα, Σίμων καὶ Σ[ι-]	
10	μωνίδης οἱ πάτριος, Τρόφι{μι}μος	
	καὶ Εὐφρόσυνος, Εὐτυχίς οἱ σύν-	
12	τροφοὶ ἐτίμησαν Γλύκωνα τε-	
	λευτ<ή>σαντα ἐτῶν ε´.	

Burada 2-5. satırlarda Hermogenes, karısı Tatia’yla birlikte, çocukları Glykon’a bu mezar taşını dikmiş. 5-6. satırlarda Papias ile Hermogenes kardeşlerine saygılarını dile getiriyor. 7-9. satırlarda ilkin nenesi (Αμμιᾶ”), sonra amcasıyla halası (Παπία” ιλε Συντύχη) bu saygı törenine katıldığını söylüyor. 10-12.satırlarda Τρόφιμο”, Εὐφρόσυνο” ve Εὐτυχί” kendilerinden söz ederken σύντροφο” sözcüğünü kullanıyor. Bu sözcük, yukarıda söylediğim gibi, τρέφω fiilinden türetilmiştir; ailede “birlikte beslenen, yetiştirilen”

demektir. Aile içinde yetiştirilen bu kişilerin, aile reisinin çocuklarıyla olan bağları da aynı sözcüklerle belirtilir:

IV.

	Ἔτους σμθ´, μη(νός) Ξανδι-	249 Sullan era = 164/5 AD,
2	κοῦ ἡ. Ἑρμογένης Ἄρτε-	on the 8th of Xandikos
	μιδώρου καὶ Ἄπφιον Ἑρμο-	
4	κράτην τὸν ἑαυτῶν υἱὸν,	
	Ἄπφιον καὶ Τερτία καὶ Ἑρ-	
6	μῆς καὶ Τρόφιμος τὸν ἑ-	
	αυτῶν ἀδελφὸν καὶ Τρόφι-	
8	μος Μιννίων καὶ Ἑρμο-	
	γένης τὸν σύντροφον	
10	καὶ ὁ ἀδελφιδῆς Ἑρμογέ-	
	νης ἐτείμησαν.	

Bu yazıtta ölen kimse aile reisi Hermogenes’le Apphion’nun oğlu Hermokrates’tir (2-4. satırlar). 7-9. satırlarda Τρόφιμο” Μιννίων ile Ἑρμογένη” evin oğlundan σύντροφο” diye söz etmektedir. Çünkü, ailede beslemeler, çocuklar birlikte yetiştirilmektedir. Burada ailenin babası, giderek, beslemelerden birine kendi adını vermiştir: Hermogenes. Öyle görülüyor ki, bu ad ailede tutulan bir addır. Çünkü, 10-11.satırlarda ölenin yeğeninin (ἀδελφιδη,) adı da Hermogenes’tir.

Phrygia’da, Lydia’da bu tür yazıtların sayısı çoktur. Yukarıdaki 4 örnekte görüldüğü gibi, aile bağları ana, baba ve çocuktan başka, dede, nine, yeğen, damat, kayınbaba, elti, yengenin yanı sıra ailede beslenip büyütülenleri de kapsamaktadır. Kırsaldaki kalabalık ailenin geçim ortamı da mezar taşlarının üzerindeki tarımaraçlarıyla, iğ, kirmangibi evde kullanılan dokuma araçlarıyla görsel olarak betimlenmektedir. Bu kalabalık aile ortamı, kır insanının dünya görüşlerini de etkilemektedir. Örneğin, çevreden Uşak Müzesi’ne gelmiş yazıtlar arasında “kefaret yazıtları” dediğimiz bir tür vardır. Bu yazıtlarda insanlar başlarına gelen felaketlerin, geçmişte kendilerinin ya da, örneğin, dedesinin işlediği kabahatın sonucu (ceza) olduğuna inanmaktadır. Bu inançla, cezanın nedenini öğrenip kefareti ödemek için başvurduğu yerler

de, kentlerdeki tapınaklar değil, gene kırsalda çok sayıda bulunan yerel küçük tapınaklar olmaktadır. Kefaret yazıtları, konumuzun dışında kalmakla birlikte, Lydia ve Phrygia'daki kalabalık ailelerle bireylerinin düşünce yapısının oluşumundaki nedensellik ilişkisine ışık tutmaktadır.

2010 YILI KONYA VE KARAMAN İLLERİ İLE İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Hasan BAHAR*
H. Gül KÜÇÜKBEZCİ

Başkanlığım altında bir ekip ile Konya ve Karaman İli ve İlçelerinde yüzey araştırmaları yapılmıştır. Çalışmalar Bakanlık Temsilcisi olarak Side Müzesi'nden Arkeolog Süleyman ATALAY, Doç. Dr. Özdemir KOÇAK, Arş. Gör. Dr. H. Gül. KÜÇÜKBEZCİ ve doktora öğrencimiz Mustafa ASLAN ve İsmail BAYTAK ve Yüksek Lisans öğrencimiz Şükrü ÜNAR'ın katılımlarıyla Konya İlçelerinden: Selçuklu, Meram, Çumra, Beyşehir, Hüyük, Seydişehir, Karaman ilinin merkezinde de yüzey araştırmalarımız gerçekleştirilmiştir (Harita 1). Doç. Dr. Kerim KOÇAK ise büro çalışmalarına katılmıştır.

I. 2010 KONYA İLİ ÇALIŞMALARI

SELÇUKLU İLÇESİ

Yüzey Araştırmalarımızın ilk gün çalışmaları Konya İli Selçuklu İlçesi çevresinde gerçekleştirildi.

Elmağaç Mevkii: 2008 yılı yüzey araştırmalarında da incelemelerde bulunulmuştu ve bu yıl tekrar araştırmak için gidilmiştir.

Konya şehir merkezinin batısında yer alan Elmağaç Tepesi, Selçuklu ilçesine bağlı Tatköy toprakları içinde yer almaktadır. 1290 m. yükseklikte bulunan tepenin zirve kesiminde kuru taşlarla örülmüş bir kale ve tepenin doğu yamaçlarında yüzeyde yer yer yerleşme izleri mevcuttur.

Elmağaç tepesi doğu yamacı (N: 37°, 58.415', E: 32°27.437, El: 1290 m.) Elmağaç zirvesinden yaklaşık 500 m. doğu eteklerinde bol miktarda maden

* Prof. Dr. Hasan BAHAR, S.Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Kampüs Konya/TÜRKİYE, habar_99@yahoo.com;
Arş. Gör. Dr. Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ, S.Ü. Edebiyat Fakültesi, Öğretim Yardımcısı, Kampüs Konya/TÜRKİYE, hgulq@yahoo.no.

posası ve değişik dönemlere ait keramik parçalarına rastlanmıştır (Resim: 1).

Elmaağaç Tepe Kutsal alanı? (Nişli) (N: 37°, 59.130', E: 32°27.444, El: 1365 m.): söz konusu alan Elmaağaç tepesinin 300-350 m doğusunda yer almaktadır. Anakaya düzeltilerek mekân elde edildiği burada görülmektedir. Ayrıca Nişli anakaya ve mimari yapılar bulunmaktadır. Kuzeye doğru giden dikdörtgen odalar mevcut olup, beş adet kaçak kazı çukuru vardır.

Elmaağaç Tepe Nekropolü(N: 37°, 59.185', E: 32°27.264, El: 1350 m.): Elmaağaç tepe ile kutsal alan (?) arasında nekropol alanı bulunmaktadır. Mezarların çoğu kaçak kazıcılar tarafından açılmıştır. Mezarların etrafında mezar kapakları olarak değerlendirebileceğimiz düzgün bloklarla unguenterium ve benzeri keramik parçalarına rastlanılmıştır.

Elmaağaç Tepe Kaleönü Mevkii N: 37°59.308', E: 32°, 26. 636', El: 1509m.) bu alanda yaklaşık 4x5 m. ölçülerinde, 10 m. Derinliğinde bir kaçak kazı çukuruna rastlanılmıştır. Kazı toprağında ve yüzeyde yapılan incelemede İlk Tunç çağından başlayarak çeşitli dönemlere ait keramik parçalarına rastlanılmıştır (Resim: 2). Söz konusu kazı çukuru, Elmaağaç Tepedeki kale yerleşimi ile tepenin yaklaşık 300 m doğusundaki su kaynağı arasındadır. Bu alan su kaynağı nekropol alanı kutsal alan ve Ardıc mevkiine hakim konumdadır.

Elmaağaç Tepe Kale yerleşimi: Konya ovasının batısındaki ovaya hakim dağ silsilesi üzerindedir. Zizimene Ana Tanrıça kült alanının yer aldığı bölge için önemli Sızma (Antik Zizime) yerleşmesinin yaklaşık 12 km. güneydoğusundadır. Selçuk Üniversitesi Kampus alanının 10 km güneyindedir. Kale yerleşiminin doğu ve güney yamacında ana kaya yükselişinden faydalanılmış olup sura ihtiyaç duyulmamıştır. Tepenin sadece batı ve kuzey kesiminde oldukça geniş sur duvarları bulunmaktadır; 75 m uzunluğundaki duvarın batı tarafındaki kalınlığı 2 m olup, giriş kısmındaki (kuzey) sur duvarlarının kalınlığı ise 3.40 m dir. Sur duvarı üzerinde üç adet burç bulunmaktadır. Sur duvarları moloz taşlarla kuru taş duvar biçiminde olup, harç kullanılmamıştır. Bu alanda birkaç yıl önce mermer almak amacıyla alınan işçilik izleri bulunmaktadır. Bu durum sur duvarlarına zarar vermektedir.

Kalenin girişı tepenin kuzey tarafına gizli bir yol ile sağlanmaktadır. Anakaya yarığından girilen kaleye, üzeri kapatılmış bir duvarın altından geçilerek ulaşılabilir. Girişı örten kapak taşları için anakaya yuvalar açılmıştır. Kaleye giriş çıkışların görülmemesi için anakaya dışına, alanın batı cephesine bir duvar daha örülmüştür. Söz konusu kale yerleşimi olasılıkla tepenin doğu yamacındaki tüm yerleşim alanını kontrol etmektedir.

Alanda Kültür ve Tabiat Varlıkları Konya Bölge Kurulu tarafından tespit-tescil yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda alandaki kaçak kazılarda önlenmelidir.

Kale yerleşiminde (Akropol) az sayıda keramik ve anakaya oyulmuş sunu çanakları görülmüştür.

ÇUMRA İLÇESİ

1. Tahtalı köyü: Çumra ile Bozkır ilçeleri arasında yer alan Tahtalı köyü, antik İsaoria ile Lykaonia arasını bağlayan önemli bir ulaşım yolu üzerindedir. Burada bulunan Tahtalı höyük 2008 yılı yüzey araştırmalarımızda değerlendirilmiştir. 2008 yüzey araştırmalarında değerlendirilen Tahtalı höyük ve ilkököl bahçesindeki Aslanlı ostotheke kapağı görüldükten sonra Tahtalı köyünden kuzey ve güneye giden antik yol güzergâhı araştırılmıştır.

Buna göre Tahtalıdan güneye giden yol; Tahtalı Köyü-Ovacık- Çildereme Sarnıcı-Aydın Kışla-Kınık- Ulupınar Köyü (Zengibar).

Tahtalı'dan Kuzeye giden yol; Tahtalı Köyü-Belkuyu-Saraycık-Apa. Tahtalı'dan kuzeye giden ikinci yol: Tahtalı köyü-Belkuyu- Alan-Karahöyük-Akviran -Hatunsaray-Sarıköz-Konya.

Tahtalı köyünün 500 m. Batısında, Tahtalı höyük'e 300 m uzaklıkta 50 m çapında üzerinde çok az duvar kalıntısı, tuğla ve kiremit parçaları bulunan bir kilise kalıntısı (N: 37°16.706', E: 32°25.793', El. 1490 m.) tespit edilmiştir. Kilise kalıntısı içerisinde önceki yıllarda açılmış kaçak kazı çukurları bulunmaktadır. Kilisenin bazı mimari parçalarına köy mezarlığında

rastlanılmıştır. Doğu batı yönündeki kilise kalıntısının apsisi kısmen belirgin olup, mimari planı tam olarak belirgin değildir. Bu mevkii yerel halktan alınan bilgiye göre kilise beleni olarak bilinmektedir. Kilise Beleni ve çevresinde palamut, meşe ve am ağaçları mevcut olup, kırmızı renkli toprak yapısı vardır.

Kayacılar Köyü: Bozkır ile umra ilçesi sınırları içinde yer alıp, Apa beldesi ve Tahtalı köy arasında bulunmaktadır. Burası da Tahtalı köyü gibi Antik Lykaonia ile İsauria bölgesi arasında önemli yolların geçiş noktasındadır. Köyün kuzey girişinde, yolun doğu kenarında ana kayaya oyulmuş basit bezemesiz bir lahit teknesi (N: 37°15. 951', E:32°27.894', El: 1435 m.) tespit edilmiştir. 0.95x2.30 m dış ölçülerdeki teknenin derinliği 1 m.'dir. 0.50x1.80 m iç ölçülere sahip lahit teknesine ana kayaya oyulmuş üç basamak ile ulaşılabilir. Lahit teknesi ve çevresinde başkaca bir kültür ve tabiat varlığı kalıntısına rastlanılamamıştır. Kapak yeri bulunan lahit teknesinin kapağı bulunamamaktadır.

Kayacılar köyünün sınırları içerisinde, köyün kuzeyindeki mezarlığının yaklaşık bir km. kadar kuzeyinde, Konya'ya giden yol güzergahında, İninönü mevkii (N:37°16.416', E:32°28.441', El: 1415 m.) olarak bilinen alanda, yine aynı özelliklere sahip, bezemesiz, ana kayaya oyulmuş, iki lahit teknesine daha rastlanılmıştır. Resimleri çekilip, ölçüleri ve krokisi alınarak, belgelenmiştir. Bu lahit teknelerinin de kapakları mevcut değildir. 0.90x2.10 m. Ölçülerindeki lahit teknelerinin birisinin derinliği bir m. İken diğeri 0.20 m. Derinliktedir. 0.20 m. Derinliği olan teknenin doğu ucunda kiline üzerinde yastık belirgindir.

1.Eski Apa Köyü Höyük (N: 37°16.460', E. 32° 28.542, El: 1060 m)

Konya ili umra ilçesi Apa beldesinde bulunan Apa barajı kenarındaki eski Apa köyündeki 150x200 m büyüklüğündeki höyük, tarafımızdan incelenmiştir Höyük modern Apa yerleşmesinin 3 km. batısındadır.

Söz konusu höyükte İlk Tunç Çağı'ndan Selçuklu dönemine kadar kesintisiz yerleşim olduğunu gösteren çok sayıda keramik parçasına rastlanılmıştır

(Resim: 3). Ayrıca Höyüğün doğusunda 1957 yılında baraj nedeniyle terk edilen köye ait yapı ve mezar kalıntıları vardır. Köylülerin belirttiğine göre Karamanoğullarına ait köprü burada suyun altında kalmıştır ve de köprünün güney bağlantısında saray denilen bir muntika vardır.

Höyüğün doğu eteklerinde su dağıtım taşı, mimari bloklar, duvar kalıntıları bol miktarda keramik, atık metal posası da bulunmuştur.

Höyük tepesinde önceki yıllarda açılmış dört adet büyükçe kaçak kazı çukuru görülmüştür.

BEYŞEHİR İLÇESİ:¹

1. **KARAHİSAR KÖYÜ:** Konya ili Beyşehir İlçesi'nin 11 km. doğusunda bulunan Karahisar köyü ve çevresinde yüzey araştırması yapılmıştır. Fasıllar Anıtı'nın 2. km güneydoğusunda Erengrit dağının 12. km batısında bulunan köyün çeşmelerinde lahit kapağı ve lahit tekneleri ile Osmanlıca yazıtlara rastlanılmıştır. Ayrıca köyün 2. km. güneybatısında Karahisar Höyük bulunmaktadır. Geleneksel sivil mimari örneği evler bulunan köyün bitişiğindeki dağ üzerinde kale yerleşmesi belirlenmiştir. Karahisar kalesinde kaya tapınımına yönelik nişler bulunmaktadır (Resim: 4). Kaya tapınımı ile ilgili önemli bir merkez olabileceğini değerlendirdiğimiz, kale yerleşimi ve çevresinde, keramik parçaları ve duvar kalıntıları belirlenmiştir.

a. Tekkeüstü mevki (N: 37°27.235', E: 32°30.502', El: 1235 m.) olarak bilinen alanda dokuz adet merdivenle anakayaya ulaşılmaktadır. Merdivenlerin genişliği bir m.dir 0.30 m. kalınlığındadır. Tekkeüstü mevkiinde iki adet kutsal alan tespit edilmiştir. Anakayayın doğu yamacındaki kutsal alanlar dağ tanrı inancı ile ilgili olmalıdır. Nişli ve merdivenli üçgen çatılı tapınım alanlarının fotoğrafları çekilip, ölçüleri ve krokisi alınmıştır. Tapınım ile ilgili işaretler tepenin doğu yamacındadır. Bu alanın alt bölümünde su kaynağı vardır.

---

1 Beyşehir bölgesi 2004 yılı yüzey araştırmasında da incelenmişti bkz. Bahar 2005, 95-99.

b. Asarüstü mevkii ve kalenin kuzey girişı (N: 37°39.332', E:31°51.426', El. 1280 m.): tepe yerleşimi üzerinde duvar kalıntıları ve keramik parçalarına rastlanılmıştır. Sur duvarları tepenin kuzeybatı ucunda kısmen belirgindir.

Tepenin kuzeyindeki sur duvarları (N:37°40.880', E:31°51.342', El: 1290 m.): Tepenin kuzeyindeki yamaçta kiklopik duvar örgülü yaklaşık 100m uzunluğunda sur duvarı bulunmaktadır. Söz konusu alan yerleşimin kuzey girişı olmalıdır. Burada da yerleşimin doğu yamacında olduğu gibi diktdörtgen nişler vardır. Kayalara oyulmuş sunu çanakları vardır.

d. Nekropol (N: 37°40.025', E: 31°51.350',El: 1258 m.): Karahisar tepesi ile tepenin Kuzeyinde bulunan giriş alanı arasında (iki tepe arasında) nekropol bulunmaktadır. Anakayaya oyulmuş dört basamaklı yarım mamul lahit teknesi ile 0.45 m derinliğindeki lahit teknelerinden oluşan çeşitli mezarlar mevcuttur. Bu alanda da anakayaya oyulmuş nişler bulunmaktadır.

Konya ili Beyşehir ilçesi Karahisar köyü ve Karahisar kalesi ve çevresinde yapılan incelemede, alanın önemli bir kült alanı olduğu ve maden yatakları bulunduğu (analiz için parça alınmıştır) belirlenmiştir. Aynı zamanda köy içindeki bir çeşme önünde bulunan maden kalıbı (balta kalıbı) (Resim: 10) tespit edilmiştir.

MERAM İLÇESİ

Konya ili Meram ilçesi, Hatunsaray beldesi (Lystra Antik kent) yakınındaki Kayadibi (Girivat) köyündeki, tepe üstü yerleşiminde kilise kalıntıları ve kaya mezarları incelenmiştir.

1. *Kayadibi Köyü*: Kayadibi köyü Hatunsaray beldesinin 4.7 km. batısındadır, Karaağaç'ın 9.1 km güneybatısındadır ve Akören'in 15.6 km kuzeybatısındadır. Köyün eski adı olan Girivat'ın işlenmiş maden anlamına geldiği, köy halkından öğrenilmiştir. Köy evlerinin altında depo, kiler, ahır olarak kullanılan oyuklar vardır.

a. Kaya kiliseleri (N:37°34.595', E: 32°17.671', El: 1090 m): Köy camisinin 100-150 m. Güneyinde anakayaya oyulmuş üç adet kilise bulunmaktadır (Resim 14). 5.9 m. Ölçülerindeki birinci kilise apsisli doğal kayaya oyulmuş yuvarlak kemerli haç kabartmalı kısmen boya izleri belirgin, volkanik kaya tüfüne oyulmuş sağında solunda aziz panoları olan kayaya oyulmuş, doğu tarafında 1.65 m. Kalınlığında duvar bulunan bir kilisedir.

Kayadibi mevkinde (N: 37°34.572', E:32°17.807', El: 1090m.) birinci kilisenin 100 m güneyinde mezar odası, rahip odası ve tamamen anakaya içerisine oyulmuş kilise bulunmaktadır. Dokuz direkli kilise olarak bilinen yapıda, aziz panoları ve duvar resimleri vardır. Boya izleri belirgin olan kilise volkanik tüftür. Burada kayaya oyulmuş nişler bulunmaktadır. Anakayada cıva izleri bulunmaktadır. Kilisenin boyaları bu cıvalardan elde edilmiş olmalıdır.

Daha kompleks bir yapı olan “dokuz direkli kilisenin “ girişi 2.35X2.50 m ölçülerindedir. Şapel içi 5.30X8.93 m. ölçülerindedir. Şapeldeki duvar resimleri incelendiğinde, önce kırmızı daha sonra siyah ve en son olarak da saman katkılı toprak sıva ile sıvanmış olduğu görülmüştür.

Ortadaki kilisenin kuzeyinde çok az belirgin olan bir kilise kalıntısı daha bulunmaktadır.

Köyün güneyinde anakaya dibinde üç adet kilisenin fotoğrafları çekilip, ölçüleri ve krokisi alınmıştır.

b. Tepeüstü yerleşimi ve kaya mezarları: köyün kuzey batısındaki tepe üstü yerleşimi (Girvat kalesi) ve yamaçlarında kayalık alanın alt kesimlerinde doğu yönde kaya oygu mezarlar görülmüştür. Ova ve anakayaya hakim bir mevkide bulunan yamaç yerleşmesi, Kaya Mevkii olarak bilinmektedir. Kayadibi köyünün tepesindeki kalede, (güney yamaçta), kazıcı ve delici çakmak taşları, ezgi taşları ile şekillendirilmiş obsidenlere rastlanılmıştır (Resim 13). Neolitik (?), Kalkolitik, İlk Tunç çağı keramik parçaları bulunan alanda, çok az Roma ve Bizans keramiği tespit edilmiştir (Resim: 5). Ovaya ve anayola hakim tepe yerleşiminde Klasik ve Hellenistik dönemlere ait bir

bulguya ulaşılmamıştır. Ayrıca tepenin doğu eteklerinde çakmaktaşı alet endüstrisi ile ilgili işletildiği sanılan erken dönem yatakları tespit edilmiştir.

Kayadibi tepe yerleşiminin Çatalhöyük'ün 100 km batısında önemli bir İlk çağ yerleşimi olabileceği değerlendirilmiştir. Anakayaya oyulmuş mezarlar bulunan alan, Karahisar yerleşiminin 24 km. doğusundadır. Kayadibi ve Karahisar bir günlük yürüme mesafesindedir.

Kayadibi yerleşimi (N: 37°34.703', E: 32°17.439', El: 1229 m.) antik Lystra ve Kilistra yerleşimi arasında, doğal korunaklı bir alandır.

Beybes-Akçeşme mevki: Konya ili, Meram İlçesi Akçeşme-Beybes mevkiinde (Roma ve Bizans dönemine ait keramik parçaları (Resim 6), mezar tuğlası parçaları, duvar izleri (N: 37°47.339' E: 32°24.169', El: 1154 m.) ve mermer heykel parçası rastlanılmıştır. Hatip Höyük'ün 3 km. Kuzeybatısındaki yerleşimde 36x100 m. Ölçülerinde kompleks bir yapı içinde kilise kalıntısı bulunmaktadır. Kompleks yapı kalıntısının batısında nekropol alanı ve devşirme mezar kapakları bulunmaktadır. Dört adeti yeni olmak üzere, alanda çok sayıda kaçak kazı çukuru açılmıştır. Nekropol alanının batısında metal posası tespit edilmiştir. Yaklaşık 200x400 m.lik bir alanda kurulmuş olan yerleşimin güney tarafındaki kayalıklarda iki adet maden galerisi bulunmaktadır. Yerleşiminin batı tarafında 200 m. Uzunluğunda 2.10 m. genişliğinde sur duvarı izleri görülmektedir. Selçuklu ilçesi, Tatköy'deki Elmaağaç tepe yerleşiminin 25 km güneyinde bulunan bu yerleşim alanı, madencilğe yönelik daha küçük bir yerleşimdir.

Akçeşme mevki yerleşiminin 2. km batısında, Eski Kozağaç mevkiinde, Antik dönem taşocağı tespit edilmiştir. Yüzeydeki mevcut taş kesikleri ve izlerinden bir rezerv alanı olduğunu değerlendirdiğimiz alanda, çok sayıda kaçak kazı çukurları açılmıştır.

Dutlu Kırı, Kozağaç taş ocaklarının 2 km. kadar batısında Meram Bağları yolunun 200 m. batı kısmında kaya mezarları vardır ve bu mezar tabanlarında defineci çukurları mevcuttur.

HÜYÜK İLÇESİ

a. Konya ili Hüyük ilçesinin doğu tarafında yer alan Sarıkaya mevkiindeki Mağazının Başı Tepesi (N: 37°59. 319', E: 31°38. 619', H: 1722 m.) ve batı yamacında yüzey araştırması yapılmıştır. Burada Antik döneme ait olabilecek bir maden yatağı görülmüştür ve değişik madenler olduğu düşünülmektedir (krom, altın, demir, linyit, kurşun v.b) (Resim:12). Antik dönemden kalan posalar vardır (Resim:7). Günümüzde de MTA'nın sondaj yaparak incelemelerde bulunduğu öğrenilmiştir. Tepedeki maden atıklarından MTA tarafından incelenmek üzere örnekler alınmıştır. Tepe üzerinde ve çevresinde bitki örtüsü çok zayıftır ve kayalarda maden olduğunu işaret edebilecek yeşil yosunlar bulunmaktadır. Mağazanın Başı tepesi ve çevresinin fotoğrafları çekilmiş ve krokisi alınmıştır.

b. Hüyük İlçesi Tepe Mahallesi (N: 37° 57. 285, E: 31°35. 970, H: 1259 m.): önceki yıllarda yüzey araştırması yapılan Tepe Mahallesi yeniden görülmüştür. Günümüzde üzerinde yerleşim olduğu için, fazla malzeme izine rastlanılamamıştır (Resim 8). Fakat daha önceki incelemelerden burada İlk Tunç çağdan Bizans dönemine kadar yerleşim olduğu anlaşılmaktadır.

Höyük ilçesindeki İsmail Arıkan tarafından işletilen ve halen faal olan çömlekçi atölyesi ziyaret edilmiştir. Antik keramik parçaları ile günümüz keramikleri karşılaştırılmış; keramik yapımı, fırınlanma aşaması ve boyama teknikleri konusunda bilgi alınmıştır. Yeşil rengin bakır oksit ile sarının kurşun ile kahverenginin ise ateşin derecesine göre bor madeni ile oluşturulduğu öğrenilmiştir.

KARAPINAR İLÇESİ

1.Karapınar ilçesi Rüzgar Erozyonu Önleme sahası içinde volkanik iri taşlardan oluşmuş bir yapı kompleksi tespit edilmiştir. Bu yapının bölgede şimdiye kadar henüz tespiti yapılmayan dolmen tarzı mezar anıtı olduğu düşünülmektedir. Yapı tarzı diğer Güney Anadolu-Hatay çevresi, Kafkasya ve Balkan mezar gelenekleri dikkate alınarak İlk Tunç Çağı döneme ait olduğu düşünülebilir (Resim: 11).

2. Roma Tuzlası, Karapınar'ın güneyindeki Meke Tuzlası gölü içerisinde, gölün doğu kesiminde geçmişte tuzla olarak kullanılmış yapı tespit edilmiştir. Yapının batı yönündeki yamaçta yer yer Roma keramik parçalarının görülmesi bu alanın Roma döneminde yapıldığını düşündürmektedir. Ancak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde de kullanıldığı yakın dönem kaynaklarında geçmektedir.

2010 KARAMAN İLİ ÇALIŞMALARI

Bu sezon Karaman ili çalışmalarımızda daha önceki yıllarda ziyaret ettiğimiz Yollarbaşı'na uğranmış ve burada öğrendiğimiz bilgilere göre geçmiş yıllarda ziyaret ettiğimiz Çayırbağ Höyüğü'nün halk dilinde Mildona olduğu anlaşılmıştır.

Çalışmalar bu kesimden Karaman'ın doğusuna güneydoğusuna kaydırılmıştır. Merkeze bağlı 37 km. güneydoğuda yer alan Gödet Köyü yolu üzerinde 27.km.lerde Gödet Yolu Höyük adını verdiğimiz bir höyük tespit edilmiştir. Gödet'in 10 km kuzeyinde yer alan bu höyük, anayolun 20 m. doğusundadır. 75x100 m ölçüsünde olan höyüğün yüksekliği 10 m.dir (N: 37°04.775', E: 33°29.431', El. 1442 m.). Höyüğün üzerinde 1x2 m. Ölçülerinde ve 1 m. derinliğinde kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Bu çukurda yangın tabakası gözlenmiştir. Höyük üzerinde yapılan incelemede, Kalkolitik (?), İlk Tunç Çağı, M.Ö. II. bin yıl malzemeleri tespit edilmiştir (Resim:9). Özellikle höyüğün doğu yamacında buluntu yoğunlaşmaktadır. Burada yapılan tarımsal faaliyetlerden dolayı höyük tahrip olmaktadır.

Gödet (Güldere-Saklıcennet kaya yerleşmesi) (N: 37°00.602', E: 33°29.366', El: 1370 m.): Karaman ilinin 37 km güneydoğusunda kayalara oyulmuş vadi içinde çok sayıda ev, kilise, kaya tapınakları ve mezar bulunmaktadır. Yoğunlukla Roma ve Bizans yerleşimi olan alanda, çok az sayıda Tunç ve Demir Çağlarına ait keramik bulunmuştur. Köy içine kadar 5 km'lik vadide, ceviz, kavak, söğüt ağaçları bulunmakta olup, vadi tabanında Gödet Çayı akmaktadır. Vadi çevresindeki kaya yüzeylerindeki ve diplerindeki oyuklar

günümüzde ağıl olarak kullanılmaktadır. Kayalar fosilli kalker yapıdadır. Yerleşim üst üste kayalara oyulmuş apartman şeklindedir. Söz konusu alan doğal-arkeolojik sit alanı potansiyeline sahiptir.

Ayrıca Anadolu otantik köy yaşantısını sürdüren doğa ile tarihi iç içe yaşayan Gödet (Güldere) köyü de ehil ellerde restore etmek kaydıyla eski dokuyu koruyarak kültürel bir zenginlik olarak ileri kuşaklara kazandırılmalıdır.

Alanda Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu tarafından tespit- tescil çalışmaları yapılması gerekmektedir.

Sonuç olarak Konya ve Karaman illeri ve ilçelerinde 2010 yılı yapmış olduğumuz Antik madencilik ve Roma yerleşmeleri ile ilgili çalışmalarımızda Konya'nın Antik Pisidia, Lykaonia ve İsaوريا bölgelerinde yer alan bazı antik yerleşmeleri ve madencilik faaliyetleri görülmüş ve bu çalışmalarımıza ek olarak Lykaonia, Kapadokya, İsaوريا ve Kilikia antik bölgelerinin kesiştiği Karaman ilimizin ücra bir köşesi olan henüz modern dünyanın pek tahrip etmediği Gödet Vadisi antik ve modern yerleşmeleri ile incelenmiştir.

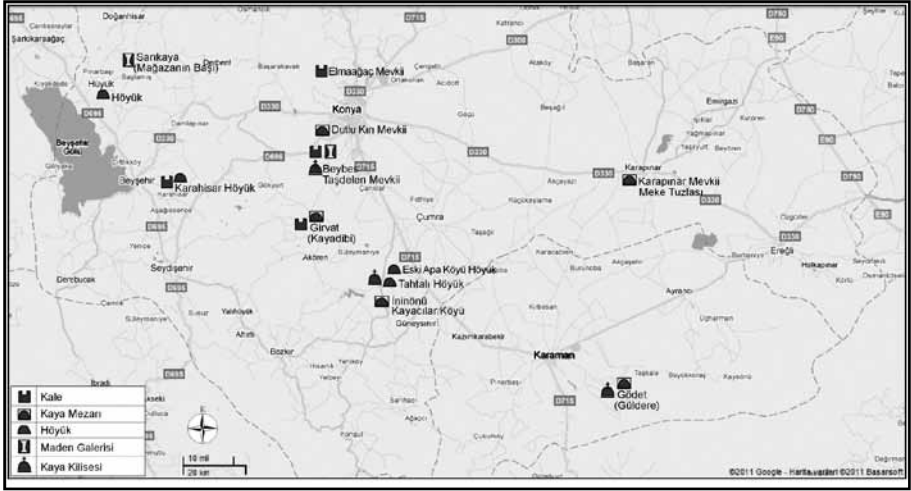
KAYNAKÇA

- BAHAR 1996, H. Bahar, G. Karauğuz, Ö. Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları* 1, İstanbul.
- BAHAR 2001, H., "Karapınar Araştırmacı Öğretmen İbrahim Gündüz'ün Kişiliği; Karapınar Çevresi Eskiçağ Araştırmaları", *Karapınar Sempozyumu*, Konya, 147-163.
- BAHAR 2003, H., "Konya-Karaman Bölgesi Yüzey Araştırmaları 2002", 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, cilt 1, Ankara, 203-216.
- BAHAR 2004, H., Ö. Koçak, *Eskiçağ Araştırmaları (Neolitik Çağ'dan Roma Dönemi Sonuna Kadar)*, Konya.
- BAHAR 2005, H., "Konya-Karaman İlleri ve İlçeleri 2004 Yılı Yüzey Araştırması", 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, cilt 1, Antalya, 95-106.
- BAHAR 2006, H., "Beyşehir-Suğla Havzası Erken Tarihi", T.C. Selçuk

Üniversitesi Beyşehir Meslek Yüksekokulu *I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Konya, 252-268.

GÜNERİ 1987, S., “Orta Anadolu Höyükleri”, 4. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 207-225.

MELLAART 1963, J., “Early Cultures of the South Anatolian Plateau II: The Late Chalcolithic and Early Bronze Age in the Konya Plain”, *Anatolian Studies* 13, Londra, 199-236.

Harita 1: Konya-Karaman Yüzey Araştırmaları 2010

Resim 1: Elmağaç Tepe D. yamacı

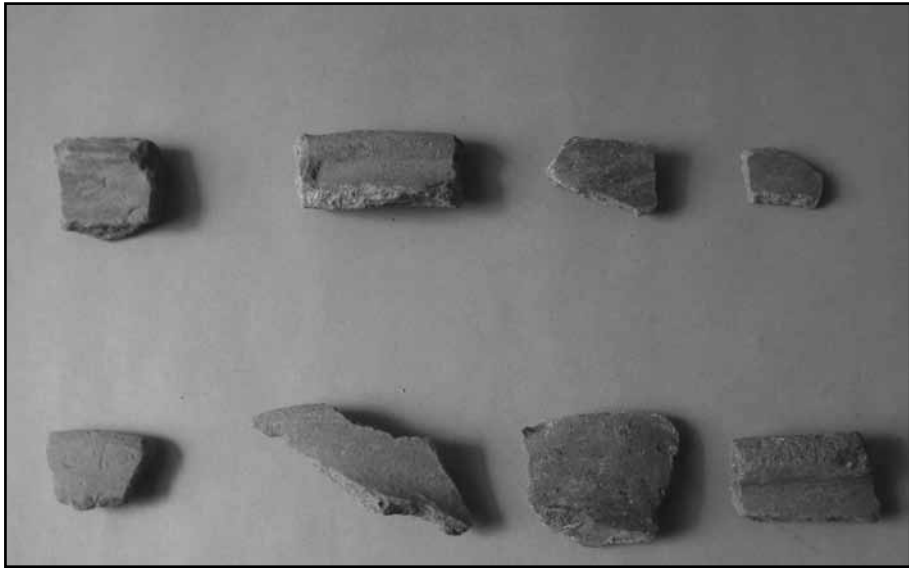
Resim 2: Elmaağaç Tepe Kaleönü Mevkii

Resim 3: Eski Apa Köyü höyük

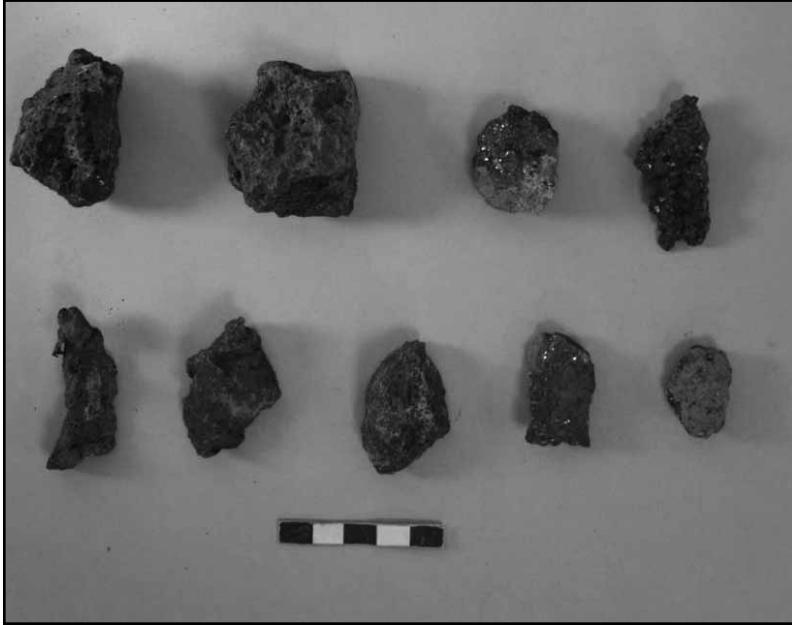
Resim 4: Karahisar Kutsal Alan

Resim 5: Kayadibi Köyü Tepeüstü Yerleşmesi

Resim 6: Akçeşme Beybeş Mevkii

Resim 7: Mağazanın Başı

Resim 8: Höyük İlçesi Tepe Mahallesi höyük mevkii (Höyük)

Resim 9: Gödet-Karaman yolu Höyük

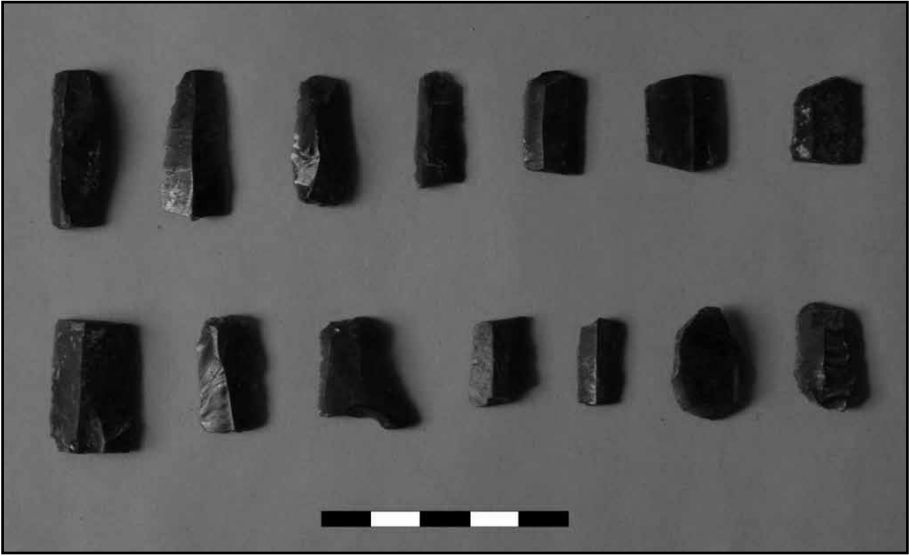
Resim 10: Karahisar

Resim 11: Dolmen, Karapınar

Resim 12: Mağazanın Başı, Antik Maden Galerisi

Resim 13: Kayadibi, Kale Mevkii

Resim 14: Kayadibi Kaya Oygı Kiliseleri

FORSCHUNGEN IN DER KIBYRATIS IM JAHRE 2010

Thomas CORSTEN*

Oliver HÜLDEN

Die historisch-archäologischen Feldforschungen in der Kibyratis gliederten sich im Jahr 2010 einmal mehr in einen archäologischen (9. August–3. September) und in einen epigraphischen Survey (6.–10. September). Die türkische Antikenverwaltung in Ankara wurde vertreten durch Herrn Deniz Ongun (Museum Fethiye), dem an dieser Stelle ebenso für seine tatkräftige Unterstützung gedankt sei wie dem Direktor des Archäologischen Museums in Burdur, H. A. Ekinici. Neben den beiden Projektleitern nahmen an der Kampagne die Vermesserinnen M. Simon und Z. Cengel (Hochschule Karlsruhe) sowie die Archäologen bzw. Studenten der Archäologie Dr. J. Gebauer (Universität Münster), K. B. Zimmer M. A., I. Zimmermann, M. Förg (alle LMU München) und E. Schneidenbach (Universität Tübingen) teil. Gefördert wurde die Kampagne erneut durch die Gerda Henkel Stiftung in Düsseldorf (AZ 11/F/09).

Epigraphische Untersuchungen (Thomas Corsten)

Insgesamt wurden sechzehn Inschriften aufgenommen, von denen sich neun als unpubliziert herausstellten. Von den letzteren stammen je drei aus Tefenni, Yeşilova und Kemer sowie dem jeweiligen Umland. Aus den unpublizierten Texten möchte ich hier drei herausnehmen, die ein gewisses Interesse beanspruchen können.

In Sazak bei Tefenni kam eine Stele zum Vorschein, die das Relief eines

---

* Prof. Dr. Thomas Corsten, Institut für Alte Geschichte und Altertumskunde, Papyrologie und Epigraphik der Universität Wien, Dr. Karl Lueger-Ring 1, A-1010 Wien, ÖSTERREICH; thomas.corsten@univie.ac.at

Dr. Oliver Hülnden, Institut für Klassische Archäologie, LMU München, Katharina-von-Bora-Straße 10, D-80333 München, DEUTSCHLAND; Oliver.Huelnden@lmu.de

„Reitergottes“ in einem Kranz und eine Inschrift trägt. Der stark beschädigten Inschrift kann man noch entnehmen, daß der Stein dem Gott Men geweiht war. Dies ist deshalb besonders interessant, weil die einzige bisher bekannte Erwähnung dieses Gottes auf dem Territorium von Kibyra ebenfalls in Sazak gefunden wurde, weshalb man dort ein Heiligtum des Men vermuten kann.

In Çaltepe bei Yeşilova wurde uns ein flacher, unten und rechts gebrochener Kalkstein unregelmäßiger Form gezeigt, der den Namen und Vatersnamen eines Mannes trägt; der Name des Vaters, Kindisis, ist meines Wissens bisher nicht belegt.

In Kozluca, im Nordosten unseres Forschungsgebietes, sind auf einem öffentlichen Platz zahlreiche antike Fundstücke aufgestellt. Darunter befinden sich zwei grobe Reliefdarstellungen eines Herakles, fast in Lebensgröße, von denen eine eine Weihinschrift trägt. Aus ihr geht hervor, daß ein Mann namens Epios, Sohn des Euschemon, als ehemaliger Priester (wohl des Herakles) die Statue geweiht hat¹.

Archäologische Untersuchungen (Oliver Hülten)

Der Schwerpunkt der Geländearbeiten lag nach wie vor auf der 2008 begonnenen systematischen Aufnahme der auf der Halbinsel im Gölhisar-See gelegenen primär archaischen Siedlung unbekannten Namens samt zugehöriger Nekropole². Während die Arbeiten in der Nekropole mit der Aufnahme von rund 80 zumeist durch Raubgrabungen oberirdisch sichtbaren Gräbern bereits 2009 beendet werden konnten, stand 2010 die Dokumentation und Vermessung vor allem jener Befunde aus, die im nordwestlichen Teil der

1 Diese Inschrift wurde neulich – illegal – von G. Labarre publiziert: *Anatolia Antiqua* 19, 2011, 118–121 mit Abb. 16 a–b. Allerdings hat er den Namen des Vaters – obwohl selbst auf seinem Photo klar zu erkennen – fälschlich als „Thyschemon“ gelesen und damit einen Namen erfunden, den es nicht gibt (und wohl auch kaum geben kann).

2 s. Th. Corsten – O. Hülten, *Forschungen in der Kibyrtis* 2008, in: 27. AST (Ankara 2010) H. 1, 353–355 Abb. 1–4; Th. Corsten – O. Hülten – J. Gebauer, *Research in the Kibyrtis* in 2009, *ANMED* 8, 2010, 143–147; Th. Corsten – O. Hülten – J. Gebauer, *Forschungen in der Kibyrtis im Jahre 2009*, in: 28. AST (Ankara 2011) H. 1, 68–73 Abb. 1–5. 7–9; Th. Corsten – O. Hülten, *Research in the Kibyrtis in 2010*, *ANMED* 9, 2011, 181–182.

Halbinsel gelegen sind (Abb. 1). Diese gewöhnlich nur als Felsarbeiten erkennbaren Strukturen (Abb. 2) sind wegen der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Nutzung des Ortes ähnlich schwer zu interpretieren wie diejenigen im südöstlichen Teil der Halbinsel. Dennoch gelang es auch im Nordwesten, Bereiche der potentiell antiken (Wohn-?)bebauung sowie des Wegenetzes zu erschließen und voneinander abzugrenzen. Sowohl die Befundaufnahme als auch die Vermessung konnten abgeschlossen werden, und der detaillierte Gesamtplan befindet sich nunmehr in der endgültigen Bearbeitungsphase. Mit seiner Hilfe wird es erstmals möglich sein, die Lage sämtlicher noch erkennbarer baulicher Strukturen in ihrem genauen Verhältnis zueinander darzustellen. Davon und aus der laufenden Auswertung der Befunde erhoffen wir uns insbesondere Antworten auf die Frage, welche der Strukturen tatsächlich zur archaischen Siedlung gehören und welche mit der besagten späteren Nutzung der Halbinsel in Zusammenhang stehen.

Während anhand der baulichen Reste also nur eine mühsame Annäherung an die archaische Siedlung möglich ist, gewinnt diese von ganz anderer Seite aus an Kontur. So wurde im nordwestlichen Bereich der Halbinsel das Fragment einer Kalksteinplastik entdeckt. Es handelt sich um den Unterkörper eines auf dem Bauch liegenden vogelartigen Wesens, dessen Oberkörper offenbar erst in jüngerer Zeit sekundär abgesägt wurde (Abb. 3). Die seitlich sichtbaren Bauchflächen und Teile des Rückens sind mit einem schuppenartigen Gefieder bedeckt, wohingegen der Schwanz aus laschenartigen Langfedern gebildet ist, die fächerartig über die Oberfläche einer Art 'Kapitell' ausgebreitet zu sein scheinen. Was indes an den Seiten aussieht wie zwei Voluten, stellt tatsächlich zwei kreisrunde Gebilde dar. Sicherlich gehören sie auch unmittelbar zu dem Vogelwesen, sondern es handelt sich wohl um eine mit der Art und Weise der Aufstellung verbundene architektonische Komponente, deren genaue Deutung jedoch vorerst offen bleiben muß.

Stilistisch und von der Bearbeitung her liegt der Gedanke an eine archaische Datierung der Skulptur sogleich auf der Hand, und diese wird durch vier schon länger bekannte und unmittelbar vergleichbare Vogelfiguren bestätigt,

die sich zu einer ionisch-lydischen Gruppe spätarchaischer Zeitstellung zusammenfassen lassen. Während das eine dieser Exemplare in Samos entdeckt wurde, stammen die übrigen aus Sardeis (jetzt im Archäologischen Museum in Istanbul), Tire und Milet³. Mit Ausnahme vielleicht des Stückes aus Milet stellen alle diese Exemplare Raubvögel dar, die allerdings nicht liegen, sondern eine aufrechte Haltung einnehmen und ohne architektonische Zutat auskommen. Für die Verbindung einer archaischen Raubvogelplastik mit einem baulichen Element finden sich allerdings zwei Beispiele im Heiligtum des Zeus Thenatas im kretischen Amnissos⁴. Sie gehören zweifellos in eine andere Kunstlandschaft, sind aber für die Aufstellungsweise und den Aufstellungskontext des Exemplars vom Gölhisar Gölü durchaus von Interesse. Da dieses in der Siedlung und nicht in der Nekropole angetroffen wurde, stammt es wohl ebenfalls aus einem Heiligtum und gehörte vermutlich zu einem pfeilerartigen Weihgeschenk⁵. Wegen der Unterscheide zu den genannten Vergleichsstücken wird man überdies anstelle einer Zugehörigkeit des Unterkörpers zu einem Raubvogel eher an eine solche zu einer Sirene denken. Unabhängig davon, für welche dieser Deutungen man sich entscheiden möchte, dürfte der sakrale Kontext der Skulptur aber feststehen.

Für die Existenz eines Heiligtums erbrachte die Kampagne 2010 nämlich noch weitere Hinweise. Erneut sind von uns größere Mengen an Keramikfragmenten insbesondere im Bereich der Obstplantage, die den flacheren Teil der Halbinsel ausmacht, aufgesammelt worden⁶. Unter diesen Scherben fand sich der Kopf einer Pferdestatuetten aus Terrakotta, dessen Zaumzeug und leichte Asymmetrie für die Zugehörigkeit zu einem

3 Zu diesen Vergleichsstücken s. vor allem B. Freyer-Schauenburg, Ein archaischer Raubvogel von Samos, in: H. Kyrieleis (Hrsg.), Archaische und klassische griechische Plastik. Akten des Internationalen Kolloquiums vom 22.–25. April 1985 in Athen, Bd. 1 (Mainz am Rhein 1986) 67–71 Taf. 26–27; V. M. Strocka, Archaischer Raubvogel in Tire, *Anatolia* 22 (= Festschrift E. Akurgal), 1981/1983 (1989), 267–277.

4 Zu diesen beiden Vögeln s. Ph. Brize in: J. Schäfer (Hrsg.), Amnissos. Nach den archäologischen, historischen und epigraphischen Zeugnissen des Altertums und der Neuzeit (Berlin 1992) 254–273 Taf. 82–85.

5 Eine Besprechung dieses wichtigen Stückes, die den hier nur angerissenen Fragen detailliert nachgeht, befindet sich derzeit in Vorbereitung.

6 Die Auswertung der Fundkeramik liegt in den Händen von J. Gebauer (Münster).

Gespann sprechen (Abb. 4). Zweifellos ist der Kopf archaisch, und schöne Parallelen stammen bezeichnenderweise aus Heiligtümern wie demjenigen der dorischen Pentapolis bei Emecik nahe Knidos und demjenigen der Athena in Lindos auf Rhodos, wobei als ursprünglicher Herkunftsort solcher Pferdegespanne gewöhnlich Zypern gilt⁷. Darüber hinaus stachen unter den Keramikscherben einige Bruchstücke von einerseits bemalten und andererseits plastisch dekorierten tönernen Verkleidungsplatten heraus (Abb. 5), die üblicherweise im oberen Wand- oder Dachbereich von Tempeln oder zumindest repräsentativen Gebäuden angebracht waren⁸.

Betrachtet man nunmehr sämtliche Hinterlassenschaften der archaischen Siedlung im Zusammenhang, dürften mittlerweile keine Zweifel mehr daran bestehen, daß wir es am Gölhisar Gölü mit dem wohl bedeutendsten archaischen Zentralort der Region zu tun haben, der zudem über eine hervorragende überregionale Anbindung verfügte. Darauf deutet ebenfalls hin, daß sich die archaischen Befunde in Form von ländlichen Anwesen und Gräbern in ungeahnter Dichte im näheren und weiteren Umfeld des Sees fortsetzen, was wir durch Geländebegehungen in diesem Bereich nachweisen konnten. Insofern dürfte des weiteren endgültig feststehen, daß es sich bei der Siedlung um die archaisch(-klassische?) Vorgängerin der hellenistischen Neugründung Kibyra und damit um jene von Strabon (13, 4, 17) erwähnte lydische Siedlung, also Alt-Kibyra, handelt.

Ein zweiter Schwerpunkt unsere Arbeiten betraf das Umland von Karamanlı und Tefenni, wo wir im Jahr 2009 eine mit einem doppelten Mauerring versehene Gipfelbefestigung bislang unbekannter Zeitstellung aufgenommen haben⁹. 2010 sind von uns nahe Tefenni zwei schon länger

7 Zum vollständig erhaltenen Pferd eines solchen Gespanns aus Emecik s. K. Kleibl, Terrakottavotive, in: D. Berges, Knidos. Beiträge zur Geschichte der archaischen Stadt (Mainz 2006) 170–174 Kat. 441 Taf. VI Abb. 4. Taf. 102, 3–4. Zu Beispielen aus Lindos s. Chr. Blinkenberg, Lindos. Fouilles de l'acropole 1902–1914. I. Les petits objets (Berlin 1931) 481–484

8 Zu solchen Verkleidungsplatten im lydischen und phrygischen Raum s. S. Ateşlier in: N. D. Cahill (Hrsg.), Lidyalılar ve dünyaları. The Lydians and their world. Ausstellungskatalog Istanbul (Istanbul 2010) 225–232.

9 Th. Corsten – O. Hülken – J. Gebauer, Forschungen in der Kibyris im Jahre 2009, in: 28. AST (Ankara 2011) H. 1, 73–74 Abb. 6.

bekannte kaiserzeitliche Felsheiligtümer des anatolischen Reitergottes Kakasbos detailliert untersucht worden¹⁰, wobei es uns neben einer Gesamtdarstellung beider Befunde vor allem darum ging, sie auch in ihrem Umfeld zu betrachten und zu beurteilen¹¹. Sowohl das eine als auch das andere ist mit großem Erfolg betrieben worden: An dem als Koçataş bezeichneten Felsmonument konnten den bislang bekannten 70 Reliefs zehn weitere hinzugefügt werden. Das zweite Felsheiligtum ist dagegen mittlerweile so stark beschädigt, daß von den bisher registrierten 56 Reliefs offenbar nur noch 19 erhalten sind. Dennoch war hier ebenfalls ein Neufund zu verzeichnen, bei dem es sich ungewöhnlicherweise nicht um eine Darstellung des Kakasbos, sondern offenbar um ein Dioskurenrelief handelt – ungewöhnlich deshalb, weil die beiden Reiter sich nicht gegenüberstehen, sondern in dieselbe Richtung traben (Abb. 6). Eine erste Begehung des Umlandes erbrachte überdies eine größere Zahl antiker Befunde und führte zudem zur Entdeckung einer antiken Höhensiedlung. Deren Überreste bestehen neben Felsbettungen, die partiell noch Gebäudegrundrisse erkennen lassen, aus Zisternen und dem Bruchsteinversturz diverser Gebäudekomplexe. Möglicherweise läßt ein breiter Versturzstreifen, der sich über den gesamten Nord- und Südhang erstreckt, auch auf die Existenz einer Befestigungsmauer schließen. Der verhältnismäßig reiche keramische Befund erbrachte außer wenigen archaischen und nachhellenistischen Scherben einiges hellenistisches Material, was auf einen entsprechenden Schwerpunkt der Besiedlung hindeuten dürfte.

Der dritte und letzte Fokus der Kampagne 2010 lag auf der Dokumentation und Vermessung des großen befestigten Gipfelplateaus oberhalb des Salda Gölü bei Yeşilova. Die dort gelegene Anlage umfaßt zunächst einmal eine ca. 800 m lange Mauer, die das Plateau im Südosten regelrecht absperrt. Sie ist im zentralen Bereich stellenweise recht gut erhalten und besteht dort aus

10 Zu einer jüngeren Auseinandersetzung mit diesen beiden Heiligtümern s. İ. Delemen, *Anatolian rider-gods. A study on stone finds from the regions of Lycia, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman period*, *Asia Minor Studien* 35 (Bonn 1999) 21 f. 151–163; G. Labarre – M. Özsait – N. Özsait, *Les reliefs rupestres de Tefenni (Pisidie)*, *Anatolia Antiqua* 14, 2006, 89–115.

11 Die Bearbeitung der beiden Felsheiligtümer erfolgt durch K. B. Zimmer.

größeren, grob polygonalen Blöcken. Außerdem weist sie – allerdings in stark verstürztem Zustand – einige Türme und eine große trichterförmige Toranlage auf (Abb. 7). Dahinter schließt in einigem Abstand ein geschlossener Mauerring von ca. 2 km Länge an, der sich bei flüchtiger Betrachtung als bis zu 10 m breiter Streifen von Bruchsteinversturz präsentiert, bei näherer Untersuchung aber deutliche Reste der zweischaligen knapp 4 m breiten Mauer und mehrerer großer, vor die Flucht springender Rechtecktürme sowie einiger Tore enthält. Am nördlichen Ende des Plateaus findet sich eine natürliche, annähernd dreieckige Erhebung, die offensichtlich zu einer Burg ausgebaut und mit einer ca. 10 m hohen Bruchsteinböschung ausgestattet wurde. Diese Böschung setzt die Burg gegenüber der Innenfläche des großen Mauerrings ab, wo abgesehen vom Grundriß eines großen langrechteckigen Steingebäudes jedoch so gut wie keine Reste von Innenbebauung zu erkennen sind. Insofern ist der Charakter der Anlage bislang fraglich, da eindeutige Hinweise auf eine der Größe und Stärke der Ummauerung angemessene (Wohn-)bebauung fehlen. Auch die Menge der angetroffenen Fundkeramik hält sich in Grenzen, erlaubt aber zumindest eine eindeutige Datierung der Anlage in die archaische Zeit. Damit bewegen wir uns ungefähr auf demselben zeitlichen Horizont, der für die Siedlung am Gölhisar Gölü gilt. Die an beiden Orten gefundene Keramik unterscheidet sich allerdings von der Zusammensetzung her: Während das Material von der Halbinsel in vielerlei Hinsicht einem südwestanatolischen und ägäischen Kontext zuzurechnen ist, weist das Material von Yeşilova stärker in den zentralanatolischen Raum. In dieser geographischen Richtung könnte ebenso die Architektur der Befestigungen von Yeşilova eine Parallele finden. So bestehen gewisse strukturelle Gemeinsamkeiten mit der freilich wesentlich gewaltigeren Befestigung der Siedlung auf dem Kerkenes Dağ, die bekanntermaßen aus dem 7./6. Jh. v. Chr. stammt und für die mittlerweile ein phrygischer Hintergrund angenommen wird¹². Ob sich diese Blickrichtung als zutreffend erweist, wird in den kommenden Kampagnen zu klären sein.

12 Zu den Befestigungen der Siedlung vom Kerkenes Dağ s. etwa G. Summers – F. Summers – N. Yöney, *Kapadokya kapısı/The Cappadocia gate*, *Kerkenes News* 13, 2010, 8–11; G. Summers – F. Summers – S. Branting – N. Yöney, *The Kerkenes Project. A preliminary report on the 2010 season*, 55–95 <<http://kerkenes.metu.edu.tr/kerk2/17downlds/reportPdf/10kerkreng.pdf>>.

Dann soll unter anderem die Umgebung von Yeşilova systematisch untersucht werden, um die befestigte Anlage oberhalb des Salda Gölü aus ihrer Isolation zu befreien und hoffentlich besser erklären zu können.

Abb. 1: Blick von Osten auf den nordwestlichen Teil der Halbinsel im Gölhisar Gölü.

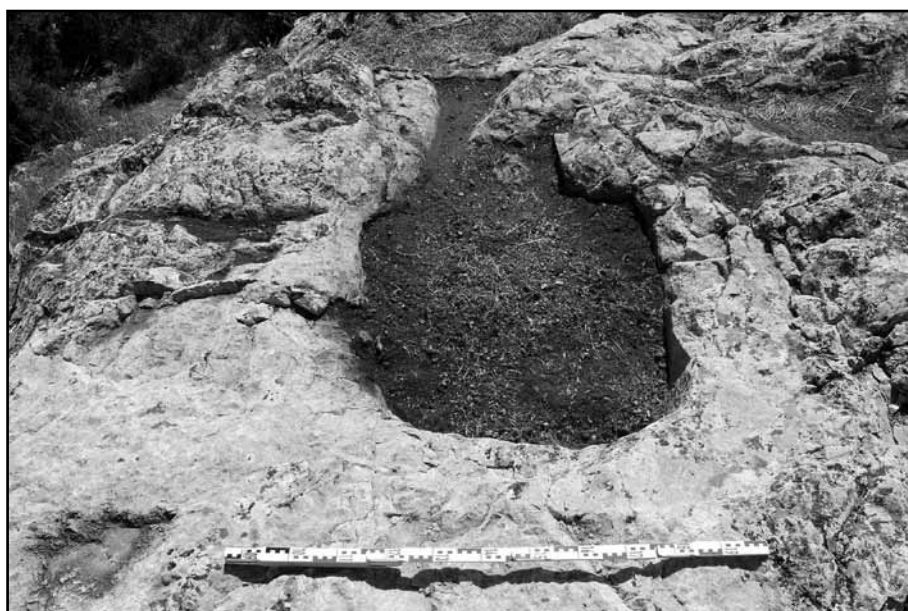

Abb. 2: Horizontale Felsfläche mit Zisterne auf der nordwestlichen Erhebung der Halbinsel im Gölhisar Gölü (von Nordwesten).

Abb. 3: Unterteil einer archaischen Vogelskulptur aus Kalkstein (vom Gölhisar Gölü).

Abb. 4: Kopf einer archaischen Pferdestatue aus Terrakotta (vom Gölhisar Gölü).

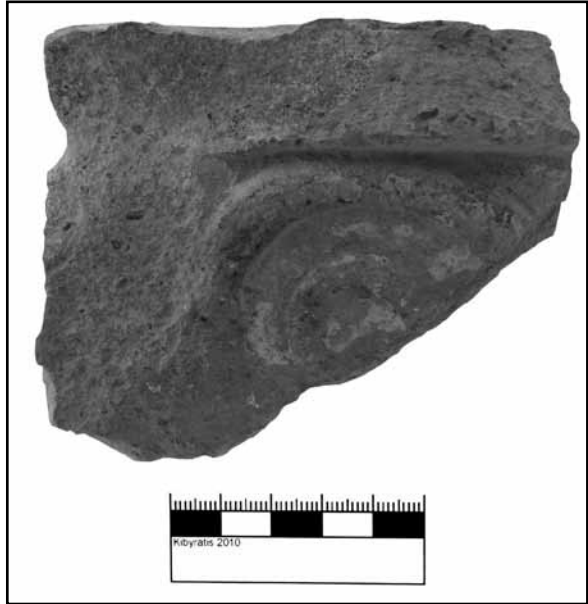

Abb. 5: Tönerne Verkleidungsplatte mit plastischem Dekor (vom Gölhisar Gölü).

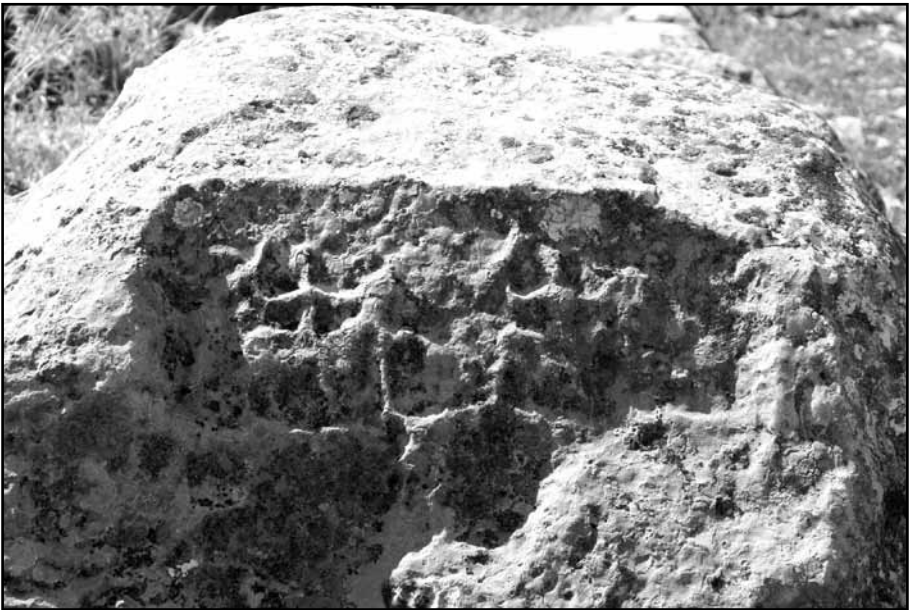

Abb. 6: Neu gefundenes Dioskurenrelief nahe Tefenni.

Abb. 7: Befestigte archaische Anlage oberhalb des Salda Gölü: Blick von Norden über die Trasse und einen Turm der Sperrmauer auf die große Toranlage.

(Nachweis für alle Abbildungen: Kibyratis-Projekt Wien/München)

BOLU İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2010: MERKEZ VE MUDURNU İLÇELERİ İLE KÖYLERİ

Meral ORTAÇ*

Bolu İli arkeolojik yüzey araştırmasının arazi çalışmalarından ikincisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 07.06.2010 gün ve 119630 sayılı izinleri ile Bolu Merkez ve Mudurnu ilçeleri ve köylerinde 02 Temmuz – 16 Ağustos 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Bu yılki çalışmalarımız, daha çok köy merkezlerinde ve köylerin yakın çevresinde tarımsal alanda bulunan arkeolojik malzemelerin envanteri ile kale, düz yerleşim ve nekropol alanlarının tespiti şeklinde olmuştur. Merkez İlçeye bağlı 6 köy² ile Mudurnu İlçesine bağlı 77 köy ve merkez mahalleler olmak üzere 84 kadar yerleşim gezilerek belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunlardan 26 yerleşimde herhangi bir buluntu tespit edilmezken, 58 yerleşimde çeşitli buluntuların ve antik yerleşim olabilecek yerlerin kaydı yapılmıştır.

MERKEZ İLÇE ÇALIŞMALARI

Avdan: Köy içinde bir evin önünde pres taşı ve kitabeli bir sütun mezar taşı; hayrat alanında büyük dikdörtgen duvar bloğu ve bir pres taşı görülmüştür.

* Yard. Doç.Dr. Meral ORTAÇ, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 14280 Bolu / TÜRKİYE. ortac_m@ibu.edu.tr

- 1 Araştırma 2010 yılında kurumsal ve maddi olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü, Bolu İl Özel İdaresi, Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Abant İzzet Baysal Üniversitesi ile Mudurnu Kaymakamlığı ve Belediyesi tarafından desteklenmiştir. Araştırmaya Bakanlık temsilen Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanlarından Fahri Kurt katılmıştır. İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mustafa H. Sayar, Gazi Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans mezunu Esen Aktaş, Canan Albayrak, İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Yüksek Lisans öğrencisi Selin Önder, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Tarih Bölümü öğrencisi Niyazi Küçük özverili çalışmaları ile katkı sağlamışlardır. Katkıları için adı geçen kurumlara ve şahıslara teşekkür ederim.
- 2 Merkez İlçeye bağlı 70 kadar yerleşim 2009 yılı çalışmaları sırasında gezilmiştir: Ortaç 2011, s 329 vd.

Yenisefa: Aşağı Mahalle camisi çevresinde bir pithos, bir pres taşı; köy çeşmesinin olduğu meydanda bir sütun mezar taşı, bir pres taşı; eski mezarlığın arkasında dört yivsiz sütun tamburu, yüz tasvirli bir balbal; Merkez Mahalle cami bahçesinde çift yarım sütun pilaster, kitabeli bir dikdörtgen stel incelenmiştir.

Yukarıdaki yerleşimlerin dışında Aşağıgüney, Dereceören, Topardıç (eski adı Kılvaşı), Yukarıgüney köyleri de gezilmiştir, ancak herhangi bir kayıt buralarda yapılmamıştır.

MUDURNU İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Alpagut: Dibektaş Mahallesi'nde bir evin önünde postament, yivsiz sütun tamburu, kitabeli sütun mezar taşı; mezarlıkta sütun mezar taşı, sütun mezar taşı profilili kısmı; Hayallar Mahallesi'nde cami yakınında sütun mezar taşı ve alt profili olan yivsiz sütun tamburu belgelenmiştir.

Bekdemirler (eski adı Bektemürler): Mezarlığın yakınında bir pres taşı ve dikdörtgen bir duvar bloğu görülmüştür.

Bostancılar: Merkez Mahallesi camisinin yakınında kitabeli bir sütun mezar taşı, dikdörtgen stel, üst profili ile yivsiz sütun tamburu; Ballar Mahallesi içinde dikdörtgen akroterli mezar taşı, duvar bloğu, üç yivsiz sütun tamburu, sütun kaidesi, silme profilili blok, iki kitabeli blok, fil ayağının ya da bir stelin üzerine oturabilecek profilili kare blok belgelenmiştir.

Bulanık: Cami bahçesinde her ikisi de kitabeli biri sütun formlu diğeri dikdörtgen stel, dört binek taşı, mezarlığa giden yol kenarında kitabeli sütun mezar taşı, Asma Mahallesi camisi yakınında bir sütun mezar taşı görülmüştür.

Cuma: Eski Ahmet (Yalnızca) mezarlığında kitabeli bir sütun mezar taşı ve bir yivsiz sütun bulunmaktadır.

Çamurluk: Merkez Mahallesi cami girişinde kitabeli dikdörtgen stel, yivsiz sütun tamburu, Mongoşlar Mahallesi'nde yivsiz sütun tamburu kaydedilmiştir..

Çamyurdu (eski adı Yürse): Cami yakınında iki pres taşı, iki dikdörtgen duvar bloğu vardır.

Çavuşderesi: Çevreli (esi adı Mıhlas) ve Çavuşderesi köyleri arasında Cinlertepesi Mevkii, Mudurnu Adapazarı karayoluna egemen konumda ağaçlık bir tepedir. Tepe üzerinde çeşitli yerlerde açılmış kaçak kazı çukurlarında küçük kırık taşların harç kullanılarak düzgün bir şekilde yerleştirilmesiyle örülmüş duvar parçaları görülmüştür. Kalıntıların üzeri tamamen toprak ile kapandığından bu duvarların kalınlığı, birbirleri ile bağlantılı olup olmadıkları anlaşılamamıştır. Bu tepenin güneydoğusunda aşağıya eğimli alanda kayalık arazi önünde, aynı duvar tekniği kullanılarak köşeleri yuvarlatılmış, içi sıvalı kare bir oda inşa edilmiştir. Oda 1.70 m derinliğinde kaçak kazı ile boşaltılmıştır. İçine yukardan toprak aktığından tabanı görülememektedir. Bu oda ve tepe üzerindeki kalıntılar, Adapazarı Mudurnu karayoluna egemen oldukça stratejik bir konumda yer aldığından burada Bizans Dönemine ait bir kale olduğu düşünülebilir.

Çepni: Orta Mahalle camisinin bahçesinde haç ve sarmaşık bezeli başlık, yivsiz sütun tamburu; mezarlıkta sütun üst bitimi; caminin yakınında yol kenarında üzerinde kabartma bir haç izi ve bu yüzün köşelerine yakın dört dübel benzeri kare çukurluk olan blok incelenmiştir.

Dedeler: Dedeler türbesi bahçesinde bir çift yarım sütun pilaster vardır. Dedeler Topallar köyleri arasında Kocabaş Mevkii'nde yolun kenarında in situ durumda iki lahit görülmüştür. Lahit kapakları hafif semerdam formundadır. Lahitlerin gövde kısımları kaba bırakılmıştır. Buna karşın kapakların kaymaması için hem lahit gövdesinde hem de kapaklarda birbirine geçecek şekilde pervazlar yapılmıştır³.

3 Dedeler köy muhtarının mezarları haber vermesi üzerine Bolu Müzesi tarafından 2000 yılında bu alanda kurtarma kazısı yapılmıştır. Kazıda mezarların daha önce kaçak kazılar sonucu soyulduğu tespit edilmiştir. Kaçak kazılara rağmen her iki lahit de buluntu vermiştir. M. Güneş ve G. Kozdere, lahitlerin birinin içinde kolye ucu diğerinde bir adet eros başı tasvirli yüzük ile bir adet Domitian dönemine (MS 81-96) ait sikke ele geçtiğini bildirmektedir. Müzece lahitlerin etrafında yapılan araştırma, çevrede başka mezarların olmadığını yani burada bir nekropol alanının söz konusu olmadığını lahitlerin münferit olarak gömüldüğünü göstermiştir: Güneş – Kozdere 2006, s. 18.

Delice: Köy içinde sadece bir çan formlu kaide görülebilmektedir.

Dereceçetinören: Merkez Mahalle cami bahçesinde kitabeli sütun mezar taşı, iki osthok kapağı; köy içinde yivsiz sütun tamburu ve sütun başlığı ya da kaidesi; köyün batı girişinde iki çift yarım sütun pilaster tespit edilmiştir.

Dodurga: Ardıçyanı Mevkii tarım arazisinde çapı 3 m, kalınlığı 41cm olan yarım yuvarlak yekpare blok ile çevresindeki büyük kesme dikdörtgen bloklar burada anıtsal bir yapının varlığına işaret ederler. Büyük kesme bloklar üzerinde kenet delikleri mevcuttur. Ayrıca bloklar geniş yüzlerinde hafif iç bükey kesilmişlerdir. Blokların bu işleniş biçimi yapıda kemer ya da tonoz kullanılmış olduğunu gösterir. Yapı, görülen mimari elemanlarına göre büyük bir olasılıkla Zonguldak Sabunlar Köyü Mendeller Mahallesi'nde Devrek Pınarönü Köyü'nde⁴ ve İzmit Üçtepeliler tümülüsünde⁵ karşılaşılan mezarlara benzer bir mimariye sahipti. Bu durumda 3 m çapındaki 41 cm kalınlığındaki büyük yarım daire blok mezar odasının cephe duvarları üzerine oturuyordu ve tonozun alınlık kısmını oluşturuyordu. Çevredeki iç bükey kesilmiş bloklar da bu bloğun üzerini kemer şeklinde taçlandırıyordu. Anıtın olduğu kısımda birkaç blok hala kısmen görünmesine rağmen, alanın üzerinde bugün ağaçlar yetiştiğinden ve alan toprakla örtülü olduğundan mezar odasının nasıl olduğuna dair bir veri elde edilememiştir. Bunların dışında köy camisinin bahçesinde bir yivsiz sütun, köy girişinde yol kenarında bir lahit teknesi de bulunmaktadır.

Dolayüz: Akbaşlar Mahallesi'nde uzun yüzlerden biri arşitrav şeklinde fascialı diğeri kaba düz bırakılmış, yan dar kenarları ise S profiline sahip bir blok, dikdörtgen duvar bloğu, kitabeli üçgen alınlıklı kapı formlu mezar taşı; Dere Mahallesi'nde sütun başlığı ya da kaidesi, iki yivsiz sütun tamburu belgelenmiştir.

Ekinören: Sadece bir adet pres taşı görülmüştür.

Elmacıkdere: Sadece bir adet pres taşı görülmüştür.

4 Karağuz – Akış – Kunt 2010, lev. 29, 103, 108; Karağuz – Özcan 2010, res. 28.

5 Ulugün – Bakan – Aksoy 2007, s. 201.

Esenkaya (eski adı Alahna): Köy mezarlığında iki adet ve caminin güneybatısında kitabeli bir adet olmak üzere üç çift yarım sütun pilaster bulunmuştur.

Fındıcak: Sarıcalar Mahallesi'nde bir kitabeli sütun mezar taşı incelenmiştir.

Gelinözü: Göğören Mahallesi içinde korkuluk duvarı, dikdörtgen mezar steli, adak steli, kırılmış profilli dikdörtgen blok, dere yatağı içinde ostothek kapağı kaydedilmiştir. Göğören Mahallesi Harman Yeri ve hemen kuzeyinde Tuzla Arkası Mevkii ve bunların doğusunda kalan tarlalarda pek çok antik çağ bloğu bulunmaktadır. Harman Yeri Mevkii'nde 4 büyük kesme taş blok dikdörtgen bir yapının temelini oluşturacak şekilde in situ olarak yan yana durmaktadır. Yapının bir kenarı 5.60 m ölçüsündedir, diğer kenarı ise bloklar eksik olduğundan tam ölçülememektedir, ölçülebilen kısmı 2.70 metredir. Bu yapının hemen kuzeyinde çitlerin altında dikdörtgen mezar steli bulunmaktadır. Tuzla Arkası Mevkii'ne doğru gidildikçe arazi yükselir ve bir ören yeri formuna uygun olarak bir tepe oluşturur. Bu tepe üzerinde kitabeli akroterli dikdörtgen bir mezar steli ve büyük dikdörtgen duvar blokları tespit edilmiştir. Bu alanın doğusuna düşen tarlardan birinde bir kilise kalıntısı olduğu köylüler tarafından bildirilmiştir. Yerinde yaptığımız incelemelerde içi bitkilerle dolu hafif bir çukurluk dışında bir yapı izine rastlanmamıştır. Ancak araştırma bittikten sonra tarafıma getirilen Gelinözü'nde muhtemelen 1992 yılında çekildiği söylenen bir fotoğrafta gerçekten de bir kilise olabilecek, spolien malzemenin de kullanıldığı apsisli bir yapı görülmektedir. 10 yıl içinde bu alan tamamen kapanmış olmalı. Bu yapının güneyinde, yine Hamam Yeri Mevkii'nin doğusunda kalan başka bir tarla içinde çok sayıda büyük dikdörtgen kesme taş duvar blokları çalılarda içinde ve toprağa gömülü olarak görülmüştür. Ayrıca yan yana, uzun kenarlarından birinde dikdörtgen pervaz bulunan iki alçak dikdörtgen blok da in situ görünümü verir. Bloklar üzerinde birbirine bağlandığını gösteren kenet delikleri vardır. Yukarıda bahsedilen köy içinde tespit edilen buluntular da muhtemelen bu alandan götürülmüş olmalıdırlar. Bütün bu veriler, Göğören'in adından da anlaşılacağı gibi burada antik bir yerleşim olduğuna işaret ederler.

Gökören: Merkez ve Deveyanı mahallelerinde birer pres taşı bulunmaktadır.

Göllüören: Köy içinde bir postament, bir yivsiz sütun ve dil bezeli bir sütun başlığı belgelenmiştir. Yuvatepesi Mevkii'nde in situ konumda kaçak kazı ile açılmış dikdörtgen blokların yan yana getirilmesiyle oluşturulmuş üçgen çatılı bir mezar görülmüştür. Köylülerin verdiği bilgilere ve çevredeki blok parçalarına göre burası nekropol alanı olmalıdır.

Göncek: Küçük Mahallesi'nde gövdesinde dört harf bulunan dikdörtgen stel, kitabeli sütun mezar taşı; Büyük Mahallesi'nde iki dikdörtgen postament ya da stel, yivsiz sütun tamburu; Demirciler Mahallesi'nde üzerinde iki harf olan bir stel bulunmaktadır.

Gürçam (eski adı Kocababaz): Mudurnu merkezden karayolu ile 5 km uzaklıkta Babas kaplıcalarına yakın ve yola egemen bir konumda kaya evleri/barınakları mevcuttur⁶. Kaya evleri 3 katlıdır. Buradan Mudurnu'ya ulaşan bir tünelin olduğu ve bizzat bu tünelden geçtikleri bilgisini köylüler vermişlerdir. Ancak bizim girdiğimiz iki oda bir tünele açılmamaktadır. Biraz yukarıda kalan büyük girişe ise kayaların kopması nedeni ile ulaşamamıştır. Girdiğimiz odalardan küçük bir açıklık ile alt kattaki odaya inilmektedir. Bu açıklıkların ağzı da taşlarla kapanmıştır. Buradaki çalışmalarımızı ileriki yıllarda yapmayı planlıyoruz. Ayrıca Köşeler Mahallesi'nde çift yarım sütun pilaster, Kurtlar Mahallesi'nde sütun mezar taşı, Emek Mahallesi'nde üzerinde kazıma ile yapılmış sekize bölünmüş büyük merkezi ve iki yanında birer küçük daire ile daireler arasında bir kuş tasviri bulunan blok vardır. Kuş betimli bloğun cephesi de inci dizisi, urgan ve yaprak sırası ile bezenmiştir. Orta kısmı yine sekize bölünmüş daireyle süslenmiştir. Yivsiz bir sütun tamburu da Köşeler ve Merkez mahalleleri arasında yolun kenarında durmaktadır.

Güveytepe: Merkez Mahallesi Samsa Çavuş Camisi bahçesinde akroterli dikdörtgen mezar steli, uzun kenarlarından biri düz, yan dar kenarları S

6 Mudurnu'nun güneydoğusunda yer alan Seben İlçesi Alpagut Köyü, Muslar Mahallesi'nde, Solaklar Köyü'nde ve Çeltikdere Vadisinde de benzer kaya evleri mevcuttur. Konukçu, s. 7; Güneş - Kozdere - Tütüncü - Akbay 1998, s. 126.

profilli dikdörtgen bir blok, yivsiz sütun tamburu, iki postament ya da mezar steli ve bir profilli blok belgelenmiştir.

Hacıhalimler: Hacıhalimler Keçikıran yolu kenarında bugün bahçe ve mera olarak kullanılan alandaki kaçak kazı çukurlarının hemen yanında iki adet oldukça kaliteli köşeleri hayvan bacakları ile bezeli pedestal görülmüştür. Buradan çıkmış izlenimi veren çok sayıda küçük taş bu alanın çevresine yığılmıştır. Bunların içinde çok sayıda tuğla kırığı da vardır. Bahçeyi çeviren taş duvar içinde büyük boyutlu olduğu çapından anlaşılan bir sütun formu mezar taşının profilli kısmı ve sütun gövdesi parçaları dağınık olarak tespit edilmiştir. Yol ile bahçe sınırında ise kitabeli kapı formu dikdörtgen mezar steli bulunmaktadır. Bu alanın da antik bir yerleşimin parçası olduğu düşünülmektedir, zira burası Ören Mevkii olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca Merkez Mahalle camisinin etrafındaki biri kitabeli üç sütun mezar taşı, kitabeli dikdörtgen stel, yivsiz sütun tamburu ve bir postament yakın civarda bir ören olduğunu destekler.

Hacımusalar: Karaibrahimler Mahallesi'nde kitabeli akroterli dikdörtgen stel, pres taşı ve iki yivsiz sütun tamburu tespit edilmiştir.

Hüsamettindere: Merkez Mahalle'de kitabeli üçgen alınlıklı kapı formu stel⁷; Abazalar Mahallesi üç tarafı farklı bezemeli blok, iki sütun başlığı ya da kaidesi, postament ya da mezar steli ya da pilaster kaidesi, kitabeli akroterli dikdörtgen stel; Ören Mevkii'nde akroterli dikdörtgen stel ve bir dikdörtgen stel bulunmaktadır.

Karşıköy: Mudurnulu olan Selami Erkut Karşıköy'de tarım yapılan alanların altının eski eserlerle dolu olduğunu iddia etmektedir. Erkut ayrıca Asarlık Mevkii'ndeki eserlerin Mela ve Kissaion kentlerinin kalıntıları olabileceğini yazar⁸. Ancak konuya ilişkin kesin bir delil yoktur. Gerçekten de köyden batıya doğru giden patika yolun kuzeyinde Gazel Pınarı Mevkii'nde iki adet

⁷ Hüsamettindere'de gördüğümüz bugün hala bir evin dış kapısının önünde eşik olarak kullanılan bir askere ait mezar taşı, daha önce S. Şahin tarafından 1983 yılında görülmüş ve Ch. Marek tarafından aynı yerde görülerek yayımlanmıştır (Marek 1997, s. 81 vd.). Marek'in verdiği bilgiye göre stel köyün 2 km doğusunda Çatmaçayırı Örenyeri Mevkii'nde, Sangarios'a bağlanan Kocasu yakınında bulunmuştur.

⁸ Erkut 1987, s. 18.

profilli yapı bloğuna ve bir adet akroterli mezar steline rastlanmıştır. Bu bloklar her ne kadar tam anlamıyla in situ görünümü vermeseler de buraya başka bir yerden getirilmiş izlenimi oluşturmazlar. Arazi güneyden kuzeye aşağıya eğimlidir. Alanın güneyinden patika geçerken, kuzey, doğu ve batısı oldukça dik eğimli ve ağaçlıktır. Alan ören yerlerine uygun bir yükseklik gösterir. Ayrıca köy içinde Merkez Mahalle’de bulunan bir tarafı arşitrav şeklinde fascialı, iki dar kenarı S profilli blok, kitabeli dikdörtgen akroterli stel ve Asarlık Mahallesi’nde bir tarlanın kenarına çekilmiş olan biri kitabeli 3 akroterli mezar steli ve büyük dikdörtgen duvar blokları çevrede antik bir yerleşimin olduğunun işaretleridirler. Mahallenin adının Asarlık olması da bunu desteklemektedir.

Keçikıran: Çobanlar Mahallesi’nde kitabeli dikdörtgen stel, sütun mezar taşı; Merkez Mahallesi’nde hayvan bacakları ile süslü pedestal; köyün güney çıkışında çift yarım sütun pilaster ve üzerinde dört küçük kare çukur bulunan blok görülmüştür.

Kovucak (eski adı Koğucak): Bir evin bahçesinde dört yüzünde kabartma çift balta betimi olan küçük yuvarlak sunak kaydedilmiştir.

Kurtlar: Sorkun Mevkii’nde bir yivsiz sütun, iki yivsiz sütun tamburu, biri kitabeli iki dikdörtgen stel incelenmiştir.

Kuzören: Kır camisinin duvarında üç dikdörtgen yapı bloğu kullanılmıştır.

Mangırlar: Dere Mahallesi cami bahçesinde bir kitabeli sütun mezar taşı, Cuma camisi yakınında kitabeli sütun mezar taşı, iki yivsiz sütun tamburu, mezarlığın yakınında sütun mezar taşı; Merkez Mahalle cami bahçesinde kitabeli sütun mezar taşı, kitabeli dikdörtgen stel kaydedilmiştir.

Merkez: Yıldırım Beyazıt Hamamı girişinde kitabeli dikdörtgen akroterli mezar steli, Kanuni Sultan Süleyman Camisinin güneybatısında kitabeli sütun mezar taşı, Hacışakirler konağının kuzeydoğusunda çift yarım sütun pilaster, Kaygana Mahallesi’nde üç tarafı profilli dikdörtgen blok, Seyrancı Mahallesi’nde yivsiz sütun tamburu, Büyük Cami Mahallesi’nde bitim profilli kaba yivsiz sütun, Havlu Camisinin doğusunda çift yarım sütun pilaster,

Hızır Fakı Mahallesi'nde kaide kısmı dikdörtgen profilli gövde kısmı sekizgen blok, dikdörtgen plintheli yivsiz sütun tamburu, Büyük Cami Mahallesi'nde kitabeli dikdörtgen akroterli mezar taşı, Salmanlar Mahallesi'nde yivsiz sütun tamburu, Karacakaya Mahallesi'nde bir tepe üzerinde büyük dikdörtgen bloklardan üçgen çatılı inşa edilmiş in situ iki mezar, Karacakaya mezarlığında kitabeli sütun mezar taşı, Hisar Tepe Mevkii'nde kırık küçük taşların harçla birlikte düzgün bir şekilde yerleştirilmesi ile örülmüş duvarlardan oluşan Bizans dönemi kalesi incelenmiştir.

Munduşlar: Köyde duvar tacı olabilecek blok ile çift yarım sütun pilaster görülmüştür.

Ormanpınar (eski adı Dodaraz): Yaylacılar Mahallesi'nde bir yivsiz sütun tamburu ve bir postament ya da stel; Dodana Mahallesi'nde bir postament ya da stel tespit edilmiştir.

Ortaköy: Köyde dört pres taşı bulunmaktadır.

Örencik: Cami yakınında biri kitabeli iki sütun mezar taşı belgelenmiştir.

Pelitözü: Merkez Mahalle'de biri kitabeli üç sütun mezar taşı, dil bezeli sütun başlığı; Pirlar Mahallesi'nde postament ya da stel, kitabeli sütun mezar taşı; Yukarı Mahalle'de yivsiz sütun tamburu, iki sütun mezar taşı kaydedilmiştir. Ayrıca Pirlar ve Merkez mahalleleri arasında bir tümülüs tespit edilmiştir.

Samat: Dere Mahallesi'nde kitabeli sütun mezar taşı, iki yivsiz sütun tamburu; Merkez Mahalle'de dikdörtgen stel görülmüştür.

Samsaçavuş: Kilise Mevkii'nde yivsiz sütun tamburu bulunmaktadır. Yolun geçtiği kısımda küçük kırık taşlardan örülmüş duvarların az bir kısmının sadece üst kısmı izlenebilmektedir. Yapının türü hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.

Sarıyer: Cami bahçesinde sadece yivsiz sütun bitimi ya da sütun mezar taşı olabilecek bir eser görülmüştür.

Sarpuncuk: Ekincik Mahallesi'nde cami etrafında kitabeli çift yarım sütun pilaster, sarmaşık, inci dizisi ve urgan motifleri ile süslü bir blok, yivsiz sütun tamburu, çan formu sütun başlığı, dil ve urgan bezemeli dikdörtgen başlığı ile birlikte sütun tamburu, iki yüzünde dil, diğer iki yüzünde ise birbirinden farklı rozet ile bezeli Bizans dönemi sütun başlığı, köyde bir kümesin önünde ve içinde iki çift yarım sütun pilaster; köy mezarlığında iki çift yarım sütun pilaster kaydedilmiştir.

Sırçalı: Köy camilerinin ve evlerin çevresinde iki çift yarım sütun pilaster, her ikisi de kitabeli iki dikdörtgen stel, bir sütun mezar taşı, üç yivsiz sütun tamburu belgelenmiştir.

Sürmeli: Köy içinde bir sütun mezar taşı ve çelenk kabartmasıyla bezeli kitabeli dikdörtgen stel bulunmaktadır.

Taşçılar: Caminin yakınında sütun başlığı ya da altlığı olabilecek bir blok ile dikdörtgen duvar bloğu görülmüştür. Taşçılar Köyü sınırları içinde, Ankara – Sakarya karayolunun (D140) doğusunda, yol kenarında Alkaya Mevkii'ndeki tepelikte az sayıda seramik parçası, künk parçası ve tuğla kırıkları tespit edilmiştir. Kaçak kazı çukurlarında dağılmış olarak küçük kırık taşlar görülmüştür. Tepenin oluşturduğu alanın küçüklüğü göz önüne alınırsa burada muhtemelen tuğla örgülü tek bir yapı söz konusu olabilir.

Taşkesti: Taşkesti'den Adapazarı yönüne giderken Ortaköy sapağının karşısında, çakıl ocağının bulunduğu tepe üzerinde doğu batı doğrultusunda Bizans dönemine ait olabilecek bir duvar uzanmaktadır. Duvarın doğu ve batı kısımları toprakla ve yoğun bitki örtüsü ile kapanmıştır. Duvar muhtemelen batıda kuzeye dönmekte ve sonra tekrar batıya devam etmekte idi. Ancak bu kısım kaçak kazılar ile oldukça tahrip edilmiştir. Duvar, yerel küçük kırık taşlar harç yardımı ile düzgün bir şekilde yerleştirilerek inşa edilmiştir. Yoğun bitki örtüsü nedeni ile duvarın kalınlığı ölçülememiştir. Kaçak kazı çukurunun olduğu noktalardan birinde duvar yüksekliği 2 m kadar ölçülebilmektedir. Duvarların uzunluğu ve yapının Adapazarı yoluna egemen bir tepede yer aldığı göz önünde tutulursa burada bir kale olduğu düşünülebilir.

Tavşansuyu: Yeni caminin bahçesinde bir tarafı kaba düz bırakılmış diğer üç tarafı S profiline sahip kare blok, bir evin bahçesinde Attika tipi sütun kaidesi, Sığırlık Mahallesi'nde yol kenarında pres taşı, eski cami yakınında büyük ince bir dikdörtgen blok, balık yetiştirme tesislerinin olduğu yerde üzerinde kabartma olan bir blok tespit edilmiştir. Kabartma çok bozulmuştur ve burada ne konu edildiği tam olarak anlaşılamamıştır. Tasvirin sol tarafında aşağıya sarkan ucu düğümlü bir kurdele ve kurdelenin üst tarafında bereket boynuzu ya da meşale başlangıcı olabilecek sap kısmı vardır. Kurdelenin sağında iç içe V şeklinde kıvrımlar vardır. Bu kıvrımlar bir büste ait elbisenin göğüs kısmına ait olabilirler. Tasvirin sağ alt kısmında uzun bir hayvan kulağı işlenmiştir.

Tımaraktaş: Çeşmede iki yivsiz sütun tamburu, cami çevresinde büyük boyutlu profilli muhtemelen pilaster ya da anta bloğu olabilecek iki yapı bloğu, iki yivsiz sütun tamburu, evlerin etrafında iç içe daire sırası ile bezeli köşe bloğu, yaprak bezeli sütun başlığı ya da kaidesi, kapı eşiği, dikdörtgen duvar bloğu incelenmiştir.

Topallar: Caminin çevresinde üç yivsiz sütun tamburu, çift yarım sütun pilaster, sütun mezar taşı, dikdörtgen duvar bloğu, Mudurnu Bolu Karayolu üzerinde Orman İşletmesinde kitabeli üçgen alınlıklı kapı formu stel kaydedilmiştir.

Tosunlar: Cami bahçesinde sadece iki pres taşı bulunmaktadır.

Uğurlualan: Merkez Mahalle'de sütun mezar taşı, yivsiz sütun tamburu, yukarı mezarlıkta profilli dikdörtgen blok, Aşağı Mahalle'de türbede sütun mezar taşı belgelenmiştir.

Uzunçam (eski adı Hüsamettinyalamanlar): Davudbeleni ya da Kızılıckören Mevkii'nde tarım arazisinde kitabeli büyük dikdörtgen bir mezar steline ve hemen yakın çevresinde ağaçların arasında çok sayıda yerel taşlardan büyük kesme duvar bloklarına rastlanmıştır. Bu bloklar öne yıkılmış duvar izlenimi verseler de, burada bir duvar tespit edilmemiştir. Bu alanın kuzey doğusunda kalan tarım arazisi de yine halk tarafından ören olarak adlandırılmaktadır ve

burada da profilli dikdörtgen mezar steli ve kenetli büyük kesme dikdörtgen duvar blokları dağınık bir şekilde izlenmiştir. Bunların dışında muhtemelen bu alanlardan köy içine götürülmüş bloklar da vardır. 1984 yılında yandığı için boşaltılan eski köy meydanında kitabeli bir dikdörtgen mezar steli ve yeni köyde bir evin bahçesinde iki adet akroterli mezar steli ile yivsiz sütun tamburu incelenmiştir.

Yaylabeledi (eski adı Kestemen): Karaağaç Mahallesi'nde çift yarım sütun pilaster, yivsiz sütun tamburu, postament ya da stel kaydedilmiştir.

Yeğenderesi: Sadece bir pres taşı görülmüştür.

Yeniceşeyhler: Köy merasının girişinde iki çift yarım sütun pilaster, caminin girişinde kitabeli dikdörtgen stel, bir evin bahçesinde postament ya da stel ve dikdörtgen duvar bloğu vardır.

Yukarıda adı geçen yerleşimlerin yanı sıra Akyokuş, Avdullar, Beyderesi, Çağsak, Çevreli, Dağyolu (eski adı Gebem ya da Geben), Dereköy, Feruz, Gölcük, Ilıca, İğneciler, Kacık, Karacasumandıra, Karamurat, Karapınarkavağı, Karataş, Kavallar, Kilözü, Ordular, Parmaksızlar, Vakıfaktaş, Yüzüncüyıl köyleri de gezilmiştir, ancak herhangi bir kayıt buralarda yapılmamıştır.

İLK DEĞERLENDİRMELER

Bu seneki çalışmalarımız sırasında kayıt altına aldığımız buluntular ve sit alanları bize geçen yıl olduğu gibi bu yılda daha çok Bolu'nun antik çağ mezar türleri ve taşları hakkında bilgiler vermiştir. 2010 yılı araştırmalarımızda çok sayıda kitabe bulunmuştur. Bunların büyük bölümü mezar taşları üzerindedir. Araştırmamızda Bolu'da daha önceden bilinen mezar ve mezar taşı türlerine yeni örnekler eklenmiştir. Bolu Merkez'de olduğu gibi Mudurnu ilçesinde de büyük formatlı üst ve alt bitimleri çeşitli şekillerde profillendirilmiş sütun formu mezar taşları (Resim: 1) çokça kullanılmıştır⁹. Ancak Mudurnu örnekleri istisnalar olmakla birlikte genel olarak taş cinsi

9 Merkez ilçedeki bu tür mezar taşları için bkz. Ortaç 2011, s. 329 vd.

bakımından daha az kaliteli, profil ya da yazıt işlenişi bakımından da daha az özenlidir. Bu sütunların gövde kısmı kitabeli veya kitablesizdir ve çoğunlukla bezemesizdir. Fındıcak örneğinde kitabenin etrafında yaprak, orak, ayna, spiral gibi motifler kazıma ile yapılmıştır.

Geçen yıl alt ve üst bitimi profilli postament formu dikdörtgen mezar steline (Resim: 2) az rastlanırken, Mudurnu’da sayı daha fazladır. Bazıları kitabeli olan bu steller hem taş cinsi olarak hem de profillerin ve kitabelerin işlenişi bakımından fazla kaliteli değildir. Sadece Keçikıran ve Sürmeli örnekleri kabartma çelenklerle süslenmiştir.

Geçen sene Merkez ilçede rastlamadığımız ancak Bithynia bölgesinde sıklıkla karşılaşılan ve Mudurnu’da da tespit edebildiğimiz diğer iki mezar taşı türü ise üst profili köşe akroterleri ile süslü olan dikdörtgen mezar stelleri (Resim: 3) ile üçgen alınlıklı bazen yine üçgenlerin yan tarafında akroteri olan kapı formu mezar taşlarıdır (Resim: 4)¹⁰.

Mudurnu’da tespit edebildiğimiz bir diğer eser grubumuz, dar kenarlarında S profil, uzun yan kenarlarında ise düz ya da arşitrav şeklinde fascialı bloklardır (Resim: 5). Örneklerin hiçbirinde kitabe yoktur. Bununla birlikte Mudurnu’nun komşu ilçesi Göynük’de kaydedilen Bizans dönemine tarihlendirilen fasciaları üzerinde bir mezar kitabesi taşıyan benzer bir blok, Mudurnu örneklerinin de mezar taşı olarak kullanılmış olabileceğini düşündürür¹¹.

Bolu’da tümülüs geleneğinin olduğu bilinmekteydi¹². Pelitözü Köyü’nde tarımsal alanda bir tümülüs (Resim: 6) saptadık. Pelitözü’nde daha önce de müze tarafından iki adet tümülüs saptanmıştır. Dodurga’da incelediğimiz yapı kalıntıları (Resim: 7) olasılıkla bir tümülüsün tonoz örtülü mezar odasını oluşturuyorlardı.

10 Bu tür steller, Bolu Müzesi bahçesinde de mevcuttur. İki dikdörtgen akroterli adak steli Klaudiopolis sınırları içinde bulunmuştur: Adak - Akyürek Şahin - Güneş 2008, s. 77 nr. 2, s. 82 nr. 6.

11 Şahin 1978, s. 128, lev. 11 nr. 9.

12 Geçen yıl da Merkez İlçe Gökpınar Köyü’nde bir tümülüs tespit edilmiştir: Ortaç 2011, s. 332, res. 6.

Basit bezemesiz lahit mezarlar Mudurnu'da sadece Dodurga ve Dedeler'de görülmüştür. Bununla birlikte Mudurnu'da Göllüören Köyü ve merkeze bağlı Karacakaya Mahallesi'nde nekropol alanlarında yekpare lahdin yanı sıra, büyük basit dikdörtgen blokların birbirine bağlanması ve yaslanmasıyla oluşturulan üçgen çatılı mezarların da (Resim: 8) kullanıldığı görülmüştür. Bu mezarlarda dar taraftaki bloklar yandakilerden farklı olarak üçgen alınlığa sahiptir. Kapak kısmında büyük dikdörtgen bloklar dar taraftaki üçgen alınlıkların üzerine oturtularak üçgen çatı oluşturulmuştur. Bloklar kaba işlenmiştir¹³.

Bolu Müzesi'nde örnekleri olan ostotheke kapaklarına Mudurnu'da Gelinözü ve Dereçetinören köylerinde rastlanmıştır¹⁴. Bunlar üçgen alınlıklıdır ve köşeleri de akroterlidir. Dereçetinören örneğinde (Resim: 9) alınlıkta kabartma şeklinde bir yüz - muhtemelen Medusa - betimi vardır.

Mudurnu'da tanrı Zeus'un saygı gördüğü anlaşılmaktadır. Gelinözü Köyü'ndeki dikdörtgen bir altar kitabesine göre Zeus Soter'e adanmıştır. Kovucak'da bulunan 20 cm çapında, 41 cm yüksekliğindeki küçük yuvarlak sunağın dört yanında çift balta kabartma olarak yapılmıştır (Resim: 10). Üzerinde bir tanrıya işaret eden herhangi bir kitabe yoktur. Bununla birlikte çift balta Zeus'un sembolü olmalıdır¹⁵. Muhtemel bölgenin yerel kültlerine ilişkin olabilecek bir kabartmaya da Tavşansuyu Köyü sınırları içinde rastlanmıştır. Ancak kabartma kısmı çok tahrip olduğu için tasvirin konusu anlaşılamamıştır.

Sütun formulu mezar taşlarından sonra en çok karşımıza çıkan buluntu gruplarından bir diğeri geçen sene olduğu gibi yivsiz sütun tamburlarıdır. Bunlar ölçüleri ve yivsiz olmaları nedeniyle basit köy evlerinden çok gymnasion, agora, hamam, kilise gibi kamu yapılarına ya da zengin konut mimarisine ait olabilirler.

13 Bu tür mezarlara Bithynia'da Bursa Orhaneli'nde de rastlanır: Şahin - Mert - Şahin 2011, s. 104, res. 12.

14 Adak - Akyürek Şahin - Güneş 2008, s. 111 vd.

15 Tanrı Zeus, Klaudiupolis'de de yazıtlarda Erkeios, Bronton, Kaouatrenos, Eienkimos, Soter gibi çeşitli epitetleri ile karşımıza çıkan sevilen bir tanrıdır: Becker-Bertau 1986, s. 21.

Anıtsal cephe mimarisini gösterebilecek profilli ve bezemeli bloklar yok denecek kadar azdır. Bir adet küçük çaplı Attika tipi sütun kaidesi (Resim: 11) görülmüştür. Rastladığımız sütun başlıklarının tümü, dil ya da yaprak motifiyle bezelidir (Resim: 12)¹⁶. Mudurnu’da kaliteli taşa ve iyi işçiliğe sahip ornament bezemeli üst yapı bloklarının sayısı oldukça azdır. Gördüğümüz blokların çoğu Bizans bezemeleri taşır. Çift yarım sütun pilasterler de (Resim: 13) daha çok Bizans mimarisine ait görünürler.

Pek çok eser grubu Merkez ilçeye göre daha az kaliteli bir yapı ve işçilik gösterirken Mudurnu’da Hacıhalimler ve Keçikıran’da görülen pedestaller (Resim: 14), köşelerindeki hayvan bacağı şeklindeki kabartma ile daha zengin bir görünüm verirler.

Geçen sene olduğu gibi çok sıklıkla hemen hemen her köyde karşılaştığımız bir diğer eser grubumuz ise özellikle zeytin yağı işliklerinden bilinen vidalı/ burgulu pres tekniğinde baskı kolunu çekmek için kullanılan ağırlık taşlarıdır (Resim:15)¹⁷. Bu bloklar Merkez ilçede daha çok dikdörtgen antik blokların ikinci kez kullanılması ile yapılırken; Mudurnu’da ise istisnalar olmakla birlikte çoğunlukla daire formlu yakın çevrede bulunabilecek taşlardan işlenmişlerdir. Bu pres ağırlık taşları, tek bir yerde yoğunlaşmadıklarından ve Mudurnu’nun neredeyse tamamına dağıldıklarından muhtemelen köylerin kendi yerel ve belki yakın çevresinin ihtiyacını karşılıyor olmalıydı.

Buluntuların pek çoğu in situ değildir. Buluntulara daha çok köy meydanlarında, cami, ev ile okul bahçelerinde, yol ve tarla kenarlarında rastlanmıştır. Bununla birlikte geçen yıl yeni bir yerleşim yeri tespit edemezken, farklı olarak bu yılki araştırmalarımız ile bazı köylerde kırsal alandaki buluntuların durumuna, arazinin formuna ve köylülerin verdikleri bilgilere dayanarak antik düz yerleşim alanları, Bizans kaleleri ve nekropol alanları konusunda ipuçları elde edebildik. Bu alanların üzeri neredeyse tamamen toprak ve sık bitki örtüsü ile kapanmıştır. Araştırmalarımızda

16 Dil motifi ile bezeli sütun başlıkları Bithynia’ya komşu Paphlagonia bölgesinde Hadrianupolis kentinde MS 6. yüzyıla tarihlenen A kilisesi mimarisinde de kullanılmıştır: Laflı - Zâh 2008, s. 108, res. 38.

17 Bolu Merkez ilçedeki örnekler için bkz. Ortaç 2011, s. 329 vd.

Gelinözü, Karşıköy, Asarlık, Uzunçam, Hüsamettindere, Hacıhalimler köylerinde düz yerleşimler olduğunu gösterecek veriler elde edilmiştir. Marek tarafından daha önce görülüp yayınlanan, Hüsamettindere’de gördüğümüz bugün hala bir evin dış kapısının önünde eşik olarak kullanılan bir askere ait erken Roma imparatorluk dönemine tarihlenebilecek mezar taşı kitabesinde geçen Tmateanoi kelimesinin, Marek köylerin oluşturduğu politik amaçlı bölgesel bir birliğin adı olduğunu düşünür¹⁸. Zaten Gelinözü, Karşıköy, Asarlık, Uzunçam, Hüsamettindere köyleri de birbirine yakın köylerdir. Bu köylerde olduğunu düşündüğümüz yerleşimler belki de Hüsamettindere kitabesinde geçen birliğin üyeleri köy yerleşimleridir. Bu yazıtta adı geçen komutan Cassius Longinus’u Tmateanoi halkı yaptığı para yardımlarından dolayı onurlandırır. Bu yerleşimler Mudurnu merkeze yakın hemen batıda yer almaktadırlar. Zira Ramsay yazılı kaynaklara dayanarak Kissaion ve Mela’nın Modrene yakınlarında olduğunu tahmin etmektedir¹⁹. Hacıhalimler Köyü ise Mudurnu İlçesi’nin doğu sınırına yakındır. Taşkesti, Çavuşdere köylerinde ve Mudurnu merkezde olmak üzere üç adet Bizans kalesi olduğunu düşündüğümüz yerleşim vardır. Hepsi de Adapazarı-Mudurnu-Bolu yolu üzerindedir. Bolu Merkez Halahisarı’nda²⁰ ve Gerede’de²¹ de birer Bizans kalesi bilinmektedir. Ramsay’e göre Bizans askeri yolu üzerinde belli noktalarda imparator doğuya sefere çıkınca ordusuna katılmak üzere bölükler hazır bulunurlardı, bu noktalara aplikta denirdi ve bunlar Romalıların stativa dedikleri daimi karargâhlar olmalıydılar²². İncelediğimiz bu kaleler de bir taraftan yolu savunan, gözlemleyen diğer taraftan orduya takviye sağlayan bu tür noktalar olabilirler.

---

18 Marek 1997, s. 81 vd.

19 Ramsay 1960, s. 207, 225.

20 Ortaç 2011, s. 330, res. 1,2.

21 İdil 2000, s. 105 vd.

22 Ramsay 1960, s. 218.

- ADAK- AKYÜREK ŞAHİN-GÜNEŞ 2008 M. Adak - N. E Akyürek Şahin - M. Y Güneş, "Neue Inschriften im Museum von Bolu (Bithynion/ Klaudiupolis)", *Gephyra* 5, 2008, s. 73-120.
- BECKER-BERTAU 1986 F. Becker-Bertau, *Die Inschriften von Klaudiu Polis*, (Bonn 1986).
- ERKUT 1987 S. Erkut, *Tarihte Mudurnu*, (Bolu 1987).
- GÜNEŞ-KOZDERE-TÜTÜNCÜ-AKBAY 1998 M. Y. Güneş - G. Kozdere - Z. Tütüncü - S. Akbay, *Bolu*
- GÜNEŞ-KOZDERE 2006 1998 *Yıllığı*, (Bolu y.y.), Kültür Bölümü, s. 108-212.
- M. Y. Güneş - G. Kozdere, "Mudurnu İlçesi, Dedeler – Topallar Köyleri 2000 Yılı Kurtarma Kazısı Çalışmaları", *Mudurnulular Derneği Bülteni* 1, 2006, s. 18.
- İDİL 2000 V. İdil, "Eskiçağ'da Gerede (Krateia) ve Keçi Kalesi", şurada: *Geçmişten Günümüze Gerede Sempozyumu*, (Gerede 2000), s.105-108.
- KARAUĞUZ-AKIŞ-KUNT 2010 G. Karauğuz - A. Akış - H. İ. Kunt, *Zonguldak Bölgesi Arkeoloji, Eskiçağ Tarihi ve Coğrafya Araştırmaları*, (Konya 2010).
- KARAUĞUZ-ÖZCAN 2010 G. Karauğuz - A. Özcan, *Eskiçağda Zonguldak Bölgesi ve Çevresi*, (Konya 2010).
- KONUKÇU E. Konukçu, *Cumhuriyetin 70. Yılında Bolu*, (Bolu y.y.), Tarih Bölümü, s. 5-24.
- LAFLLI-ZÄH 2008 E. Laflı - A. Zäh, "Archäologische Forschungen im byzantinischen Hadrianupolis in Paphlagonien", *Byzantinische Zeitschrift* 101, 2008, s. 681-713.
- MAREK 1997 Ch. Marek, "Grab-, Ehren- und Weihinschriften aus der Gegend von Modrene (Mudurnu) in Bithynien", *EpigrAnat* 28, 1997, s. 81-84.
- ORTAÇ 2011 M. Ortaç, "Bolu İli Yüzey Araştırması 2009", *AST* 28/1, 2011, s. 329-348.
- RAMSAY 1960 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (çev. Mihri Pektaş), (İstanbul 1960).

- ŞAHİN 1978 S. Şahin, *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Bithynische Studien* (Bonn 1978).
- ŞAHİN-MERT-ŞAHİN 2011 M. Şahin - İ. H. Mert - D. Şahin, "Bursa ve Çevresi Yüzey Araştırması - 2009 - Keles ve Orhaneli -", *AST* 28/1, 2011, s. 99-114.
- ULUGÜN-BAKAN-AKSOY 2007 F. Y. Ulugün - M. Bakan - T. Aksoy, *Kocaeli ve Çevresi Tarihi II. Roma Dönemi Bithynia*, (2007).

Resim 1: Sütun mezar taşı (Uğurlualan)

Resim 2: Dikdörtgen stel (Sırçalı)

Resim 3: Dikdörtgen akroterli stel (Mudurnu Merkez)

Resim 4: Üçgen alınlıklı kapı formu stel (Topallar)

Resim 5: Fascialı başlık (Dolayüz)

Resim 6: Tümülüs (Pelitözü)

Resim 7: Tonozlu mezar yapısı (Dodurga)

Resim 8: Üçgen çatılı mezar (Göllüören)

Resim 9: Ostothek kapağı (Dereçetinören)

Resim 10: Yuvarlak sunak (Kovucak)

Resim 11: Attika tipi sütun kaidesi (Tavşansuyu)

Resim 12: Dil bezeli sütun başlığı (Göllüören)

Resim 13: Çift yarım sütun plaster (Sarpuncuk)

Resim 14: Pedestal (Keçikıran)

Resim 15: Pres ağırlık taşı (Yeğenderesi)

VAN, AĞRI VE İĞDIR İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2010

Aynur ÖZFIRAT*

Yüzey araştırması 2010 yılı çalışmaları Iğdır İli Merkez, Aralık ve Karakoyunlu ilçeleri, Ağrı ili Doğubayazıt, Van ili Merkez, Edremit ve Gevaş ilçeleri sınırları içinde sürdürülmüştür (Harita 1a-b)¹. Araştırmada daha önceki yıllarda çalışılmış olan bazı merkezlerde tekrar inceleme ve çizim çalışmaları yapılmıştır. 2010 yılında incelediğimiz yeni merkezler dönemlerine göre aşağıdadır:

Geç Kalkolitik Dönem (ykl. M. Ö. 3750-3400)

Bu döneme ait bulgulara Ağrı Dağı'nın kuzey eteğindeki Koruktepe Höyüğü'nde (I73/21) rastlanmıştır. Höyük Karakoyunlu ilçe merkezinin batı kısmında ve Ağrı Dağı'nın Iğdır Ovası'na inen son uzantılarındaki kayalık alçak bir tepe üzerinde yer alır (Resim: 1). Höyükten topladığımız Geç Kalkolitik Döneme ait çanak çömlekler kahve-kiremit bitki katkılı maldır (Resim: 2). Biçim olarak daha çok basit ağızlı, dik boyunlu ve yuvarlak gövdeli çömlekler ele geçmiştir.

İlk Tunç Çağ (ykl. M. Ö. 3400-2300/2200)

Koruktepe höyüğü'ndeki birkaç parça dışında İlk Tunç Çağ yerleşimleri Van Gölü'nün doğusundaki Karasu Vadisi'nde incelenmiştir. Bunların içinde tek tabakalı olan Alaköy höyüğü (O70/16) dür, Dilimli kalesi (O70/18) de

* Prof. Dr. Aynur Özfirat, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tayfur Sökmen Kampüsü, Antakya-Hatay, TÜRKİYE. aynurozfirat@gmail.com 2010 yılı araştırmamız başta Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izin ve destekleri ile Türk Tarih Kurumu projesiyle gerçekleştirilmiştir. Her iki kuruma, bakanlık temsilcisi olarak görev yapan Van Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden Erkan Koç'a, ekip üyeleri Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Araştırma Görevlileri Nilgün Coşkun Köse ve Gulan Ayaz'a, Arkeolog Zuhul Bolat ve Emre Güzel'e teşekkür ederim.

birkaç parça Demir Çağ çanak çömleği dışında oldukça fazla sayıda bu dönem çanak çömleğine sahip olduğu için tek tabakalı bir merkez olarak ele alınabilir, çok tabakalı Gülsünler (O70/17) höyüğü ve Derebey kalesi (N70/12) bulguları da bu dönem için önemlidir.

Alaköy höyüğü karasu vadisinin batı ucunda ve aynı isimli köyde yer alır. Köyün ykl. 500 m. kuzeyindeki göletin hemen güneydoğusundadır. Dilimli Kalesi vadinin doğusunda Erçek Gölü'ne yakın bir noktadadır (Resim: 3). Karasu nehrine bakan yüksek sırtların uzantısındaki bir tepe üzerinde ve vadiye oldukça hakim bir konumdadır. Dörtgen planlı kalenin kuzeyinde dış duvarlar birkaç sıra korunmuştur. İri ve işlenmemiş taşlardan oluşan duvarın kalınlığı 1 m.dir. Ancak 4-5 tane gibi son derece sınırlı sayıda olsa da Erken Demir Çağ parçası bulmuş olmamızdan dolayı mimariyi kesin olarak tarihlemek zordur, yine de bölgede artık sıklıkla karşılaştığımız gibi İlk Tunç Çağı'nda kale ya da kale tipi bir yerleşim olduğu söylenebilir.

Gülsünler höyüğü Dilimli kalesinin batısındadır, nehrin genişlediği kumluk alanda ve sol kıyı üzerinde vadi tabanında yer alır (Resim: 4). Tabakalaşması açısından bölge için son derece önemli olan bu höyükte kum ocakları nedeniyle oldukça ağır tahribat vardır.

Derebey kalesi Karasu vadisinin kuzeyindeki dağlık alanda yer alır. Kayalık yüksek bir tepede yer alan Urartu Kalesinin bulunduğu alanda İlk Tunç Çağı'na ait az sayıda da olsa parçaya rastlanmıştır. Bu çanak çömlek parçaları kale tipi bir yerleşimde bulunmaları açısından önemlidir.

İlk Tunç Çağ çanak çömleği Kura-Aras geleneğindedir. Bu parçalarda Gri-siyah açık, kahve-kiremit açık (Resim: 5: 1-5), kiremit astarlı açık (Resim: 5-6) ve çift renkli açık mal (Resim: 6) görülür. Çanaklarda basit ve açık ağızlı yuvarlak gövdeliler, Çömleklerde ise dik ağızlı uzun boyunlu ve oval gövdeliler ile kapalı ağızlı ve yuvarlak gövdeliler hakimdir. Nahçıvan kulpları sıklıkla görülür. Bezemede kazıma ile yapılmış geometrik desenler kullanılmıştır.

Orta Tunç Çağ (ykl. M. Ö. 2300/2200-1400/1300)

Araştırmamızın daha önceki çalışmalarına benzer şekilde Orta Tunç Çağı'na ait bulgulara on derece az sayıda rastlanmıştır. Yalnızca Gülsünler höyüğünde topladığımız Orta Tunç Çağ çanak çömleği havzada bir höyükte bulunmaları açısından ayrıca önemlidir. Bu parçalar 'Aras Boyalıları' kültürüne aittir ve üç mal grubuna ayrılır: Kahve-kiremit açkılı, kiremit astarlı açkılı (Resim 7: 1) ve siyah açkılı mal (Resim 7: 2). Biçim olarak ağız kenarı hafifçe dışa çekik keskin veya yuvarlak karınlı çanaklar ele geçmiştir. Kahve-kiremit açkılı mal içindeki polikrom boyalı çanak parçası krem astar üzerine kiremit-siyah boya ile yapılmış içi kafes motifliyle doldurulmuş baklava dilimi sırasıyla bezelidir (Resim: 3).

Son Tunç/Erken Demir Çağ (ykl. M. Ö. 1400/1300-900)

Bu döneme ilişkin çanak çömleğe az sayıda olmak üzere Dilimli kalesinde büyük oranda ise Orta Tunç Çağı'nda olduğu gibi Gülsünler höyüğünde rastlanmıştır. Topladığımız çanak çömlek parçalarına göre Gülsünler höyüğü bu dönem için de oldukça önemli görünür. Bu parçalar Van Gölü Havzası'nda doğu kısımda Son Tunç/Erken Demir Çağı'nı temsil eden Pembe-devetüyü, kahve-kiremit ve kiremit astarlı maldır. Pembe-devetüyü mal dönemin erken evresini oluşturur (Resim: 8). Bu mal grubunun en dikkat çekici özelliği kapların yüzeylerinde pişme nedeniyle oluşmuş alacalı renklerdir. Kiremit astarlı mal pembe-devetüyü mal içinde başlayarak giderek gelişmiş ve Orta Demir Çağ/Urartu Dönemine gelindiğinde kırmızı cilalı malı oluşturmıştır. Bu nedenle bu grubun gelişmiş örnekleri Van Gölü havzasında Son Tunç/Erken Demir Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na geçiş evresine ait olarak kabul edilir. Erken evrede pembe-devetüyü mal içindekilerde astar düzensiz sürülmüştür ve açkısızdır (Resim 9: 1-3). Biçim olarak Orta Demir Çağı'na yakın olanlar ise kahve-kiremit hamurludur, bu parçalarda kalın bir koyu kiremit renkte astar ve açkı görülür (Resim 9: 4-5). Krem astarlı malda pembe-devetüyü ile aynı özelliklere sahiptir, kiremit astarlıların erken örneklerinde olduğu gibi pembe-devetüyü maldan yalnızca farklı renkteki astarıyla ayrılır

(Resim: 9: 6-8). Kahve-kiremit mal ise tüm dönem boyunca görülür, ancak erken örnekler açkısız, Orta Demir çağ içine doğru açkılıdırlar.

Erken evrede biçim olarak çanaklar büyük çoğunlukla basit ağız kenarlı ve kapalı ağızlıdır, gövdeleri küresel veya keskin karınlıdır, çömlekler genelde alçak boyunlu ve yuvarlak gövdelidir. Bezemede yivler oldukça sık kullanılmıştır, aralarında bazen kazıma tekniğinde yapılmış üçgen ve çentik dizileri ile dalgalı hatlar görülür. Özellikle çanaklarda karın kısmının üzerinde görülen yiv sıraları ve çömleklerde ağız kenarının içinde ya da dışındaki yivler bu dönem için tipiktir. Geç evrede çanaklar genellikle açık ağızlı, yuvarlak gövdeli ya da keskin karınlıdır. Dışa çekik, basit veya dışa kalınlaştırılmış ağız kenarları sıklıkla görülür. Çömlekler genellikle boyunlu ve yuvarlak gövdelidir.

Orta Demir Çağ/Urartu (M. Ö. 900- ykl. 600)

Derebey kalesi ile Gülsünler Höyüğü'nde topladığımız Urartu çanak çömleği bu dönemi temsil eden buluntulardır (Resim: 10). Derebey kalesi Urartu kalesi Van Gölü Havzası'nda oldukça sık karşılaşıldığı şekilde düzlüğe hakim bir noktadaki ve aynı isimli köyün içindeki bir kayalık üzerinde yer alır. Burada çanak çömlek bulamadık ancak duvar kalıntılarına rastlanmamış olmakla birlikte Urartu mimari özellikleri belirgindir. Kayalığın güney yüzünde Urartu karakterini gösteren sur temel yuvaları ve nişler görülebilir.

Geç Demir Çağ (ykl. M.Ö. 600-334)

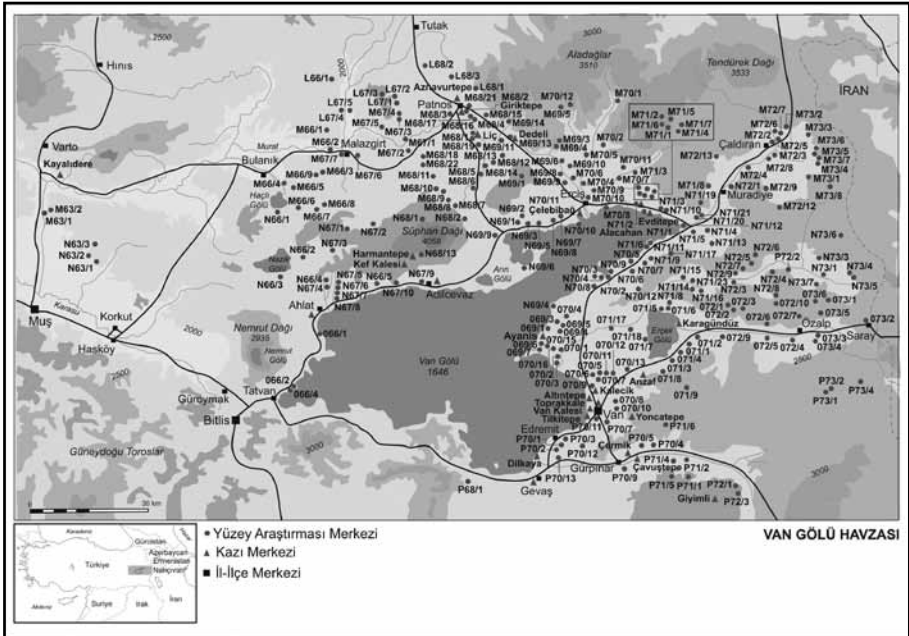
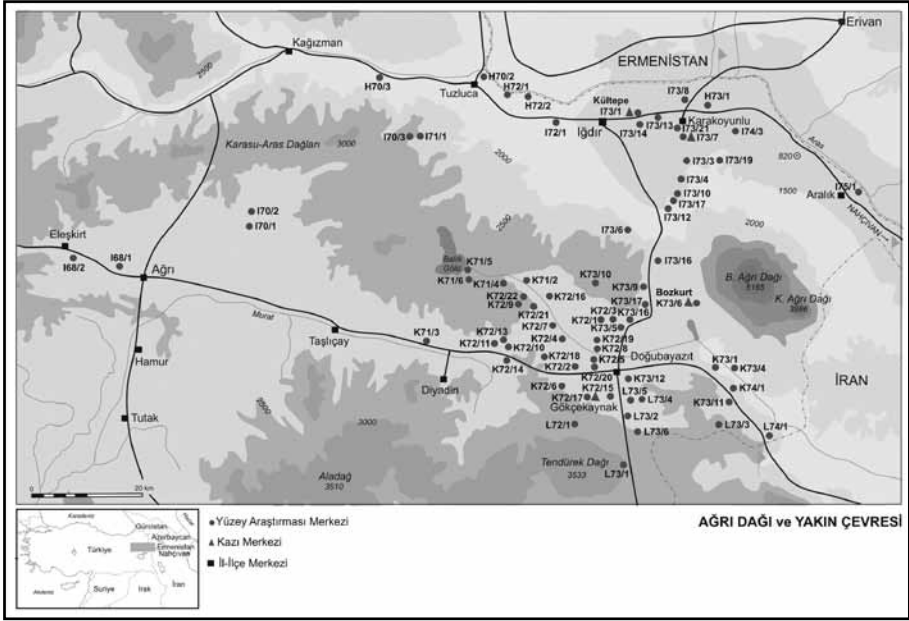
Bölgede Urartu sonrası Geç Demir Çağ (M.Ö. 6.-4. yy) içindedir, bu dönem iki evrede incelenir: Urartu'nun yıkılışını izleyen ilk evre Post-Urartu ve Med olarak tanımlanır, daha sonrası ikinci evre ise bölgedeki Pers-Akhaimenid egemenliğini temsil eder.

Erken evre Post-Urartu ya da Orta Demir Çağ-Geç Demir Çağ geçiş dönemi için bu yıl incelediğimiz yerleşim Gelenge kalesidir (P68/1). Kale

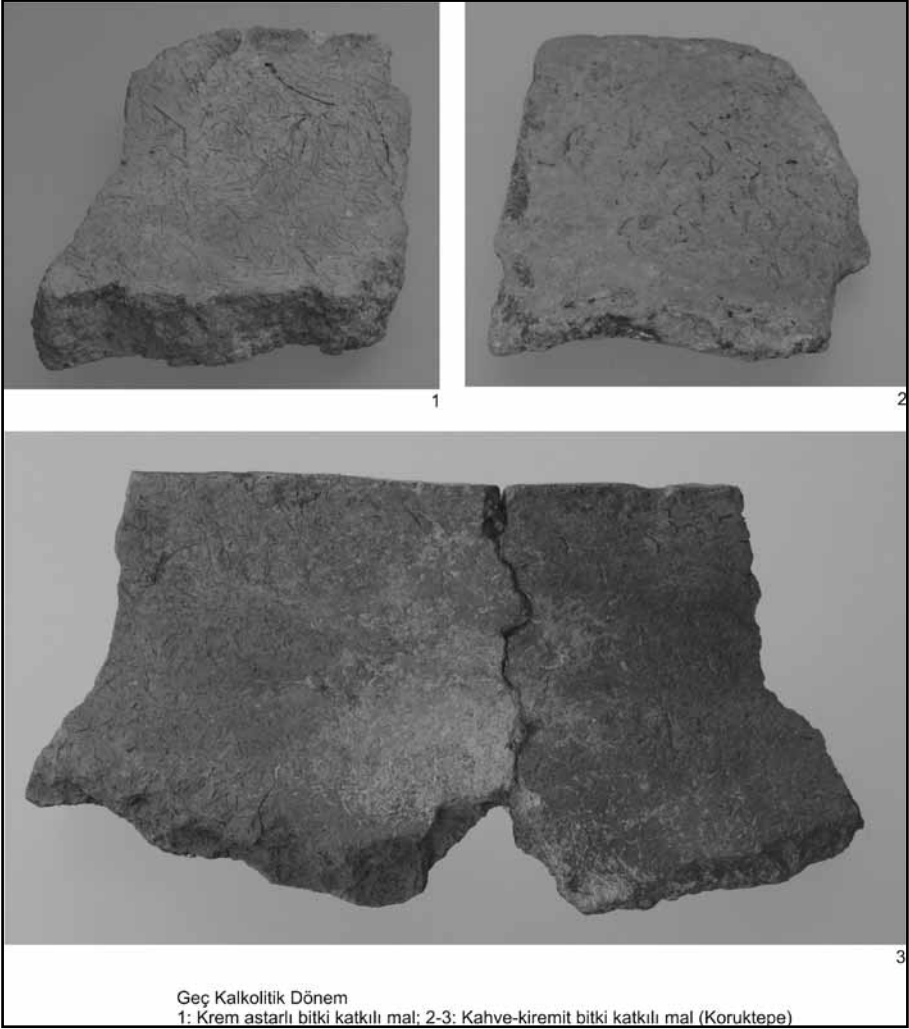
Van Gölü'nün güneyindeki dağlık alandadır, Arpid Vadisi'nde oldukça yüksek kayalık tepe üzerinde yer alır (Resim: 11-13). Dikdörtgen planlı ve 270 x 120 m. ölçülerindedir. Sur duvarları üzerinde 7.00-8.50 m. aralıklarla destek çıkıntıları yer alır. Destek çıkıntıları 2.50 x 0.70 m. ölçülerindedir. Sur duvarlarının kalınlığı 2.50-3.00 m.dir. Kuzey duvarının üzerinde 3 m. açıklıkta bir giriş vardır, olasılıkla güneyde de bir giriş olmalıydı ancak burada duvarlar yıkılmış olduğundan anlaşılamamıştır. Sur duvarlarında dış yüzde işlenmiş orta boy taşlar kullanılmıştır, iç dolgusu ise küçük işlenmemiş taşlardan yapılmıştır. Kalenin içinde görülebilen yapı iz yoktur.

Koruktepe höyüğünde dönemin ikinci evresi (Pers-Akhaimenid)'ne ilişkin çanak çömlek topladık. Ağrı Dağı'nın kuzey eteğinde Karakoyunlu ilçesi içindeki bu höyükteki parçalar aslında daha önce incelemiş olduğumuz ve kalın bir Geç Demir Çağ tabakasına sahip olduğu anlaşılan Karakoyunlu kalesindeki yerleşimin devamı olmalıdır. Höyükten topladığımız bu dönem çanak çömleği Kahve-kiremit açkılı, krem astarlı açkılı ve kiremit astarlı açkılı mal içinde yer alır. Çanaklar genellikle düz ağız kenarlı ve açık ağızlıdır, basit ve dik ağız kenarlı olanlar da görülür. Çömlekler içinde dışa çekik ağızlı, alçak boyunlu ve yuvarlak gövdelilere sıklıkla rastlanır. Kiremit astarlı mal içinde monokrom boyalı bir çanak bu dönemde oldukça sık karşılaştığı gibi düz ağız kenarı üzerinde siyahla yapılmış zigzagla bezelidir. Yine bu mal grubu içindeki bir çömlek grubu dönemin tipik özelliği olan kulp altında bir çıkıntıya sahiptir. Diğer bir tanıdık form ise Kahve-kiremit açkılı ve Krem astarlı açkılı mal içindeki 'tulip bowl'lardır.

Resim 1: Koruktepe Höyüğü

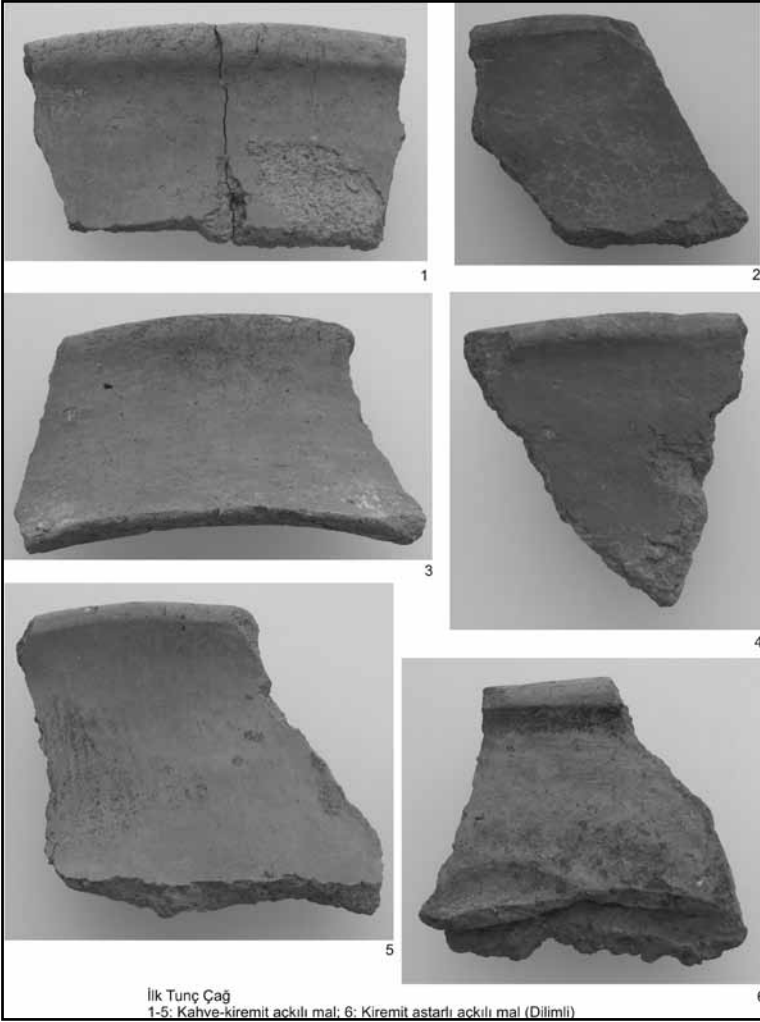
Resim 2: Geç Kalkolitik Dönem Çanak Çömleği

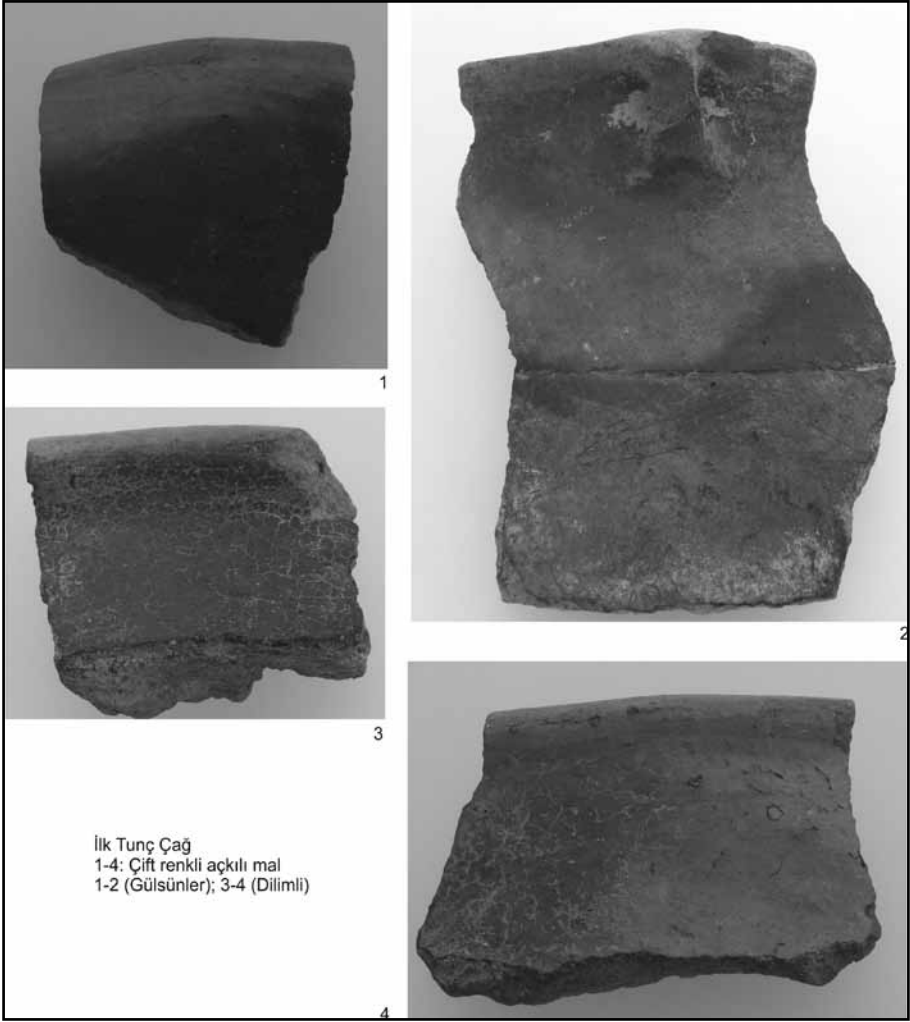
Resim 3: Dilimli Kalesi

Resim 4: Gülsünler Hyg

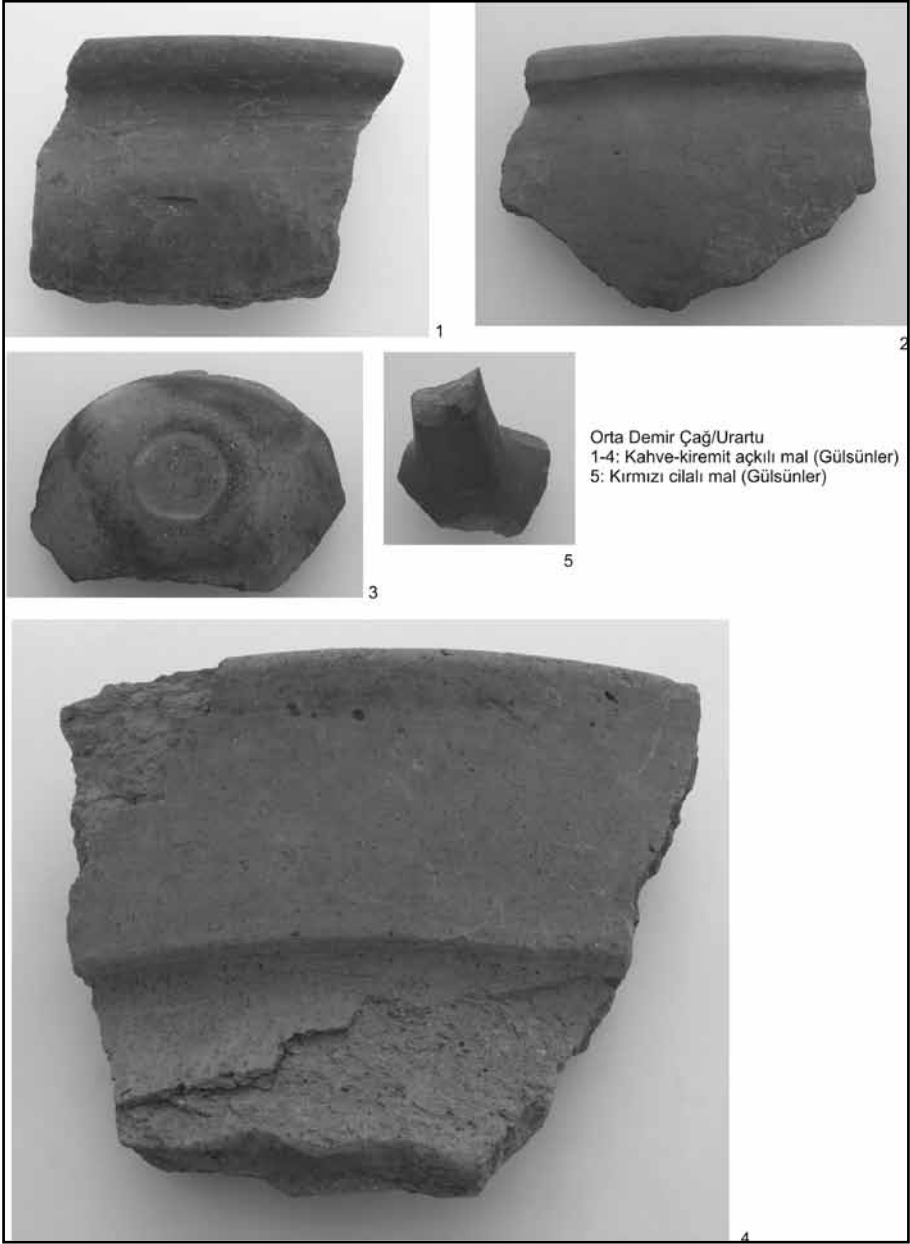

Resim 5: İlk Tunç Çağ Çanak Çömleği

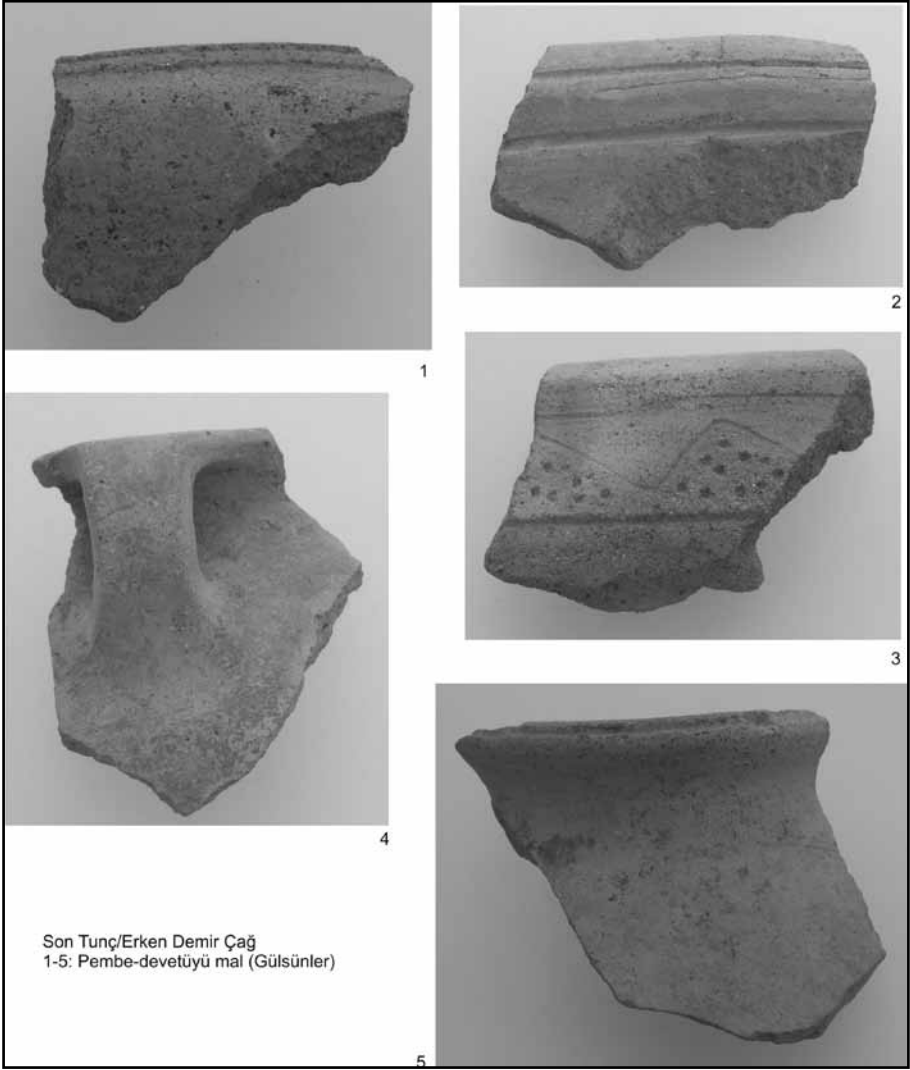

Resim 6: İlk Tunç Çağ Çanak Çömleği

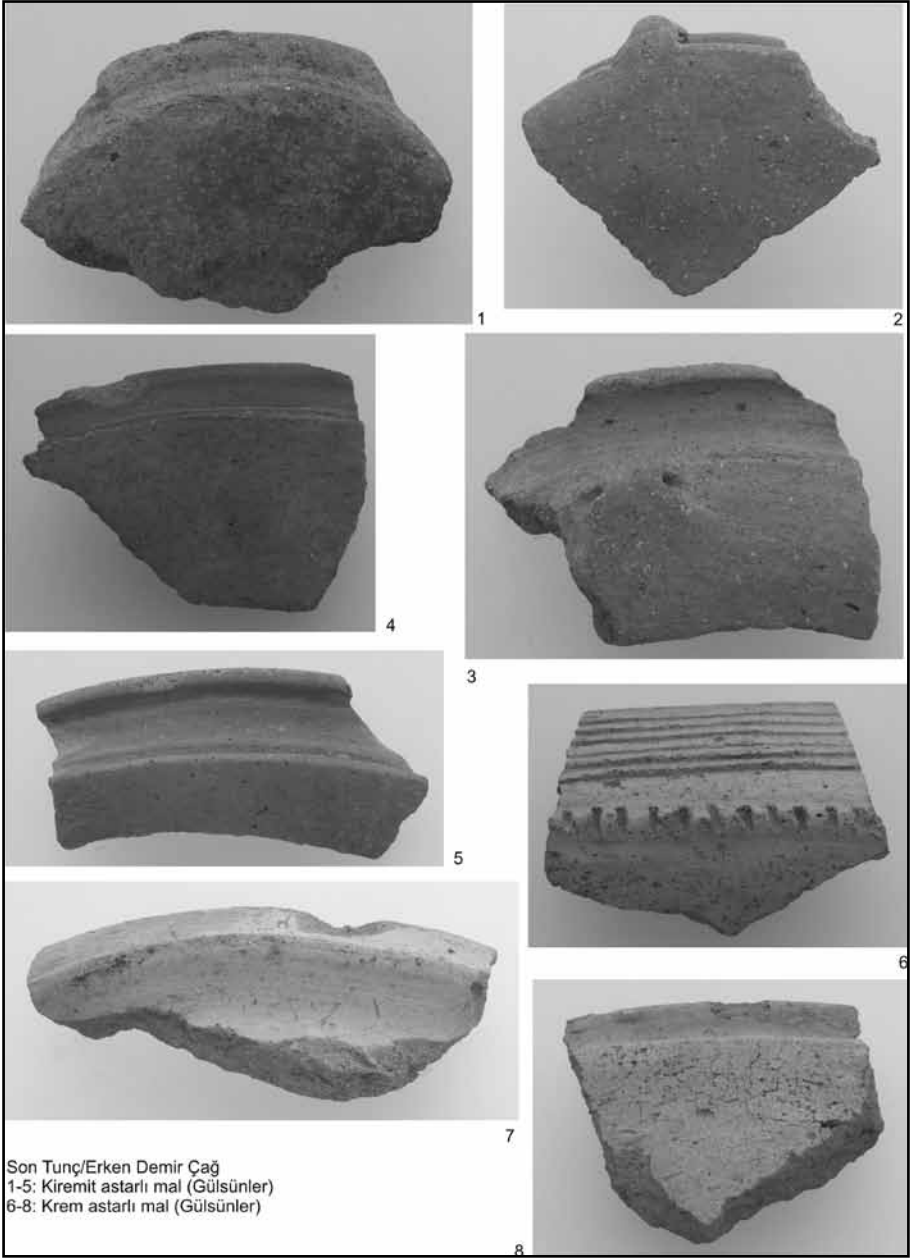

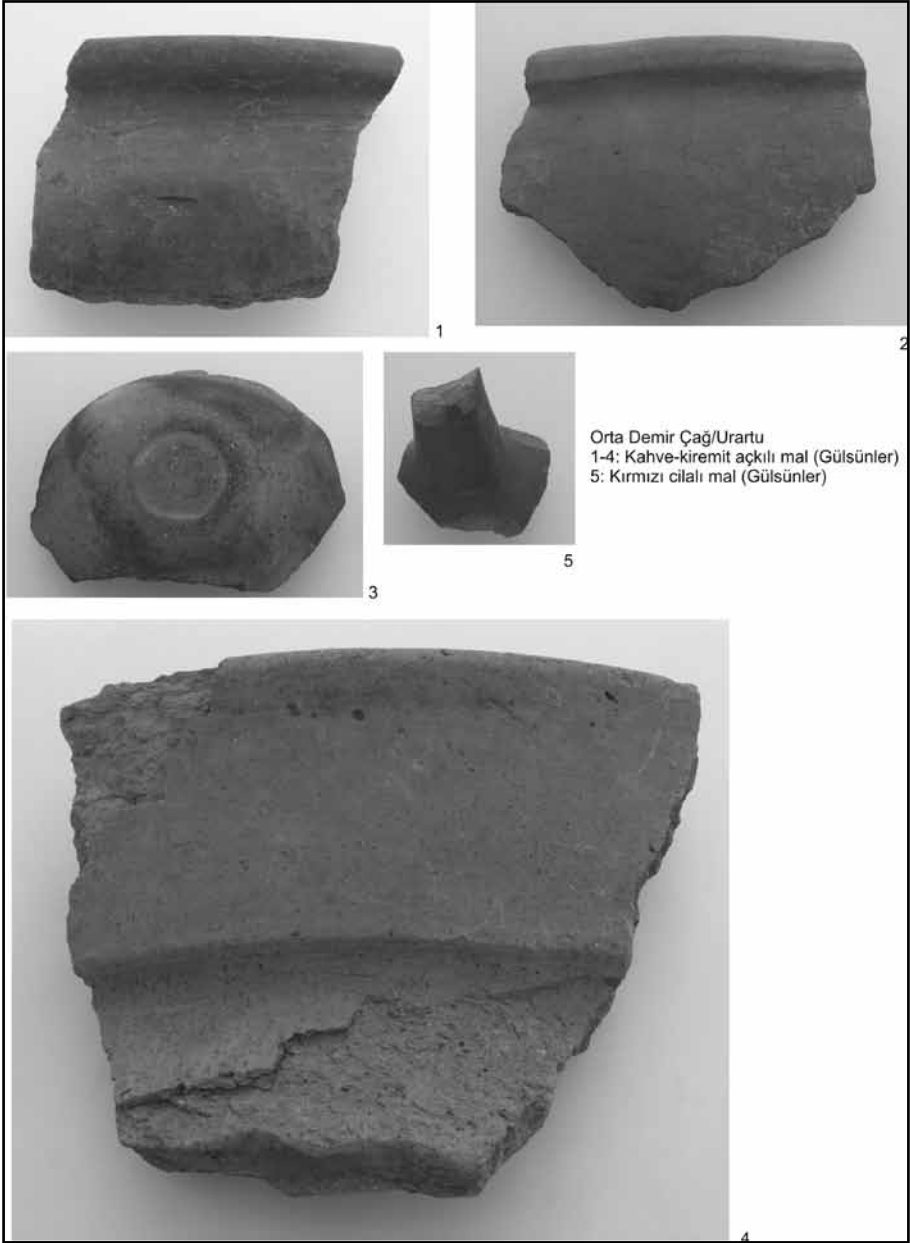
Resim 7: Orta Tunç Çağ Çanak Çömleği

Resim 8: Erken Demir Çağ Çanak Çömleği

Resim 9: Erken Demir Çağ Çanak Çömleği

Resim 10: Orta Demir Çağ Çanak Çömleği

Resim 11: Gelenge Kalesi

Resim 12: Gelenge Kalesi

Resim 13: Gelenge Kalesi

SİVAS İLİ 2010 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Atilla ENGİN*

Bora UYSAL

Filiz AY ŞAFAK

Aydoğan BOZKURT

Cumhuriyet Üniversitesi Arkeoloji Bölümü adına Sivas İli YüzeY Araştırması çalışmalarının dördüncü sezonu, 15.09.2010-03.10.2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bakanlık Temsilcisi olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Aynur Uğur görev yapmıştır.¹ Çalışmalara, ekip üyesi olarak Cumhuriyet Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü lisans öğrencisi Mesut Gül katılmıştır.

2007 Yılında başlayan çalışmalarımız, Koyulhisar, Suşehri, Doğanşar, Akıncılar, Gölova, İmranlı ve Zara ilçelerini kapsayan, Sivas İli'nin kuzeydoğu bölümünde yürütölmektedir.² 2010 yılı çalışmalarında, Zara İlçesi'nin tamamı taşıtla dolaşölmüş, tüm belde, köy ve mezralar taranmıştır (Harita:1). Çalışmalarımızın birinci bölümünü oluşturan Sivas İli'nin kuzeydoğu bölümünün araştırılması, 2011 yılında Koyulhisar'ın kuzeyi, Akıncılar ve Gölova ilçelerinde yapılması planlanan yüzeY araştırması ile tamamlanacaktır.

* Yrd. Doç. Dr. Atilla ENGİN, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, 58140-Sivas/TÜRKİYE. E-İleti: aengin@cumhuriyet.edu.tr.

Yrd. Doç. Dr. Bora UYSAL, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, 58140-Sivas/TÜRKİYE. E-İleti: borauysal@cumhuriyet.edu.tr.

Araş. Gör. Filiz AY ŞAFAK, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, 58140-Sivas/TÜRKİYE. E-İleti: filizaysafak@gmail.com.

Araş. Gör. Aydoğan BOZKURT, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, 58140-Sivas/TÜRKİYE. E-İleti: abozkurt@cumhuriyet.edu.tr.

1 Yardım ve katkılarından dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. İlyas Dökmetaş'a ve Edebiyat Faköltesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Bilal Yüce'ye, Bakanlık Temsilcisi Sayın Aynur Uğur'a ve Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Kadir Pörlü'ye en içten teşekkürlerimizi sunarız.

2 Bkz. Engin 2009; 2010; 2011.

Yüzey araştırmalarında, 13 höyük, 20 yamaç yerleşmesi, 25 tepe yerleşmesi, 1 tümülüs, 5 kale ve istihkâm mevkii, 7 kaya oyuğu mezar alanı ve 4 nekropolden oluşan arkeolojik merkez ile 2 taş köprü, 1 eski türbe, 3 eski cami, 4 eski kilise ve 1 doğal mağaradan oluşan toplam 74 merkez tespit edilmiştir (Tablo: 1). Yerleşim yerleri dışında beş alanda ise, yerinden taşınmış sütun ve sütun altlığı gibi mimari öğeler belirlenmiştir. Tespit edilen merkezler, bölgede Kalkolitik Çağ'dan Ortaçağ'a ve Geç Osmanlı Devri'ne kadar süren yerleşim sürekliliğini ortaya koymaktadır.

HÖYÜKLER

Zara İlçesi sınırlarında 13 höyük yerleşmesi tespit edilmiştir (Tablo: 1, Resim: 1, 3, 6, 7). Kalkolitik Çağ'dan Ortaçağ'a kadar yerleşim gören höyükler, Kızılırmak ve Kızılırmak'ın kolu olan Acısu vadisi içinde, düzlüklerde ya da doğu-batı yönünde uzanan ırmak havzalarına kuzey-güney uzanan dar vadiler içerisindeki doğal yükseltiler üzerine konumlanmıştır. Höyük yerleşmeleri genellikle küçük boyutludur. En büyük höyükler, Kızılırmak havzasında, Sucak Köyü yakınlarındaki Sucak Höyüğü ile Adamfakı Köyü'nde yer alan Zülfü'nün Kalesi Höyüğü'dür.

Kızılırmak havzasını kuzey ve güneyden sınırlandıran tepelerin eteklerinde, küçük akarsu yatakları üzerinde bulunan diğer höyükler ise her dönemde yerleşim görmemiştir. Ütük Köyü yakınlarındaki Karataş Höyüğü, Canova Köyü yakınlarındaki Fındıkoğlu Höyüğü ve Kümbet Köyü yakınlarındaki Musluağılı Höyüğü (Resim: 1) sadece Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı'nda yerleşim görürken, Adamfakı Köyü yakınlarındaki Küçük Höyük ile Aşağı Mescit Köyü yakınlarındaki Aşağı Mescit Höyüğü Helenistik-Roma ve Ortaçağ'da yerleşim görmüştür. Tödürge Gölü içerisindeki bir ada üzerinde yer alan Tödürge Höyüğü'nden (Resim: 7) ise Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı ve Geç Roma Devri seramik malzemesi toplanmıştır.

Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı yerleşmeleri Sivas İli'nin orta ve batı bölümlerinde olduğu gibi³, genellikle vadi kenarlarında ya da platoların vadilere bakan bölümlerinde küçük höyükler üzerinde görülmektedir. Bölgenin Kalkolitik Çağ seramik malzemesi, el yapımı, kaba, çoğunlukla ince cidarlı kaba organik ya da mineral katkılı seramik türleri ile temsil edilirken (Çizim: 1), Eski Tunç Çağı seramiği, yerel özellikte el yapımı saman katkılı, astarlı ve perdahlı seramik örnekleri ile kısmen Karaz kültürünün el yapımı, koyu siyah astarlı ve perdahlı, bir kısmı yiv ve kabartma bezekli seramik ve yerel özellik gösteren temsil edilmektedir. Ökse'nin yüzey araştırması çalışmalarında da Sivas'ın özellikle doğu bölümünde tespit edilen bu seramik türleri, çağdaş Orta Anadolu örneklerinden farklıdır.⁴

Örenler Höyüğü

Yapak Köyü yakınlarında yer alan, yaklaşık kuzey-güney yönünde uzanan bir vadi içerisinde yer alan küçük boyutlu bir höyüktür. Yüksek bir plato üzerinde yer almaktadır. Tamamı tarla olarak sürüldüğünden üst kısmı düzleşmiştir. Höyük, kayalık doğal bir yükselti üzerine konumlanmıştır. Yerleşme, doğusundaki dere yatağına doğru yayılmış görünmektedir. Tarla olarak sürüldüğünden yerleşmenin kesin boyutlarını belirlemek güçtür. Ancak grimsi kahverengi toprak rengi ile çevresinden ayrılan yerleşmenin yaklaşık 150 X 200 m boyutlarında olduğu tahmin edilmektedir. Yüzey malzemesi Eski Tunç Çağı (ETÇ), Orta Tunç çağı (OTÇ), Geç Tunç Çağı (GTÇ), Demir Çağı ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Karataş Höyüğü

Ütük Köyü yakınlarında, doğu-batı yönünde uzanan bir vadi içinde, karayolunun hemen kuzeyinde yer alan küçük boyutlu bir höyüktür. Güneyinde görülen kayalık alan, höyüğün doğal bir yükselti üzerine

3 Bkz. Ökse 1997: 384; 1998: 312; 2000: 17; 2003; 2005.

4 Bkz. Ökse 1993; Ökse 1998: 312-313).

konumlandığını göstermektedir. Üzeri tarla olarak sürüldüğünden, kuzeye doğru bir eğimle uzanmaktadır. Yüzey malzemesi Kalkolitik ve ETÇ yerleşmelerine işaret etmektedir.

Zülfünün Kalesi

Aşağı Adamfakı Köyü'nün hemen doğusunda, Kızılırmak'ın oluşturduğu derin bir vadisi içinde yer alan, doğu-batı yönünde uzanan oval görünümlü, büyük boyutlu bir höyüktür. Kuzeyinden kıvrılarak Kızılırmak geçmektedir. Höyüğün üst kısmında görülen kuşak şeklinde bir hat, bir iç sur duvarına ait iz olmalıdır. Yamaçları oldukça diktir. Yamaçlarda görülen doğal kayalıklar, höyüğün doğal bir yükselti üzerine konumlandığını göstermektedir. Höyük, doğu-batı ve kuzey-güney yönünde uzanan iki vadinin kesişme noktasında yer almaktadır. Höyük tescilli olduğundan iyi korunmuştur. Yüzeyi yoğun bitki örtüsü ile kaplı olduğundan yeterli miktarda yüzey malzemesi toplanamamakla birlikte, az sayıdaki seramik malzeme, Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik-Roma ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Küçük Höyük

Adamfakı Köyü'nün yaklaşık 3 km batısında, doğu-batı yönünde uzanan Kızılırmak vadisinin güneyini sınırlandıran yüksek plato üzerinde yer alan küçük boyutlu bir höyüktür. Höyük, farklı renkte küllü toprak yapısı ile çevresindeki yükseltilerden ayırt edilmektedir. Üzerinden Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a ait az sayıda seramik malzeme toplanabilmiştir.

Fındıkoğlu Höyüğü

Canova (eski Cencin) Köyü'nün yaklaşık 3 km kuzeyinde yer alan tescilli küçük bir höyüktür. Kızılırmak düzlüğünde yer alan höyüğün kuzeyinde yüksek bir plato yer almaktadır. Konik görünümlüdür. Etekleri tarla olarak sürülmektedir. Höyük üzerinde üç kaçak kazı çukuru ile doğu yamaçta

büyük bir tahribat yarması bulunmaktadır. Yüzeyden Kalkolitik, Eski Tunç Çağı ve Demir Çağı'na ait seramik parçaları toplanmıştır.

Musluağılı Höyüğü

Musluağılı'nın yaklaşık 200 m güneyinde, üç tarafı tepelerle çevrili bir dere yatağı içinde yer alan küçük boyutlu bir höyüktür (Resim: 1). Höyük doğal bir tepe yükseltisi üzerine konumlanmıştır. Höyüğün üst bölümü ve doğu yamacında olmak üzere iki alanda dozerle büyük kaçak kazı tahribatları gerçekleştirilmiş, höyüğe büyük zarar verilmiştir. Doğudaki tahribat en az 5 m derinliğinde olup, kesitte Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı'na ait oldukları anlaşılan, bir kısmı yangın geçirmiş 4-5 mimari tabaka izlenebilmektedir. Yüzeyden ve tahribat yarmalarından toplanan Kalkolitik Çağ (Çizim: 1, Resim: 2) ve ETÇ seramik parçaları, MÖ 4. ve 3. bin yerleşmelerine işaret etmektedir.

Osmaniye Kalesi Höyüğü

Osmaniye Köyü içerisinde, doğal kayalık bir tepe üzerinde yer alan, kuzey-güney yönünde uzanan oval görünümlü bir höyük yerleşmesidir (Resim: 3). Yerleşme, Kızılırmak vadisinin güneyinde, yüksek bir plato üzerindedir. Ortaçağ'da güneybatı yamaçtaki kayalıklar oyularak kaya basamakları ve 30 basamaklı bir kaya tüneli ile takviye edilerek bir istihkam mevkii olarak kullanılmıştır (Resim: 4). Yerleşmenin üst kısmı düzleştirilmiş ve ağaçlandırılarak park haline getirilmiştir. Köy içindeki ve çevresindeki devşirme taşlar yerleşmeden götürülmüş olmalıdır. Höyüğün yamaçlarından toplanan seramik malzeme ETÇ, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Bedirören Höyüğü

Bedirören Köyü'nün batısında, Kızılırmak vadisinin güneyinde, kuzeye

doğru eğimli bir vadide, kuzey-güney yönünde uzanan doğal bir kayalık üzerine konumlanmış küçük bir höyüktür. Kuzey yamacında dik kayalıklar görülmektedir. Batısındaki tarlada da yerleşime işaret eden seramik parçaları ele geçmiştir. Tepe üzerinde eski kaçak kazı çukurları görülmektedir. Yüzey malzemesi, Demir Çağı, Helenistik ve Roma devri yerleşmelerine işaret etmektedir.

Sucak Höyüğü

Sucak Köyü'nün doğusunda, Kızılırmak'ın güneyinde yer alan ve Kalkolitik, ETÇ, M.Ö.2. Bin, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'da iskan gören büyük bir höyük yerleşmesidir. Tamamına yakın tarla olarak sürüldüğünden büyük ölçüde tahrip olmuş ve yayvanlaşmış olduğundan kesin boyutlarını belirlemek mümkün olmamıştır. Ancak bölgedeki en büyük höyük yerleşmelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Seramik parçaları ırmak yatağına kadar yayılmıştır. Tarla olarak sürülmeyen konik tepe kısmı üzerinde bir kaçak kazı çukuru görülmüştür.

Aşağımescit Höyüğü

Aşağımescit Köyü'ne bağlı Orta Mahalle'nin hemen güneybatısında, yaklaşık kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan sırt üzerinde yer alan küçük boyutlu bir höyüktür. Konik görünümlü höyük iyi korunmuştur. Yerleşme, doğuya doğru daralan, geniş tabanlı bir vadi içindedir. Vadinin güneyi yüksek tepeler, kuzeyi yüksek dağlarla çevrilidir. Höyük yoğun bitki örtüsü ile kaplı olduğundan, yüzeyden az miktarda Demir Çağı, Helenistik Roma ve Ortaçağ malzemesi toplanabilmiştir.

Küllü / Küllük Tepe

Şeyh Merzuban Mahallesi (eski Tekke Köyü) sınırları içerisinde, mahallenin yaklaşık 1,5 km kuzeybatısında, Acısu ile Kızılırmak nehirleri arasında kalan düzlükte yer alan, doğu-batı yönünde uzanan bir höyüktür. Yerleşmenin

güneyini Acısu ve doğal tepeler sınırlandırmaktadır. Boyutları itibariyle bölgedeki en büyük höyüklerden biridir. Biri doğuda, diğeri batıda olmak üzere iki yükseltiden oluşan höyüğün üzeri tarla olarak sürüldüğünden düzleşmiştir. Güney yamaçta, tarla sürülürken mimariden sökülen taşlar biriktirilmiştir. Höyük, doğal bir yükselti üzerine konumlanmıştır. Seramik malzeme, Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir. ETÇ'na ait bir Maltepe boyalı (Resim: 5), bu seramik türünün, Kızılırmak havzasının doğu ucunda da görüldüğünü gösteren bir örnek olmuştur. İlk kez Özgüç'ün yaptığı Maltepe Höyüğü'ndeki kazılarında tespit edilen bu boyalı seramik türü daha çok Kızılırmak havzasının orta ve güney bölümünde yaygındır.⁵

Kültepesi Höyüğü

Kadriye Köyü'nün yaklaşık 1,5 km batısında, Kızılırmak'ın 3 km güneyinde, Kızılırmak düzlüğünde yer alan küçük boyutlu bir höyüktür (Resim: 6). Höyük, güney yamaçlarından iş makineleri ile girilen bir tahribat yarması ile büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Tahribat yarması eteklerden höyüğün merkezine doğru uzanan, yaklaşık 30 m uzunluğunda ve 5-13 m arasında değişen genişlikte ve 10 m'ye ulaşan derinliktedir. Tahribat çukuru içerisinden toplanan yoğun Kalkolitik Çağ seramik parçaları, tahribatın Kalkolitik yerleşim tabakalarına kadar ulaştığını göstermektedir. Yüzey malzemesi, Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik ve Roma devrine tarihlenmektedir.

Tödürge Höyüğü

Zara'nın doğusunda yer alan Tödürge Gölü'ndeki ada üzerinde yer alan küçük boyutlu bir höyüktür (Resim: 7). Tödürge Höyüğü, Hafik Gölü'ndeki ada üzerinde yer alan ve Kılıç Kökten tarafından 1940'lı yıllarda sondaj

---

5 Bkz. Özgüç 1947; Ökse 1998: 314.

çalışmaları yapılan Pırlı Höyüğü⁶ ile benzer karakterde bir ada yerleşmesidir. Höyük, kayalık doğal bir yükselti üzerine konumlanmıştır. Üzerinde bir elektrik direği ile eski bir kaçak kazı çukuru görülmektedir. Höyüğün kuzeybatısındaki düzlükte, Roma Devri seramiği, höyük üzerinde ise Kalkolitik ve ETÇ seramik malzemesi toplanmıştır.

TEPE YERLEŞMELERİ

Bölgede en yaygın görülen yerleşim türü olan tepe yerleşmeleri genellikle küçük ya da orta boyutludur (Tablo: 1). Ancak Kızıl Kale Köyü'nün kuzeyinde yer alan Kızıl Kale ve Sucak Köyü'nün güneyinde yer alan Karatepe gibi az sayıda büyük tepe yerleşmeleri de görülmektedir (Resim: 8, 10). Demir Çağı'nda önemli birer yerleşme olan Kızıl Kale ve Karatepe, Kızılırmak havzasının batı bölümündeki Demir Çağı'nda iskan gören güçlü istihkam yerleşmeleri gibi Kızılırmak vadisini kontrol ediyor olmalıdır.⁷

Tepe yerleşmelerinde en eski iskan Kalkolitik ve ETÇ'nda başlamakla birlikte, yerleşmelerin çoğu Demir Çağı ve sonrasına tarihlenmektedir. Bölgede Demir Çağı'ndan itibaren görülen yoğun yerleşmelerin, Helenistik-Roma ve Ortaçağ'da artarak vadi tabanları ya da su yatakları üzerindeki yükseltiler üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır.

Ütük Harabesi

Ütük Köyü'nün yaklaşık 1 km kuzeybatısında, dere yatağı içerisinde yer alan, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a tarihlenen küçük bir tepe yerleşmesidir. Dere yerleşmenin iki tarafından akmaktadır.

Kürünlü

Kürünlü Köyü'nün yaklaşık 500 m güneybatısında yer alan, Helenistik, Roma ve Ortaçağ dönemlerine tarihlenen bir tepe yerleşmesidir. Yerleşme,

6 Bkz. Kökten 1945.

7 Bkz. Ökse 1997: 385.

güneyindeki doğu-batı yönünde uzanan büyük ve derin vadiye hakim konumdadır.

Taşlıkaya Tepesi

Ahmethacı Köyü'ne bağlı Taşlıkaya Mezraa'nda, etrafı yüksek dağlarla çevrili küçük ve dar bir çanak içerisinde yer almaktadır. Tepenin kuzey eteklerinden Kızılırmak'ın Acısu kolu geçmektedir. Batı etekleri oldukça diktir. Yerleşmenin kurulduğu tepe, vadi tabanından oldukça yüksektir. Kalkolitik, ETÇ ve Ortaçağ'a tarihlenen seramik parçalarının dağılımına göre, yerleşmenin daha çok tepe üzerinde ve güney eteklerde yoğunlaşmış olduğu anlaşılmaktadır.

Meryemana

Alişir Köyü içinde, Yeşilirmak'ın kuzey kıyısında, yüksek bir plato üzerinde, kayalık bir alan üzerinde, tümüyle tahrip edilen bir kiliseye ait temel izleri ile bir tepe yerleşmesi tespit edilmiştir. Yerleşme yerinden toplanan seramik parçaları, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ ve Geç Osmanlı dönemlerine tarihlenmektedir. Kilisenin bulunduğu alan, geçmiş yıllarda iş makineleri ile tahrip edilmiştir. Bu tahribatla ana kaya üzerindeki yerleşim katmanları da yok edilmiş olmalıdır. Tepenin kuzey yamacı üzerinde 10 X 5 m boyutlarında küçük bir şapel ise kısmen korunmuştur.

Hacısöğüt

Çevirmehan Köyü'nün yaklaşık 1 km güneybatısında, derin bir vadiye doğru uzanan kayalık bir sırt üzerinde yer alan ve vadiye hakim konumda, orta boyutlu bir tepe yerleşmesidir. Yüzey malzemesi, ETÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ dönemlerine tarihlenmektedir.

Atalan

Atalan Köyü'nün güneyindeki yamaçta yer alan, Helenistik-Roma ve Ortaçağ'a tarihlenen küçük bir tepe yerleşmesidir. Seramik malzeme, tepenin doğu yamaçlarında daha yoğun görülmektedir. Güney yamaçta görülen dağınık taşlar mimariye ait olmalıdır.

Kale Tepe (I)

Adamfakı Köyü'nün yaklaşık 3 km batısında yer alan, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'da iskan gören küçük bir tepe yerleşmesidir. Tepe, yöre halkı tarafından "Kale" olarak adlandırılmıştır. Üst kısmındaki küçük bir düzlük tarla olarak kullanılmaktadır.

Kale Tepe (II)

Zara ilçe merkezinin Şeyh Merzuban Mahallesi yakınlarında yer alan ve Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ dönemlerinde iskan gören bir tepe yerleşmesidir. Tepenin düz olan üst bölümünde modern evler bulunmaktadır. Seramik malzeme daha çok tarla olarak sürülen güney eteklerden toplanabilmektedir. Yerleşmenin doğu ve kuzey etekleri kayalıktır. Tepenin doğu ve kuzey eteklerindeki kayalıklar içerisine oyulmuş çok sayıda kaya oyuğu mezar tespit edilmiştir.

Kale Tepe (III)

Ekinli Köyü'ne bağlı Aşağı Ekinli Mezraaı içinde yer alan, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ dönemlerinde iskan gören kayalık bir tepe yerleşmesidir. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan oval görünümlü olan tepenin yamaçlarında modern köy evleri bulunmaktadır.

Gavur Kalesi

Derbent Köyü'nün 2 km güneybatısında, Kızılırmak'ın kolu Acısı'nun

kıvrılarak aktığı doğu-batı yönünde uzanan derin vadi tabanı üzerinde yer alan, Helenistik, Roma, ve Ortaçağ dönemlerinde iskan gören bir tepe yerleşmesidir.

Topçuyeniköy

Derbent ve Topçuyeniköy köyleri arasında, karayolunun batısında, Topçuyeniköy'ün 2 km kadar kuzeyinde yer alan, Helenistik, Roma, ve Ortaçağ dönemlerine tarihlenen bir tepe yerleşmesidir. Yerleşme, Kızılırmak vadisinin güneyindeki yüksek plato üzerindedir. Tüm alan tarla olarak sürüldüğünden yerleşmenin kesin boyutlarını belirlemek mümkün olmamıştır.

Kevenli

Aşağı Kevenli Köyü'nün yaklaşık 3 km doğusunda, Acısu vadisi içerisinde yer alan küçük boyutlu bir tepe yerleşmesidir. Yüzey malzemesi, GTÇ ve Demir Çağı yerleşmelerine işaret etmektedir. Yatay kalın bir kaya tabakası üzerine kurulan yerleşme, bölgede Demir Çağı'nda yaygın olan farklı bir yerleşme tipine işaret etmektedir.

Büyük Tepe

Kümbet Köyü'nün 1,5 km doğusunda, yüksek konik bir tepenin güney ve doğu yamaçları üzerine kurulmuş orta boyutlu bir tepe yerleşmesidir. Yerleşme, Kızılırmak vadisinin güneyindeki yüksek plato üzerindedir. Yamaçları tarla olarak sürülmüştür. Alanın büyük bölümü buğday başakları ile kaplı olduğundan yeterli miktarda seramik malzeme toplanamamıştır. Az sayıdaki yüzey malzemesi, ETÇ, Demir Çağı, GTÇ, Helenistik, Roma ve Ortaçağ dönemlerine tarihlenmektedir.

Karatepe

Kızılırmak vadisi içinde, vadinin güney kısmında, Sucak Höyüğü'nün

yaklaşık 2 km güneyinde, yüksek konik tepe üzerinde yer alan büyük bir yerleşmedir (Resim: 8). Yüzey malzemesi olarak ele geçen GTÇ ve Demir Çağı seramik parçaları (Çizim: 2, Resim: 9), yerleşmenin MÖ. 2. Bin'in ikinci yarısı ve MÖ 1. bin'de iskan gördüğünü ortaya koymaktadır. Boyutları itibariyle Karatepe, Kızırmak vadisi içindeki en önemli GTÇ ve Demir Çağı yerleşmelerinden biridir. Yerleşmenin çevresinde bir kuşak şeklinde belirgin olan hat, bir sur duvarı izi olmalıdır. Akropolün güneyinde yer alan iki yükseltiden doğudaki doğal iken, batıdaki bir tümülüs görünümündedir. Tüm yerleşme tarla olarak kullanılmaktadır.

Yarağıl

Yerleşme, Yarağıl Köyü'nün 1 km kuzeyinde yer alan biri doğuda diğeri batıda olmak üzere yan yana iki tepe üzerine konumlanmıştır. Yerleşme, kuzeyini sınırlandıran yüksek tepelerle çevrili bir çanak içerisinde. Güneyinde ise ıramak yatağına doğru uzanan bir düzlük bulunmaktadır. Daha çok doğudaki tepe üzerinden toplanan seramik malzeme, Demir Çağı, Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlenmektedir.

Tuzlagözü

Tuzlagözü Köyü'nün 3 km kuzeyinde yer alan, yaklaşık doğu-batı yönünde uzanan bir tepe yerleşmesi ve nekropoldür. Yüzeyden toplanan az sayıda seramik parçası, Demir Çağı ve Roma Devri'ne tarihlenmektedir. Yüzey malzemesine göre yerleşmenin kesin boyutlarını tespit etmek mümkün olmamıştır. Tepenin doğusundaki nekropol alanında, kaçak kazılarla tahrip edilmiş, 3 taş sanduka mezar görülmüştür. Sal taşları ile oluşturulmuş olan mezarlar, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmaktadır.

Danışık

Danışık Köyü'nün 1 km güneybatısında, geniş vadi tabanı üzerinde, köy yolunun güneyinde yer alan güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan

oval görünümlü küçük bir tepe yerleşmesidir. Yüzeyden toplanan az sayıda seramik malzeme Helenistik Roma ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir.

Kızıl Kale

Kızıl kale Köyü'nün yaklaşık 1,5 km kuzeyinde, doğu-batı yönünde uzanan bir vadide, doğal bir tepe üzerinde yer alan büyük bir Demir Çağı yerleşmesidir (Resim: 10). Yüzeyden toplanan malzeme içerisinde az sayıda ETÇ seramik parçaları bulunmaktadır.⁸ Tepenin üst kısmı üçgen biçimli geniş bir alandan oluşmaktadır. Kuzey uçta taş ve toprak yığını ile oluşturulmuş küçük bir tümülüs yer almaktadır. Yüzeyden toplanan malzeme içerisinde, Demir Çağı'na ait, bir kısmı boyalı olan çok sayıda seramik bulunmaktadır (Çizim: 3-4). Boyal seramik parçaları, Sivas'ın batısından bilinen (Ökse 1995) ve Orta Anadolu ile kültürel bütünlük gösteren MÖ 8-7. yüzyıllarda yaygın olan Demir Çağı boyalılarının, Kızılırmak havzası boyunca Sivas'ın doğusuna, Doğu Anadolu Bölgesi'nin sınırına kadar yayıldığını göstermektedir.

Sadaka Mevkii I-II

Zara'nın güneyinde, Şeyh Merzuban Mahallesi'nin 1 km kuzeybatısında Sadaka tepesinin güneyindeki yükselti üzerinde küçük bir Ortaçağ yerleşmesi (Sadaka Mevkii I, Sadaka Tepesi'nin batısında ise Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a tarihlenen orta boyutlu bir yerleşme (Sadaka Mevkii II) yer almaktadır.

Ekinli

Ekinli Köyü'ne bağlı Aşağı Ekinli Mezraa'nın güneybatısında, Kızılırmak havzasına hakim platonun güneydoğu ucunda yer alan ve iki küçük yükselti çevresinde yer alan, Helenistik, Roma ve Ortaçağ dönemlerine tarihlenen küçük bir tepe yerleşmesidir. Her iki yükselti üzerinde de birer kaçak kazı çukuru görülmüştür.

8 Ökse'nin çalışmalarında, Yıldızeli yakınlarındaki Uyuzsuyu Kalesi de benzer biçimde, sadece ETÇ ve Demir Çağı'nda iskan görmüştür (bkz. Ökse 1995).

Şenyurt

Sarıyusuf Köyü'nün yaklaşık 3 km kuzeydoğusunda, doğal bir tepenin kuzeye doğu bir eğimle uzanan yamaçlarında yer alan küçük boyutlu Geç Roma ve Ortaçağ yerleşmesidir. Tepenin üst bölümünde, ana kaya üzerinde mimariye ait izler kısmen yüzeyden görülebilmektedir.

Gavursunguru

Yapak Köyü yakınlarında, yüksek plato üzerinde yer alan bir tepe yerleşmesi ile hemen kuzeyindeki yamaç yerleşmesinden oluşmaktadır. Tepe yerleşmesinin güneyinde yüksek bir teras yerleşmesi yer almaktadır. Teras ve yamaç yerleşmeleri günümüzde tarla olarak kullanılmaktadır. Yüzeyden toplanan seramik türü malzeme, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ dönemlerine tarihlenmektedir.

İnönü

İnönü Köyü'nün yaklaşık 2 km doğusunda yer alan,, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ dönemlerine tarihlenen bir tepe yerleşmesidir. Kuzey-güney yönünde uzanan oval biçimli tepe, kuzeyindeki bir sırtla kuzeydeki yüksek platoya bağlanmaktadır. Seramik parçalarının yoğunluğundan, yerleşmenin daha çok tepenin güney, doğu ve batı yamaçları üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

YAMAÇ YERLEŞMELERİ

Vadiler içinde ve genellikle küçük su yatakları üzerinde yer alan yamaç yerleşmeleri (Tablo: 1), Kalkolitik Çağ'dan itibaren yerleşim görmekle birlikte, yerleşmelerin büyük çoğunluğu, Helenistik, Roma, Ortaçağ ve Geç Osmanlı dönemlerine aittir.

Çatören

Çatören Köyü içinde görülen az sayıdaki seramik parçaları, modern yerleşmenin altında, Ortaçağ ve Geç Osmanlı yamaç yerleşmesi olduğunu göstermektedir.

Karakuşkayası

Ilıca Köyü'nün yaklaşık 3 km güneyinde, kuzey-güney yönünde uzanan dar bir vadide, Kışla deresinin batısındaki yamaç üzerinde yer alan küçük boyutlu bir yamaç yerleşmesidir. Yüzey malzemesi, Kalkolitik, ETÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir.

Akbunnuk

Gümüşçevre Köyü'nün hemen güneyinde, köye giden yolun doğusunda, Akbunnuk Mevkii'nde yer alan, güneye doğru hafif bir eğimle uzanan orta boyutlu bir yamaç yerleşmesidir. Tarla olarak kullanılan alanda Roma ve Ortaçağ seramik parçaları ile birlikte pişmiş toprak lahit kapaklarına ait parçalar ele geçmiştir.

Sülükgölü

Bozkır Köyü'ne bağlı Sülükgölü Mezraa'nın güneyinde yer alan küçük boyutlu bir Ortaçağ yamaç yerleşmesidir.

Sarıpınar

Atalan Köyü'nün güneydoğusunda, Sarıpınar deresinin doğusunda yer alan tepenin güneybatı yamacında yer alan, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a tarihlenen küçük bir yerleşmedir.

Göktepe

Göktepe Köyü sınırları içerisinde, Şerefiye-Zara karayolunun batısında yer alan, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a tarihlenen küçük bir yamaç yerleşmesidir.

Cambekli Harabesi

Mahmutağaçiftliği Köyü'ne bağlı Cambekli Mezraa'nın 2 km doğusunda, doğu-batı yönünde uzanan Kızılırmak vadisi içinde, vadinin güneyini sınırlandıran yüksek tepelerin kuzey yamacında yer alan, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a tarihlenen bir yerleşmedir.

Tödürge Yamaç yerleşmesi

Tödürge Gölü'nün güneydoğusundaki yüksek plato üzerinde yer alan yamaç yerleşmesidir. Tamamı tarla olarak sürülen yerleşmenin ortasından Sivas-Erzincan karayolu geçmektedir. Tarla olarak sürüldüğünden yerleşmenin kesin boyutlarını belirlemek güç olmakla birlikte, farklı kültür toprağı renginin yayılımından, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a tarihlenen orta boyutlu bir yerleşme olduğu tahmin edilmektedir.

Karacahisar

Karacahisar Köyü'nün 2 km kuzeyinde, "Kalegöz" ya da "Kale" olarak adlandırılan mevkide, dar bir vadiyi sınırlandıran yüksek bir kayalığın güney ve güneydoğu yamaçlarında yer alan küçük bir Demir Çağı ve Ortaçağ yerleşmesidir.

Akören

Akören Köyü içinde yer alan küçük bir tepe yerleşmesi ve nekropoldür. Oval görünümlü tepe, çitle çevrilerek ağaçlandırılmış ve park haline

getirilmiştir. Tepe üzerinde tahrip edilmiş az sayıda taş sandık mezarlara ait sal taşları görülmüştür. Köy içindeki evlerde kullanılan devşirme taşlar, Geç Roma ve Ortaçağ yerleşmesine işaret etmektedir.

Yayıközü

Yayıközü Köyü'nün 2 km doğusunda, yüksek bir tepenin kuzey eteklerinde, doğu-batı yönünde uzanan bir vadinin güney yamaçlarında yer alan, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a tarihlenen bir yerleşmedir. Yerleşmenin bulunduğu vadi, güneydoğuya, Tecer dağlarına doğru uzanmaktadır.

KALE VE İSTİHKÂM MEVKİLERİ

Zara İlçesi sınırları içerisinde yürütülen yüzey araştırması çalışmalarında, vadi geçitlerini kontrol eden yüksek zirveler üzerine konumlanmış istihkam mevkileri ve kaleler Demir Çağı, Roma ve Ortaçağ'a aittir (Tablo: 1). Bunlar; Ütük Kalesi, Akdede Kalesi, Sancak Kale ve Korkut Kalesi'nden oluşmaktadır. Kızılırmak havzasının kuzeyi ve güneyindeki bölgelerde yer alan bu kale ve istihkam mevkileri, özellikle Roma ve Ortaçağ dönemlerinde orman ve maden kaynaklarını kontrol etmek amacıyla inşa edilmiş olmalıdır. Kayalık bir tepe üzerine konumlanmış bir höyük yerleşmesi olan Osmaniye Kalesi, diğer merkezlerden farklı olarak Ortaçağ'da kayaya oyulmuş merdivenler ve bir tünelle desteklenmiş bir istihkam mevkii olarak kullanılmıştır.

KAYA OYUĞU MEZARLAR

Kızılırmak havzası içinde, dik kayalıklar üzerinde Roma Devri'ne tarihlenen çok sayıda kaya oyuğu mezar görülmektedir (Tablo: 1). Bunlar; Çatören Kaya Mezarları, Zara kaya mezarları, Şeyh Merzuban Çilehanesi (Tekke kaya mezarı I), Tekke kaya mezarı (II), Tekke kaya mezarı (III), Tödürge Kaya Mezarları ve Ekinli Kaya Mezarları'ndan oluşmaktadır. Mezarların, Kızılırmak havzasının Zara ilçe merkezi ve batısında kalan bölümünde

yoğunlaştığı görülmektedir. Tamamı soyulan mezarların büyük bir kısmı doğal nedenlerle ve bilinçsiz tahribatla zarar görmüştür. Zara İlçesi, Şeyh Merzuban Mahallesi (eski Tekke Köyü) sınırları içerisinde yer alan bir mezar, Şeyh Merzuban Tekkesi'ne ait bir çilehane olarak kullanılmıştır. Aynı mahalle içinde yer alan Kale Tepe (II) yerleşmesinin doğu ve kuzey etekleri boyunca, yerleşmenin üzerine kurulduğu kayalıklar içine oyulmuş çok sayıda mezar, yakın zamana kadar mahalle sakinleri tarafından depo amaçlı kullanılmıştır.

NEKROPOLLER VE TÜMÜLÜSLER

Yüzey araştırmalarında, yöre halkından alınan bilgiler ışığında, Gümüşçevre Köyü'nün güneyinde Akbunnuk Mevkii'nde, Yarağıl Köyü'nün yaklaşık 1,5 km batısında yer alan bir tarlada, Tuzlagözü Köyü'nün 3 km kuzeydoğusunda ve Akören Köyü içerisinde yer alan tepede nekropoller olduğu, yüzey bulguları ile de doğrulanmıştır (Tablo: 1). Nekropoller, tepe ve yamaç yerleşmelerinin yakınlarında yer almaktadır. Nekropollerden az sayıda insan kemiklerine ait parçalara yüzeyde rastlanırken, Tuzlagözü Tepe yerleşmesinin doğusunda, kaçak kazılarla tahrip edilmiş, sal taşları ile sınırlandırılmış, olasılıkla Roma ya da Ortaçağ'a ait taş sanduka mezarlar tespit edilmiştir.

Yüzey araştırmalarında, Demir Çağı'na tarihlenen iki yüksek tepe yerleşmesi üzerinde birer tümülüs tespit edilmiştir. Bu yerleşmelerden ilki Kızıl Kale'dir. Tümülüs, Kızıl Kale tepe yerleşmesinin kuzey ucunda yer almaktadır. Taş ve toprak yığıntısıyla oluşturulduğu anlaşılan tümülüs, yaklaşık 20 m çapında ve 10 m yüksekliğindedir. Üzerinde iki küçük kaçak kazı çukuru bulunmasına rağmen, olasılıkla mezar odası tahrip edilmemiştir. Diğer tümülüs ise Karatepe yerleşmesinin akropolünde yer almaktadır. Karatepe akropolünde yan yana yer alan iki yükseltiden batıdaki, toprak yığıntısı ile oluşturulmuş küçük bir tümülüs görünümündedir.

KAYNAKÇA

- Engin, A., 2009. "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2: 73-94.
- Engin, A., 2010. "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3: 129-149.
- Engin, A., 2011. "Sivas İli 2009 Yılı Yüzey Araştırması", 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2: 81-106.
- Kökten, İ.K., 1945. "Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi III*: 465-486.
- Ökse, A. T., 1993. "Verbreitung der Transkaukasischen Kultur in der Sivas-Region", *Istanbuler Mitteilungen* 43: 133-146.
- Ökse, A. T., 1997. "Sivas İli 1995 Yüzey Araştırması", 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2: 375-400.
- Ökse, A. T., 1998. "Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demir Çağı Yerleşim Tarihi", *Belleten* 62: 299-390.
- Ökse, A. T., 2000. "Sivas İli 1998 Yüzey Araştırması", 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2: 11-24.
- Ökse, A.T., 2003. "Kalkolitik Çağda Sivas Bölgesi" ed. M. Özdoğan, H. Hauptmann ve N. Başgelen, *Köyden Kente Yakındoğu'da İlk Yerleşmeler: Ufuk Esin'e Armağan*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 171-197.
- Ökse, A.T., 2005. "Early Bronze Age Settlement Pattern and Cultural Structure of the Sivas Region", *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan* 37: 35-51.
- Ökse, A.T., 1995. "Yıldızeli-Uyuzsuyu Kalesi Buluntuları", ed. A. Erkanal vd., *İ. Metin Akyurt ve Bahattin Devam Anı Kitabı: Eski Yakın Doğu Kültürleri Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 245-258.
- Özgüç, T., 1947. "TTK adına yapılan Maltepe (Sivas Yakınında) Kazısı", *Belleten* 11: 641-655.

Tablo 1: 2010 yılı yüzey araştırmasında tespit edilen merkezler.

NO	MERKEZ ADI	TÜRÜ	İDARİ KONUMU	DÖNEMLER
165	Karaibrahim Çiftliği	Taşınmış mimari öğeler	Zara, Zara ilçe merkezi	Ortaçağ
166	Ütük Kalesi	İstihkâm mevkii	Zara, Ütük Köyü	Ortaçağ
167	Ütük Harabesi	Tepe yerleşmesi	Zara, Ütük Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
168	Çatören	Yamaç yerleşmesi, kilise, nekropol	Zara, Çatören Köyü	Ortaçağ, Geç Osmanlı
169	Çatören Kaya Mezarları	Kaya oyuğu mezarlar	Zara, Çatören Köyü	Geç Roma, Ortaçağ
170	Örenler Höyüğü	Höyük	Zara, Yapak Köyü	ETÇ, OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Ortaçağ
171	Gavursunguru	Tepe ve yamaç yerleşmesi	Zara, Yapak Köyü	GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
172	Karakuşkayası	Yamaç yerleşmesi	Zara, Ilıca Köyü	Kalkolitik, ETÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
173	Güdükağılı	Yamaç yerleşmesi	Zara, Kürünlü Köyü	Ortaçağ (?), Geç Osmanlı
174	Kürünlü	Tepe yerleşmesi	Zara, Kürünlü Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
175	Taşpınar	Yamaç yerleşmesi	Zara, Alaçicek Çiftliği	Geç Osmanlı
176	Karataş Höyüğü	Höyük	Zara, Ütük Köyü	Kalkolitik, ETÇ
177	Akbunnuk	Yamaç yerleşmesi ve nekropol	Zara, Gümüşçevre Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ

178	Taşlıkaya Tepesi	Tepe yerleşmesi	Zara, Ahmethacı Köyü, Taşlıkaya Mezraaı	Kalkolitik, ETÇ, Demir Çağı(?), Ortaçağ
179	Sülükgölü	Yamaç yerleşmesi	Zara, Bozkır Köyü, Sülükgölü Mezraaı	Ortaçağ
180	Deredam	Yamaç yerl. ve kilise	Zara, Deredam Köyü	Geç Osmanlı, Ortaçağ,
181	Zara	Kaya oyuğu mezarlar ve taşınmış sütunlar	Zara ilçe merkezi	Geç Roma, Ortaçağ, Geç Osmanlı
182	Sarıpınar	Yamaç yerleşmesi	Zara, Atalan Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
183	Armutçayırı	Yamaç yerleşmesi ve eski cami	Zara, Armutçayırı Köyü	Geç Osmanlı
184	Göktepe	Yamaç yerleşmesi	Zara, Göktepe Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
185	Meryemana	Tepe yerleşmesi ve kilise	Zara, Alishir Köyü	Demir Çağı (?), Helenistik, Roma, Ortaçağ, Geç Osmanlı
186	Hacısöğüt	Tepe yerleşmesi	Zara, Çevirmehan Köyü	ETÇ, Demir Çağı (?), Helenistik, Roma, Ortaçağ
187	Şerefiye Çeşmesi	Çeşme	Zara, Şerefiye Beldesi	Devşirme Ortaçağ-Geç Osmanlı mimari malzemesi
188	Atalan	Tepe yerleşmesi	Zara, Atalan Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
189	Esenler	Tepe yerleşmesi	Zara, Esenler Köyü	Geç Osmanlı
190	Alakilise	Yamaç yerleşmesi ve kilise	Zara, Müslümbat Köyü	ETÇ, Ortaçağ, Geç Osmanlı
191	Zülfünün Kalesi	Höyük	Zara, Adamfakı Köyü	Kalkolitik , ETÇ, OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
192	Küçük Höyük	Höyük	Zara, Adamfakı Köyü	Helensitik, Roma, Ortaçağ

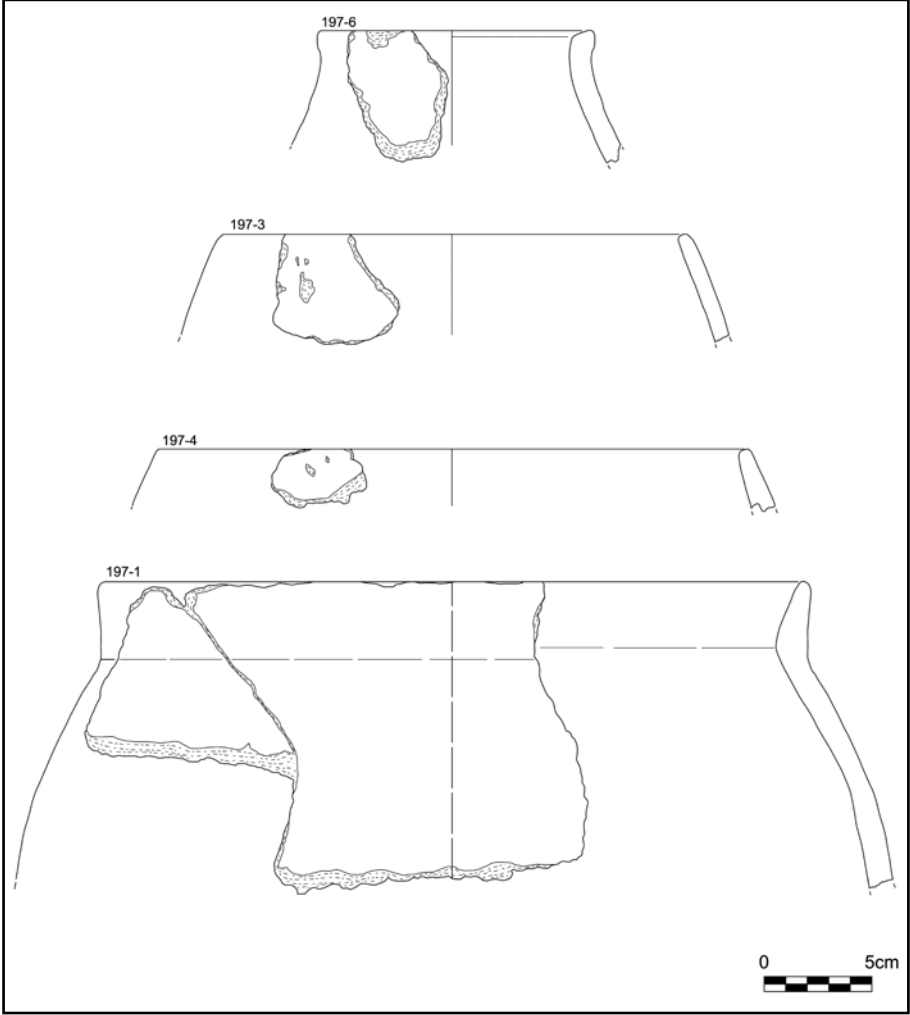

193	Kale Tepe (I)	Tepe yerleşmesi	Zara, Adamfakı Köyü	Demir Çağı (?), Helenistik, Roma, Ortaçağ
194	Fındıkoğlu Höyüğü	Höyük	Zara, Canova Köyü	Kalkolitik, ETC, Demir Çağı
195	Gavur Kalesi	Tepe yerleşmesi	Zara, Derbent Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
196	Topçuyeniköy	Tepe yerleşmesi	Hafik, Topçuyeniköy Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
197	Musluağılı Höyüğü	Höyük	Zara, Kümbet Köyü, Musluağılı Mezraa	Kalkolitik, ETC
198	Kevenli	Tepe yerleşmesi	Zara, Kevenli Köyü	ETÇ (?), GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma (?)
199	Büyük Tepe	Tepe yerleşmesi	Zara, Kümbet Köyü	ETÇ, GTÇ (?), Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
200	Osmaniye Kalesi	Höyük ve istihkam mekkii	Zara, Osmaniye Köyü	Geç Kalkolitik (?), ETÇ, Helenistik, Roma, Ortaçağ
201	Bedirören Höyüğü	Höyük	Zara, Bedirören Köyü	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ (?)
202	Bedirören Çeşmesi	Devşirme mimari öğeler	Zara, Bedirören Köyü	Roma (?)
203	Nasır Mağarası	Doğal mağara	Zara, Nasır Köyü	-
204	Sucak Höyüğü	Höyük	Zara, Sucak Köyü	Kalkolitik, ETC, OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
205	Karatepe	Tepe yerl., tümülüs	Zara, Sucak Köyü	GTÇ, Demir Çağı

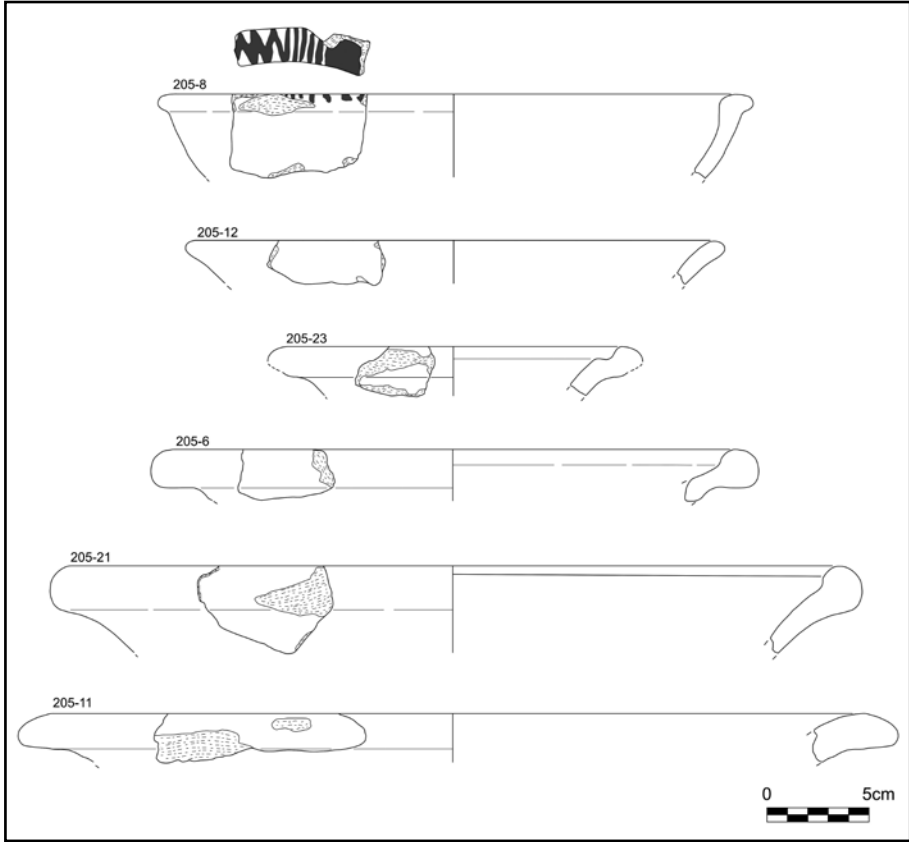
206	Cambekli Harabesi	Yamaç yerleşmesi	Zara, Mahmutağaçıftlığı Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
207	Yarağıl	Tepe yerleşmesi	Zara, Yarağıl Köyü	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
208	Yarağıl Nekropolü	Nekropol	Zara, Yarağıl Köyü	Demir Çağı (?)
209	İnönü	Tepe yerleşmesi	Zara, Tuzlagözü Köyü, İnönü Mezraaı	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
210	Tuzlagözü	Tepe yerleşmesi ve nekropol	Zara, Tuzlagözü Köyü	Demir Çağı, Helenistik, Roma
211	Tuzlagözü Camii	Eski cami	Zara, Tuzlagözü Köyü	Geç Osmanlı
212	Korkut Kalesi	İstihkâm mevkii ve yamaç yerleşmesi	Zara, Korkut Köyü	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
213	Danışık	Tepe yerleşmesi	Zara, Danışık Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
214	Kızıl Kale	Tepe yerleşmesi ve tümülüs	Zara, Kızılkale Köyü	ETÇ, Demir Çağı
215	Akdede Kalesi	Kale	Zara, Akdede Köyü	Demir Çağı, Ortaçağ
216	Sancak Kale	İstihkâm mevkii	Zara, Sancakkale Köyü	Ortaçağ
217	Aşağımescit Höyüğü	Höyük	Zara, Aşağımescit Köyü, Orta Mahalle	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
218	Sadaka Mevkii (I)	Tepe yerleşmesi	Zara, Merkez İlçe, Şeyh Merzuban Mah.	Ortaçağ
219	Tekke Büyük Köprüsü	Taş köprü	Zara, Merkez İlçe, Şeyh Merzuban Mah.	Geç Osmanlı
220	Tekke Kaya Mezarı-I	Kaya oyuğu mezar	Zara, Merkez İlçe, Şeyh Merzuban Mah.	Roma

221	Tekke Kaya Mezarları (II)	Kaya oyuğu mezarlar	Zara, Merkez İlçe, Şeyh Merzuban Mah.	Geç Roma, Ortaçağ (?)
222	Kale Tepe (II)	Tepe yerleşmesi	Zara, Merkez İlçe, Şeyh Merzuban Mah.	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
223	Tekke Kaya Mezarları (III)	Kaya oyuğu mezarlar	Zara, Merkez İlçe, Şeyh Merzuban Mah.	Geç Roma, Ortaçağ (?)
224	Küllü/Küllük Tepe	Höyük	Zara, Merkez İlçe, Şeyh Merzuban Mah.	Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
225	Tekke Küçük Köprüsü	Taş köprü	Zara, Merkez İlçe, Şeyh Merzuban Mah.	Geç Osmanlı
226	Şeyh Merzuban	Türbe ve eski cami	Zara, Merkez İlçe, Şeyh Merzuban Mah.	Geç Osmanlı
227	Sadaka Mevkii (II)	Tepe yerleşmesi	Zara, Merkez İlçe, Şeyh Merzuban Mah.	M.Ö. 2. Bin (?), Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
228	Kültepesi	Höyük	Zara, Kadriye Köyü	Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma
229	Tödürge (I)	Kaya oyuğu mezarlar ve yamaç yerleşmesi	Zara, Demiryurt Köyü	Geç Roma, Ortaçağ
230	Tödürge Höyüğü	Höyük	Zara, Demiryurt Köyü	Kalkolitik, ETÇ, Roma, Demir Çağı (?)
231	Tödürge Yamaç yerl.	Yamaç yerleşmesi	Zara, Demiryurt Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
232	Ekinli	Tepe yerleşmesi	Zara, Ekinli Köyü	Helenistik-Roma, Ortaçağ (?)
233	Kale Tepe (III)	Tepe yerleşmesi	Zara, Ekinli Köyü	GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
234	Ekinli	Kaya oyuğu mezarlar ve yamaç yerleşmesi	Zara, Ekinli Köyü	Roma, Ortaçağ

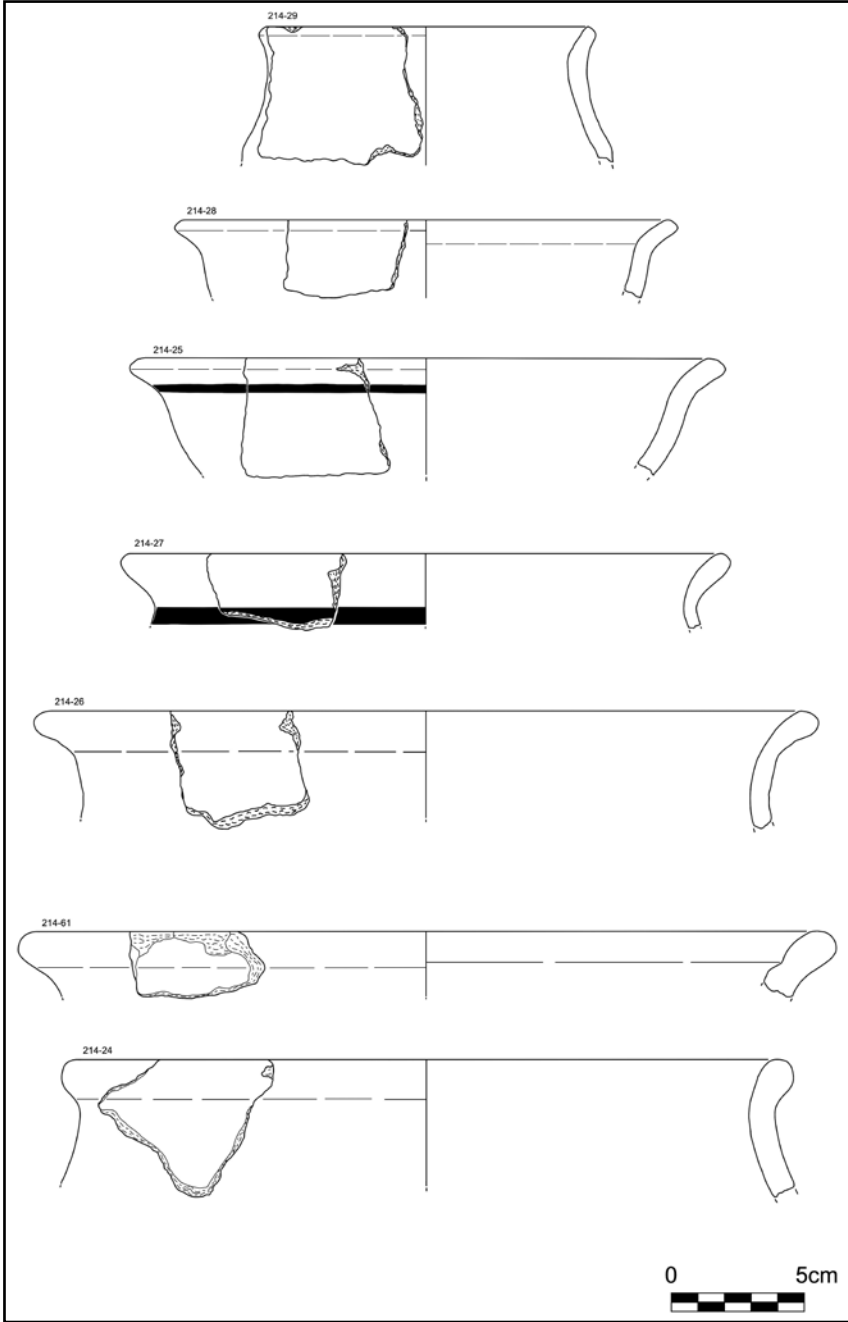
235	Karacahisar	Yamaç yerleşmesi	Zara, Karacahisar Köyü	Demir Çağı, Ortaçağ
236	Akören	Yamaç yerleşmesi ve nekropol	Zara, Akören Köyü	Geç Roma (?), Ortaçağ
237	Yayıközü	Yamaç yerleşmesi	Zara, Yayıközü Köyü	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
238	Şenyurt	Tepe yerleşmesi	Zara, Şenyurt Köyü	Geç Roma, Ortaçağ

Çizim 1: Musluağlı Höyüğü, Kalkolitik Çağ seramiği.

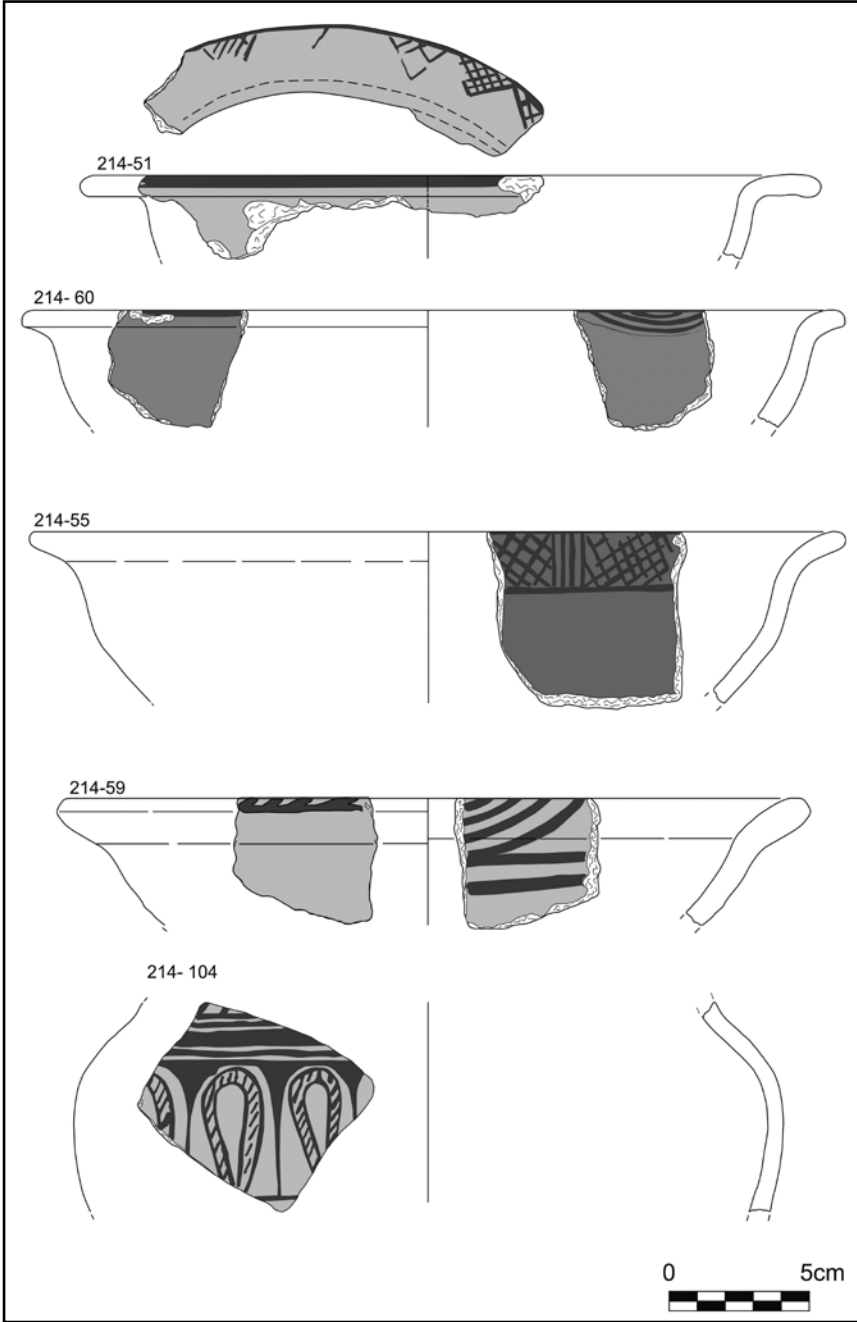

Çizim 2: Karatepe, Demir Çağı seramiği.

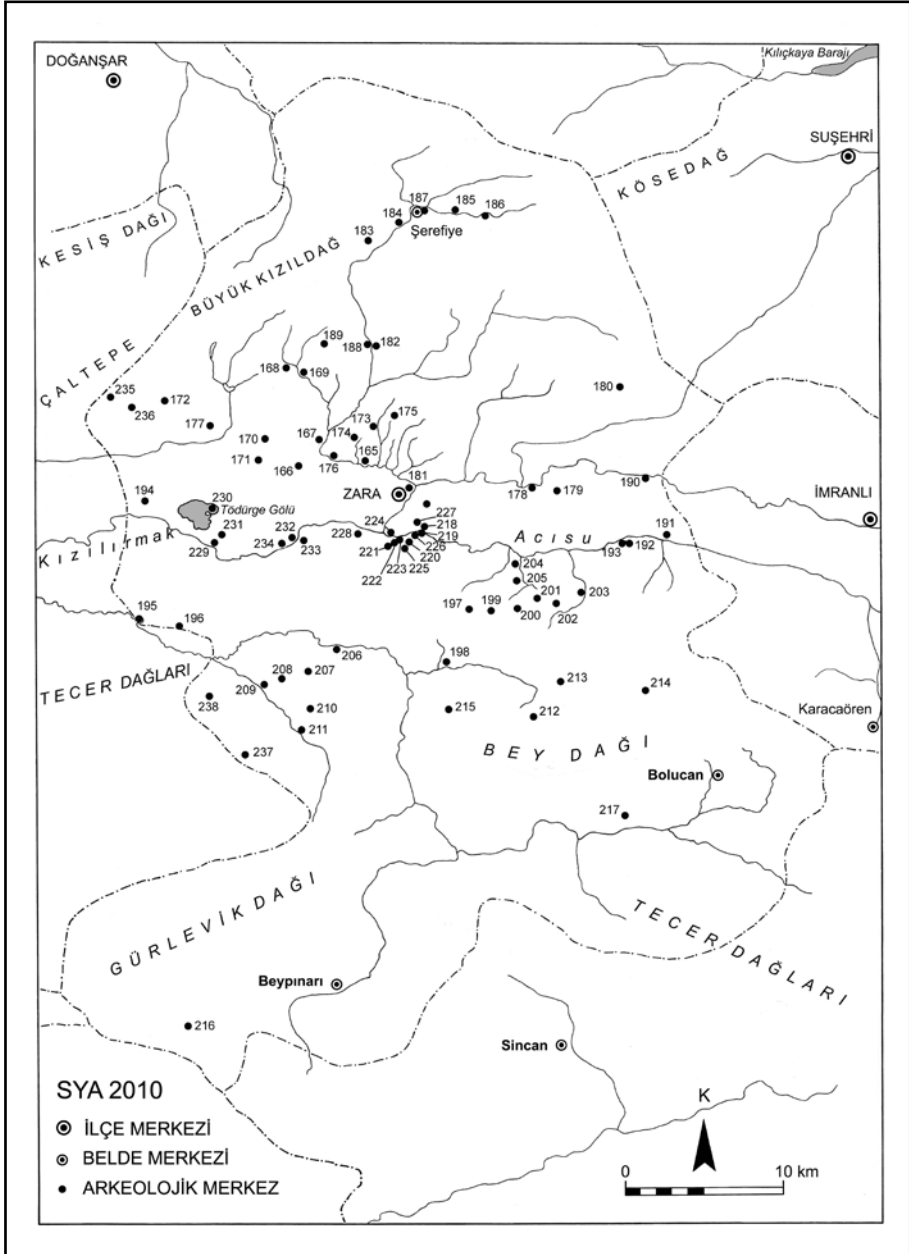

Çizim 3: Kızıl Kale, Demir Çağı seramiği.

Çizim 4: Kızıl Kale, Geç Demir Çağı boyalıları.

Harita 1: SYA 2010, Arkeolojik merkezler.

Resim 1: Musluağılı Höyüğü, kuzeydoğudan bakış.

Resim 2: Musluağılı Höyüğü, Kalkolitik Çağ kase parçası.

Resim 3: Osmaniye Kalesi Höyüğü, kuzeyden bakış.

Resim 4: Osmaniye Kalesi, basamaklı tünel.

Resim 5: Küllü Tepe, Maltepe boyalı.

Resim 6: Kültepsi Höyüğü, güneydoğudan bakış.

Resim 7: Tödürge Höyüğü, güneybatıdan bakış.

Resim 8: Karatepe, batıdan bakış.

Resim 9: Karatepe, GTÇ seramik parçaları.

Resim 10: Kızıl Kale, güneyden bakış.

ÇANAKKALE İLİ, YENİCE İLÇESİ VE BALIKESİR İLİ, GÖNEN İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (2009-2010)

Derya YALÇIKLI*

Çanakkale ve Balıkesir illerinde yapılmış olan araştırmalar¹ Marmara Bölgesi'nin kültür tarihi içinde önemli bir yerinin olduğuna işaret etmektedir. Günümüzde Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarına yönelik çalışmaların Marmara Bölgesi içinde sınırlı kaldığı, özellikle Tunç Çağı'nın ikinci yarısına yönelik araştırma ve bulguların yok denecek kadar az olduğu gözlenmektedir. Marmara Bölgesi için bu dönem hakkında bilgilerimiz Çanakkale ilinin batı sahilleri (Troia, Beşiktepe v.b.) ile sınırlı kalmaktadır.

Ege Denizi'nden Marmara Denizi'ne bağlantıyı sağlayan Çanakkale Boğazı'nın mevsimsel olarak basit teknelerle geçişe müsait olduğu zamanların kısıtlı olması² bu dönemlerde kara bağlantılı faaliyetleri ön plana çıkarmaktadır. Deniz ticaretinde boğaz geçişine alternatif olarak farklı güzergâhların kullanılmış olduğu düşünüldüğünde, Ege Denizi'nin Marmara Bölgesi'ne yaklaştığı noktayı Edremit Körfezi'nin oluşturduğu görülür. Edremit Körfezi ile bağlantılı doğal geçitler sayesinde Marmara Bölgesi'nin iç kesimlerine ulaşmak mümkün görülmektedir. Ege Denizi ve Marmara Bölgesi'ni doğal bir sınır oluşturarak ayıran dağlık bölgelerde (Kazdağları, Belen Dağı ve Madra Dağı) yer alan doğal geçitleri Havran Deresi, Kocaavşan Çayı, Koça Çay ve Gönen Çayı vadi ve dere yatakları oluşturmaktadır.

Ege Bölgesi ile Orta Anadolu'yu Marmara Bölgesi'ne bağlayan doğal geçitlerden birisi Bakır Çayı vadisi olup, bu geçit, Marmara Bölgesi'ni

* Yrd. Doç. Dr. Derya YALÇIKLI, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi 17100 Çanakkale/TÜRKİYE, dyalcikli@comu.edu.tr.

1 Bittel ve Stewart 1939/41: 1-31; Kökten 1949: 811-829; Melleart 1955: 55-88; Akurgal 1958: 156-164; French 1961: 99-141; 1964: 134-137; 1967: 1-20; 1969: 41-76; Turan 1982; Özdoğan 1989: 571-582; 1990: 443-452; 1991: 345-357; Beksaç 2004: 193-199; Rose ve Körpe 2008: 103-110; 2009: 343-349.

2 Korfmann 1986: 6 vd.; Neumann 1991: 93-100.

Balıkesir-Savaştepe ilçesi güzergâhıyla Bergama, Soma ve güney bölgelere bağlar. Balıkesir merkez, Kepsut ve Sındırgı'nın doğusunda yer alan doğal geçitler sayesinde Kütahya bölgesine (Tavşanlı, Simav) ulaşılabilir.

“Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarında, Ege ve Marmara Bölgeleri Arasında Yol Güzergâhları ve Yerleşimleri” konulu başlattığımız araştırmamız, bölgedeki kültürler ve yayılımlarının saptanmasına yönelik önemli bir eksikliği tamamlayacaktır³. Havran Deresi, Kocaavşan Çayı ve Gönen Çayı'nın Ege ve Marmara Bölgeleri arasında doğal geçiş güzergâhı olarak kullanılıp, kullanılmadığı ve bu güzergâhta yer alan merkezleri saptamak amaçlarımızın başında gelmektedir. Bu çalışma bize yerleşmelerin coğrafi yapı içindeki konumları, ulaşım olanakları, mesafeleri, yerleşimlerin boyutları ve birbirleriyle olan ilişkileri hakkında bilgiler verecektir.

Araştırmamızda Çanakkale ili, Yenice ilçesi ile Balıkesir ili, Edremit, Burhaniye, Havran, İvrindi, Savaştepe, Balya, Merkez, Gönen ve Manyas ilçelerinden geçen söz konusu doğal geçitleri oluşturan alanlar arkeolojik metotlarla taranmaya başlanmıştır.

Araştırmamızın ilk etabı 2009 ve 2010 sezonlarında Marmara Bölgesi'nde Çanakkale ili, Yenice ilçesi ve Balıkesir ili, Gönen ilçesinde gerçekleştirilmiştir (Harita: 1).

Yenice ilçesinde 2009 sezonunda Çalköy, Seyvan, Başkoz, Çakırköy, Gümüşler, Karaköy, Güzeloba, Kıracıba, Bağlı, Vakıf, Armutçuk, Akçakoyun, Oğlanalan, Örencik, Yukarı Çavuş, Aşağı Çavuş, Karaaydın, Hıdırlar, Üçkabağaç, Sameteli, Koruköy, Çınarköy, Haydaroba, 2010 sezonunda ise Sazak, Yukarı Karaaşık, Aşağı Karaaşık, Yukarı İnova, Aşağı İnova, Sofular, Karaköy, Namazgah, Kırıklar ve Araovacık köylerinde araştırma yapılmıştır.

3 Araştırmamız Kültür ve Turizm Bakanlığı, DÖSİMM ve Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmiş olup, her iki kurum yetkililerine destekleri için teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Çanakkale Seramik Fabrikaları'nın olanaklarından yararlanmamızı sağlayan Sayın Süleyman Bodur'a da teşekkürlerimizi sunarım.

Yüzey araştırmamıza Bakanlık Temsilcisi olarak Filiz Kocaeli katılmıştır. Araştırma ekibimiz Arkeolog Hülya Yalçıklı, Şifa Demir Yılmaz, Fatih Yılmaz, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğrencileri Kübra Akçay, Ceylan Hasdemir ve Kenan Kara'dan oluşmuştur. Kendilerine katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Yenice ilçesi sınırları içinde, Prehistorik, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a ait toplam 57 adet alan saptanmış/ziyaret edilmiştir⁴ (Harita: 2, Tablo: 1).

Gönen ilçesinde 2010 sezonunda yapılan araştırmalar Denizkent, Kınalar, Ulukır, Gebeçinar, Ayvalidere, Körpeağaç, Paşacıftlık, Bostancı, Taştepe, Köteyli, Büyüksoğuklar, Hafızhüseyinbey, Dereköy, Pehlivanhoca, Yörükkeçidere, Karalarçiftliği, Karaağaçalan, Balcı, Güneşli, Balcıdede, Kumköy, Ilcaoba, Ortaoba, Korudeğirmen ve Keçeler köylerinde yürütülmüştür. Bu yerleşimlerde Prehistorik, Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a ait toplam 43 adet alan saptanmış/ziyaret edilmiştir (Harita: 3, Tablo: 2).

PREHİSTORİK YERLEŞMELER

Yüzey araştırmamız sırasında her iki ilçede toplam 12 adet Prehistorik döneme ait yerleşim saptanmış, bilinen merkezler ise tekrar incelenmiştir.

1. EVKAYASI TEPE (YN 09/42)

Yenice, Armutçuk Köyü sınırları içinde yer alan kaya kütesinin bir yüzünde kayaaltı sığınağı olarak kullanılabilecek nitelikte bir girintiye rastlanmıştır (Resim: 1). Köylüler tarafından "Evkayası" olarak adlandırılan kaya Armutçuk Köyü'nün 1.7 km güneybatısında, deniz seviyesinden 551 m yükseklikte ve ormanlık bölgede yer almaktadır. Kaya sığınağı zemini yüzeyinden Neolitik Çağ'a ait dilgi ve kazıyıcı nitelikte obsidyen ve çakmaktaşı parçalar ile birkaç adet amorf seramik parçası toplanmıştır.

2. HÖYÜCÜK TEPE (YN 09/44)

Yenice, Pazarköy Beldesi merkezinin yaklaşık 800 m kuzeybatısında yer alan bir höyüktür. Höyük birbirine bağlı iki tepeden oluşmaktadır (Resim: 2). Bu tepelerden küçük olanı geniş bir boyunla büyük tepeye bağlanmakta olup, tepenin kuzeydoğusunda yer alır. Höyüğün toplam kapladığı alan yaklaşık

4 Yalçıklı 2011: 27-35.

250x170 m, deniz seviyesinden yüksekliği 170 m, ova seviyesinden yüksekliği ise 1.5 m civarındadır.

İlk olarak Prof. Dr. M. Özdoğan tarafından 1989 yılında tespit edilmiştir⁵.

Yüzeyden toplanan malzeme arasında Geç Kalkolitik Çağ, Erken Tunç Çağı, Arkaik Çağ ve Ortaçağ'a ait seramik ve çakmaktaşı aletler yer almaktadır. Bulunan dört adet pişmiş topraktan ağırşak envanterlik buluntu olarak Çanakkale Arkeoloji Müzesine teslim edilmiştir.

3. ARAOVACIK HÖYÜĞÜ (YN 10/53)

Yenice, Araovacık Köyü ile Yeşil Köy arasında Koca Dere'nin kuzey kenarında yer alan bir höyüktür. Höyük günümüzde Araovacık Göleti suları altında kalmıştır. Çevrede yaptığımız araştırmalarda seramik parçası veya bulguya ulaşılammıştır. Erken Tunç Çağı höyüğünün⁶ yeri 1/25.000 ölçekli haritadan yararlanılarak konumlandırılmıştır.

4. ARNAVUT KORUSU TEPESİ (GN10/06)

Gönen, Ulukır Köyü'nün güneyinde yer alan ve C. B. Rose tarafından 2006 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmasında saptanmış⁷ olan tepe taranmıştır (Resim: 3). İlk araştırmada Erken Tunç Çağı ve Roma Çağı seramiklerinin saptandığı belirtilmiştir. Yürüttüğümüz araştırmada bu verilere ek olarak tepenin güney yamacında yoğun miktarda Kalkolitik Çağ'a ait seramik parçaları ele geçmiştir.

---

5 Özdoğan 1991: 347

6 Araovacık Höyüğü hakkında bilgisine başvurduğum Doç. Dr. Turan Takaoğlu 2004 yılında bölgeye yapmış olduğu bir gezi sırasında, höyüğü su altında kalmadan önce gördüğünü ve Erken Tunç Çağı'nın erken safhasına ait seramiklerin varlığını gözlemlediğini belirtmiştir. Kendisine verdiği bilgilerden dolayı teşekkür ederim.

7 Rose ve Körpe 2008: 105.

5. TARAÇCI HÖYÜK (GN10/10)

Gönen, Ayvalıdere Köyü'nün güneyinde, Körpeağaç Köyü'nün 2,5 km batısında Halkalı Mevkii'nde yer alan höyük (Resim: 4) Prof. Dr. M. Özdoğan'ın 1989 yılında Marmara Bölgesi'nde yürüttüğü yüzey araştırması sırasında saptanmıştır⁸. Höyüğün tepe ve doğu bölgesinde yoğun miktarda Neolitik ve Kalkolitik Çağ'a ait seramik parçaları, batı kesiminde ise Erken Tunç Çağı'na ait seramik parçaları ele geçmiştir. Höyüğün doğu kesiminde Roma ve Ortaçağ'a ait seramik parçalarına rastlanmıştır. Alandan Kalkolitik/ Erken Tunç Çağı'na ait bir adet sağlam taş alet bulunmuş ve envanterlik buluntu olarak Bandırma Müzesine teslim edilmiştir.

6. KARAPINAR GOTİLİ MAĞARASI (GN10/13)

Gönen, Ortaoba Köyü'ne bağlı Karapınar Mevkii'nde, Gönen Çayı'nın batı kenarında kaya yamacının alt bölümünde yer almaktadır (Resim: 5). Yenice-Gönen karayolunun kenarında bulunan mağaranın, aşağı ve yukarı olmak üzere iki girişi mevcuttur. Aşağıda yer alan giriş bugün bir kaya sığınağı görünümündedir. İç tarafta yer alan ve dolarak kapanmış dar bir geçit sayesinde yukarı mağaraya bağlandığını tahmin etmekteyiz. Bu mağarada herhangi bir arkeolojik veriye rastlanmamıştır. Yukarıda yer alan mağaranın uzunluğu ise 40 m civarındadır. Kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiş mağarada Kalkolitik Çağ ve Ortaçağ'a tarihlenebilecek seramik parçaları ve bir adet çakmak taşı alet bulunmuştur.

7. SARIKAYA MAĞARALARI (GN10/15)

Gönen, Ilıcaoba Köyü'nün girişinde, köy yolunun doğu kenarındaki kayalığın üzerinde yer alan iki mağaradan oluşur (Resim: 6). Batıda yer alan "Sarıkaya 1" olarak isimlendirdiğimiz mağarada Kalkolitik Çağ'a ait taş alet ve seramik parçası bulunmuştur. Sarıkaya 1 mağarasının doğusunda yer alan "Sarıkaya 2" mağarası güney ve kuzey yönünde iki girişe sahiptir. Mağaranın

⁸ Özdoğan 1991: 347.

zemini kuzeyde yer alan dar açıklıktan akan toprak nedeniyle dolmuş olup, yüzeyde herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır.

8. KOCATAŞ (GN10/17)

Gönen, Ilıcaoba Köyü'nün güneydoğusunda yer alan tepenin zirvesinde, köy halkı tarafından "Kocataş" olarak isimlendirilen kayalığın çevresinde 8 adet irili ufaklı girinti (mağara ve sığınak türü) tespit edilmiştir (Resim: 7). Bunlardan "Kocataş 1" ve "Kocataş 2" olarak isimlendirdiğimiz mağaralarda Neolitik Çağ ve Ortaçağ'a tarihlendirdiğimiz seramik parçaları ve taş aletler ele geçmiştir. Varlığını saptadığımız fakat çökme nedeniyle kapanmış mağara ve sığınak niteliğindeki girintiler araştırılamamıştır.

9. ÜYÜCEK (GN10/20)

Gönen, Keçeler Köyü'nün 1,5 km. kuzeyinde Gönen-Keçeler yolu kenarında yer almakta olup, M. Özdoğan'ın 1989 yılında Marmara Bölgesi'nde yürüttüğü yüzey araştırması sırasında saptanmıştır⁹. Höyüğün kuzey yamacı yol tarafından kesilmiştir (Resim: 8). Tarım faaliyetleri nedeniyle tahrip olan höyük üzerinde, Erken Tunç, Hellenistik ve Roma Çağlarına ait seramik parçaları saptanmıştır. Alandan olasılıkla Erken Tunç Çağı'na ait bir adet sağlam pişmiş toprak ağırşak ile bir kapak bulunmuş ve envanterlik buluntu olarak Bandırma Müzesine teslim edilmiştir.

10. DEREKÖY MAĞARALARI (GN10/25)

Gönen, Dereköy'ün 4 km. güneydoğusunda, Kocakırma Deresi'nin kenarında yer almaktadır. Dereköy alabalık üretim çiftliğinin kurulduğu alanın yakınında, derenin doğu kenarında yer alan kayalık yamaçta "Keçili Mağarası", "Sulu Mağara" ve "Kuru Mağara" olarak isimlendirilen üç adet mağara yer almaktadır (Resim: 9). "Keçili Mağarası" ağız bölümünde

---

9 Özdoğan 1991: 348.

oluşan tavan çökmesi nedeniyle girişi kısıtlanmış olup, iç bölümü enine genişlemektedir. Dip kısmında ikinci bir girinti yer almaktadır. Mağara içinde kaçak kazı çukurları tespit edilmiş olup, bu alanlarda Kalkolitik ve Erken Tunç Çağına tarihlenebilecek az sayıda seramik parçası bulunmuştur. Bunların yanında Roma ve Ortaçağ'a ait seramik parçalarına da rastlanmıştır. Bu mağara topluluğu üzerindeki çalışmalarımız önümüzdeki sezonda da devam edecektir.

11. HÖYÜCEK ALTI MEVKİİ (GN10/27)

Gönen, Bostancı Köyü'nün batısında ve Höyük Tepe'nin güneybatı yamaçlarında yer alan yerleşim Prof. Dr. M. Özdoğan tarafından¹⁰ saptanmıştır. Alandan Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'na ait az sayıda seramik parçası yanında, yoğun olarak Hellenistik ve Roma Çağlarına ait seramik parçaları saptanmıştır (Resim: 10).

12. KOCA TEPE (GN10/33)

Tepe, Büyük Soğuklar Köyü'nün hemen kuzeyinde yer almaktadır (Resim:11). Tepenin kuzey kesiminde, Erken Tunç, Hellenistik ve Roma Çağlarına ait seramik parçalarına rastlanmıştır.

Yenice ve Gönen ilçelerinde 2009 ve 2010 yılında gerçekleştirdiğimiz araştırmalar sırasında elde edilen bulgular "*Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarında, Ege ve Marmara Bölgeleri Arasında Yol Güzergâhları ve Yerleşimleri*" konulu yüzey araştırmamızın ilk verilerini oluşturmuştur. Bulgularımız bölgede az bilinen Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağları için önemli bilgiler sunmaktadır. Araştırmamızda elde edilen bu veriler ileride (Çanakkale İli, Yenice İlçesi ile Balıkesir İli, Edremit, Burhaniye, Havran, İvrindi, Savaştepe, Balya, Merkez, Gönen ve Manyas ilçelerinde) yürüteceğimiz çalışmalarda elde edeceğimiz verilerle birlikte güzergâhlar ve bunların farklı dönemlerdeki kullanımları hakkında anlamlı sonuçlar oluşturacaktır.

¹⁰ Özdoğan 1991: 349.

Merkez	Merkez Adı	Bulunduğu Bölge	Dönemler
YN 09/01	Kaya Mezarı	Kıraçoba Köyü	Roma Çağı
YN 09/02	Asar Tepe	Koru Köy	Roma Çağı
YN 09/03	Pirahmet Tepesi	Karaaydın Köyü	Roma Çağı
YN 09/04	Geyik Tepe	Akçakoyun Beldesi	Roma Çağı
YN 09/05	Dereyolu	Örencik Köyü	Klasik Çağlar?
YN 09/06	Kocatepe	Aşağı Çavuş Köyü	Roma Çağı
YN 09/07	Yarıkkaya	Yukarı Çavuş Köyü	Roma Çağı ?
YN 09/08	Koca Mezarlık	Hamdibey Beldesi	Roma ve Ortaçağ
YN 09/09	Asartepe	Haydaroba Köyü	Roma Çağı
YN 09/10	Kocahöyük Tepe	Çakır Köy	Klasik Çağlar?
YN 09/11	Kalkım-Akköy Arası	Kalkım Beldesi	Klasik Çağlar?
YN 09/12	Mezarlık Tepe	Vakıf Köyü	Klasik Çağlar?
YN 09/13	Başkoz Köyü	Başkoz Köyü	Roma ve Ortaçağ
YN 09/14	Bağlı Köy Mezarlığı Batısı	Bağlı Köyü	Roma ve Ortaçağ
YN 09/15	Küçük Korçaltı	Yukarı Çavuş Köyü	Ortaçağ
YN 09/16	Av Tepe	Oğlanalan Köyü	Ortaçağ
YN 09/17	Avtepe'nin Güneyi	Oğlanalan Köyü	Ortaçağ
YN 09/18	Gâvur Kazığı	Yukarı Çavuş Köyü	Ortaçağ
YN 09/19	Koca Korçaltı	Yukarı Çavuş Köyü	Ortaçağ
YN 09/20	Çakır Köyü Girişi	Çakır Köyü	Ortaçağ
YN 09/21	Küçük Ilısu	Hıdırlar Köyü	Ortaçağ
YN 09/22	Gâvur Evleri	Hıdırlar Köyü	Ortaçağ
YN 09/23	Bodrum	Hıdırlar Köyü	Ortaçağ
YN 09/24	İlyasçı Deresi	Örencik Köyü	Ortaçağ
YN 09/25	Gâvur Harmanı	Örencik Köyü	Ortaçağ
YN 09/26	Köktarla Tepesi	Örencik Köyü	Ortaçağ
YN 09/27	Kestaneli Dere Tarlası	Örencik Köyü	Ortaçağ
YN 09/28	Pınarlıen	Örencik Köyü	Ortaçağ
YN 09/29	Eskibağlar (Su Deposu)	Örencik Köyü	Ortaçağ
YN 09/30	Sorgunlu Mevkii	Örencik Köyü	Ortaçağ
YN 09/31	Havuz Mevkii-Gölet Çevresi	Çınar Köy	Ortaçağ

YN 09/32	Bakacak Tepe	Koru Köy	Ortaçağ
YN 09/33	Göktepe	Sameteli Köyü	Ortaçağ
YN 09/34	Höyücek Sırtları	Gümüşler Köyü	Ortaçağ
YN 09/35	Bağlar Mevkii	Üçkabağaç Köyü	Ortaçağ
YN 09/36	Çan Deresi	Bağlı Köyü	Ortaçağ
YN 09/37	Doliçi Tepesi	Öğmen Köyü	Ortaçağ
YN 09/38	Kırharmanı	Kaklım Beldesi	Ortaçağ
YN 09/39	Ören Sırtı	Güzeloba Köyü	Ortaçağ
YN 09/40	Kale Tepe	Çalköy	Hellenistik, Roma ve Ortaçağ
YN 09/41	Tuzluk Tepe	Örencik Köyü	Ortaçağ ?
YN 09/43	Eşmeler Mevki	Hamdibey	Ortaçağ
YN 09/45	Sivrice Baklan Tepe	Haydaroba Köyü	Arkaik ve Roma Çağı
YN 09/46	Hanlar Mevkii	Hanlar Mevkii	Roma Çağı
YN 10/ 47	Çolağın Sıkı Mevkii	Sazak Köyü	Ortaçağ
YN 10/ 48	Başalan Sırtları Mevkii	Sazak Köyü	Ortaçağ
YN 10/ 49	Çamlıburun ve Tarlatepe	Aşağı Karaaşık Köyü	Roma Çağı ?
YN 10/ 50	Başalan Tümülüsleri	Sazak Köyü	Klasik Çağlar ?
YN 10/ 51	Fındıklı Mevkii	Sazak Köyü	Ortaçağ
YN 10/ 52	Düzçam Mevkii	Sazak Köyü	Ortaçağ
YN 10/ 54	Kırıklar Tümülüsü	Kırıklar Köyü	Klasik Çağlar ?
YN 10/ 55	Üvezalanı Mevkii	Sofular Köyü	Ortaçağ
YN 10/ 56	Çalaltı Mevkii	Yukarı İnova Köyü	Osmanlı
YN 10/ 57	Karaköy Tümülüsleri	Karaköy	Klasik Çağlar ?

Tablo 1: Çanakale/Yenice ilçesinde saptanan/ziyaret edilen Tunç Çağı sonrasına tarihlenen arkeolojik alanlar.

Merkez	Merkez Adı	Bulunduğu Bölge	Dönemler
GN10/01	Kınalar Asarkaya	Kınalar Köyü	Roma
GN10/02	Güvercinli Tepe	Gebeçınar Köyü	Ortaçağ
GN10/04	Denizkent Doğusu	Denizkent Sitesi	Roma ve Ortaçağ
GN10/05	Tahirova	Denizkent Sitesi	Roma
GN10/07	Köprü	Ulukır Köyü	Osmanlı
GN10/08	Çayboyu Mevkii	Ayvalıdere Köyü	Geç Osmanlı
GN10/09	Ayvalıdere Köy Merası	Ayvalıdere Köyü	Ortaçağ
GN10/11	Höyük Tepe	Körpeağaç Köyü	Roma
GN10/12	Yılanlık Mevkii	Ulukır Köyü	Roma
GN10/14	Ortaoba Tümülüs	Ortaoba Köyü	Roma?
GN10/16	Eşek Tepesi ve Küçük Tepe	Ilıcaoba Köyü	Roma
GN10/18	Kale ve Mağara	Ilıcaoba Köyü	Roma ve Ortaçağ
GN10/19	Kale 2. Mağara	Ilıcaoba Köyü	Roma ve Ortaçağ
GN10/21	Keçeler Üyücek 2	Keçeler Köyü	Roma
GN10/22	Dedebayırı Tepesi	Koru Değirmen Köyü	Ortaçağ
GN10/23	Koca Mezarlık	Kumköy	Geç Osmanlı
GN10/24	Karaağaçalan Köyünün Batısı	Karaağaçalan Köyü	Roma Dönemi
GN10/26	Dereköy Tepe	Dereköy	Hellenistik ve Roma
GN10/28	Körpeağaç Köyü Üstü	Körpeağaç Köyü	Ortaçağ
GN10/29	Sarıtepeliler Mevkii	Körpeağaç Köyü	Arkaik, Klasik ve Roma
GN10/30	Yol Boyu Mevkii	Taştepe Köyü	Ortaçağ
GN10/31	Gölcükler Mevkii	Taştepe Köyü	Ortaçağ
GN10/32	Akçeşme Mevkii	Köteyli Köyü	Roma ve Ortaçağ
GN10/34	Çırpı Mevkii - Çardak Yüksekliği Tepe	Balcı Köyü	Ortaçağ
GN10/35	Balcıdede Köyü Kuzeybatısı	Balcı Köyü	Ortaçağ
GN10/36	Plevne Mahalesi	Gönen Merkez	Ortaçağ
GN10/37	Güneşli Köyü Kuzeybatısı	Güneşli Köyü	Roma ve Ortaçağ
GN10/38	Dikmen Tepe	Güneşli Köyü	Roma?
GN10/39	Karalar Çiftliği	Karalar Çiftliği Köyü	Roma
GN10/40	Taşlı Tepe	Pehlivanhoca Köyü	Roma
GN10/41	Yüzbaşı Çeşmesi Mevkii	Pehlivanhoca Köyü	Roma
GN10/42	Keçidere Mağaraları	Yörük Keçidere Köyü	Ortaçağ
GN10/43	Ahmet Tepe	Hafız Hüseyinbey Köyü	Roma

Tablo 2 : Balıkesir/Gönen ilçesinde saptanan/ziyaret edilen Tunç Çağı sonrasına tarihlenen arkeolojik alanlar.

KAYNAKÇA

- Akurgal 1958: E. Akurgal, "Yortankultur. Siedlung in Ovabayındır Bei Balıkesir" *Anatolia* III, 1958: 156-164.
- Beksaç 2004: E. Beksaç, "Balıkesir İli, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Prehistorik ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 2002" XXI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* Cilt 1, 2004: 193-199.
- Bittel ve Stewart 1939/41: K. Bittel ve J. Stewart, "Ein Graberfeld der Yortan Kultur Bei Babaköy" *Archiv für Orientforschung* 13, 1939/41: 1-31.
- French 1961: D. French, "Late Chalcolitic Pottery in North-West Turkey and the Aegean" *Anatolian Studies* XI, 1961: 99-141.
- 1964: D. French, "Late Chalcolitic Pottery in North-West Turkey and the Aegean, Additional Notes" *Anatolian Studies* XIV, 1964: 134-137.
- 1967: D. French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia I. The İznik Area" *Anatolian Studies* XVII, 1967: 1-20.
- 1969: D. French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas" *Anatolian Studies* XIX, 1969: 41-76.
- Korfmann 1986: M. Korfmann, "Troy: Topography and Navigation" *Troy and the Trojan War, A Symposium Held at Bryn Mawr College October 1984*, ed. M. Mellink, Pennsylvania, 1986:1-16.
- Kökten 1949: K. Kökten, "1949 Yılı Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor" *Belleten* 13, 1949: 811-829.
- Melleart 1955: J. Melleart, "Some Prehistoric Sites in North-West Anatolia" *Istanbul Mitteilungen* 6, 1955: 55-88.
- Neumann 1991:
J. Neumann, "Number of Days That Black Sea Bound Sailing Ships Were Delayed by Winds at the Entrance to the Dardanelles Near Troy's Site" *Studia Troica* 1, 1991: 93-100.

Özdoğan 1989:

M. Özdoğan, "1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması" VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1989: 571-582.

----- 1990 : M. Özdoğan, "1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları" VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1990: 443-452.

----- 1991 : M. Özdoğan, "1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı" XII. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, 1991: 345-357.

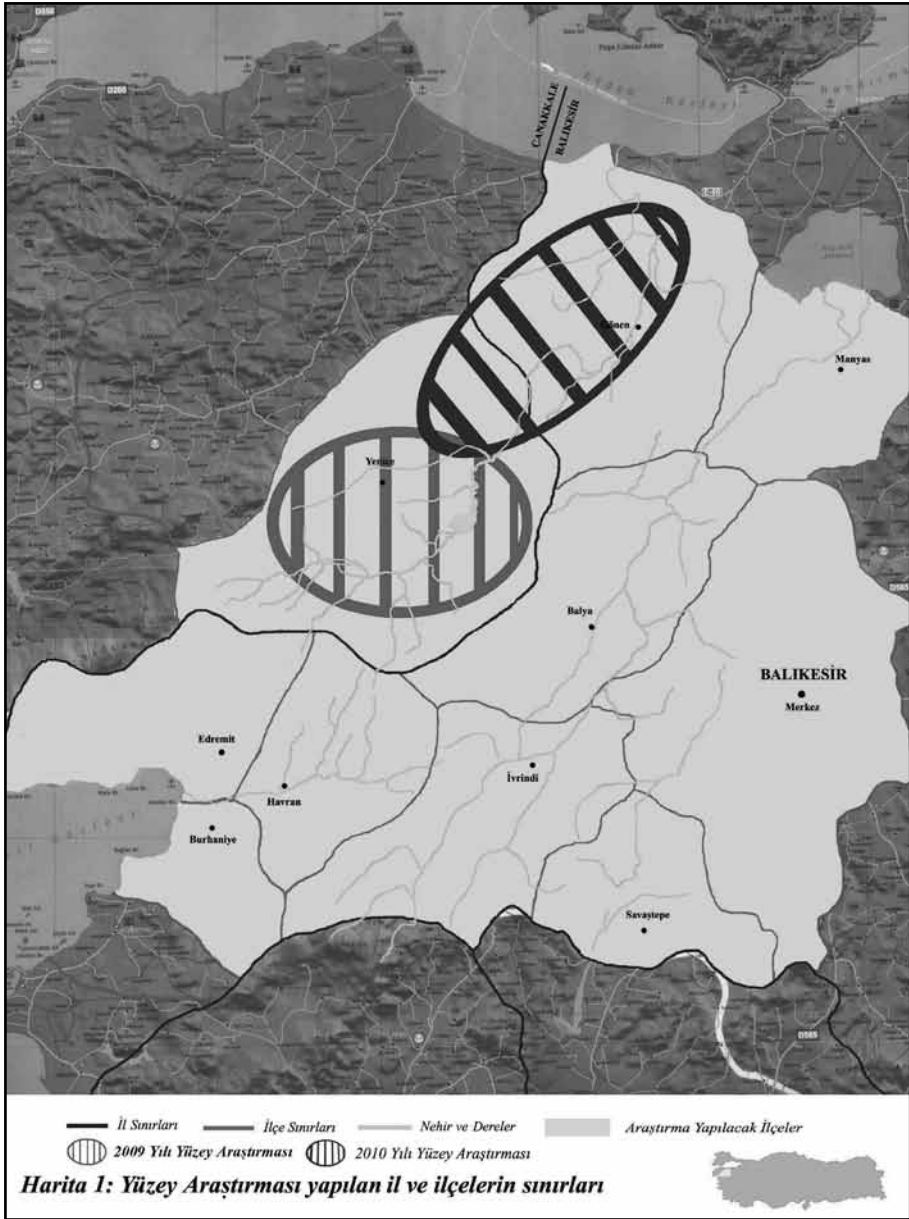
Rose ve Körpe 2008:

C. B. Rose ve R. Körpe, "The Granicus River Valley Survey Project, 2006" XXV. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 2, 2008: 103-110.

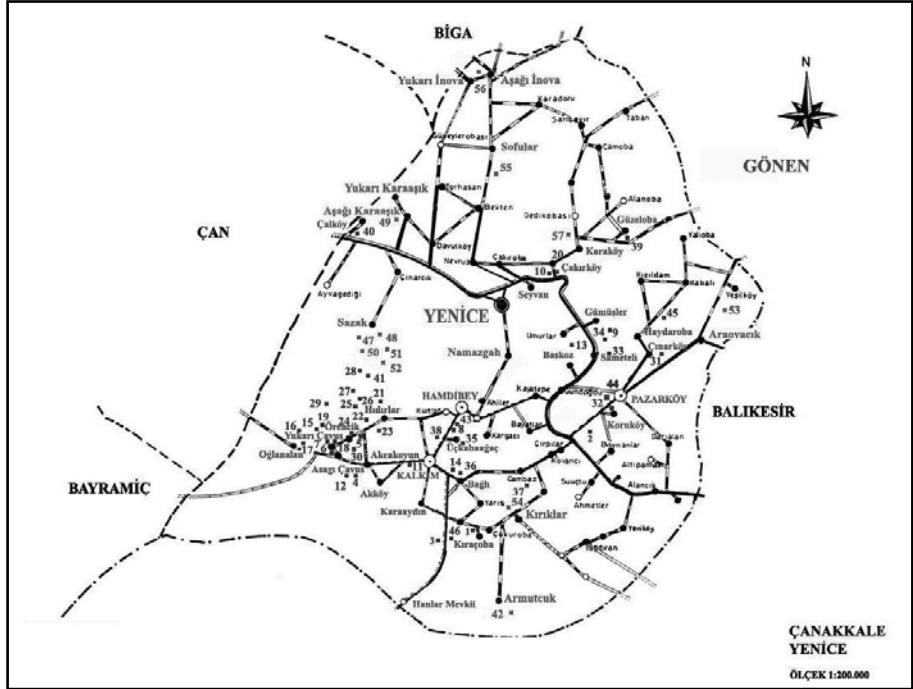
----- 2009 : C. B. Rose ve R. Körpe, "The Granicus River Valley Survey Project, 2007" XXVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 2, 2009: 343-349.

Turan 1982: K. Turan, *Yortan Cemetery in the Bronze Age of Western Anatolia*, BAR. International Series: 145, Oxford, 1982.

Yalçıklı 2011: D. Yalçıklı, "Kazdağları'nın Arkeolojik Potansiyelinin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma" IKES2011 International Symposium on Kazdağları (Mound Ida) and Edremit, Global Change in Mediterranean Region/ Uluslar arası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu, eds. R. Efe, M. Öztürk ve İ. Atalay, İzmir, 2011: 27-35.

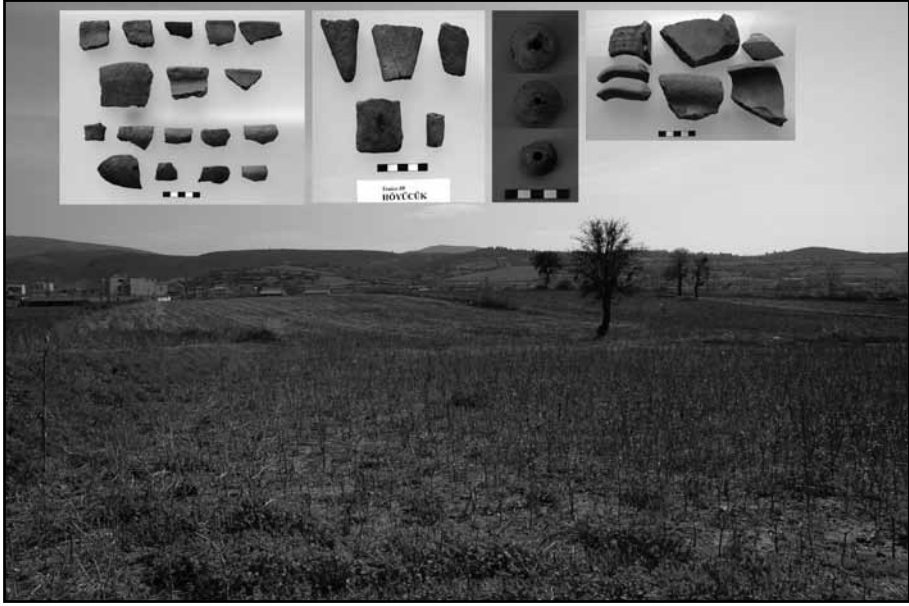

Harita 1: Yüzey Araştırması yapılan il ve ilçeleri sınırları

Harita 2: Çanakkale/Yenice

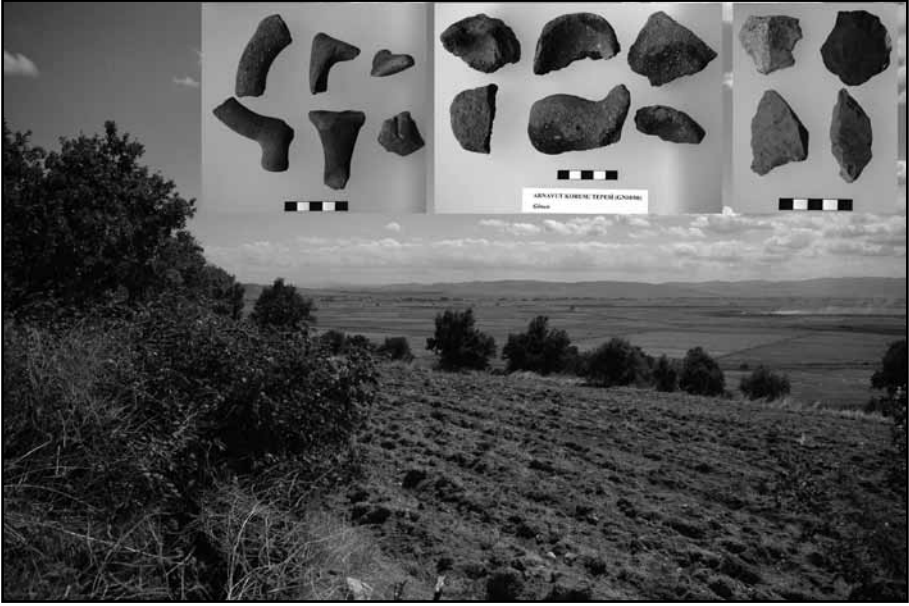

Resim 1: Hüyükcek Tepe

Resim 2: Evkayı

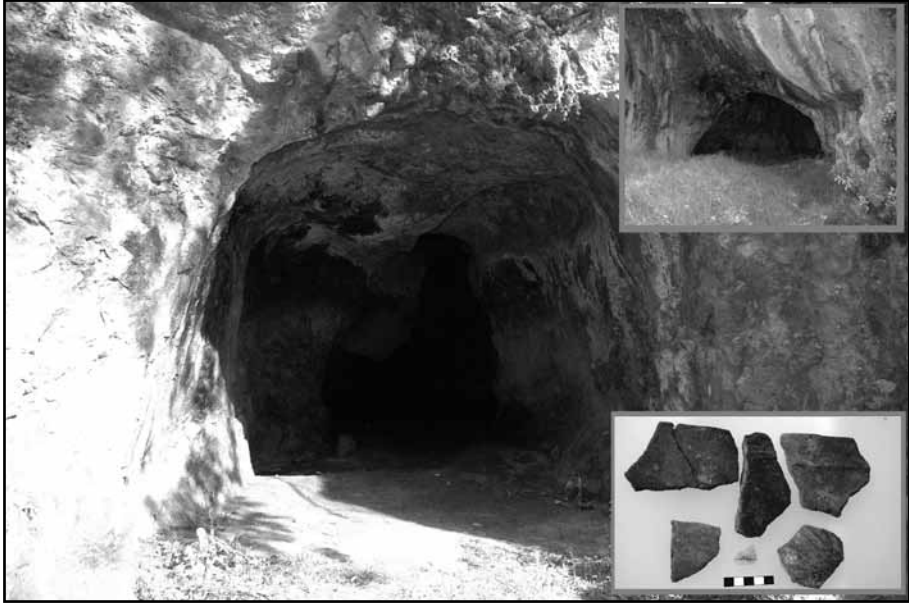

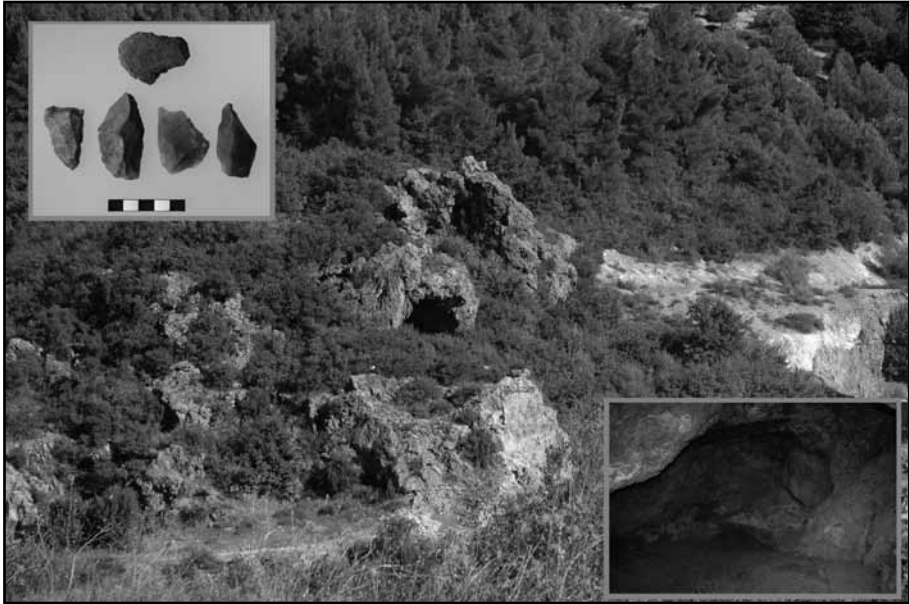
Resim 3: Arnavut Korusu Tepesi

Resim 4: Taraççı Höyük

Resim 5: Karapınar Gotili Mağaraları

Resim 6: Sarıkaya Mağaraları

Resim 7: Kocataş Mağaraları

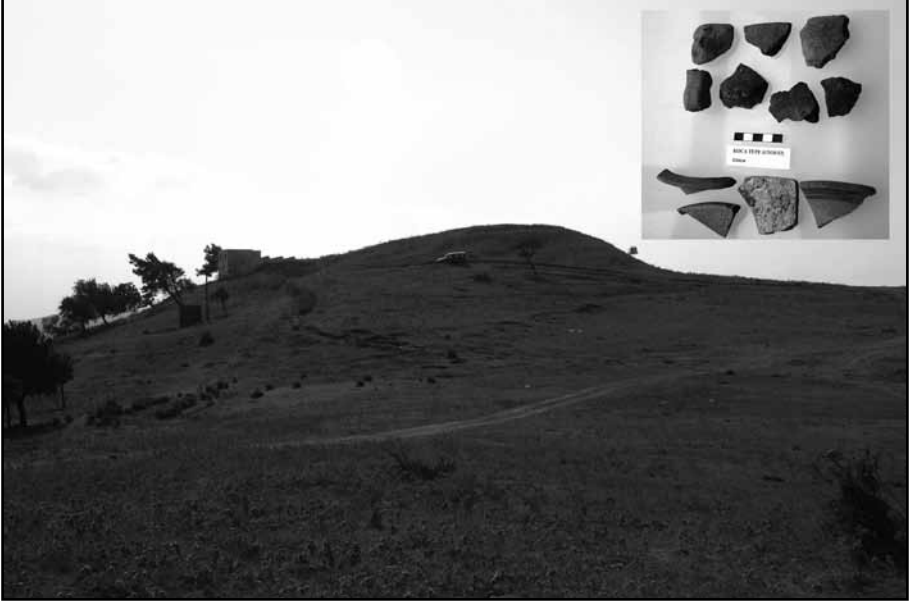
Resim 8: Üyücek

Resim 9: Dereköy Mağaraları

Resim 10: Höyücek Altı Mevkii

Resim 11: Koca Tepe

AFYONKARAHİSAR İLİ VE İLÇELERİ 2010 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Özdemir KOÇAK*

Afyonkarahisar İli ve ilçelerinde yaptığımız arkeolojik yüzey araştırmalarını 2010 yılında da sürdürdük. Çalışmalarımız T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü ile T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü'nün desteği ile gerçekleştirildi**. Bu kurumlara ve yetkililerine teşekkür etmek isteriz.

Afyonkarahisar İli ve ilçelerinde 2010 yılında yürüttüğümüz arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında Afyonkarahisar Valisi Haluk İMGA'nın önemli yardımlarını gördük. Sayın Haluk İMGA'nın araştırmalarımız için verdiği destek, bu dönem çalışmalarının daha uzun süreli olması ve daha verimli geçmesini sağladı. Kendisine içten bir şekilde teşekkür ederiz. Ayrıca Sandıklı Belediye Başkanı İsmail ELİBOL ve Sandıklı Hüdâi Kaplıcaları İşletme Müdürü Ali TUNCAY'a yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

Çalışmalarımıza başından beri destek olan Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Müdürü Arkeolog Mevlüt ÜYÜMEZ ve Arkeolog Ahmet İLASLI başta olmak üzere müze çalışanlarının hepsine teşekkür etmeyi borç bilmekteyiz.

Bu çalışmalara, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın temsilcisi olarak Ankara Etnoğrafya Müzesi Müdürlüğü'nden Arkeolog Fatih Mehmet DULKADİROĞLU katılmıştır. Ekibimiz Yard. Doç. Dr. Harun OY, Arş. Gör. Arkeolog Aslı KISA, Arş. Gör. Salih KAYMAKÇI ve Yüksek Lisans öğrencimiz Şükrü ÜNAR'dan oluşmaktadır. Arazi ve laboratuvar çalışmalarını tam bir

* Prof. Dr. Özdemir Koçak, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kampüs-Konya/TÜRKİYE, ozdekocak@hotmail.com

** Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü: "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2010-2012 Yılları Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" (Proje no: 10401008).

uyum içinde gerçekleştiren ekip üyelerimizin hepsine candan teşekkür ederiz.

Yüzey buluntularını ise uzun zamandır birlikte çalıştığımız Uzman Arkeolog Mustafa BİLGİN'le birlikte değerlendirdik. Mustafa BİLGİN'e katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Bölgede yaptığımız araştırmalar belirli bir planlama dâhilinde gerçekleştirilmektedir. Buna göre, çalışma alanının ilk bölümü olan Afyonkarahisar'ın doğusundan sonra batıda, içinde Sinanpaşa, Hocalar, Sandıklı'nın da bulunduğu batı ve güneyde arazi çalışmalarına başlandı. 2008 yılında Sinanpaşa'da başlayan bu çalışmalar büyük oranda Sincanlı Ovası, Küçük Ova ve Sandıklı Ovası'nı içine almaktadır. Bu bölgede ilk üç yıllık çalışmalar, bölgenin farklı bölümlerinin kültür ve yerleşme özelliklerini ortaya çıkardığı gibi, bunların karşılaştırılmasına da olanak sağlamıştır (harita).¹

Afyonkarahisar İlinde, bu çalışma döneminde amacımız öncelikle Küçük Ova ve Sandıklı Ovası'nın kuzeyinde 2009 yılında başladığımız yüzey araştırmalarını tamamlamaktır. Bunun yanında Hocalar İlçesinde ve Bolvadin İlçesinde daha önce çalışmayı planladığımız iki alanda çalışmaktır.

Bu amaçlarla, çalışmalarımıza Sandıklı İlçesinde başladık.

Bu ilçede önce, ilçe merkezinin batısındaki Koçhisar Köyü'nde araştırmalara başladık. Burada köy mezarlığının bulunduğu alan incelendi. Bu mezarlık, üzerine yapılan bir yol tarafından ikiye bölünmüştür. Burası muhtemelen Ortaçağ'da kullanılmış olmalıdır.

N 38° 27. 793' E 030° 11.390' H: 1003 m A: 6 m

Köy mezarlığından sonra yine Koçhisar Köyü sınırları içerisinde yer alan Çorhisar Tepesi araştırıldı. Çorhisar Tepesi'nde işlenmiş mermer bloklara rastlanmıştır. Bu bloklar olasılıkla bir çeşme yapısına aittir. Bu blokların hemen yakınında bir kuyu bulunmaktadır. Ayrıca tepe üzerinde köylülerin "tekke" dedikleri bir yapı bulunmaktadır.

1 Koçak 2004 a; Koçak 2004 b, 173 vd.; Koçak 2005, 19 vd.; Koçak 2006, 83 vd.; Koçak 2009, 51 vd.; Koçak 2010, 287 vd.; Koçak 2011, 181 vd.; Koçak- Bilgin 2005, 85 vd.; Koçak-Bilgin 2010, 9 vd.; Koçak-Işık 2007, 357 vd.; Koçak-Işık 2008, 85 vd.

N 38° 28. 386' E 030° 09.750' H: 994 m A: 7 m

Koçhisar Köyü'ndeki çalışmaların ardından Gürsu Köyü'nde çalışıldı. Köyün yaklaşık 250 m güneydoğusunda, Gürsu yolunun hemen güneyinde yer alan **Tepebaşı Mevkii** araştırıldı. Burada İTÇ'na (?) ait çanak-çömlek parçaları ele geçmiştir.

Tepebaşı Mevkii yol nedeniyle ikiye bölünmüştür ve tarafımızdan Kuzey Tepebaşı - Güney Tepebaşı şeklinde isimlendirilmiştir.

1. *Tepebaşı Mevkii (A)*

N 38° 27. 158' E 030° 10.157' H: 1002 m A: 5 m

2. *Tepebaşı Mevkii (B) (Mezarlık?)*

N 38° 26. 975' E 030° 10.164' H: 1007 m A: 7 m

Gürsu Köyü'ndeki yüzey çalışmalarının ardından Hocalar kesimine doğru Yavaşlar Kasabasında araştırmalar yapıldı. Burada Çapa, Küçükçayır, Örenler (Öşekçi) ve Akçaalan Mevkileri incelendi. Buralar büyük oranda Geç Antik Çağ malzemesi vermektedir.

Çapa Mevkii:

N 38° 29. 450' E 029° 58.688' H: 1033 m A: 6 m

Küçükçayır:

N 38° 30. 333' E 029° 57.467' H: 1068 m A: 5 m

Örenler Eşekçi (Öşekçi):

N 38° 28. 924' E 029° 57.096' H: 1030 m A: 6 m

Akçaalan:

N 38° 30. 282' E 029° 55.303' H: 1140 m A: 4 m

Yavaşlar'daki çalışmaların ardından, bu kasabanın güneydoğusunda Sorkun Kasabası'nda çalışmalara başlandı. Burada, önce Saltık Köyü'nde yer alan **İncesırım Mevkii** incelendi. Buradaki höyüğün kuzeyinden Hamam Deresi olarak bilinen bir çay akmaktadır. Bu yerleşme Sorkun üzerinden Çivril'e uzanan doğal yolun yaklaşık 3 km kuzeyinde, Sandıklı-Yavaşlar-Banaz anayolunun ise 4 km kadar güneyinde, yani bu iki anayol güzergâhının kesişme noktasındadır. Burası hemen güneyindeki Sorkun vadisine hâkim verimli bir alan üzerinde kurulmuştur. Bu yerleşmenin hemen kuzeybatısından itibaren dağlık kesim başlamaktadır. Höyüğün yüksekliği 16 m'dir. İncesırım'da İTÇ, OTÇ ve STÇ'a ait buluntular ele geçmiştir. İTÇ buluntuları kırmızı, kahverengi ve beyaz astarlı mallara ait örneklerdir. Bunlar arasında bölgede çok iyi bilinen ağız altından omurgalı çanaklar ve ilmik-sepet kulplara ait parçalar yaygın olarak görülmektedir.²

N 38° 28. 181' E 030° 02.197' H: 982 m A: 4 m

Daha sonra Yanıkören Köyü'nde Höyük Mevkii'nde çalışıldı. Höyük, kuzeybatısındaki dağlara doğru yaslanmış olup, güneyinden Kufi Deresi akmaktadır. Höyük yüzeyinde yoğun olarak Roma dönemi malzemesi tespit edilmiştir.

N 38° 27. 491' E 029° 57.350' H: 971 m A: 6 m

Yanıkören Köyü çalışmalarının ardından Sorkun Belediyesi'ne bağlı Çamoğlu Köyü'nde çalışıldı. Yetkililer tarafından burada herhangi bir yerleşme olmadığı bilgisi verildi. Ancak köyün yaylası olan Kocayayla'da bir

² Lloyd-Mellaart 1962, 116 vdd.; 139 vd.; Duru 1996, Lev. 120: 11-19; 125.

höyük olduğu belirtildi. Ancak ismi verilen Pulluoluk Çeşmesi'nde herhangi bir yerleşmenin varlığına rastlanmadı.

Daha sonra çalışmalar, Kızılca Köyü civarında sürdürüldü. Köyün güneyinde **Bulucu Höyüğü** incelendi. Bu höyük, Sorkun'un 3 km doğusunda, Sorkun-Kızılca yol ayrımının hemen batı bitişiğinde, Sorkun-Baştepe yolunun hemen güneyinde, Kızılca'nın da yaklaşık 2 km kuzeyinde yer almaktadır. Bulucu malzemeleri üzerinde yaptığımız ilk incelemeler bu yerleşmenin Kalkolitik Çağa kadar gidebileceğini göstermektedir. Ancak yine de burasının en belirgin malzeme grubunu İTÇ ve STÇ (?) çanak-çömleği oluşturmaktadır. Yerleşmede taş aletler arasında birkaç parça obsidyen alet parçasına rastlanmıştır. Höyükte tespit edilen ve Tunç Çağına tarihlenen malzemeler daha çok höyüğün batı tarafında, yani tarım yapılan alanda yoğunlaşmaktadır.

N 38° 26. 816' E 030° 05.219' H: 1023 m A: 6 m

Ardından Sorkun'a bağlı ve bu kasabanın doğusunda yer alan Baştepe Köyü'nde arazi çalışmaları yapıldı. Bu köyün içinde **Baştepe Üyük Mevkii** incelendi. Burada kahverengi ve kırmızı mal gruplarına ait İTÇ malzemeleri ele geçmiştir. Bu malzemeler arasında dışa açık ağızlı çömlekler, ağız altından omurgalı çanaklar, ilmik-sepet kulplar vardır.³

N 38° 26. 709' E 030° 07.646' H: 1028 m A: 6 m

Daha sonra Sorkun Kasabası Yayman Köyü çevresi araştırıldı. Burada, köylülerin Hüyük Mevkii ismini verdiği bir tümülüs araştırıldı.

N 38° 25. 407' E 030° 08.228' H: 1089 m A: 6 m

---

3 Lloyd-Mellaart 1962, 116 vdd., 139 vd.; Duru 1996, Lev. 120: 11-19; 125.

Yayman Hüyük Mevkii'nin tam karşısında Ortatepe ismi verilen tepelik alanda geç devire ait az sayıda küp parçasına rastlanmıştır.

Yayman'dan sonra Reşadiye Köyü'ne geçildi. Köyün güney kesiminde, dağlık alana doğru uzanan kısımdaki mermer ocakları incelendi.

Celiloğlu kesimindeki dağ yolu üzerinden, 3 km uzaklıktaki Örenkaya Kasabası'na geçildi. Örenkaya Kasabası'nın güneydoğu çıkışında **Üyük Altı Mevkii** ismi verilen yerleşmede çalışıldı. Bu yerleşmenin 50 m kadar güneyinde bir çeşme vardır. Burası Kusura Kasabası'nın 6 km kadar batısında, Örenkaya-Kusura yolunun hemen kuzeyinde, Afyon tren yolunun 3 km kadar batısındadır. Yerleşme Afyokarahisar-Denizli yoluna hâkim bir konumdadır. Burada İTÇ, OTÇ, STÇ ve Roma dönemine ait çanak çömlek parçalarına rastlanmaktadır. İTÇ çanak-çölek parçaları arasında kahverengi malların yaygın olduğu görülmektedir.

Kuzey-güney (kısmen kuzeybatı/güneydoğu): 230 m
doğu-batı: 270 m h: 22 m

N 38° 21.968' E 030° 10.283' H: 1040 m A: 5 m

Daha sonra, Menteş Kasabası'na bağlı olduğu söylenen **Üyük Mevkii** isimli yerleşmeye geçildi. Burası Alamescit Köyü'nün 2.5 km güneybatısında, Örenkaya'nın 4 km kadar güneybatısında, Menteş Kasabası'nın yaklaşık 4 km doğusunda, Sandıklı-Dinar yolunun 4.5 km batısında, Sandıklı-Dinar tren yolunun da 4 km batısında yer alır. Yerleşmenin hemen kuzey bitişiğinde ve 300 m kuzeydoğusunda iki tane çeşme vardır. Bu yerleşme kuzeybatısındaki dağlara doğru yaslanmış, doğusundaki Afyonkarahisar-Dinar doğal yoluna ve Sandıklı Ovası'na hâkim bir konumdadır.

Üyük Mevkii doğu-batı genişliği 430, kuzeydoğu-güneybatı 470 m uzunluğunda bir alana yayılan bir yerleşmedir. Buradaki İTÇ ve M. Ö. II. Bin yıla ait olan ilk yerleşme bu alanın en kuzeyinde kurulmuştur. Bu kesimde, olasılıkla OTÇ mimari öğeleri, buradaki yerleşmenin 11 m yüksekliğe

ulaşmasına neden olmuştur (Tepe 1). İTÇ örnekleri arasında geniş oluk bezemeli çanaklar, ağız altından omurgalı çanaklar, üçayak parçaları, ilmi-sepet kulplar görülmektedir.⁴

Demir Çağı (?), Helenistik ve Roma dönemlerinde yerleşme güneye doğru oldukça genişlemiştir (Tepe 2). Bu kesimdeki en yüksek tepe ise yaklaşık 6 m yüksekliktedir.

Tepe 1

N 38°19.958'   E 030° 08.632'   H: 1076 m   A: 8 m

Tepe 2

N 38°19.854'   E 030° 08.569'   H: 1071 m   A: 4 m

Menteş Üyüğün 500 m kadar batısında Vakıf Arazisi Mevkii ismi verilen alan incelendi. Günümüzde Mentеш Belediye binası önünde bulunan lahitlerin bu kesimden çıkarıldığı bilgisi verildi. Burası, höyüğün bir uzantısı durumundadır. Hatta yer yer İTÇ malzemeleri bu kesime kadar ulaşmıştır. Ancak bu alanda daha çok Roma dönemi malzemesi görülmektedir.

N 38°19.777'   E 030°08.230'   H: 1067 m   A: 4 m

Yine Mentеш Üyüğün bir uzantısı gibi görülen ve bu höyüğün güneydoğusunda yer alan Bucuören Mevkii de araştırıldı. Burada taş-sandık mezarlar olduğu bilgisi verildi. Burası, olasılıkla Roma dönemi mezarlığı olmalıdır.

N 38°19.302'   E 030°08.813'   H: 1063 m   A: 4 m

4   Lloyd-Mellaart 1962, 116 vd., 139 vdd.; Duru 1996, Lev. 120: 11-19; 125.

Bucuören'den sonra, Menteş'in güneybatısında Kızılören sınırında ve dağlık kesime doğru uzanan bir kesimde Gultıyan Mevkii incelendi. Burada Ortaçağ malzemesi vardır.

N 38°17.779'   E 030°08.975'   H: 1092 m   A: 5 m

Menteş'ten sonra Ballık Kasabası çevresi incelendi. Burada ilk önce **Boyralı Höyük** araştırıldı. Höyüğün asıl uzantısı kuzeybatı-güneydoğu yönündedir. Höyük, Ballık Kasabası'nın 2 km güneydoğusunda, Ekinova'nın 6 km güneydoğusunda, Örmekuyu'nun 7 km güneybatısında, Türkbekavak'ın 2 km kuzeyinde, Ballık-Türkbekavak yolunun 200 m doğusunda yer alır. Bu höyük, doğusundaki dağlık alana yaslanan bir burun üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Sandıklı-Kızılören yollarına hâkim bir konumdadır. Bu yolun özellikle Sandıklı'dan Kızılören'e açılan koridoruna hâkimdir. Bu yerleşmenin 200 m güneydoğusunda Boyralı Çeşmesi vardır. Boyralı Höyüğün üst kısmı tarımla düzleştirilmiştir. Bu kısım doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Höyüğün bu üst kısmının doğu-batı: 95, kuzey-güney: 43 m'dir.

Höyüğün asıl uzantısı kuzeybatı-güneydoğu: 130 m, doğu-batı: 60 m'dir. Yükseklik 7 m'dir.

N 38°16.599'   E 030°13.798'   H: 1204 m   A: 5 m

Daha sonra Örmekuyu ve Soğucak Köyleri incelendi. Bunlardan Soğucak Köyü Dinar kesimine uzanan dağların üzerinde yer alan bir dağ yerleşmesidir. Bu köyün 3 km kuzeybatısında yer alan Karapınar Mevkii incelendi. Karapınar'ın doğusunda Soğucak Boğazı, kuzeydoğusunda Ahmetli Gediği, hemen güneyinde Karapınar Çeşmesi ve kuzeydoğusunda Çapalı Mevkii vardır. Burada küçük bir vadi bulunmaktadır. Bu vadinin kuzeyine Karapınar, güneyine Gencer denilmektedir. Yukarı kısımda Karapınar Çeşmesi vardır.

Yine burada peribacaları görünümünde kayalar ve bunlara oyulmuş oda mezarlar vardır. Burası doğal ve tarihi yönden değerlendirilmesi gereken önemli bir yer konumundadır.

Karapınar Mevkii kaya mezarı:

N 38°21.723'   E 030°21.540'   H: 1690 m   A: 6 m

Karapınar Mevkii çeşme:

N 38°21.590'   E 030°21.625'   H: 1625 m   A: 7 m

Soğucak Köyü'nde Gâvuroluğu Mevkii incelendi. Gâvuroluğu Mevkii, Kocakır Dağı'nın güneydoğu yamacında yer alan bir kesimde kurulmuştur. Soğucak'ın 1 km kuzeyinde yer alır. Güneybatı ve kuzeyinde 2 çeşme bulunmaktadır. Burası olasılıkla İTÇ ve Roma dönemlerine ait taş-sandık mezarların bulunduğu bir alandır. Buradaki taş-sandık mezarların yan kısımlarının ya taştan örülerek ya da blok taşlarla yapılmış ve üzerlerine kapak taşı konmuş olduğu bilgisi verildi. Bu alanın yaklaşık 100 m çapında olduğu düşünülmektedir. Ancak, bir yamaç üzerinde yer alan Gâvuroluğu hakkında sadece tahribat buluntularından yola çıkarak bilgi vermek zordur.

N 38°19.854'   E 030°20.352'   H: 1612 m   A: 5 m

Gavvroluğu Mevkii'nde İTÇ malzemelerinin yoğun olduğu yerlerin GPS ölçümü:

N 38°19.843'   E 030°20.303'   H: 1600 m   A: 4 m

Arazi çalışmaları Sandıklı'nın doğusunda, Kumalar silsilesi üzerinden Şuhut kesimine doğru uzanan alana doğru yöneltildi. Bu kesimde önce

Dutağacı Köyü araştırıldı. Dutağacı Köyü'nün kuzeybatı çıkışında, Şuhut yolunun Dutağacı Köyü'ne yöneldiği yerde yer alan İnönü Mevkii incelendi. Burada Geç Roma dönemine ait kiremit ve çanak-çömlek parçalarına rastlandı.

N 38°26.983'   E 030°18.660'   H: 1229 m   A: 4 m

Daha sonra Selçik Köyü araştırıldı. Burada, Geç Roma Dönemine ait olduğu düşünülen Mastarini Mevkii incelendi.

N 38°25.587'   E 030°17.546'   H: 1122 m   A: 6 m

Selçik Köyü'nde araştırdığımız bir diğer yer Öziçi Mevkii'dir. Burası Mal Tepesi tümülüsünün (?) hemen yanında yer almaktadır. Öziçi'nde Roma çağı malzemesi bulunmaktadır.

N 38°25.803'   E 030°18.483'   H: 1142 m   A: 5 m

Selçik'de Mal Tepesi ismi verilen bir Tümülüs de incelenmiştir.

N 38°25.839'   E 030°18.622'   H: 1178 m   A: 5 m

Selçik'ten sonra Bektaş Köyü'ne geçildi. Bektaş Köyü'nde önce Erenler Tepesi araştırıldı. Burada bir tane mezar (yatır) bulunmaktadır.

N 38°26.196'   E 030°20.476'   H: 1283 m   A: 6 m

Daha sonra Bektaş Köyü Örenler Mevkii incelendi. Burası köyün 1 km kuzey/kuzeybatısında yer alır. Hemen güney eteğinde suyu bol olan bir çeşme vardır. Burada Geç Roma kaya yerleşmeleri bulunmaktadır.

N 38°26.632' E 030°20.170' H: 1274 m A: 4 m

Bektaş Köyü'nde incelediğimiz son yerleşme Höyük Tepe (Karahöyük) ismi verilen yerdir (resim 1). Buradaki höyüğün hemen kuzeybatısında Karapınar çeşmesi vardır. Bu höyük, hemen batısındaki Karapınar Çayı'na uzanan bir sırt üzerindedir. Höyük de, bu sırtın kuzeybatı ucunda başlamaktadır. Yerleşme, Bektaş Köyü'nün 1.5 km güneybatısında, Karkın'ın 1.5 km batısında, Akin'in 800 m kuzeybatısında, Selçik'in 2 km güneydoğusunda yer alır. Karkın'dan gelen dere höyüğün kuzeyinden geçmektedir. Höyüğün üzeri genel olarak dikenlerle kaplı olduğu için araştırma güçlüğüle sürdürüldü. Özellikle höyüğün batısındaki tarım yapılan alanda Neolitik çanak-çömlek parçaları toplanmıştır. İTÇ malzemesi ise M. Ö. II. Bin ve Roma dönemlerine ait olanlarla beraber daha geniş bir alana yayılmıştır (resim 2). Höyüğün batı eteklerinde taş duvar (? sur) kalıntıları vardır. Burada Neolitik Çağa ait çok az sayıda boyalı ve çok sayıda monokrom çanak çömlek ele geçmiştir. Ayrıca obsidyen ve taş aletler vardır. Burada İTÇ buluntuları ağırlıktadır. Bektaş Höyük Tepe'de kahverengi, kırmızı ve gri mal gruplarına ait zengin bir İTÇ buluntu grubu vardır. Bu parçalar Afyonkarahisar'ın doğusunda rastladığımız çağdaş örneklerinden farklıdır ve olasılıkla Denizli ya da Göller Bölgesi kültürü ile ilişkiyi yansıtmaktadır. Burada ağız altından omurgalı çanaklar, dışa çekik ağızlı çömlekler, ilmik ve sepet kulplar, üçayak parçaları, makara biçimli tutamaklar gibi örnekler görülmektedir.

N 38°24.921' E 030°18.824' H: 1188 m A: 4 m

Güneybatı/kuzeydoğu: 290 kuzey-güney: 240 m

Höyüğün, taban seviyesinden yüksekliği 19 m.

Bundan sora Şuhut yolu üzerindeki çalışmalarımıza devam ettik. Bu kesimde önce Karkın Köyü çevresinde çalışıldı. Bir dağ köyü olan Karkın'ın hemen içerisinde yer alan Bağlar Mevkii araştırıldı. Burada kiremit parçalarına rastlanmaktadır.

N 38°24.945'   E 030°20.993'   H: 1284 m   A: 5 m

Karkın'dan sonra Akin Köyü araştırıldı. Burada birbirine yakın Üyük ve Üçin yerleşmeleri bulunmaktadır. Üyük ve Üçin yerleşmelerinin arasında Üçin Deresi ismi verilen ve şu an kuru olan bir dere ile yine her iki yerleşmenin arasında eskiden Üçin Çeşmesi'nin bulunduğu söylendi. Eskiden burada üç kurnalı bir çeşme olduğu söylendi. Akin'de ilk araştırdığımız yer **Üyük** yerleşmesidir. Burası Gökçealan Köyü'nün 1 km kuzeydoğusunda, Üçin yerleşmesinin 60 m güneydoğusunda, Akin Köyü'nün 1.5 km güneybatısında yer alır. Bu yerleşmede yoğun bir kaçak kazı tahribatının olduğu anlaşılmaktadır. Bize, yapılan kaçak kazılardan dolayı höyüğün yüksekliğinin 5-6 m kadar düştüğü bilgisi verilmiştir. Burada İTÇ'nin gri, krem, kahverengi mallarına ait çanak çömlek parçalarıyla Roma dönemi malzemeleri vardır.

Kuzeydoğu-güneybatı: 190   doğu-batı: 130 m   h: 6 m

N 38°23.438'   E 030°16.856'   H: 1147 m   A: 4 m

Üyük yerleşmesinin karşısında **Üçin** yerleşmesi bulunmaktadır. Burası kayalık bir alanda kurulmuş, kuzey, batı ve güneyi doğal bir kaya kitlesi ile çevrilmiş olan bir yamaç yerleşmesidir. Üçin, Akin Köyü'nün 1.5 km güneybatısında, Gökçealan Köyü'nün 1 km kuzeydoğusunda, Üyük yerleşmesinin 60 m kuzeybatısındadır. Üçin yerleşmesini çevreleyen kayalıkların altında eskiden mağaralar olduğu bilgisi verildi. Ancak bu mağaralar günümüzde toprak yığınıyla kapanmıştır. Bu durum, yerleşmedeki

Neolitik malzemeden dolayı bu mağaraların da söz edilen dönemde iskân edilmiş olabileceğine işaret sayılabilir. Malzemeler üzerindeki ilk değerlendirmeler Üçin'de Geç Neolitik Çağa ait buluntular olduğuna işaret etmektedir (çizim 1/1-4).⁵

Kuzey-güney: 80   doğu-batı: 70 m

N 38°23.567'   E 030°16.802'   H: 1160 m   A: 4 m

Bektaş'taki Höyük Tepe (Karahöyük), Akin Üyük ve Üçin yerleşmeleri aynı güzergâhta yer alır. Bunların üçü de aynı yerleşim özelliklerini gösterir. Üç yerleşme de bir çayın kenarındaki bir sırt üzerinde yer alır. Hepsi ovaya hâkim konumdadır. Hem Bektaş ve hem de Akin yerleşmelerin çok yakınlarında su kaynakları vardır. Bu üç yerleşme de ovoidan Kumalar Dağına doğru ilk yükseltiler üzerinde yer alır. Bektaş ve Akin yerleşmelerinden Kusura'ya da bağlantı vardır.

Şuhut yolu üzerindeki bu çalışmalardan sonra, Sandıklı kesiminde araştırılmayan Kızık Kasabası ve Karacaören kesimine geçildi. Kızık Kasabası'nda önce **Ören Mevkii** araştırıldı. Burası Kızık Kasabası'nın 2 km kuzeybatısında, Sandıklı-Afyon tren yolunun 200 m kuzeybatısında, Ekinhisar'ın 2 km güneydoğusunda yer alır. Yerleşmenin 300 m kuzeybatısında bir çeşme vardır. Üzerinde tarım yapılmamaktadır. Bu yerleşmede M. Ö. II. bin yıl ve az sayıda Demir Çağı (?) ve Roma dönemi çanak-çömleğine rastlanmaktadır.

Kuzeydoğu-güneybatı: 60   kuzeybatı-güneydoğu: 120   h: 5 m

N 38°31.073'   E 030°15.579'   H: 1075 m   A: 5 m

Daha sonra Ören mevkiinin 200 m batısında ikinci bir alan araştırıldı. Burada Geç Roma dönemine ait büyük yapı ve mezar kiremitleri bulunmaktadır.

5   Abay 2008, 1 vd., Abb. 2; Derin 2006, 1 vd.; Caymaz 2006, 2 vd., çiz. 1: 2-6, 2: 1, res. 3.

N 38°31.137'   E 030°15.308'   H: 1072 m   A: 5 m

Ören Mevkiinden sonra Polatlı kesimine geçildi. Polatlı'dan göç edenlerin Ankara'nın Polatlı ilçesini kurduğu bilgisi verildi. Burada doğal kayalık bir alan vardır. Polatlı yerleşmesi olarak adlandırılan bu alan dağlık kesime doğru yaslanmaktadır. Hemen batısından Sandıklı-Afyonkarahisar tren yolu geçmektedir. Bu alan içerisine çok sayıda oda açılmıştır. Bunların birçoğu toprak ve taşlarla kapanmıştır. Bazılarında büyük bir ana girişin yanında, üst kısımdan daha dar bir çıkış (dehliz?) olduğu gözlenmektedir. Yapı özellikleri burasının Erken Hristiyanlık dönemi ile ilgili olabileceğini göstermektedir.

N 38°32.151'   E 030°15.955'   H: 1132 m   A: 7 m

Sandıklı Merkez'de Hisar Mahallesi'nde yer alan **Hisar Kalesi** incelendi. Üzeri daha çok yeşil alan olarak kullanılmaktadır. Bu yerleşmede İTÇ ve Roma/Ortaçağ dönemine ait malzemeler bulunmaktadır. Bu alanın üzerinde farklı mimari kalıntılar da bulunmaktadır. Bu yerleşmenin dört bir kenarında çökmeler oluşmuştur. Bundan dolayı yerleşmenin eteklerinde 7-8 m'lik kesitler ortaya çıkmıştır. Bu durum yerleşme üzerindeki geç dönemlere ait mimari kalıntıları da tehlikeye sokmaktadır. Sandıklı Belediyesi bu alanla ilgili bir proje yapmış ve bu proje, Koruma Kurulu tarafından da onaylanmıştır.

N 38°28.171'   E 030°16.326'   H: 1134 m   A: 6 m   h: 28 m

Sandıklı İlçesindeki araştırmalarımızı tamamladıktan sonra, daha önce planladığımız gibi Hocalar İlçesinde çalışmalara başladık. Dağlık olan bu alanda sadece Hocalar çevresinde dar bir alanda engebeli bir vadi bulunmaktadır. Sandıklı üzerinden bağlantı sağlanan Hocalar'dan batıda Banaz-Uşak kesimine doğru bir yol vardır. Hocalar'dan Sandıklı, Sinanpaşa ve Çivril'e dağ yolları aracılığıyla da bağlantı vardır.

Hocalar'daki ilk çalışmalarımız ilçenin kuzeybatısında Davulga ve İhsaniye köylerinde başlatıldı. Burası hem dağ ve hem ormanlık alanın iç içe geçtiği bir bölgedir. Bu köylerden sadece Hocalar kesimine bağlantı vardır. Davulga, Hocalar'ın bu kesimdeki son köyüdür. Önce Davulga Köyü incelendi. Davulga'dan sonra İhsaniye Köyü'nde araştırma yapıldı. İhsaniye'de Köyünü Mezar Yanı ismi verilen Geç Roma mevkii incelendi.

N 38°36.639' E 029°55.774' H: 1206 m A: 6 m

Daha sonra çalışmalarımız, Hocaların kuzeyinde sürdürüldü. Burası Sinanpaşa ve Banaz kesimine sınırdır. Burada önce Yeşilhisar Kasabası'nda çalışıldı. Yeşilhisar Kasabası'nda **Üyük** yerleşmesi araştırıldı (resim 5). Burası Yeşilhisar'ın hemen güneybatısında, Hocalar-Banaz yolunun hemen güneyindedir. Hemen güneydoğusundan bir çay geçmektedir. Burada yoğun İTÇ malzemeleri vardır. Bunlar arasında kahverengi, gri, krem ve beyaz astarlılar vardır. Ağız altından omurgalı çanaklar, oluk bezemeli çömlekler, ilmik-sepet kulplar, at nalı biçimli tutamaklar, çok sayıda üçayak parçası dikkat çekicidir (resim 6-7).⁶

Kuzey-güney: 180 doğu-batı: 150 h: 7 m

N 38°38.913' E 029°55.485' H: 1153 m A: 5 m

Daha sonra Yeşilhisar'da Köylü Tarlası isimli alanda çalışıldı. Burası, Yeşilhisar'ın 1 km kuzeyinde yer alır. Bu yerleşme dağlık ve ormanlık alan içerisinde yer alır. Buradan Yeşilhisar kesimi hariç başka bir kesime geçiş yoktur. Bu yerleşmenin kuzeybatısında üç oluklu bir çeşme ve bir dere bulunmaktadır. Bunlar dağlardan gelip kasabadan geçmekte ve Üyük yerleşmesinin yanından devam etmektedir. Burada üst kotlarda mimari parçalara rastlanmaktadır. Burası olasılıkla bir Roma yerleşmesidir.

6 Lloyd-Mellaart 1962, 116 vd., 139 vdd.; Duru 1996, Lev. 120: 11-19; 125.

N 38°41.733' E 029°56.607' H: 1255 m A: 6 m

Bu yerleşmenin alt kotlarında mezar kiremitlerine rastlanmaktadır. Burası da bir mezarlık alanıdır.

N 38°41.714' E 029°56.512' H: 1228 m A: 5 m

Yeşilhisar Kasabası'ndaki araştırmalardan sonra Çalca Köyü'nde araştırmalar yaptık. Burası Köyün 500 m batısında **Asarın Tepe** yerleşmesi bulunur (resim 3). Höyüğün 150 m batısında bir çeşme vardır. Yerleşme Çalca Köyü'ne doğru uzanan bir sırt üzerinde kurulmuştur. Çalca'dan Banaz kesimine ana bağlantı sağlanmaktadır. Ayrıca Uluköy üzerinden dağlık kesimi aşarak Sinanpaşa'ya uzanan bir yol vardır. Höyük kuzeydoğusundaki vadi tabanından 30 m, batısındaki sırttan 6 m yüksekliktedir. Bu yerleşme üzerinde Geç Neolitik, Erken Kalkolitik, İTÇ ve Roma dönemi malzemeleri bulunmaktadır. GNÇ/EKÇ malzemeleri daha çok höyüğün köye bakan doğu yamaçlarında tespit edilmiştir. Yerleşmenin ENÇ buluntuları Göller Bölgesi, Çivril Ovası ve İzmir çevresi, GKÇ boyalı çanak-çömleği ise Göller Bölgesi, Aslanapa ve Çivril Ovası mallarına benzemektedir (resim 4; çizim 1/5-6; 2).⁷ İTÇ malzemeleri kahverengi, kiremit, kırmızı, gri ve krem astarlı mallardır. Bunlar arasında çömlekler, ağız altından omurgalı çanaklar, ilmik-sepet kulplar, at-nalı biçimli tutamaklar, çok sayıda uçayak parçası yaygındır.⁸

Kuzey-güney: 120 doğu-batı: 180 m

N 38°40.130' E 029°57.808' H: 1331 m A: 4 m

7 Mellaart 1970, 358 vd.; Duru 1994, Levha 60 vd.; Çilingiroğlu vd 2004, Fig. 21-29; Abay 2003, 75 vdd.; Abay 2008, 1 vd., Abb. 1-4; Derin 2006, 1 vd., çiz. 4; Caymaz 2006, 2 vd., çiz. 1: 2-6, 2: 1, res. 3; Koçak-Bilgin 2010, 9 vd.; Efe 2001, 54, dipnot 36.

8 Lloyd-Mellaart 1962, 116 vd., 139 vdd.; Duru 1996, Lev. 120: 11-19; 125.

Çalca'dan sonra, Hocalar'ın Sinanpaşa kesimine uzanan köylerinden Yağcı ve Uluköy'de çalışıldı. Bunlar Sinanpaşa kesimindeki Yörükmezarı, Tazlar ve Elvanpaşa ile bağlantılı olan orman köyleridir.

Önce bu köylerden Yağcı incelendi. Yağcı'da dağlık kesimdeki Kirazlı Mevkii araştırıldı. Burası yoğun bir orman örtüsü ile kaplıdır. Burada kesme taşlar ve kiremit parçaları bulunmaktadır. Kirazlı, Geç Roma dönemine tarihlenmektedir.

N 38°41.727'   E 030°02.318'   H: 1457 m   A: 6 m

Kirazlı'dan sonra Yağcı'daki dağlık kesimde biraz daha yüksekte yer alan Uyuzoluğu Mevkii incelendi. Burası da dağlık alanda ve yoğun bir orman örtüsü ile kaplıdır. Uyuzoluğu'ndan Sinanpaşa Tazlar ve Elvanpaşa'ya orman yolu vardır. Tazlar'la olan mesafe 7-8 km kadardır. Uyuzoluğu, bu kesimde araştırdığımız en yüksek yer durumundadır.

N 38°42.406'   E 030°03.046'   H: 1613 m   A: 7 m

Yağcı kesiminden Uluköy'e geçildi. Bu köy, Sinanpaşa'nın kuzeydeki son köyüdür. Uluköy'den vadiyi takip ederek dağların arasından geçen Sinanpaşa-Elvanpaşa'ya bir dağ yolu vardır. Bu yol günümüzde kullanılmaktadır ve olasılıkla Neolitik Çağdan itibaren Çalca kesiminden Sinanpaşa kesimine (Eyice) bağlantı bu yol aracılığıyla sağlanmış olmalıdır. Çünkü her iki kesim arasındaki en uygun yol bağlantısı olarak bu görülmektedir. Bize göre GNÇ/EKÇ'da Çalca üzerinden Uluköy'e uzanan yol buradan kuzeye doğru uzanan dar vadinin arasından Elvanpaşa-Asar kesimine ve buradan da Sincanlı Ovası'na ulaşmaktadır. Çalca'dan batıya olan bağlantı Yeşilhisar Üyük üzerinden Banaz kesimine uzanmaktadır. Bu durum, Eyice Höyük, Sivaslı Serçikler ve Çalca'nın GNÇ/EKÇ kültür benzerliği açıklamaktadır.

Uluköy'de Örenin Yaka yerleşmesinde çalışıldı. Burası köyün 500 m kuzeyinde, Toklu Tepesi ile Kale Sivrisi'nin güneydoğusunda, Kavşak Tepesi'nin güneybatısındaki yamaçlar üzerindeki kayalık bir alanda kurulmuştur. Güneydoğusunda bir çeşme vardır. Burada Geç Roma dönemi malzemeleri ele geçmiştir.

N 38°42.510'   E 030°00.640'   H: 1374 m   A: 6 m

Daha sonra Kozluca Köyü'ne geçildi. Burada önce Çepni Höyük (?) ismi verilen bir yerleşme incelendi. Burası Çepni, Kozluca ve Hocalar'ın arasında kalan bir yerdir. Çepni Höyük (?) Çepni'nin 2 km batı-güneybatısında, Kozluca'nın 2 km güneyinde yer alır. Burası 8 m yükseklikteki doğal bir kayalık üzerinde yer alan Geç Roma dönemi yerleşmesidir.

N 38°35.107'   E 029°59.845'   H: 1079 m   A: 5 m

Kozluca Köyü'nde **Üyük** yerleşmesinde çalışıldı. Bu yerleşme Kozluca'nın güneybatı girişindedir. Yerleşmenin hemen batı eteklerinde bir çay akmaktadır. 250 m güneybatıda Ellezoluğu isimli bir çeşme vardır. Yine güneybatıda Hocalar Korusu denen ağaçlık bir alan, kuzeyde Yediler Mevkii'nde ve Çepni-Kozluca yol ayrımında bulunmaktadır. Yerleşmede İTÇ, OTÇ, STÇ (?), DÇ ve Roma dönemi malzemeleri bulunmaktadır.

Kuzeydoğu-güneybatı: 105 kuzeybatı-güneydoğu: 130 h: 12 m

N 38°36.211'   E 029°58.935'   H: 1092 m   A: 4 m

Kozluca'dan sonra Hocalar'ın hemen kuzeydoğusunda Akçadere Köyü'nde çalışmalar sürdürüldü. Burada Ören Mevkii incelendi. Burası Hocalar-Banaz kara yolunun kuzeydoğusunda yer alan ve dağlık kesime

doğru basamak şeklinde uzanan bir yerdedir. Bu alan özellikle prehistorik yerleşmeler için çok uygun şartlar göstermektedir. Burada birbirine çok yakın iki alanı inceledik.

Önce **Üyük Tepe**'de çalışıldı. Burası Hocalar-Banaz ana yolunun yaklaşık 700 m kuzeydoğusunda, Akçadere'nin 1.5 km güneydoğusunda, Ören Çeşmesi'nin 80 m batısında yer almaktadır. Üyük Tepe'nin bulunduğu alan doğal bir kaya kitlesidir. Bu kitlenin özellikle eteklerinde az sayıda çakmaktaşı alete rastlanmıştır. Kayalığın üzerinde çok az bir toprak kitlesi bulunmaktadır. Bu alanın özellikle prehistorik yerleşmeler için uygun olması ve burada bulunan taş aletler erken bir yerleşmeye işaret etmektedir. Bu alanda yaptığımız ayrıntılı çalışmalar erken bir tarihi veren herhangi bir çanak-çömlek buluntuyu ortaya çıkarmamıştır.

Doğu-batı: 95 kuzey-güney: 105 h: 5 m

N 38°37.568' E 029°57.116' H: 1171 m A: 6 m

Akçadere mevkiinde çalıştığımız diğer alan **Ören Çeşme** isimli yerdir. Burası ismini güneybatısındaki çeşmeden almaktadır. Ören Çeşme Hocalar-Banaz yolun yaklaşık 800 m kuzeydoğusunda, Akçadere'nin 1.5 km güneydoğusunda, Üyük Tepe'nin 80 m doğusunda yer alır. Burası geniş bir yamaca yayılan ve daha çok Roma döneminde iskân gören bir yerdir. Ancak burada yaptığımız çalışmalar sırasında, erken dönemlere ait olabileceği düşünülen çanak-çömlek parçaları ele geçmiştir. Bu kesimde daha geniş bir alanın ayrıntılı olarak çalışılması gerekmektedir. Çünkü arazi burada erken bir iskâna çok uygundur.

N 38°37.741' E 029°57.177' H: 1163 m A: 6 m

Akçadere'den sonra çalışmalarımızı Çepni Köyü'nde sürdürdük. Çepni, Hocalar'ın bu kesimde doğuya uzanan son köyüdür. Çepni Köyü'nde Asarlık ismi verilen iki tepe incelendi. Bunların tümülüs olduğu anlaşılmaktadır. Burası Çepni'nin 500 m güneybatısında yer alır. Bu tepelerin hemen doğusunda çeşme yer alır.

Büyük Tümülüs:

N 38°35.617'   E 030°01.485'   H: 1165 m   A: 6 m

Çepni Köyü'nde incelediğimiz ikinci alan **Üyük** ismi verilen yerdir. Burası Çepni'nin 200 m güneybatısında, Çepni-Kozluca yolunun 50 m güneydoğusunda, Asarlık tümülüslerinin 150 m kuzeydoğusunda yer alır. Burada İTÇ'ın yanı sıra Roma-Geç Roma dönemi buluntularına rastlanmaktadır.

Kuzeybatı-güneydoğu: 270   kuzeydoğu-güneybatı: 160   h: 7

N 38°35.902'   E 030°01.538'   H: 1142 m   A: 6 m

Çepni Köyü'nde çalıştığımız son alan mezarlıktır. Burası doğal bir yükselti üzerinde kurulmuştur. Burada çağdaş mezarların yanında Türkmen (?) mezar taşları ve çok yaşlı oldukları belirgin olan ardıc ağaçları bulunmaktadır.

N 38°35.942'   E 030°01.749'   H: 1152 m   A: 6 m

Hocalar'ın doğusundan sonra, bu defa ilçenin güneyinde Devlethan Köyü kesiminde çalışmalarımızı sürdürdük. Devlethan Köyü'nde **Ören** Mevkiinde çalıştık. Ören, Hocalar-Yavaşlar yolunun 3 km batısında, Hocalar'ın 3 km

kadar güneybatısında yer alır. Burası köyün 400 m kuzeybatısında, Kale Mevkii'nin 600 güneydoğusundadır. Yerleşmenin 200 m güneydoğusunda bir çeşme yer alır. Burada güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan kayalık bir sırt vardır. Bu sırtın en güneydoğu ucunda erken iskân (GNÇ, EKÇ, İTÇ) gözlenmektedir. Bu kesimde yaklaşık 6 m'lik bir kültür tabakası ile höyükleşme oluşmuştur. Roma döneminde kayalık sırtın hemen her yeri iskân edilmiştir. Roma yerleşmesi, erken yerleşmenin üzerinde de devam etmiştir. Bu Roma iskânı erken dönem iskânının üzerini tamamen örtmüştür. Burası 80x80 m çapında ve 6 m yüksekliğinde bir alandır.

N 38°33.783'   E 029°56.899'   H: 1128 m   A: 6 m

Bölgede çalıştığımız Menteş, Asarın Tepe ve Devlethan Ören Mevkileri yerleşim özellikleri bakımından birbirlerine benzemektedir. Her üçü de doğal bir sırtın üzerinde yer alır ve buralarda çok yüksek olmayan bir kültür dolgusu vardır. Ayrıca her birinin yakınlarında su kaynakları vardır.

Hocalar kesimindeki çalışmalarımızdan sonra, daha önceden araştırmayı planladığımız ve Bolvadin ilçesi sınırlarında yer alan iki farklı yerde çalışmalar yürüttük.

Bunlardan ilki **Dura Yeri** Mezarlığıdır. Burası Hamidiye-Bolvadin yolunun hemen güneyinde, Çöp toplama merkezinin 500 m doğusunda, Üçhöyüğün 3.8 km batısında, Bolvadin'in 5.7 km güneybatısında yer alır. Yol genişleme çalışmaları sırasında tahrip edilen Dura Yeri geniş bir alana yayılmıştır. Klasik iskânın yanında burada OTÇ'a ait bir mezarlık alanı vardır. Kaçak kazı izleri burada küp mezar geleneğinin olduğunu göstermektedir. Buradaki mezar küpleri Yanarlar ve Dede Mezarı örneklerine benzemektedir. Buradaki OTÇ mezarlığının yerleşim yeri tam olarak anlaşılamamaktadır. Muhtemelen bu alandaki klasik yerleşme tarafından örtülmüş olabilir.

N 38°41.402' E 030°58.409' H: 987 m A: 5 m

Bolvadin'de incelediğimiz ikinci mezarlık alanı **Çaldıratmaz** Mevkiidir. Burası Bolvadin sınırları içerisinde, Bolvadin'in 500 m kuzeybatı çıkışında, Dipevler sınırına yakın ve bu köyün 500 m batısında, Dipevler-Bolvadin yolunun 100 m kuzeyindeki doğal bir sırt üzerindedir. Eteklerinde Klasik dönem yerleşimi vardır. Buradaki kaçak kazılar, OTÇ mezarlarını ortaya çıkarmıştır. Burada da, Yanarlar ve Dede Mezarı'ndan tanıdığımız küp örneklerine rastlanır.

N 38°43.280' E 031°04.682' H: 992 m A: 5 m

DEĞERLENDİRME

2010 yılı çalışmalarımızın sonucunda önceden yaptığımız planlamaları bütünüyle uygulamak imkânına sahip olduk. Bu çalışma döneminde Sandıklı ilçesinin bütünü ve Hocalar ilçesinin güneyindeki küçük bir kesimi hariç büyük oranda inceledik.

Daha önceki yıllarda Afyonkarahisar çevresinde çok az sayıda örnek ile temsil edilen Neolitik ve Kalkolitik Çağ yerleşmelerine (Sinanpaşa Eyice, Çobanlar Pani ve Baldanlar, Bolvadin Gövem Mevkii gibi) bu araştırma döneminde yenileri eklendi.⁹ Sandıklı İlçesinde özellikle Bektaş kesimindeki Höyük Tepe (Karahöyük), Akin Üçin, Hocalar'da Çalca Asarın Tepe ve Devlethan Ören Mevkilerinde ele geçen malzemeler sözünü ettiğimiz dönemlerle ilgili kaliteli örnekler sunmaktadır. Bu alanda ele geçen malzeme üzerinde yaptığımız ilk değerlendirmeler, özellikle Sandıklı kesimi Neolitik malzemesinin Göller Bölgesi örneklerini andırmakta olduğunu, Hocalar buluntularının ise Göller Bölgesi'yle beraber Uşak-Sivaslı Serçikler ve Kütahya Aslanapa örnekleriyle yakın olduğu izlenimi vermektedir. Bunun

9 Koçak 2004 a, 43; Koçak 2006, 84; Koçak-Bilgin 2010, 9 vd.

yanında son yıllarda Denizli-Çivril Ovası'nda başlayan yüzey araştırmaları bu bölge kültürleri ile Afyonkarahisar GNC/EKÇ buluntuları arasında benzerlikler olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca İzmir çevresinde yeni tespit edilen buluntular da karşılaştırma açısından önemlidir.¹⁰ Ancak konuyla ilgili değerlendirmeler, malzeme üzerinde yapacağımız ayrıntılı çalışmalardan sonra ortaya çıkacaktır.

Afyonkarahisar'ın güneybatısındaki bu çalışmalarımız sırasında İTÇ çanak-çömleğinde özellikle renk ve bezeme bakımından Bolvadin-İscehisar arasındaki bölgeyle belirgin bazı farklar olduğu gözlenmektedir. Oluk bezemeli çömleklerdeki artış ve açık renkli örneklerin azalması bu duruma işaret etmektedir.

Malzemedeki bu değişme, bölgenin topoğrafik özellikleri ile ilgilidir. Sandıklı Ovası batıda Uşak-Denizli çevresi ile sınırdır ve güneyde Dinar üzerinden Göller Bölgesi'ne bağlanmaktadır. Bu yakınlık, çevre bölgelerdeki çanak-çömlek geleneğindeki benzerliği de açıklamaktadır.

Bu çalışma döneminde, Bolvadin ilçesinde yer alan ve daha önce çalışmayı planladığımız Dura Yeri ve Çaldıratmaz kesimlerini inceledik. Bu alanlar özellikle bölgenin Tunç Çağı kültürlerini tanımak açısından önemli yerlerdir. Daha önceki yıllarda bu alanlardan Dura Yeri'nin Bolvadin'deki Üçhöyük yerleşmesi ile ilişkili olabileceği üzerinde durmuştuk. Ancak yaptığımız son çalışmalar sırasında Dura Yeri'nin Bolvadin Üçhöyüğün 3.8 km batısında olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Dura Yeri'nin OTÇ'da Üçhöyüğün mezarlığı olamayacağına işaret etmektedir.

Önümüzdeki çalışma döneminde gerekli izinlerin alınması halinde çalışmalarımızı, Hocalar kesiminin güneyinde araştıramadığımız küçük bir alan ile Kızılören, Şuhut ve Dinar kesiminde sürdürmeyi planlamaktayız. Ayrıca Sandıklı ve Hocalar çevresinde de Bektaş Höyük Tepe (Karahöyük), Akin Üçin, Çalca Asarın Tepe ve Devlethan Ören Mevkilerinde ayrıntılı bir çalışma yapmayı planlamaktayız.

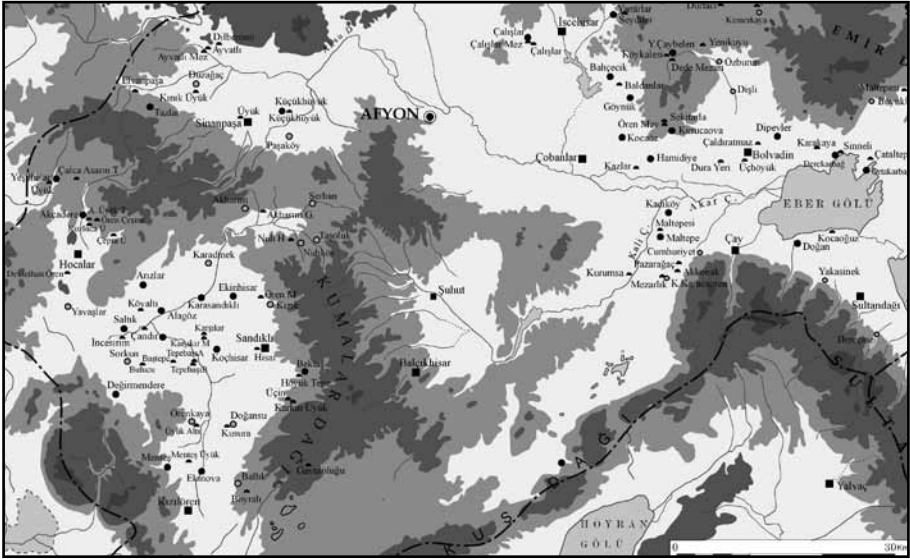
---

10 Abay 2008, 1 vd., Abb. 1-4; Derin 2006, 1 vd.; Caymaz 2006, 2 vd.

KAYNAKÇA

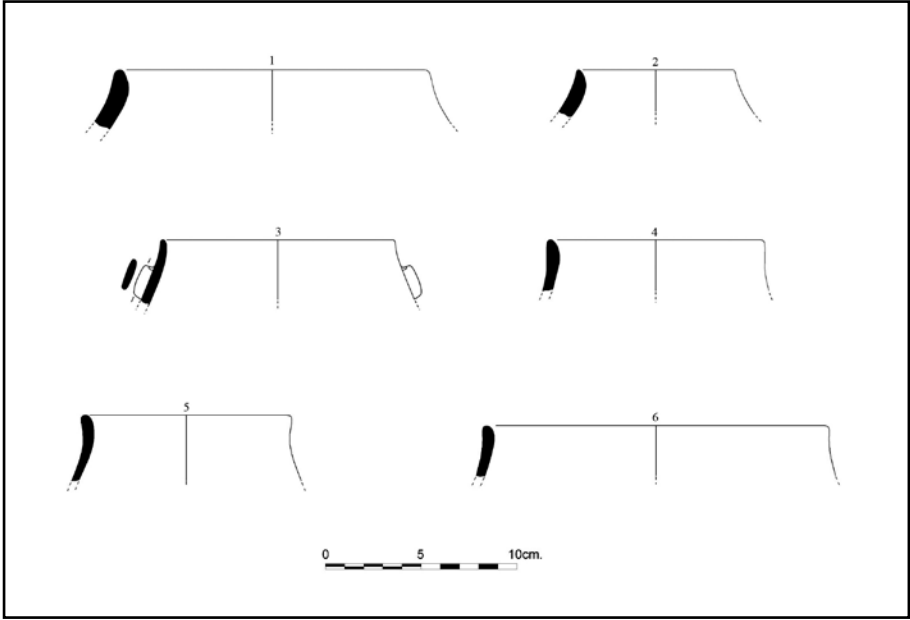
- ABAY, E. (2003), "Neolithic Settlement at Ulucak Höyük and Its Cultural Relations with Neighbour Regions in Western Anatolia", in. C. Lichter (Edç), *How did Farming Reach Europe ?* BYZAS 2, 75-84.
- ABAY, EŞREF (2008), "Die Neolithischen Fundorte in der Çivrilebene im Oberen Mäandergebiet: Erste Ergebnisse Einer Geländebegehung", *Fundstellen Gesammelte Schriften zur Archäologie und Geschichte Altvorderasiens ad Honorem Hartmut Kühn*, Herausgegeben von Dominik Bonatz, Rainer M. Czichon und F. Janoscha Kreppner, Wiesbaden, 1-8.
- CAYMAZ, TAYFUN (2006), "Aliğa-Helvacıköy Bölgesinde Bir Neolitik Yerleşim: Arap Tepe- A Neolithic Settlement Aliğa-Helvacıköy Area: Arap Tepe", *Arkeoloji Dergisi*, VII/2, 1-11.
- ÇİLİNGİROĞLU, A.-Z. DERİN- E. ABAY- H. SAĞLAMTİMUR- İ. KAYAN (2004), *Ulucak Höyük Excavation Conducted Between 1995 and 2002*, Paris.
- DERİN, ZAFER 2006, "İzmir' den İki Yeni Prehistorik Yerleşim Yeri: Yassitepe Höyüğü, Çakallar Tepesi Höyüğü- Two New Prehistoric Settlements in the İzmir District: Yassitepe Mound, Çakallar Tepesi Mound", *Arkeoloji Dergisi*, VII/1, 1-14.
- DURU, R. (1994), *Kuruçay Höyük I, 1978-1988 Kazılarının Sonuçları Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri*, Results of the Excavations 1978-1988 the Neolithic and Early Chalcolithic Periods, Ankara.
- DURU, R. (1996), *Kuruçay Höyük II, 1978-1998 Kazılarının Sonuçları, Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri*, Ankara.
- EFE, T. (2001), "The Settlement, Its Architecture and Pottery", *The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı, A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia*, ed. T. Efe, İstanbul, 1-125.
- KOÇAK (2004 a), *Erken Dönemlerde Afyonkarahisar Yerleşmeleri*, Konya.
- KOÇAK, Ö. (2004 b), "Afyon-Bolvadin Yüzey Araştırmaları 2002 (Neolitik Çağdan İlk Tunç Çağına Kadar)", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXI-1, 173-184.
- KOÇAK, Ö. (2005), "Bolvadin- Çay ve Sultandağı Yüzey Araştırmaları 2003", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXII-1, 19-28.

- KOÇAK, Ö. (2006), “Afyon İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları 2004”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIII-1, 83-94.
- KOÇAK, Ö. (2009), “Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2007 Yılı Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVI/2, 51-72.
- KOÇAK, Ö. (2010), “Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVII-2, 287-312.
- KOÇAK, Ö. (2011), “Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2009 Yılı Yüzey Araştırmaları”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVIII/2, 181-200.
- KOÇAK, Ö.- M. BİLGİN (2005), “Taşlı Höyük: An Important Early Bronze Age Settlement and Necropolis in Bolvadin-Dişli Village”, *Anatolia Antiqua*, XIII, 85-109.
- KOÇAK, Ö.- M. BİLGİN (2010), “Afyonkarahisar’da İki Önemli Son Neolitik / İlk Kalkolitik Yerleşme Yeri: Eyice ve Pani Höyük”, *TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi-Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology*, 13, 9-38.
- KOÇAK, Ö.- A. IŞIK (2007), “2005 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIV/1, 357-380.
- KOÇAK, Ö.- A. IŞIK (2008), “2006 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXV-2, 85-102.
- LLOYD, S.- J. MELLAART (1962), *Beycesultan I, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London.
- MELLAART, J. (1970), *Excavations at Hacilar I-II*, Edinburgh.

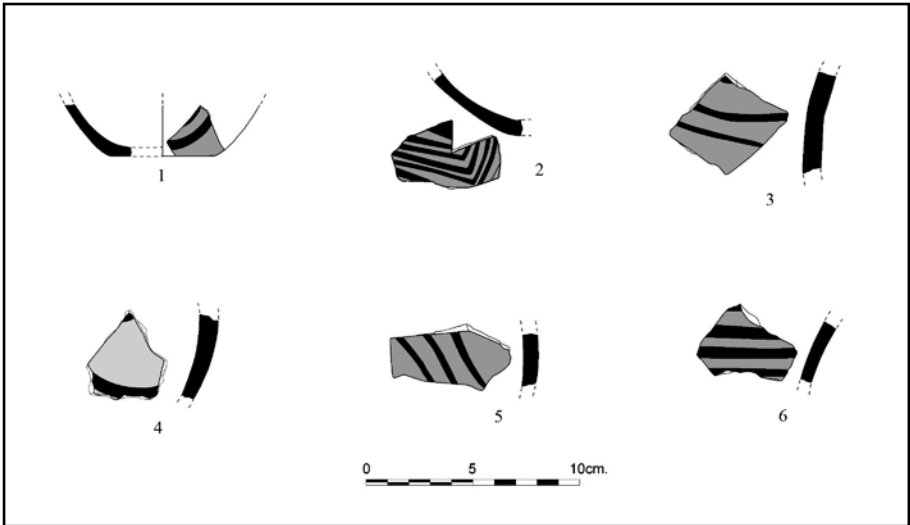

Harita: Afyonkarahisar ili ve ilçelerinde araştırılan yerleşmeler

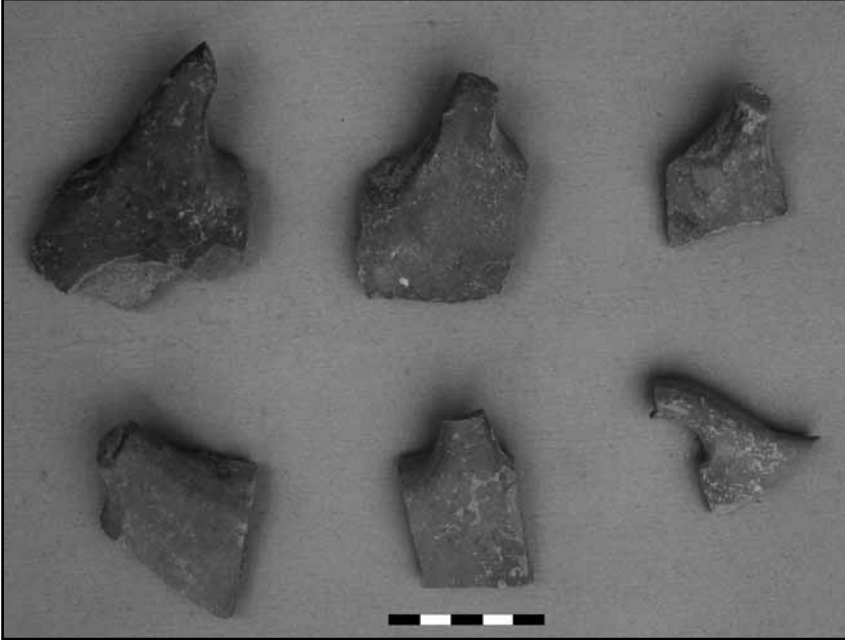
Çizim 1: Üçin (1-4) ve Asarın Tepe (5-6) buluntuları [1/1: 309.18.10.12; 1/2: 309.18.10.47; 1/3: 309.18.10.46; 1/4: 309.18.10.45; 1/5: 310.02.10.119; 1/6: 310.02.10.157 (Asarın Tepe)]

Çizim 2: Asarın Tepe buluntuları [2/1: 310.02.10.160; 2/2: 310.02.10.262-287; 2/3: 310.02.10.152; 2/4: 321; 2/5: 14; 2/6: 320]

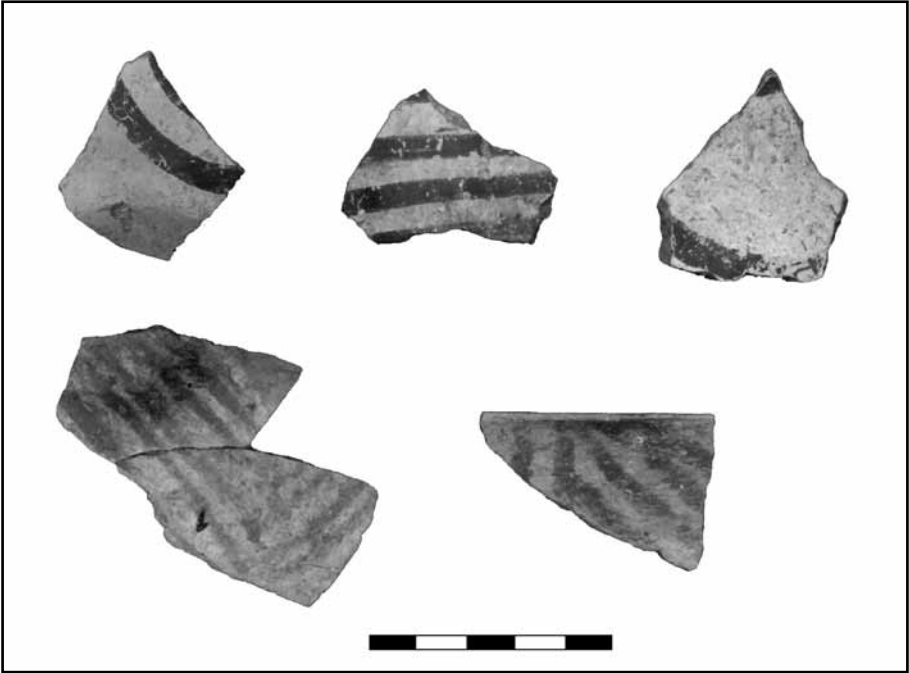
Resim 1: Bektas Üyük Tepe yerleşmesi

Resim 2: Bektas Üyük Tepe çanak-çömleği

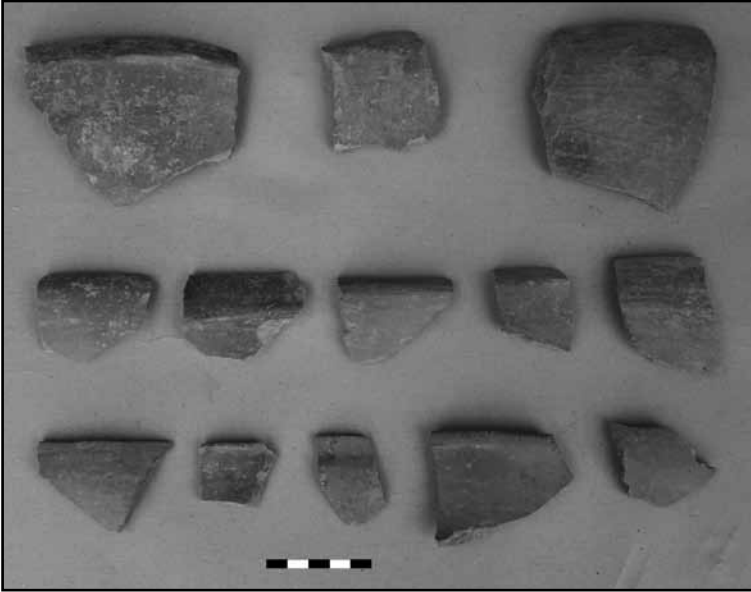
Resim 3: Asarın Tepe yerleşmesi

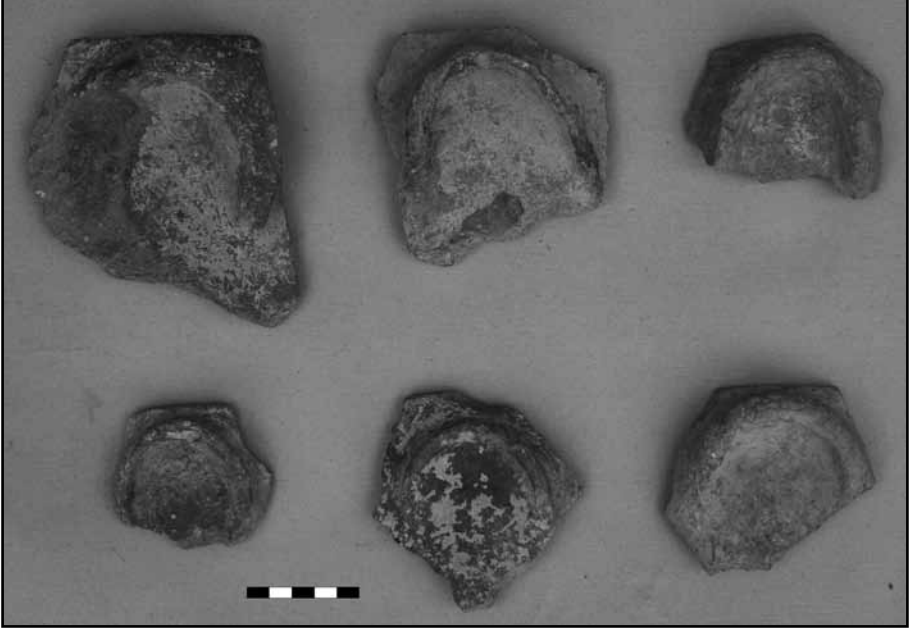
Resim 4: Asarın Tepe çanak-çömleği

Resim 5: Yeşilhisar Üyük yerleşmesi

Resim 6: Yeşilhisar Üyük çanak-çömleği

Resim 7: Yeşilhisar Üyük çanak-çömleği

KOLOPHON ANTİK KENTİ 2010 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Christine ÖZGAN*

H. Murat ÖZGEN

Kenan EREN

Ayça POLAT

Özel ÇINAR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 168074 sayılı ve 05.08. 2010 tarihli izni ile, 21.08.2010 tarihinde İzmir İli, Menderes İlçesi, Değirmendere Köyü, Kolophon antik kentinde yüzey araştırmalarına başlanmış ve çalışmalar 08.09.2010 tarihinde sona ermiştir.

KENTİN TOPOGRAFYASI VE SINIRLARI

Kolophon Antik Kenti; İzmir İli, Menderes İlçesi dahilinde Değirmendere ve Çamönü köyleri arasında yer almaktadır. Diğer İon kentlerinin aksine deniz kıyısına 15 km uzaklıkta bulunmaktadır. Kolophon bu konumuyla

* Araştırmaya ekip üyesi olarak aşağıda sıralanan bilim adamları ve öğrenciler katılmıştır: T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü: Prof. Dr. Christine Özgan (Araştırma Başkanı), Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat Özgen, Yard. Doç. Dr. Kenan Eren, Dr. Ayça Polat, Araş. Gör. Özel Teraman Çınar (M.A.); Şehir ve Bölge Planlama Bölümü: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Rifat Akbulut; Enformatik Bölümü: Yrd. Doç. Dr. Seher Başlık, Yekta Karakulak (Yüksek Lisans öğrencisi). Ayrıca yabancı uyruklu üyeler olarak Avusturya Viyana Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden: Prof. Dr. Verena Gassner, Doç. Dr. Ulrike Muss, Doç. Dr. Anton Bammer, Benedikt Gramer, Martin Alexander Gretscher; İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Prehistorya uzmanı Dr. Ralf Becks katılmıştır. Bakanlık temsilcisi olarak, büyük emek sarf ederek bizi her konuda destekleyen Manisa Müzesi'nden Uzman Arkeolog Ümut Doğan görevlendirilmiştir.

Sağladıkları maddi destek ve yardımlarından dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, DÖSİMM, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı, T.C. İzmir Orman Bölge Müdürlüğü, Avukat T. Karakaş, İşadamları M. Demir (İstanbul) ve N. Sandalcı (NeSa-Menderes), Harita Mühendisi F. Baloglu (Menderes) ve gerekli alt yapı konusunda destek sağlayan Değirmendere Köyü Muhtarlığı'na ve halkına içtenlikle teşekkür ederiz.

oldukça elverişli bir noktada yer almaktadır. Antik Smyrna (İzmir) kentini güneye, Notion ve Ephesos'a bağlayan en kısa güzergah Kolophon üzerinden geçmektedir. Antik kent verimli ovaya egemen, su kaynakları açısından zengin tepelik arazi üzerinde yer almaktadır. Bu alan kuzeyde Değirmendere Çayı ve güneyde Çamönü Çayı ile sınırlandırılmıştır. Antik kentin ortasından ise Kabaklı Dere Çayı ve Kuru Çay akmaktadır.

ARAŞTIRMA TARİHİ

Kolophon tarihteki önemi ile karşılaştırıldığında az araştırılmış bir kenttir. İlk kez 1885 yılında Alman Arkeolog Carl Schuchhardt kentin yerinin tespit edip topografyası hakkında bilgi vermiş ve kroki şeklinde bir plan çıkarmıştır¹. 1922 yılında Hetty Goldman ile Carl Blegen başkanlığında Amerikalı bir heyet agora, metroon ve çevresindeki konut alanında kazılar yapmıştır². 2000 yılında İzmir Müzesi Başkanlığı'nda Halil Ağa Tepesi'nde bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir³. Bu çalışmada ele geçen, özellikle Demir Çağı'na ait buluntular halen yayınlanmamış olup İzmir Müzesi'nde korunmaktadır. 2010'da başlatılan Kolophon yüzey araştırması uzun bir aradan sonra kentte yapılan ve uzun soluklu planlanan ilk bilimsel çalışmadır⁴.

TOPOGRAFİK İNCELEMELER

Antik kentin topografyasını ve sınırlarını öğrenmek amacıyla ilk günlerde tepeler ve ovalar yoğun bir şekilde gezilerek incelenmiştir. Surların içinde sıkı orman ve çalı ile kaplanmış beş farklı tepe bulunmaktadır (Resim:1). Totalstation vasıtasıyla surların bir kısmının ölçümüne başlanmış olup bitki örtüsünün izin vermediği durumlarda GPS cihazından yararlanılmıştır.

1 Schuchhardt, C., "Kolophon, Notion und Klaros", *AM* 11, 1886, s. 398-434.

2 Bu kazılar hakkında ayrıntılı bir rapor 22 yıl sonra yayınlanmıştır. Holland, L.B., "Colophon", *Hesperia* 13, 1944, s. 91-172.

3 Şahin, N., "Notion, Klaros, Kolophon Üçgeninde Myken Sorunu", *Patronus – Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı*, 2008, s. 329-335.

4 Bruns-Özgan, C. v.d., "Kolophon: Neue Untersuchungen zur Topographie der Stadt", *Anatolia Antiqua* XIX, 2011, s. 199-239.

Kent topografyasını oluşturan tepeler ve bu konuda yapılan çalışmalar şu şekildedir:

1. Kent alanın güney batısında, en büyük yükselti olan ve Sivridağ olarak bilinen dağın bir uzantısının sırtında birçok yapı kalıntıları ile bir mağara ve yayınlarda Akropolis Tepesi olarak geçen uzun ve dar bir kale bulunmaktadır. Kuzeybatısı ve güneydoğusundaki dik yamaçlarda yoğun bir yapılaşma söz konusudur. Yüzeyde rahatlıkla izlenebilen bu yapılar ne yazık ki kaçak kazılar nedeniyle tehdit altındadır. Kuzeydoğuda, yamaçtan dil şeklinde çıkıntı yapan teras (Sarı Dede) büyük bir ihtimalle kentin agorası idi (Çizim:1). Burada 1922 Amerikan kazılarında 2 stoa ve onlara bitişik konut alanları gün ışığına çıkarılmıştır⁵. Agora'nın güneydoğusunda bulunan terasta ana tanrıça kutsal alanı "Metreon" tespit edilmiştir⁶. Tepenin doğu yamaçlarında ise iyi koruna gelen ve tekniği ile M.Ö. 4. yy.'a işaret eden destek duvarları dikkati çeker.

2. Kabaklıdere'nin derin vadisi, Akropolis tepesini, güneydoğuda Sivridağ'ın diğer bir uzantısı olan Güney Tepe'den ayırmaktadır. Tepenin orta kesimlerinde savunma sisteminin kalıntıları bulunmaktadır. Bu surlar kuzeybatıda Akropolis tepesinin surları ile birleşip doğuda ovaya doğru uzanmaktadır. Surların çoğu zaman ana kayaya entegre edildiği görülür. Güneybatısında surların dışında, dağın sırtına kadar uzanan bir mezarlık başlamaktadır.

3. Halil Ağa Tepesi kentin kuzeybatısında yer almaktadır. Tepe çok büyük olmayıp, yaklaşık 300 m. uzunlukta ve en fazla 100 m. enindedir. Surlarla çevrili tepedeki buluntular, tarihinin Arkaik Dönem'e dek uzandığını göstermektedir. İzmir Arkeoloji Müzesi'nin 2000 yılında bu tepede gerçekleştirdiği kazılar sırasında M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllara ait buluntular (Geç Geometrik keramikler) gün ışığına çıkarılmıştır⁷. Kuzey yamacında tepeyi Kalabacıtepe ile birleştiren surların başka bölümleri tespit edilmiştir. Sözde

5 Holland, *a.g.e.*, s. 103-111.

6 Bruns-Özgan, *a.g.e.*, s. 219-222.

7 Özkan, T., Erkanal, H., *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi/Tahtalı Dam Area Salvage Project*, 1999, s. 108-138

“kiklopik” duvar tekniği, bu bölümlerin diğer alanlardaki surlardan daha erken bir döneme ait olduğunun ipuçlarını vermektedir. Bu surlar, kenti daha önce araştıran Alman ve Amerikan bilim adamları tarafından fark edilmemiştir. Bütün bu veriler Halil Ağa Tepesi’nin kentin Arkaik Dönem akropolisi ya da en azından o dönemin savunma sistemin bir parçası olduğunu göstermektedir (Çizim:2).

4. Eski Menderes karayolu, Halil Ağa Tepesi ile kuzeydeki daha yüksek ve büyük olan Kalabacıktepe’yi birbirinden ayırmaktadır. Bu tepenin en yüksek kesiminde, güney ve batıda dik kayalarla korunan, kuzey ve doğuda ise surlarla çevrilmiş bir düzlük bulunmaktadır. Planları çıkartılan duvarlar yüzeyden anlaşıldığı kadarıyla Arkaik Dönem’e tarihlenebilir. Kuzeyde orman ile kaplı olan yamaçta mezarlara rastlanılmıştır. Orman alanının içinde daire şeklinde taş duvarlar ve dromosa benzer çukurlar tümülüs mezarların kullanıldığını gösterir⁸.

Kalabacıktepe’nin güneydoğusundaki yamaçta rastlanan surlar ise Kabaklıdere ile Kurudere arasında kalan ovaya uzanmaktadır (Çizim:3). Buradaki duvar tekniği Akropolis tepesindeki ile aynı özellikleri gösterdiği için (isodomik duvar tekniği ve profilli köşeler) M.Ö. 4. yy.a tarihlemek mümkündür.

5. Kalabacı Tepe’den gelen sur duvarı ovada 600 m. devam ettikten sonra, Ambarkaya Tepesi’nin dik yamacından yukarıya doğru çıkarılarak en yüksek noktadan geçirilmiştir. Burada köşe yapıp tekrar aşağıya doğru Ambarkaya’yı Sivridağ’dan ayıran batıdaki ovaya iner. Bu bölgedeki duvarlar genel olarak çok iyi korunmuş olup, tekniği ile M.Ö. 4. yy.’ı işaret eder. Surlar oradan tekrar güneybatıya devam edip “Güney tepe”deki kısım ile birleşmektedir.

Topografik çalışmalar kapsamında 2010 yılında T.C. Orman Bölge Müdürlüğü’nün yardımıyla antik kent ile çevresinin hava fotoğrafları çekilebilmiştir. Ayrıca MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama ve Enformatik Bölümü’nden bir araştırma ekibi mevcut 1:5000 ölçekli kent planını dijital

8 Kolophon’da daha önce de Tümülüs mezarlara rastlanmıştır. Bkz.: R.A. Bridges, “The Mycenaean Tomb at Kolophon”, *Hesperia* 43, 1974, s. 264-266.

ortama aktarmak amacıyla arazideki topografik durumu incelemişlerdir. Farklı yerlerden alınan GPS noktaları ve Totalstation cihazı ile yapılan ölçümler doğrudan yeni dijital plana işlenmiştir (Çizim:4).

KENTİN KISA TARİHÇESİ

Kentin 2 km. kuzeyinde bulunan Kocabaş Tepe’de Kalkolitik ve Tunç Çağı’na ait kalıntılar, bölgede Prehistorik Dönem yerleşimlerin varlığına işaret eder. 2010 yılında ayrıca prehistorik döneme tarihlenen çakmaktaşı alete rastlanmıştır (Resim:2).

1922 yılında ele geçen mezar buluntuları, kentin Geç Tunç Çağı’nda yaşam alanı olarak kullanıldığını göstermektedir⁹. Amerikan kazılarında bulunan Geometrik Çağ’a ait tümülüs mezarlar ve 2000 yılında yapılan İzmir Müzesi’nin kazısında karşılaşılan Geometrik Dönem keramiği Ion yerleşiminin ilk izlerine işaret eder. Kolophon antik kaynaklarda 12 büyük Ion kentinden biri olarak anılır. M.Ö. 7. yy.’da, Ephesos ve Smyrna kentleri gibi Lydia krallarının hâkimiyetine girdiği bilinir¹⁰. Kolophon vatandaşı olan ünlü doğa felsefecisi Ksenophanes, hemşerilerinin lüks elbiseleri ve parfüm sıkma adetleri ile Lydialılar’ı taklit etmelerini eleştirmiştir¹¹. At yetiştirme çiftlikleri ile meşhur olan Kolophon, hala çeşitli sanayilerde kullanılan “kolophonium” reçinesi ihracat ediyordu¹².

M.Ö. 546 yılında diğer Batı Anadolu kentleri gibi Kolophon da Pers hakimiyetine girer. Pers egemenliğinde kentin zengin bir ticaret hayatına sahip olduğu ve Kolophon’un sikke bastırmaya başladığı bilinmektedir¹³. Bu dönemde geniş bir konut alanı akropolisin kuzey, doğu ve güney yamaçlarında yayılmıştır. M.Ö. 4. yy.da idare merkezi olan agora terası büyütülmüş ve Ana Tanrıça kutsal alanı “Metroon” bugün görülen şeklini almıştır. 1922 kazısında bulunan ve M.Ö. 311-306 yıllarına tarihlenen bir

9 A.y.

10 Herodotos I, 15

11 Xen. Frg. 3D.

12 Plinius, *nat.hist.* XIV 123.

13 J.G. Milne, *Kolophon and its Coinage. A Study*, New York 1941.

yazıta göre kentin zengin yurttaşları ve yabancı ticaret ortakları “eski” ile “yeni” şehri bir duvar ile birleştirmişlerdir¹⁴. Bu durum M.Ö. 4. yy. sonlarında kent alanının genişletildiğine işaret etmektedir.

M.Ö. 302 yılında Lysimakhos’un Kolophon’u ele geçirip, nüfusunun bir kısmını bu yıllarda yeniden kurulan Ephesos’a göçe zorladığı antik kaynaklarda geçer¹⁵. Ancak bu durum Kolophon’un tamamen boşaltılmış ve terk edilmiş olması anlamına gelmemektedir. Kentin varlığının Hellenistik Dönem’de sürdüğünü, kazılar sırasında bulunan yazıtlar ve özellikle sikkeler göstermektedir¹⁶. Gün ışığına çıkartılan çok sayıda II. Antiokhos (M.Ö. 261-241) sikkelerinden, Kolophon’un Kurupedion Savaşı’ndan sonra Seleukos Krallığı’nın bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Kolophon, Traianus (M.S. 98-117) zamanında kısa bir süre için, daha sonrasında da Caracalla’dan itibaren (M.S. 211 - 217) tekrar sikke bastırmıştır¹⁷. Bu da kentin varlığının muhtemelen geç antik döneme kadar devam ettiğini düşündürmektedir.

2010 YILI ÇALIŞMALARI:

STOALAR

Akropolis Tepesi’nin kabaca kuzey yamacında, kuzeye doğru dil şeklinde çıkıntı yapan ve üzerinde stoaların yer aldığı bir teras mevcuttur (Çizim:1). Batı ve kuzey kanadı olarak iki kısımdan oluşan ve birbirine dik konumdaki stoalar, muhtemelen agoraya aittir ve arazinin topografyası ile uyumlu olarak alana yerleştirilmiştir. 1922 kazıları, stoaların inşasından önce, alanda konutların var olduğunu da ortaya koymuştur¹⁸.

Teras üzerinde kuzeyde ve batıda yan yana sıralı mekânlar ile önlerinde sundurmalara sahip stoaların kuzeybatı köşedeki bağlantı kesimi kazılmamıştır. Terasın güney sınırında alanın bir kısmı dikkat çeken uzun ve basamaklı bir kayalıkla sonlanmakta olup, bu kısım eski yayınlarda “heykel

14 Meritt, B.D., “Inscriptions of Colophon”, *AJPh* 56, 1935, s. 359-372.

15 Diodorus 20,107.

16 Holland, *a.g.e.*, s. 93-94.

17 Daha fazla bilgi için : Milne, *a.g.e.*

18 Holland, *a.g.e.*, s. 103-117.

kaidesi, kaya sunağı veya hitabet yeri” olarak yorumlanmıştır¹⁹. Terasın doğu kısmı oldukça tahrip olmuştur, buna karşın birkaç noktada teras duvarı kalıntıları gözlemlenebilmiştir. Alanın kuzeyinde bir yol ile ayrılmış kompleks mekanlardan oluşan konut alanı göze çarpar. Terasın kuzeydoğusunda bir köşede günümüzde halk arasında “Sarı Dede” olarak bilinen, oval formlu çevreleme duvarına sahip bir yatır bulunmaktadır.

1922 kazılarının ardından oldukça belirgin bir şekilde gözlemlenen mimari kalıntılardan²⁰ günümüze arazide zorlukla ayırt edilerek izlenebilen mekan sınırları kalmıştır. Bu bağlamda yapılan öncelikli çalışma, aradan geçen uzun yıllar nedeniyle büyük tahribat yaşayan alanın yüzeyde görülebilen kalıntılarının tespiti ve belgelenmesine yönelik olmuştur. Öncelikle, arazi bitki örtüsünden arındırılmış ve aletli röleve çalışması için gerekli ön hazırlıklar tamamlanmıştır. Devamında kuzey ve batı stoa ile kuzeydeki konut alanının yüzeyde tespit edilebilen kalıntıları ölçülerek çizilmiş ve dijital ortama aktırılmıştır (Çizim :5,6). Neticede çıkartılan mevcut plan, Holland’ın yayınında yer verdiği planla karşılaştırılmış ve her iki planın büyük ölçüde örtüştüğü gözlemlenmiştir. Ancak Holland’ın ilgili planında terasın doğu - batı doğrultusunda yaklaşık 20m. dar olarak gösterildiği tespit edilmiştir. Yapılan incelemelerin ardından, kuzey stoanın farklı ebatlarda en az 5 ardaşık mekandan oluştuğu saptanmıştır. Batı stoanın ise, iki farklı evrede yapılandırıldığı ve ikinci evrenin duvar tekniği sayesinde (izodomik ve bosajlı) M.Ö. 4. yy’da inşa edildiği anlaşılmıştır.

Stoa alanındaki çalışmalara önümüzdeki sezonlarda devam edilmesi planlanmaktadır.

METROON

Akropolisin doğu yamacında, üzerinde stoanın konumladığı düzlüğün güneydoğusunda, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir yapı kompleksidir. Bu alan, ilk inceleme ve kazıları yapan Amerikalı heyetin bulduğu bir yazıta

19 Bruns-Özgan, *a.g.e.*, s. 219-222.

20 Holland, *a.g.e.*, s. 103-117.

dayandırılarak, “Meter Kutsal Alanı” yani Metroon olarak adlandırılmıştır²¹. 1922 kazıları sonrası Hetty Goldman kutsal alanla ilgili olarak, sadece bir sütun sırasını taşıması muhtemel uzun bir temelden ve bir platforma doğru yönlendirilmiş geniş basamaklardan bahsetmektedir. Bu basamaklar, mozaik zemini olan ve bitiminde yer alan nişin içerisinde bir de kaidenin gözlemlendiği terasa çıkar vaziyette bildirilmiştir²².

Goldman’ın kazı raporları ve çizimlerini elden geçirerek yayınlayan Holland, metroonun kuzeybatısında yer alan stoa ve agoranın da kutsal alanla bağlantılı olduğunu, batı stoda bulunan ve büyük *pithoi* depolamak amacıyla düzenlendiği anlaşılan odada, metroonun hazinesinin saklandığını iddia etmektedir. Ancak yeni yapılan ölçümler ışığında bu teorinin doğru kabul edilemeyeceği anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra Metroon, Kolophon’un kent tarihi açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Nitekim Holland, Agora üzerinde M.Ö. 4.yy sonrasına ait hiçbir iz bulunmamasına karşılık, bu duruma tek istisnayı Metroon’da bulunan bazı sikkelerin oluşturduğunun altını çizer²³. Holland’a göre, ele geçen ve Antiokhos II (M.Ö. 261-246) dönemine tarihlenen sikkeler, kutsal alanın bu dönemde işlevini devam ettirdiğini göstermektedir.

İlk olarak, 1922 kazıları neticesinde oluşturulan planlar ile mevcut durumun bir karşılaştırılması yapılmıştır ve gözlemlediğimiz bazı mekanların, söz konusu çizimlere dahil edilmediği anlaşılmıştır (Çizim:7, Resim:3). Bu nedenle, alandaki ilk çalışma, gözlemlenen bütün yapıların belgelenmesi amacıyla, aletli ölçümünün yapılarak rölevesinin çıkartılması ve planlarının tamamlanarak dijital ortama aktarılması olmuştur.

Yapı temelde, yaklaşık kuzey güney doğrultulu, toplamda 43 m. uzunluğunda, bir dizi bitişik mekan sırasından oluşmaktadır. Ortalama 2,50x2,50 metre boyutlarında, en az 14 adet dikdörtgen planlı mekan görünür vaziyettedir. Bunlardan kuzeyden ilk üçünün batı bitişğinde üçlü bir mekan sırası mevcuttur. Kompleks, doğu sınırı boyunca bir teras duvarı ile desteklenmektedir (Resim:4). Söz konusu duvar düzgün rektagonal

21 Goldman ,H., 1923, “Excavations of the Fogg Museum at Colophon”, *AJA* 27, 67-68

22 *A.e.*, s. 68.

23 Holland, *a.g.e.*, s. 109-110.

bloklardan örülmüş olup, bazı köşelerinde dikey hat boyunca gözlemlenen ve M.Ö. 4.yy.'dan daha geçe tarihlenemeyeceği düşünülen köşe profili mevcuttur. Yapıyı batıda sınırlandıran ve üst terasın da istinat duvarını oluşturan anıtsal duvar içerisinde, birkaç basamakla çıkılan, dikdörtgen şeklinde bir niş de mevcuttur (Resim:5); ancak yoğun bitki örtüsü ile kaplı olması sebebiyle ayrıntılı çizimi bu kampanya içerisinde gerçekleştirilememiştir. Söz konusu niş ile yukarıda bahsettiğimiz mekan sırası arasında, yaklaşık 7x7,80 metre boyutlarında, dikdörtgen planlı bir platform da gözlemlenmiştir (Resim:6). İleriki dönem çalışmalarında, gerekli olan detaylı yüzey temizliği sonrasında, bu alanın daha ayrıntılı incelemesi mümkün olacaktır.

BULUNTULAR

Çalışmalarımız esnasında tüm kent alanında, özellikle akropolisteki konut alanı ile Halil Ağa Tepesi'nde, yoğun kaçak kazıların gerçekleştirildiği ve bu faaliyetlere halen devam edildiği tespit edilmiştir. Kaçak kazı faaliyetleri sonucunda açılan çukurlarda çok sayıda seramik malzemenin açığa çıktığı gözlemlenmiştir (Resim:7). Açıkta bulunan bu malzemenin tarihlenmesi ve kap formlarının belirlenmesi açısından önemli olan örnekler incelenerek, değerlendirme kapsamına alınmıştır. Yoğunlukla M.Ö. geç 4.yy'e tarihlenebilecek seramikler üzerine çalışmalar devam etmektedir.

Diğer bir buluntu ise Değirmendere Köyü'nde bir bahçeden ele geçen yazıtlı bir mezar stelidir. Yazıtı oldukça kötü durumda korunagelmıştır. Buna rağmen, yazıtın içeriği çözülebilmıştır²⁴ ve Simos adlı bir adam ile oğullarına ait olduğu anlaşılan stel İzmir Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

---

24 Klaros kazı ekibi üyesi Prof. Dr. Pierre Debord'a nazik yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

SURLAR

2010 yılı sezonunda, Avusturya ekibi, ilerleyen yıllardaki çalışma alanlarının belirlenmesi amacına da hizmet eder şekilde, Schuchhardt tarafından kabaca krokilendirilmiş olan kent surlarının²⁵ arazide tespiti ve böylece kentin Klasik Dönem'deki yayılım alanının belirlenmesi çalışmalarını yürütmüştür. Yüzeyde yeniden tespit edilen surlar, GPS yardımıyla ölçülmüş ve harflendirme sistemiyle isimlendirilmiştir. Yapılan yüzey kontrolleri sırasında, Schuchhardt'ın keşfettiği ve günümüzde büyük kısmı ormanın içinde çalılarla örtülü şekilde koruna gelen Erken Hellenistik surlar yeniden bulunarak, oluşturulmakta olan kent planına dahil edilmiştir (Resim:8).²⁶

Kent arazisi içinde kalan sarp yüksek tepelerin savunma sistemine dahil edilme çabası surların izlediği rotanın belirlenmesinde rol oynamıştır. Genelde iki yüze sahip küçük parçalı *emplekton* duvarlar devamlılık gösteren düzgün kesilmiş bloklar halinde uygulanmıştır. Akropolis, Kalabacık Tepe ve Halil Ağa Tepesi surlarında, bazı noktalarda, surun tek yüzlü olarak yamaca yaslandığı da gözlenmiştir. İyi koruna gelen kısımlarda duvarların *pseudo isodomos* karakteri sergilediği ve atkı taşlarının seyrek kullanıldığı görülmüştür. Blokların formları değişiklik göstermekle birlikte, farklı evrelere işaret edebilecek örgülere rastlanmamıştır. Blok formlarındaki farklılıklar, arazi şartlarından ve duvar kısımlarının farklı işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısıyla surların tek evreli olduğu söylenebilir; yukarıda bahsi geçen Metroon'da bulunan yazıttan da anlaşılabacağı üzere M.Ö. 4. yy. sonlarına tarihlenmesi olasıdır.

** Prof. Dr. Verena Gassner, Doç. Dr. Ulrike Muss : Avusturya Viyana Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü

25 C. Schuchhardt, "Kolophon, Notion und Klaros", *AM* 11, 1886, Beilage B; Holland, *a.g.e.*, s. 92 - fig. 1

26 Bruns-Özgan, *a.g.e.*, s. 200 - Abb. 1

KENTİN YAYILIM ALANI VE NEKROPOLLER

Civar tarlalarda yapılan kontroller, kent alanının surla çevrili kısımla sınırlı kalmadığını ortaya koymuştur. Burada üzerinde durulması gereken nokta yerleşim alanın kronolojik gelişimidir. 2010 yılı itibariyle yapılan düzenli yüzey kontrolleri sayesinde Kolophon ve civarındaki buluntu dağılımı ve yoğunluğuyla ilgili ilk izlenimler edinilmiştir. Halil Ağa Tepesi'nin güney yamaçlarında gerçekleştirilen kısa süreli, ancak yoğun bir çalışma ile, keramiklere dayanarak ağırlıklı kullanım aralığının M.Ö. 6-5. yy.lar olduğu tespit edilmiştir. Çalışmalar sırasında dikkati çeken durum, Roma ve Geç Antik dönem buluntularına rastlanılmamasıdır. Arkaik kent daha geniş bir alana yayılmışken, Klasik ve Hellenistik kentin Akropolis civarında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Eski yayınlarda konumları net bilinmeyen 3 farklı nekropolün varlığına değinilmekle birlikte, olası yerleri çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Bunlardan biri kentin kuzeybatısında kalır. Olasılıkla Myken Dönemi'nden itibaren kullanıldığı düşünülmekte olup, en azından Geometrik Dönem'den M.Ö. 4. yy.'a kadar uzanan bir kullanımı sözkonusudur. Kurudere Vadisi'nde 1922'de açılan (Geç) Geometrik Dönem'e tarihlenen tümülüs mezarlar, incelenen kuzeydoğu nekropolünü teşkil etmelidir. Hakkında en az bilgi sahibi olduğumuz güney nekropolüdür. Ümit Kayhan Çiftliği'nin güneydoğusundaki tarlaların içerisinde pek çok küçük tepe dikkatimizi çekmiştir. Bunların tümülüs olabilecekleri düşünülmektedir.

Ralf BECKS***

PREHİSTORİK ARAŞTIRMALAR

Kolophon kent alanı ve territoriumunda prehistorik yerleşim izlerini araştırmak için, öncelikle alanın antik topografyasını tanımak amacıyla kent sınırları dahilinde çeşitli alanlarda yüzey kalıntıları incelendi. Tahtalı Barajı

*** Dr. Ralf Becks : İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Prehistorya uzmanı

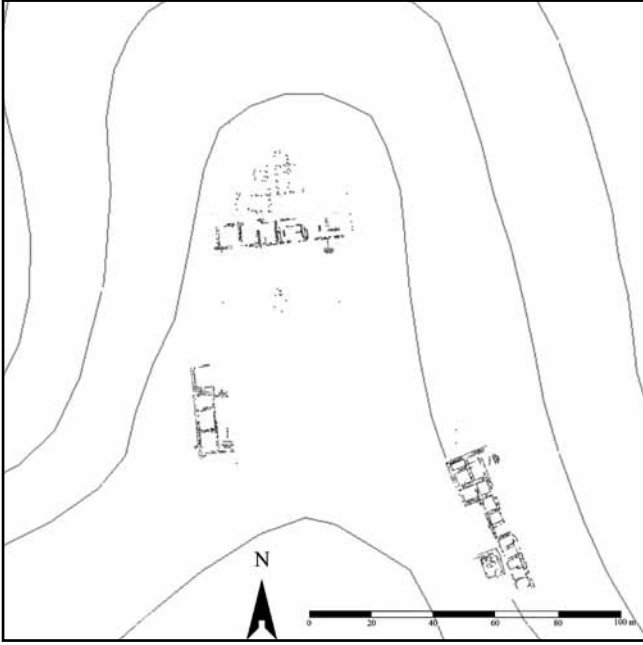
kurtarma kazıları sırasında, Kolophon sınırları içerisinde kalan Halil Ağa Tepesi üzerindeki kazılarda, Bronz Çağı'na tarihlenen mimari kalıntılar ve keramiğe rastlanıldığı bilinmekte olup²⁷, öncelikli olarak bu alanda yoğunlaşmıştır. Ancak detaylı kontrollere rağmen yüzeyde prehistorik dönemlere tarihlenebilecek malzemeye rastlanılmadı. Bu bağlamda ayrıca Kalabacık Tepe ve Akropolis Tepesi üzerinde yüzeyde söz konusu dönemlere ait olabilecek her hangi bir kalıntı da bulunamadı. Buna karşın surla çevrili alanın dışında halen sürülen tarlalarda bulunan Arkaik ve Hellenistik keramiklerin yanı sıra muhtemelen prehistorik döneme tarihlenen bir çakmak taşı alet ele geçmiştir (Resim:2). Prehistorik dönem buluntularının bu oldukça az niceliğinin, ilerleyen yıllarda değişebileceği umulmaktadır.

Bunların dışında Akropolis Tepesi'nin güneybatısındaki Nekropol alanı olarak bilinen yamaçlarda kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiş tümülüs mezarlar tespit edilmiştir. Tepenin güneybatı yamaçlarında açılan kaçak kazı çukurlarında görülebilen kiremitler, bir diğer mezar tipi olarak kiremit mezarların kullanımını gözler önüne sermektedir.

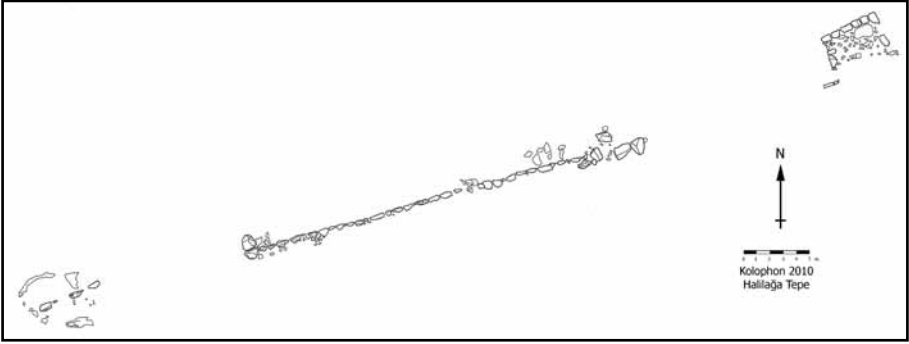
Kolophon'un kuzeydoğusunda, yüksekliği 229 metreye ulaşan Yaran Tepe üzerinde, dağılmış bir tümülüse ait çevreleme duvarına rastlanılmıştır. Ayrıca bakanlık temsilcimiz Arkeolog Umut Doğan'la birlikte, kent territoriumu içerisinde kalan tepeler ve olası yerleşim alanları ziyaret edilmiştir. Bunlardan Orta ve Son Tunç Çağı'na tarihlenen ve bir surla çevrili olan Kocabaş Tepe'deki yerleşimde yaptığımız incelemeler, buranın Kolophon'un prehistorik öncülü olabileceği fikrini doğurmuştur. Ayrıca Haylaz Tepe ve Saraç Tepe'de Hellenistik ve Roma kalıntılarının olduğu bu araştırmalar sırasında tespit edilmiştir.

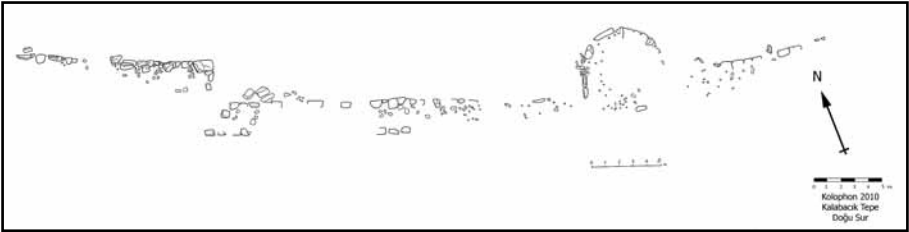
27 Şahin, *a.g.e.*

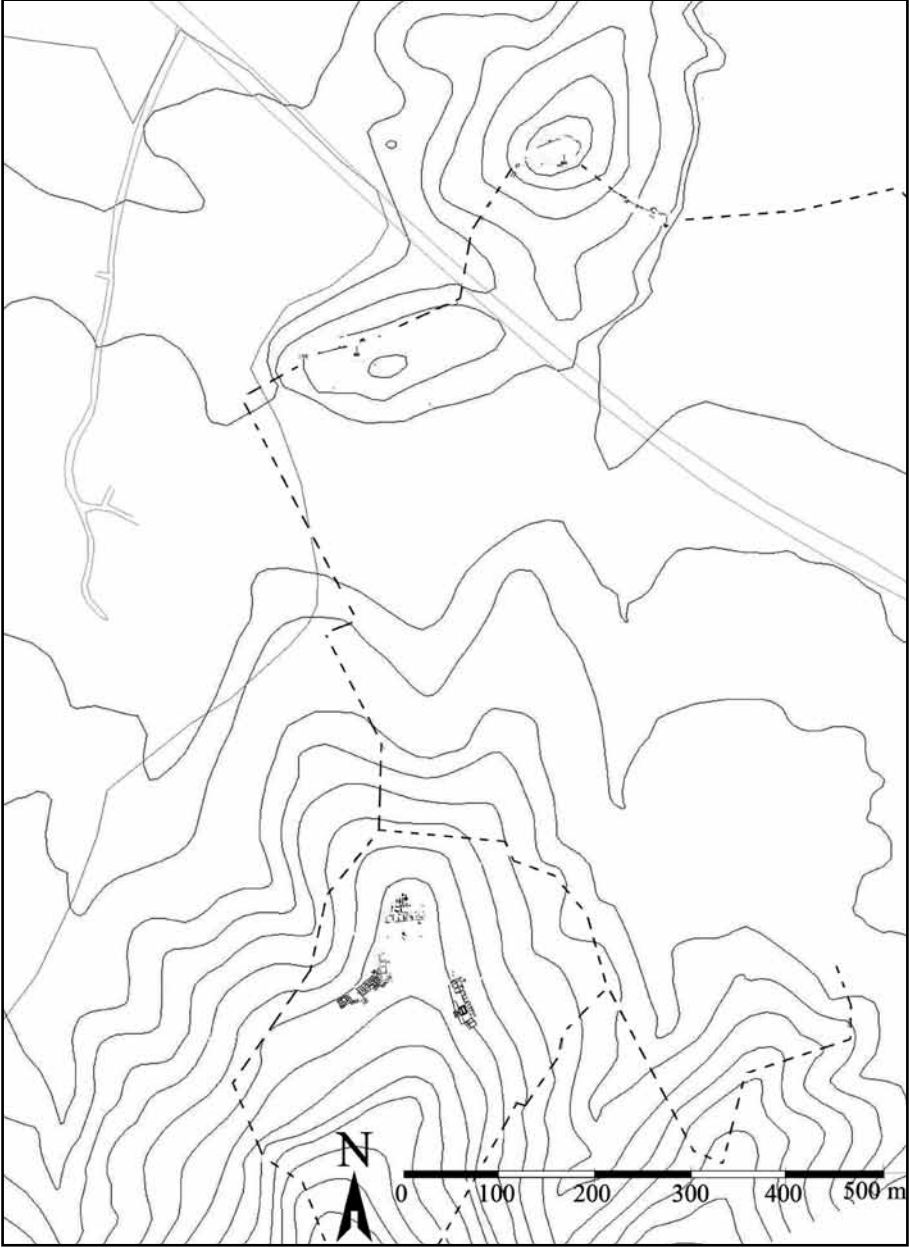
Çizim 1: Agora alanı

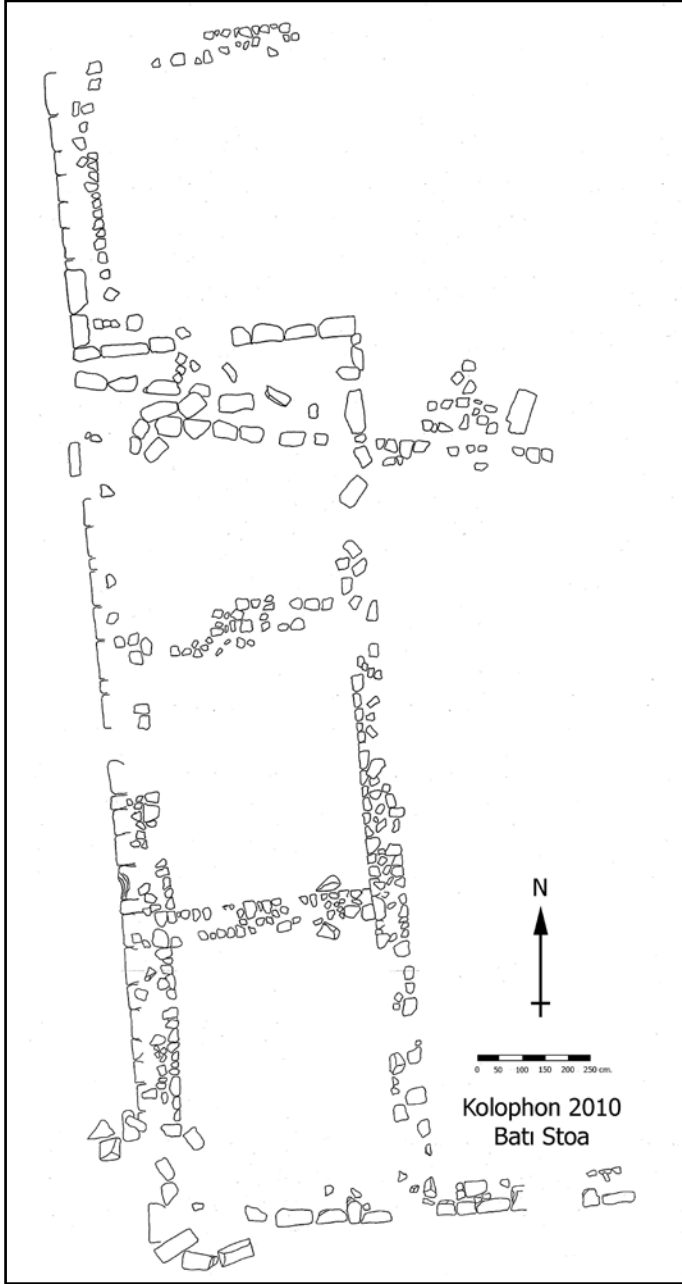
Çizim 2: Halil Ağa Tepesi, kuzey surları

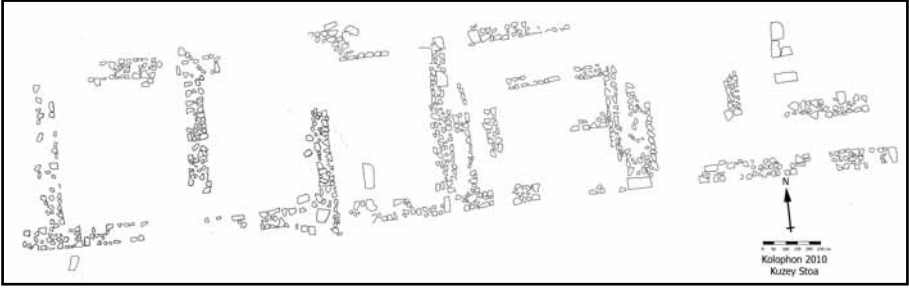
Çizim 3: Kalabacak Tepe doğu sur

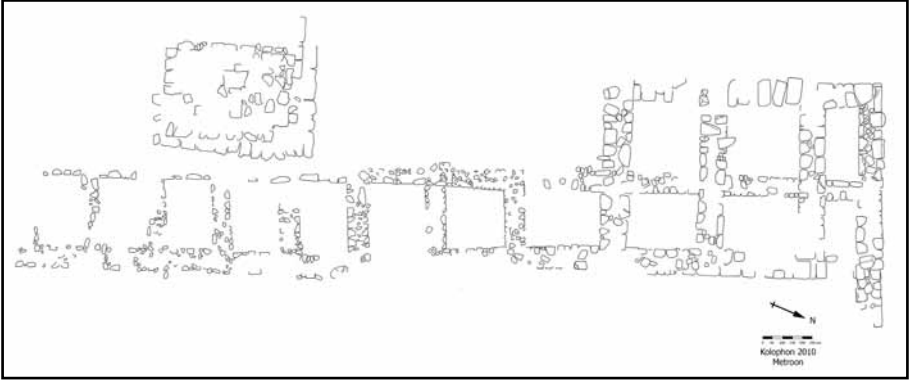
Çizim 4: Oluşturulmakta olan güncel topografik plan

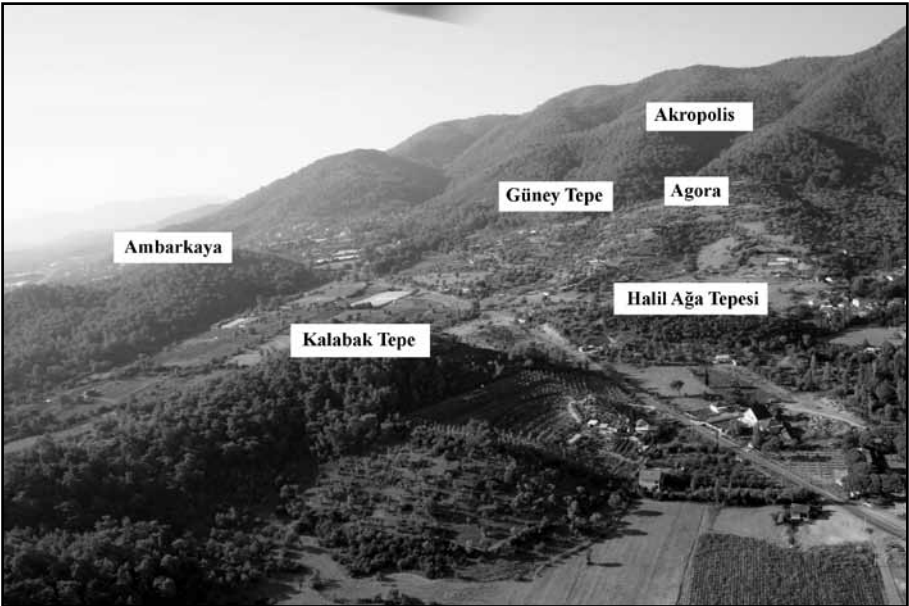
Çizim 5: Batı stoa

Çizim 6: Kuzey stoa

Çizim 7: Metroon, ardaşık mekanlar

Resim 1: Kolophon ve çevresi topografyası, hava fotoğrafı

Resim 2: Çakmak taşı alet, yüzey buluntusu

Resim 3: Kuzey mekanlar, Metroon

Resim 4: Teras duvarı, Metroon

Resim 5: Niş duvarı, detay, Metroon

Resim 6: Basamaklı platform, Metroon

Resim 7: Yüzey buluntuları

Resim 8: Güney Tepe, surlar

ARTVİN-İLİ VE İLÇELERİ ÇORUH VADİSİNDEKİ TARİHİ YOLLAR VE KÜLTÜR VARLIKLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2010

Osman AYTEKİN*

T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 06. 07. 2010 tarih ve 142979 sayılı "Artvin İli ve İlçelerinde Ortaçağ ve Sonrasına Ait Türk Dönemi Eserleri'ne" yönelik, Yüzey Araştırmasına ilişkin onay doğrultusunda ve söz konusu alanlarda; Bakanlık temsilcisi olarak Bilecik Müzesi Müdürlüğü uzmanı Abdurrahman AKTAŞ gözetiminde ve başkanlığımıdaki ekipçe, 26.09.2010 - 13.10.2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma; Kültür ve Turizm Bakanlığı - DÖSİM'in katkılarıyla yürütülmüştür¹.

Bu araştırma döneminde; Artvin Merkez ve Şavşat İlçelerine bağlı köylerinde çalışmalar yürütülmüş olup, 3 kale - kule, 2 camii, 4 ev, 1 konak, 1 tünel, 1 tümülüs, 1 şehitlik, 1 taş obje, 2 parçadan oluşan mezartaşı kalıntısı ile 2 kilim ve 1 halı incelenmiştir.

ARTVİN MERKEZ

Sarıbudak Köyü Camii

Artvin Merkez ilçesine bağlı Sarıbudak köyünün içinde yer alan yapı,

* Yrd. Doç. Dr. Osman AYTEKİN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van/TÜRKİYE

1 Araştırmamızın gerçekleştirilmesinde katkıları olan; Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkililerine, Artvin Valiliği'ne, Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Bakanlık Temsilcisi Abdurrahman Aktaş'a, Yüksek Lisans öğrencisi Yeliz Demiröz'e, Tahsin Korkut'a, Kadir Atıcı'ya, Mimar Esra Aytekin'e, jeolog M.Necati Aytekin'e, Mali Müşavir A.Sinan Öztürk'e, Şavşat'tan öğretmen Hamza Yılmaz'a, Ensar Çifçi'ye, Sarıbudak Köyü'nden muhtar Mustafa Öktem, Asım Yiğittop ve Tahsin Demirci'ye, Dalkırmaz Köyü'nden Kazım Gündüz'e, Kayadibi Köyü'nden Mucip Öztürk'e, Alabalık Köyü'nden Selim Karahan'a, Otluca Köyü'nden İsmail Çiçek ve Hüseyin Kaya'ya, Pınarlı Köyü'nden Celil Dursun'a ve soförümüz Muhibbi Altun'a teşekkürlerimi sunarım.

19.02.2010 tarih ve 2559 sayılı kararla tescillenmiş bulunmaktadır. Cami cümle kapısındaki kitabesine göre Hicri 1316 / M.1899 yılında Ahmed usta tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Dikdörtgen planlı, ahşap tavanlı ve kırma çatılı olan yapının kuzeyinde tek katlı son cemaat yeri ve minaresi bulunmaktadır. Doğu ve batı cephelerinde beşer, güney ve kuzeyde ise dörder pencereye sahiptir. Cepheleri moloz taşla inşa edilmiştir.

Halihazırda ibadete açık olan cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetinde olup esaslı onarıma ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Çatısında yer alan alaturka kiremitlerin özelliklerini yitirmesi neticesinde kar ve yağmur sularının harime aktığı görülmektedir. Zaman içindeki kısmi onarımlarla günümüze ulaşmış olan yapı orijinal durumunu muhafaza etmektedir (Resim:1).

Sarıbudak (Melo) Köyü Kalesi

Artvin Merkez ilçesine bağlı Sarıbudak köyünün Tabat Düzü'nün üst yanında, Kaledibi Mevkii'nde yer alan kale, köye su sağlayan su kanallarını takiple ve yaklaşık 20 dakikalık yaya yürüyüşü ile ulaşılabilir. Yapı, köyün güneyinde ve Melo deresinin üst yanında köye hakim yükselti üzerinde yer almaktadır. Üzerinde herhangi bir kitabesi olmayan ve literatürde rastlanmayan kale, yöredeki diğer kalelerle karşılaştırıldığında Ortaçağ dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır.

Kale, güney-kuzey doğrultusunda ana kaya üzerinde yayılım göstermektedir. Kalenin güney yönünde 2.00x2.00 m taban ölçüsünde ve yaklaşık 16.00 m yüksekliğinde silindirik planlı kulesi yer almaktadır. Kulenin iç kısma bakan ve zeminden daha yüksekte bulunan kapısı bulunmaktadır. Doğu sur duvarının önemli bir kısmı günümüze ulaşmış olup 10.50 m uzunluğunda, 10.00 m yüksekliğinde ve 60 cm kalınlığında moloz taş malzemeli ve kireç harcı örgülüdür (Resim:4). Ayrıca, batı bölümünde içi taşla dolgu 0.70x1.00 m ağız çapına sahip sarnıcı vardır. Bozulmuş olsa da

kale girişinin köye bakan yönünden sağlandığı ve oldukça tehlikeli konuma gelen girişi bulunmaktadır.

Meskun mahalden fazla uzak olmayan ve iyi sayılabilecek durumda kale, tek mekandan oluşan küçük ölçekli bir yapıdır (Resim:2).

Abuş Zade Evi

Artvin Merkez ilçesine bağlı Sarıbudak köyünün Anzaflar mahallesinde bulunan yapı, 11 No'lu kapı numarasına sahiptir. Yapı, aslen Beken soyadlı aileye ait olmakla birlikte önemli bir hissesi Mesut ÇAKAL adlı şahısa satılmış bulunmaktadır.

Kitabesi bulunmayan ve kapalı olduğu için içine giremediğimiz yapının 3 katlı ve kiremit örtülü şekliyle yörenin malzeme ve plan açısından önemli sivil mimarlık örneklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Hemen konutun yanı başında, yörede Aşhane dedikleri altta ocak ve fırın, üstte ambarı bulunan müstemilatı yer almaktadır. Yapı bakımsız olup kısmen kullanımdadır (Resim:3).

Ergül Evi: Artvin Merkez ilçesine bağlı Sarıbudak köyünün Mahalk mahalesinde ve dere yatağının üst yanında vadi içerisinde bulunmaktadır. Aydemir ERGÜL kullanımında Ali Osman ERGÜL kardeşlere aittir. Yaz aylarında kapalı olan yapının içine girilememiştir.

Kitabesi bulunmayan ancak yaklaşık 130 yıllık olduğunu düşündüğümüz yapı, dıştan 9.20x9.20 m ölçüsüyle köyün en görkemli yapısı olduğu anlaşılmaktadır. 3 katlı ve yöresel mimari özelliklerinin yanı sıra ön cephesindeki yuvarlak kemerlerle vurgulanmış çardak köşkü (cumbası) ile 1. kattın kapı tokmağı ilk etapta diğer köy konutlarından ayrılabilen özelliktedir (Resim:8). Kış aylarında kullanımdadır (Resim:4).

Ali Özdemir Evi

Artvin Merkez ilçesine bağlı Sarıbudak köyünün Mahalk mahallesinde ve dere yatağının üst yanında vadi içerisinde bulunmakta olup Ergül Evi ile komşudur.

Kitabesi bulunmayan ancak yaklaşık 120-130 yıllık olduğunu düşündüğümüz yapı, dıştan 9.70x9.70 m ölçüsünde olup 3 katlı, kiremit örtülü ve kırma çatıya sahiptir.

Zemin ve 1.katın dıştan girişleri bulunan, içten de ahşap merdivenlerle irtibatlandırılmış olan konutun her üç katının aynı şekilde planlandığı anlaşılmaktadır. Ortada ambar yanlarda ise birer oda olmak üzere ön kısımları çardağa açılmaktadır. Ayrıca, diğer yapılarda da uzaktan görebildiğimiz çatı altında yarım kat uygulamasının burada daha açık bir şekilde görme imkanı bulunmuştur. Bu yarım katların meyve kurutma alanları olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Odaların dış kısma gelen bölümlerinde gömme banyo, ortada ocak ve sağ yanında ise dolapların yerleştirildiği izlenmektedir. Zemin üstü katın çardağına ahşaptan köşk yerleştirilmiştir.

Taş, ahşap ve kerpicin uyumlu organizasyonu ile inşa edilen yapının meyilli arazi üzerinde görkemli bir yapıya dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Yaklaşık 20 yıldır terk edilen yapı kendi başına yaşam mücadelesi vermektedir (Resim:5).

Hacıoğulları Evi

Artvin Merkez ilçesine bağlı Sarıbudak köyünün Hocagil mahallesinin İmliyet mevkiinde olmak üzere köy merkezinden yaklaşık 4 km uzaklıkta yer almaktadır. Konutun önemi 1.Dünya Savaşı sırasında yörede görev yapmış olan ve Ruslara karşı savaşan Halit Paşa tarafından kullanılmış olduğunun bilinmesidir.

Kitabesi bulunmayan ancak yaklaşık 100-120 yıllık olduğunu düşündüğümüz yapı, dıştan 12.00x12.00 m ölçüsünde olup 2 katlı, kiremit örtülü ve kırma çatıya sahiptir.

Zemin ve üst katın yanlardan girişleri bulunduğu gibi birbiriyle de içten ahşap merdivenle irtibatlandırılan yapının her iki katın düzeni genel olarak birbirine benzemektedir. Zemin katın ortada ambar ve yanlarda birer odanın yanı sıra çardak kısmına da bir oda yerleştirilmiştir. Bu odanın altının Hapishane hücresi olarak kullanıldığı söylenmektedir.

Çatısı ve yan duvarların bir kısmı yıkılmış bulunan yapının 30 yıldır terk edilmiş olduğu ve kendi başına yaşam mücadelesi verdiği anlaşılmaktadır. Konutun en dikkat çeken kısmı giriş ve ahşap direkler üzerine uygulanmış bulunan zengin oyma tekniğinde süslemelere sahip oluşudur (Resim:6).

Melo Şehitliği

Artvin Merkez ilçesinin Sarıbudak köyünün Güldibi (Peşvet) mahallesinde olmak üzere köy merkezinden yaklaşık 3-5 km uzaklıkta bulunmaktadır. Mahalle yolunun hemen yanı başında ve dere yağı içinde yer alan şehitliğin 1.Dünya Savaşı sırasında şehit düşen ve isimleri tesbit edilemeyen askerlerimiz için 1997 yılında 211. Hudut Alay Komutanlığı tarafından yaptırılmıştır. İki ayrı grup halinde 9 mermer kaplamalı mezardan oluşan şehitlik Akan soyadlı aileye ait arazinin yanında bulunmaktadır. Mezarlık, meskun mahalden uzak ve bekçisi olmayan derin vadi içerisinde yer almaktadır (Resim:7).

ŞAVŞAT İLÇESİ

Necip Bey Konağı

Şavşat ilçesine bağlı Dalkırmaz köyünün Aşağı Şındoban mahallesinde yer alan yapı, yörede yöneticilik yapmış bulunan Hamşioğulları ailesinden Necip Bey tarafından 1949 yılında şimdiki sahipleri İdris GÜNDÜZ tarafından satın alınmış olup oğulları tarafından kullanılmaktadır.

Yapı, zemin kat girişindeki kitabesine göre H.1283 / M.1867 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

2 kattan oluşan konut, kırma çatılı ve dıştan 15.70x16.70 m ölçülerine sahiptir. Beden duvarları taş, yan ara bölmeleri ahşap arası kerpiç (çakatura), iç aksam ise ahşaptır.

Son yıllarda üst katın batı yan cephesine betonarme mutfak ve müstemilatı eklenmiştir. Bakımsızlık ve çeşitli tadilatlar nedeniyle önemli ölçüde özelliğini yitirmiş bulunan konutun, yöresel mimari plan uygulamalarından farklı düzenlemeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sahipleri tarafından kullanılmaktadır.

Çamyara Mevkii Kale Kalıntısı

Şavşat ilçesine bağlı Kayadibi köyünün güneydoğusunda, Kurdazeler mahallesinin üst yanından yaklaşık 40 dakikalık patika yolla ulaşılmaktadır. Köye ve çevreye hakim kayalık üzerinde şekillenen kaleden günümüze çok az bir kalıntı gelebilmiştir. Ortaçağ dönemine ait olmalıdır (Resim:8).

Kaleboynu Mevkii Kale (Kule) Kalıntısı

Şavşat ilçesine bağlı Kayadibi köyünün Yeni Afet Konutlar yerleşmesinin üst yanında, çok yüksek olmayan tepe üzerinde yer almaktadır. Bozulmuş durumda sarnıç ve kule yapısından çok az kalıntı gelebilmiştir. Ortaçağ dönemine ait olmalıdır (Resim:9).

Yer Altı Tüneli

Şavşat ilçesine bağlı Otluca köyünün Ogeça mevkiinde, araç yolunun hemen yanı başında ve Hüseyin KAYA'nın arazisinde yer almaktadır.

Tünelin önünde bozulmuş durumda olan 2.00 m genişliğinde, 3.50 m derinliğinde ve 2.40 m yüksekliğinde giriş kısmı bulunmaktadır. Bu bölümün tabanında orijinalde 11 tane olduğu söylenen günümüze 9 tanesi ulaşmış olan farklı büyüklüklerde küpler yerleştirilmiştir. Bu giriş bölümünün daha

büyük olduğu ancak hemen yanı başından geçen araç yolu yapımı sırasında tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilk giriş bölümünden sonra sola dönen bir bölüm yer almakta olup bu kısım 2.00 m derinliğinde, 1.00 m genişliğinde ve 1.60 m yüksekliğindedir. Asıl tünel ise ön bölümüm sağ köşesinden ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan sol yana devam eden 90 cm genişliğinde 1.40 m yüksekliğinde, 8.00 m derinliğinde olduğu ve daha ileriye devam edip etmediği tam olarak tespit edilememiştir. Sağa devam eden kolu ise 45.00 cm genişliğinde, 1.40 m yüksekliğinde ve yaklaşık 13.00 m gidildikten sonra göçük meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu göçükten önce içeriye giren arazi sahibinden öğrendiğimiz kadarıyla bu bölümün yaklaşık 25.00 m gidildikten sonra oda şeklinde bir bölmeye sahip olduğu buradan da devam ederek tüm boyunun yaklaşık 165.00 m ulaştığı ancak herhangi bir yere çıkılamadığı söylenmiştir.

Giriş bölümünde toprak altına yerleştirilen küplerden 4 tanesinin ölçüleri alınabilinmiştir. Bunlar yaklaşık 1.25 m ile 1.50 m derinliğinde ve ağız çapları 35-45 cm arasında değişmektedir. Diğer küplerde bozulmalardan dolayı ölçü alınamamıştır.

Hangi döneme ait olduğu tam olarak belirlenemeyen tünelin bindirme tekniğinde harçsız olarak moloz taşlarla tonozlu olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Seramik kapların, Ortaçağ dönemine ait olduğu tahmin etmekteyiz (Resim:10).

Bu tünelin üst kısmında kalan Ahmet KAYA evinin yaklaşık 25.00 m altında içerisi taş ve toprakla dolgulu olduğundan tam olarak anlaşılamayan 1.20 x 2.70 m genişliğinde ve 1.40 m yüksekliğinde muhtemelen tünel girişi veya çıkışı olabilecek bir kalıntıya rastlanmıştır. Hemen bu kalıntının yakınında günümüze ulaşamayan bir kilisenin olduğu yer sahipleri tarafından söylenmiştir.

Artvin yöresinde tespit edilen ilk tünel yapısı olmasıyla dikkat çekmektedir.

Goralar Mevkiindeki Tümülüs

avat ilçesine bağlı Tepeköy köy merkezinden yaklaşık 3 km uzaklıkta aylıklardan oluşan arazi içerisinde yer almakta olan yükseltinin Tümülüs olabileceği Rize Mzesince incelenmiş ve 2011 yılında kurtarma kazısı yapılması planlanmaktadır. Söz konusu yükselti Cemil ALTUN, Seyfettin KIZILALTUN ve Cevdet ÖZDEMİR'e ait arazi içerisinde yer almakta olup 43.00 m çapında, 12.00 m yksekliginde ve 130.00 m evre byklğine sahiptir. Meskun mahalden uzak Kayadibi köyüne devam eden yolun yaklaşık 100. 00 m kuzey yönünde yer almaktadır (Resim:11).

Haçlı Ta

avat ilçesine bağlı Tepeköy köyünün arazisinde Goralar mevkiine yakın yolun 200.00 m altında yer almaktadır. Ortaçağ dönemine ait olmalıdır.

Mezar Taşı Kalıntısı

avat ilçesine bağlı Otluca köyünün mezarlık mevkiinden getirilmiş ve günümüzde Savaş köyünün Kiracola Mevkiinde yer alan evin ahır girişine konulmuş olan 2 parçadan oluşan blok taların mezar yan kapağına ait olabileceği anlaşılmıştır. Biri 0.70 x 1.00 m, diğeri ise 0.50 x 1.00 m ölçülerinde olup üzerinde kazıma tekniğiyle işlenmiş geometrik motifler dikkat çekmektedir. Dönemi tam olarak saptanamamıştır.

Pınarlı Köyü Merkez Camii

avat ilçesine bağlı Pınarlı köyünün içinde bulunan yapı tarihi caminin temelleri üzerine 1931 yılında inşa edilmiştir. Ta temel üzerine tümüyle asaptan yapılan yapının bir de minaresi bulunmaktadır (Resim:12).

Camiye ait olup yöresel özelliklerde olan 2 kilim ve 1 halıdan oluşan dokumalar incelenmiştir.

1.Kilim

1.32 x 3.25 ebatlarında olup üzerinde Nuri OSMAN yazılıdır (Resim:13).

2.Kilim (Seccade)

1.15 x 1.60 m ebatlarındadır(Resim:14).

3.Halı

1.35 x 3.30 m ebatlarında olup üzerinde Mehmet Ali KAYA ismi yazılıdır (Resim:15).

Sonuç olarak; 2010 yılı yüzey araştırması verimli geçmiştir. Henüz ulaşamadığımız kültür varlıklarına rastlanmış olmasıyla, araştırmalara bir yıl daha devam edilmesinde fayda bulunmaktadır.

Resim 1: Sarıbudak Köyü Camii

Resim 2: Sarıbudak Köyü Kalesi

Resim 3: Sarıbudak Köyü, Abuş Zade Evi

Resim 4: Sarıbudak Köyü, Ergül Evi

Resim 5: Sarıbudak Köyü, Ali Özdemir Evi

Resim 6: Sarıbudak Köyü, Hacıoğulları Evi

Resim 7: Sarıbudak Köyü Şehitliği

Resim 8: Kayadibi Köyü, Çamyara Mevkii Kale Kalıntısı

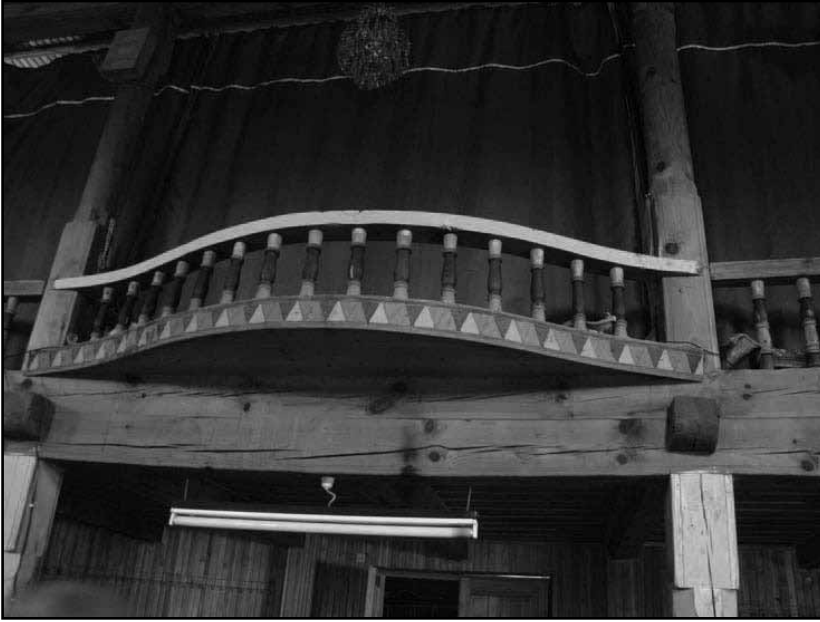
Resim 9: Kayadibi Köyü Kaleboynu Mevkii Kale Kalıntısı

Resim 10: Otluca Köyü, Yer altı Tüneli İçi

Resim 11: Tepeköy Köyü, Tümülüsü

Resim 12: Pınarlı Köyü Merkez Camii, Mahvil Köşkü

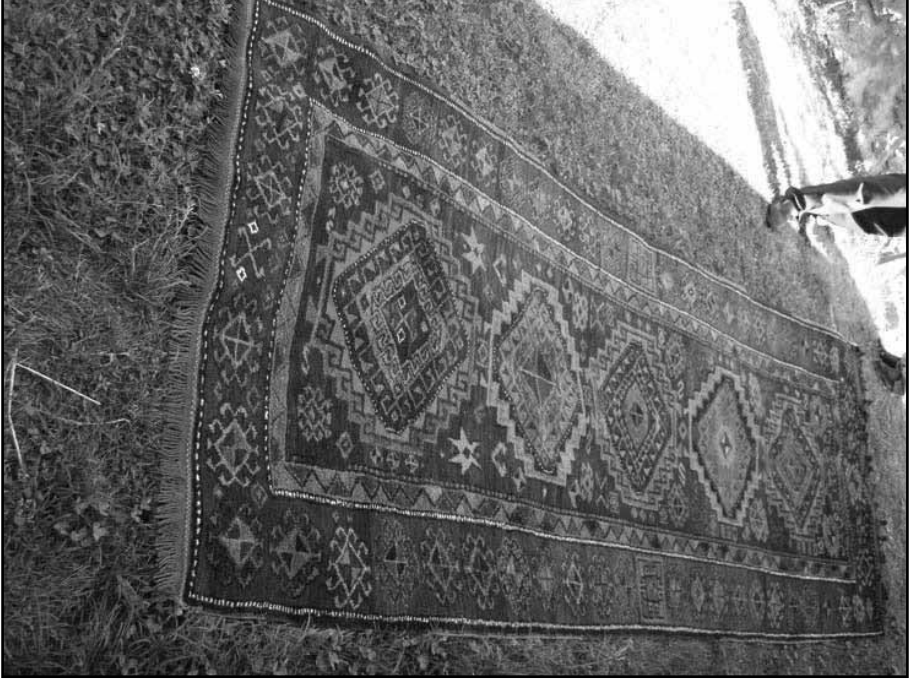

Resim 13: Pınarlı Köyü Merkez Camisine ait kilim

Resim 14: Pınarlı Köyü Merkez Camisine ait seccade

Resim 15: Pınarlı Köyü Merkez Camisine ait halı

2010 GÜRE (EDREMIT) YÜZEY ARAŞTIRMASI

Ahmet YARAŞ*

Balıkesir İli, Edremit İlçesi, Güre Beldesi'nde 01.12.2010 tarih, 242972 sayılı izinle, Yüzey Araştırması yapılmıştır. Eskişehir Arkeoloji Müzesi'nden Ark. Gülsüm BAYKAL Bakanlık Temsilcisi olarak katılmıştır. Ark. Dr. Kenan EREN, Ark.-Fotoğrafçı Mehmet GÜNGÖR ve Ark. Zehra ŞİMŞEK yüzey araştırmasına büyük özveri ile katkı sağlamışlardır. Güre Belediyesi ulaşım ve teknik açıdan her türlü desteği ekibe sağlamıştır¹. İklim koşullarının elverdiği ölçüde, bu yıl alanda kısa süreli bir çalışma yapılabilmektedir.

Antik Güre Ilcası'nda 2005-2007 yılları arasında, bilimsel başkanlığında, Balıkesir Kuvva-i Milliye Müzesi ile kurtarma kazısı yapılmıştır. Bu esnada çevreden gelen kaçak kazı duyumları üzerine alanda tesbit çalışmalarında müze uzmanına eşlik edilmiş ve o tarihlerde bazı tepelerin arkeolojik sit alanı olması için resmi başvurular yapılmıştır. Ancak 2006-2007 yıllarında müze ve koruma kuruluna yazılmasına karşın 2010 yılına kadar bir sonuç alınamamıştır.

2010 yılında yenilenen talebimiz ve Genel Müdürlüğün izinleri doğrultusunda tesbit ve tescile dönük özellikle beş tepede yoğunlaşmıştır. Güre'nin genelinde kaçak define kazıları yıllardan bu yana çok sık yaşanan bir gerçektir. 2006-2007 yıllarında Bölge Jandarma Karakolu'na ve ilgili kurumlara durumun vahameti yazıyla aktarılmıştır. Ancak buna karşın, söz konusu alanlarda 2007 yılından bugüne çok yoğun kaçak kazıların yapıldığı gözlemlenmiştir. 2010 yılı yüzey araştırması gelen izinin Aralık ayında gelmesi nedeniyle, özellikle Kuzeybatı Anadolu için son derece önemli olan öncelikle kıyıdaki tepelerin tesbit ve tescil çalışmalarıyla başlandı (Plan:1) (Resim:1).

---

* Yrd. Doç. Dr. Ahmet YARAŞ Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-22030 Edirne/TÜRKİYE ahmetyaras@hotmail.com

1 Güre Belediye Başkanı Sn. Kamil SAKA başta olmak üzere emeği geçen tüm belediye personeline teşekkür ederim.

DOYMUŞ TEPE

Güre belde merkezinin 2 km güneydoğusunda, Güre-Edremit karayolunun 1 km kuzeyinde, doğal bir tepedir (Resim:2). Uzun yıllardır bilinen ve definecilerin sıklıkla kazı yaptığı, elips şeklindeki tepe çok sayıda geçmişte pek çok bilim adamının da ilgisini çekmiştir.

Alanda yaptığımız yüzey araştırmasında; oldukça sağlam bir şekilde korunan içi horasan harçla sıvanmış, yaklaşık 4,5 m. çapında ve mevcut derinliği 5 m. olan, aşağıdan yukarıya doğru daralan üstü açık bir sarnıç tespit edilmiştir (Resim:3). Bu sarnıç, tepenin güney kısmındaki yerleşmeye su sağlamak için yapılmış olmalıdır. Bu tepenin eteğinde yapılan okul ve yakın çevresindeki termal turizm yapıları tepenin eteğine kadar dayanmıştır. Tepede gözlemlenen yoğun buluntular, bölgedeki kaçak kazıları artmasına neden olmuştur.

Tepenin yerleşmeye sahne olmuş özellikle güney yamaçlarında yüzeyde ve kaçak define çukurlarında, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait seramik mermer parçaları gözlemlenmiştir (Resim:4). Olasılıkla Bizans döneminin sonuna kadar tepe sürekli yerleşim görmüştür.

KİRSE TEPE

Belde merkezinin 900 m. güneydoğusunda, Güre iskelesini belde merkezine bağlayan asfalt yolun 1 km batısında, Çanakkale- İzmir karayolunun yaklaşık 2,5 km kuzeyinde bir tepedir (Resim:5). Kirse Tepe, Doymuş Tepe ile Mağara Tepe'nin arasında olup sadece birkaç yüz metre kuzeyinde kalmaktadır². Yirmibeşbinlik planda Kirse Tepe'nin yanlışlıkla daha kuzeyde işaretlenmiş olduğu tespit edilmiştir (Plan:1). Tepe üzerinde çok sayıda mezar tespit edilmiştir. Bu mezarların bir kısmında, Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek yapılara ait olduğu düşünülen çatı kiremitlerinin, Bizans Dönemi'nde ikincil kullanımı gözlemlenmiştir. Bunun dışında üzeriminde sal taş örtülü

2 Halk arasında halen kullanılan Kirse Tepe ismi, geçen yüzyılın bazı eserlerinde ve antik kaynaklarda (Stabon, XIII,1.63) geçen Chryse ismi ile ilgili çağrışım yapmaktadır.

inhümasyon gömüler de mevcuttur. Ayrıca tepenin güney yamacında doğu-batı doğrultulu yaklaşık 2 m. uzunluğunda harçlı bir duvar ve tepenin güneydoğu yamacında Roma, Bizans dönemlerine ait seramik parçaları bulunmaktadır. Ayrıca tepede yoğun kaçak kazı çukurları görülmektedir.

YARENDEDE TEPE

Kızılkeçili Köyü'nün 600 m. kuzeybatısında, Güre Beldesi-Kızılkeçili Köyü yolunun 350 m. kuzeyinde bir tepedir (Resim:6). Tepenin zirvesinde bölge halkının halen ziyarete geldiği bir yatır yer almaktadır. Tepe adını olasılıkla bu yatırdan almış olmalıdır. Kızıl Keçili Köyü'nde yakın zamanda artan ikinci konut furyası, Yarendede Tepe sınırına kadar dayanmıştır.

Tepenin yüzeyinde, özellikle kuzeydoğu tarafında, Roma ve Bizans dönemlerine ait yoğun seramiğe rastlanmıştır. Ayrıca tepenin kuzey ve kuzeydoğu yönünde kaçak kazıların yoğun olduğu bölgede, mezarlara ait olabilecek pişmiş toprak stroter parçaları ve mermer parçaları gözlenmiştir. Tepenin güney yamacında kuzey-güney doğrultulu yaklaşık 6x10 m. ölçülerinde ve 4,5 m. derinliğinde bir kaçak kazı çukuru görülmüştür. Bu tepe de özellikle Roma ve Bizans dönemlerinde kullanıma sahne olmuştur.

KESTANE TEPE

Güre Belde merkezinin 600 m. güneydoğusunda, Güre İskelesi'ni merkeze bağlayan asfalt yolun doğusunda ve Güre-Edremit karayolunun yaklaşık 3 km kuzeyinde yer almaktadır (Resim:7). Yüzeyde çok sayıda kaçak define çukurlarına rastlanmıştır. Ancak aralık ayında gelen yüzey araştırması izni dolayısıyla yağışlı mevsim koşullarından belirgin bir kültür katmanına rastlanmamıştır. Önümüzdeki dönemde uygun bir mevsimde izin gelirse, daha yoğun yüzey araştırması yapılması gerekmektedir.

MAĞARA TEPE

Güre'nin doğusunda, Akçay Belde Merkezi'nin 1,5 km kuzeybatısında, Güre- Edremit karayolunun yaklaşık 1 km kuzeyinde, oldukça büyük bir tepedir (Resim:8).

Tepenin güneydoğu yönünde iş makinesiyle kazıldığı anlaşılan çok büyük bir çukur tespit edilmiştir. Tepe ismini, batısındaki mağaradan almış olup bu yükselti uzun yıllar çok sayıda, Türk ve Alman araştırmacının ilgisini çekmiştir³. Çünkü, Homeros'da geçen bazı yer adları (Örn:Chryse?) ile bu tepelerin bağlantısı olabileceği düşünülmektedir. Mağara Tepe, denize hakim bir noktada en yüksek tepedir. Geçen yüzyıl bu tepedeki geniş mağaraya girilebildiği ancak zaman içinde mağaranın ağzının kayalarla kapatıldığı aktarılmıştır.

Doymuş Tepe, Kirse Tepe ve Yarendede Tepe, yeniden başvurumuz üzerine Bursa Kültür Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından, 17.03.2011 tarih, 6650 sayılı kararla, **I. Derecede Arkeolojik Sit** alanı ilan edilmiştir. Kararda, ilgili belediye ile birlikte, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli haritalara sit sınırının işlenmesi, bölgede 2011 yılında yüzey araştırmasına devam edilmesi ve diğer iki alanın tescil edilmesi kararını vermiştir.

Güre'nin doğusunda batıdan doğuya sırası ile Doymuş Tepe, Kirse Tepe ve Mağara Tepe, Çanakkale-İzmir Karayolu'nun birkaç yüz metre kuzeyinde neredeyse yan yana sıralanmış, yerleşmelere sahne olmuş tepelerdir. Tepelerin arasında güneydeki körfeze Güre ve Kurucay (Kazan Deresi) olmak üzere iki ırmak akmaktadır. Zaman içinde bu kıyıların mutlaka dolduğu düşünülmelidir. Bölgede yapılan inşaatlarda en az 4-5 m. derinliğinde çakıl ve kum tabakasının olduğu gözlemlenmiştir. Prehistorik dönemlerden bu yana bu kıyıların yerleşime sahne olduğundan kuşku yoktur. Bu tepelerin daha kuzeyindeki tepelerde de antik yerleşimlere rastlanmıştır. Ancak önümüzdeki yıllarda bu alanlarda yapılacak yüzey araştırması, yakın çevrede bugüne

3 Stauber, J., "Lokalisierung Homerischer Ortsnamen in der Bucht von Edremit mit neuer Lokalisierung von Thebe und Lyrnessos", 14. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II.Cilt, (27-31 Mayıs 1996 Ankara), 1997 : 95-109.

kadar bilinmeyen veya modern dönemlere ait araştırmalarda soru işaretleri ile değerlendirilmek zorunda kalan pek çok yerleşmenin lokalizasyon problemlerini çözecektir. Çünkü bu bölgede bu güne kadar ciddi anlamda kazı ve yüzey araştırması yapılmadığından bölge son derece bakirdir. Böylece Antandros ile Adramyteion arasındaki antik kara yolu güzergahı üzerinde yer alan ve bugüne kadar bilinmeyen yerleşimlerin varlığını da aydınlatılmış olacaktır. Ayrıca Kuzeybatı Anadolu için büyük öneme sahip, antik kaynaklarda geçen Astyra Artemis Tapınağı'nın, Güre ve yakın çevresinde kalmış olma olasılığı yüksektir. Ancak bölgede bugüne kadar kültür envanterinin çıkartılmamış olması, bu arada çok sayıda kaçak define kazısının halen devam ediyor olması son derece ürkütücüdür.

1990'lı yıllarda Güre Belediyesi'nin ılıca yapısını 21K II-III Pafta 439 parselde yenileme ihtiyacı üzerine, Balıkesir Kuvva-i Milliye Müzesi, Osmanlı dönemine ait ılıca yapısının altında da antik ılıcaya rastlamıştır⁴. Kısa bir süre çalışma yapılmış, alan daha sonra I. Derecede Arkeolojik Sit alanı ilan edilerek kısmen terk edilmiştir. Belediye mevcut ılıca yapısını genişletme girişimi üzerine, parselde ılıcanın sınırlarını tesbit edebilmek için 2005-2006 ve 2007 yılında bilimsel başkanlığında yeniden kazılara başlanmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi, Bizans ve Osmanlı kalıntıları ile zengin küçük buluntularını tesbit ettiğimiz ılıca'nın kazıları malum nedenlerle devam etmemiştir. Hatta 2008 yılında verilen bir raporla kazılara ihtiyaç olmadığı düşüncesi ile tümüyle durdurulmuştur. Aynı yıl antik ılıcanın üzeri, müze müdürlüğü tarafından antik duvarların üzrine konan dikmeler üzerine monte edilen saçla kapatılmıştır (Resim:9). Her yıl kuzeyden gelen rusubat, daha önce kazdığımız antik ılıca ve içindeki piscineyi doldurmakta ve yer yer tahrip etmektedir. Saç yapılırken drenaj düşünülmendiği için yağmur suyunun getirdiği sedimantasyonla kazılmış alan, yeniden tümüyle dolmaktadır. ılıcanın mevcut hali, yoğun turizm potansiyeli olan belde de oldukça kötü bir görünüm / kirlilik arz etmektedir. Ayrıca antik duvarlar üzerine geçici olarak saç örtü için çakılan dikme ve kazıklar antik yapıya ciddi

4 Osmanlı dönemine ait ılıca, Bursa Koruma Kurulu tarafından, 26.09.1988 gün ve 1339 sayılı kararla tescillenmiştir.

anlamda zarar vermektedir. Antik ılıcanın duvarlarının da yer yer yıkıldığı gözlemlenmiştir. Oysa belediye, modern binaların ortasında kalan bu alanı turizme kazandırmak için her türlü girişimi yapmaya devam etmektedir. 2008-2010 yıllarında Afrodit Termal Tesisi'nin ek binası aynı parselde yapılmıştır. Devam etmekte olan inşaatın bir kısmı antik duvarların neredeyse üzerine kadar gelmektedir (Resim:10).

Antik ılıcanın üstünden geçen asfalt karayolu, Güre köyü'ne kadar devam etmektedir. Bu karayolunun üstünde ve batısında antik yerleşmenin tescillenmeyen nekropolü yer almaktadır. Bu alanda nekropolün batısındaki binalara belediye tarafından yapılan kanalizasyon, termal boru çekimi gibi inşaatlar sırasında çok sayıda mezara rastlanmıştır. Mezarların genelde inhumation, stoterlerle çatki yapılan basit gömüler şeklinde olduğu ve zaman zaman ölü hediyelerinin de olduğu bölge halkı tarafından aktarılmıştır. Mezarlar, Roma ve Bizans dönemlerine ait olup kanaatimce bu alanın sondaj kazıları ile tesbit ve tescilinin ivedilikle yapılması gerekir.

Antik ılıcanın kuzeyinden başlayan kuzey-güney doğrultulu nekropol aynı zamanda sahilten geçen doğu-batı doğrultulu antik ana yolun yerleşmeye giden tali yolunu da oluşturmaktadır. 1996 yılında, 22 LI Pafta, 3481-3482-3483 no'lu parsellerde, AY-KA Konut Yapı Kooperatifi'nin inşaatı sırasında, yapı bloklarından birkaçının temeli kilisenin üzerine atılmıştır (Resim:11). Belediye tarafından inşaat durdurulmuş konu müzeye aktarılmış elaman yetersizliği nedeniyle İzmir Arkeoloji Müzesi'nden uzmanlar tarafından kısa süreli kazı yapılmıştır. Halen demir ve beton blokların olduğu dolayısıyla tahrip edilerek ortaya çıkartılmış olan kilise, o dönemde M.S. 8.-9. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. En az iki evreli kilisenin içinden ve yakın çevresinde çok sayıda Roma Çağı'na ait lahit ve mimari bloklara rastlanmıştır. Bu alanda süreki kaçak kazılar olduğundan, antik kalıntı çoktan yok olma sürecine girmiştir. Kaçak kazı sırasında kilisede devşirme olarak kullanılan bir mermer, kırılarak yerinden sökülüş alt yüzünde Roma Çağı'na ait bir yazıt ortaya çıkmıştır (Resim:12). Bir anıta ait bu yazıt, İmparator Germanicus ve ailesini onurlandırmak için dikilmiş olup ikinci kez kilisede devşirme malzeme olarak

kullanılmıştır. Bu kilise yapısındaki pek çok mimari buluntunun ve yazıtlı sütunların 2006 yılında sonrasında yok olduğu söylenmektedir. Bu alan inşaat artıklarından artık tamamen arındırılmalı parselde koruma önlemi alındıktan sonra Arkeolojik Park haline getirilmelidir.

1990'lı yıllarda kilisenin yaklaşık 500 m. kuzeyinde, Güre Sağlık Ocağı'nın karşısındaki geniş parselde, yine bir inşaat sırasında, kalıntılarının temelleri ortaya çıkmıştır. Bu alanda da müze uzmanlarınca kısa süreli sondaj kazısı yapılmış, alanda oldukça büyük bir antik hamam yapısı tespit edilmiştir. Sondaj kazısından ele geçen müzedeki buluntular değerlendirildiğinde söz konusu bu hamam yapısının Roma İmparatorluk dönemine ait olabileceği düşünülmektedir. Bu hamam yapısına ait bugün çevrede hiçbir mimari kalıntı kalmamıştır. Sadece birkaç çukur görülmektedir.

2009 yılında, Güre Belediye Garajı'nın bulunduğu yerde, belediyenin işhanı inşaatı sırasında Geç Antik Çağ'a ait küçük bir şapel daha saptanmıştır (Resim:13). Şapelde müze uzmanlarınca kısa süreli bir çalışma yapılmıştır. Bu şapelin altında ve yakın çevresinde nekropol alanı olmalıdır. Bu alanın da ivedilikle tesbit ve tescilinin yapılması gerekir.

Son olarak antik ılıca yapısının doğusunda vakıflara ait arazide, önümüzdeki aylar içinde büyük bir termal tesisin kurulması gündemdedir. 2005-2007 yılları arasında, kazı yaptığımız ve tescil edilen ılıca ile söz konusu bu parsel arasında sadece iki şeritli bir yol vardır (Resim:14). Parselin batısındaki bir kısım, plan üzerinde yeşil alan olarak bırakılmıştır. Ancak antik kalıntıların olduğu parselde, inşaat ne kadar geriye çekilse de, bu parselde toprak altında mutlaka antik kalıntıların devamı çıkacaktır. Çünkü antik ılıcanın duvarları, yolun altından söz konusu bu parselde doğru uzanmaktadır. Dolayısıyla daha önce sözlü olarak bölge kurulu ve Genel Müdürlüğe ifade edildiği gibi bu alanda temel inşaatının geleceği kısımlarda öncelikle sondaj kazılarının yapılması gerekir.

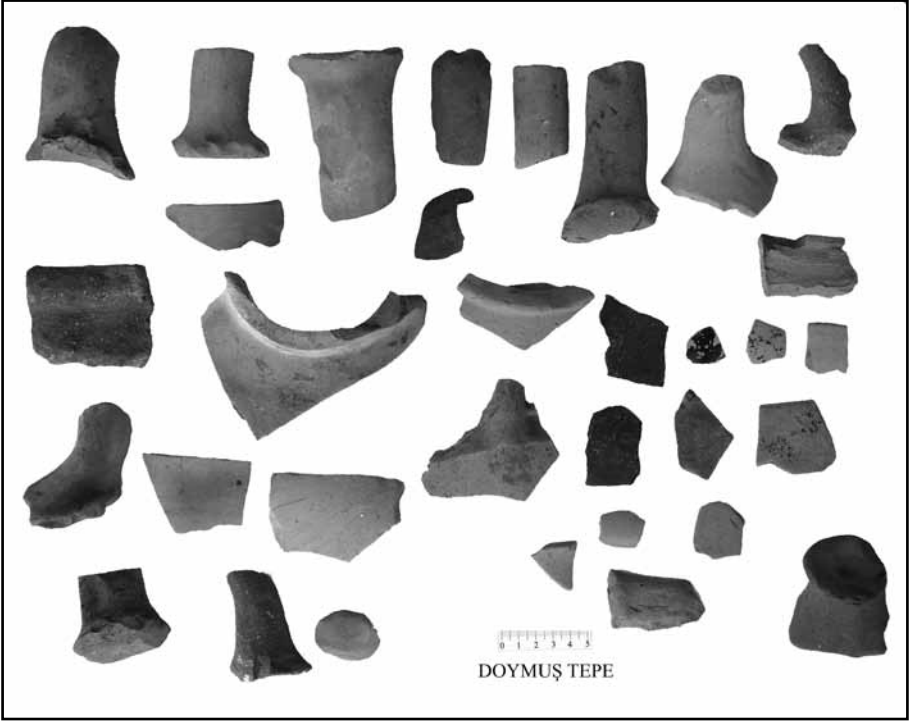
Resim 1 : Güre Beldesinde Teklif edilen Arkeolojik Sit Alanlarının Zirveden Genel Görünümü

Resim 2: Doymuş Tepe, Kaçak Kazılar

Resim 3: Doymuş Tepe, Sarnıç

Resim 4: Doymuş Tepe, Seramik Buluntuları

Resim 5: Kirse Tepe, Kaçak Kazı

Resim 6: Yarendede Tepe, Kaçak Kazı
Çukuru

Resim 7: Kestane Tepe

Resim 8: Mağara Tepe İş Makinaları İle Açılan Yarma

Resim 9: İlica Saç Çatı

Resim 10: Antik Ilıca ve Yeni İnşaat

Resim 11: AY-KA Site İnşaatında Bulunan Kilise

Resim 12: AY-KA Site İnşaatında Saptanan Kilise'deki Yazıt

Resim 13: Güre Otogar İnşaatında Ortaya Çıkan Şapel

Resim 14: Antik Ilıca ve Arkada Vakıflara Ait Yeni İnşaat Alanı

PANAZTEPE KAZILARI KAPSAMINDA İZMİR BÖLGESİ GEDİZ DELTASI YÜZEY ARAŞTIRMASI 2010 YILI ÇALIŞMALARI

Nazlı Çınardalı-KARAASLAN*

Ayşegül AYKURT

Yiğit H. ERBİL

Neyir Kolankaya-BOSTANCI

Tarihi coğrafya açısından çok önemli bir bölgede, Ionia ve Aiolia arasında yer alan Gediz Deltası aynı zamanda ülkemizin dördüncü büyük deltası olarak da dikkat çekmektedir. Söz konusu bölgede erken dönemlerden itibaren öncelikle antik yazarlara dayalı olarak bölgenin tarihi coğrafyası ile ilgili çalışmalar yapılmış¹ aynı zamanda da jeomorfolojik çalışmalarla bölgenin ve özellikle Gediz Deltası'nın geçirdiği evrimsel süreç anlaşılmasına çalışılmıştır².

* Yard. Doç. Dr. Nazlı Çınardalı Karaaslan e-mail: nazlic@hacettepe.edu.tr; Dr. Ayşegül Akyurt, e-mail: aysegula@hacettepe.edu.tr; Dr. Yiğit H. Erbil, e-mail: yerbil@hacettepe.edu.tr; Yrd. Doç. Dr. Neyir Kolankaya - Bostancı, e-mail: neyir@hacettepe.edu.tr, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 06800 Beytepe ANKARA

- 1 Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası: *Geographica: XII-XIV*, İstanbul 2000; Pliny., *Natural History II, III-VII*, H. Rackham, Ed., London 1961; W. M. Ramsay, "Contributions of the History of Soutern Aeolia" *Journal of Hellenic Studies* II, 1881, s. 44-307; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul 1960; E. Bean, *Eskiçağda Ege Gölgesi*, İstanbul 1997; E. Doğer, *İlk İnsandan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhanyat Tarihi*, İzmir, 1998; G. Ragone, "Umanesimo e <<filologia geografica>>: Ciriaco d'Ancona sulle orme di pomponio Mela", *Geographia Antiqua* III-IV, 1994-1995, 109-182; G. Ragone, *Miscellanea di Studi Microasiatici* (1994-1996) Napoli, 1996; G. Ragone, "Corografia Senza Autopsia Strabone e l'Eolide", A.M. Biraschi and G. Salmeri, Eds, *Strabone e l'Asia Minore*, Napoli, 2000, 285-356; G. Ragone, "La progradazione costiera nella regione del delta dell'Ermo e la colonizzazione greca nell'area fra Smirne e Cuma eolica", C. A. Livadie and F. Ortalani Eds., *Variazioni Climatico-Ambientali e impatto sull'uomo Nell'Area Circum-Mediterranea Durante l'Olocene. Climatic-Environmental Variations and Impact on Man in the Circum-Mediterranean Area During the Holocene*, Bari, 2003, 273-328.
- 2 İ. Kayan, "Türkiye'nin Ege ve Akdeniz Kıyılarında Deniz Seviyesi ve Kıyı Çizgisi Değişimleri" E. Özhan Ed., *Türkiye Kıyıları 97. Türkiye'nin Kıyı ve Akdeniz Alanları 1. Ulusal Konferansı. Türkiye Kıyıları 97 Konferansı Bildiriler Kitabı-Kıyı Alanları Yönetimi Türk Milli Komitesi (KAY) Orta Doğu Teknik Üniversitesi 24-27 Haziran 1997*, Ankara, 1997a, 735-746; İ. Kayan, "Bronze Age Regression and Change of Sedimentation on the Aegean Costal Plains of Anatolia (Turkey)", H.N. Dalfes, G. Kukla ve H. Weiss Eds., *NATO Advanced Research Workshop-September 19-23, 1994. NATO ASI Series 1. Global Environmental Change*. 49, Berlin,

Bu yıl ilkinin³ gerçekleştirdiğimiz projenin genel hatlarıyla amacı, daha önce deltanın kara alanında analitik tekniklerle inceleme yapılmamasını da göz önüne alarak Batı Anadolu'da kültürler arası önemli geçiş noktalarından biri olan Gediz Deltası'nın dönemler boyunca gelişen tarihçesini anlamak, aynı zamanda tespit edilen yerleşimlerdeki gelişim ve değişimi değerlendirmeye çalışarak arkeolojik ve paleocoğrafya süreçleri açısından delta yapısını ortaya koyabilmektir.

Yukarıda da belirtildiği üzere bölge, çeşitli uzmanlar tarafından farklı dönemlerde araştırılmış olmakla beraber son dönemlerde kullanılan ve yerleşim dokusuyla ilgili daha kapsamlı bilgilere ulaşmamızı sağlayan GPS (Global Positioning System) ve GIS (Geographic Information System) teknolojilerinden yararlanılarak araştırılmamıştır. Aynı zamanda Gediz Deltası'ndaki konumu ile tarihi coğrafya açısından son derece önemli bir merkez olma özelliğine sahip olan Panaztepe yerleşim yeri dışında, sistematik kazısı yapılmış diğer arkeolojik merkezlerin araştırma bölgemizde bulunmaması nedeniyle de araştırma alanı buradaki yerleşimlerde ele geçen arkeolojik malzemeye paralel olarak değerlendirilememiştir.

Panaztepe yerleşim yerinin bir zamanlar ada olduğu yönündeki veriler, özellikle yerleşimin güney-güneydoğu eteklerinde, Gediz Nehri'nin getirdiği alüvyonlarla dolmuş olan alanda ele geçmiştir. Bu bilgiler ışığında Gediz Deltası'nda yer alan arkeolojik merkezlerin çeşitli dönemlerdeki ada ve kara bağlantıları ile Anadolu'nun komşu bölgeleri, Ege Dünyası, Yakın Doğu ve

---

1997b, 431-450; İ. Kayan, "Holocene Stratigraphy and Geomorphological Evolution of the Aegean Coastal Plains of Anatolia" *The Late Quaternary in the Eastern Mediterranean Region*. 18, No. 4-5, 1999, 541-548; A.E. Aksu ve D.J.W. Piper, "Progradation of the Late Quaternary Gediz Delta, Turkey", *Marine Geology* 54, 1983/1984, 1-25; A.E. Aksu, D.J.W. Piper ve T. Konuk, "Late Quaternary Tectonic and Sedimentary History of outer İzmir and Candarı Bays, Western Turkey" *Marine Geology* 76, 1987, 89-104.

- 3) Panaztepe Kazıları Kapsamında İzmir Bölgesi Gediz Deltası Yüzey Araştırmaları 2010 yılı ekibi Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. Armağan Erkanal, Yrd. Doç. Dr. Neyir Kolankaya - Bostancı, Dr. Ayşegül Aykurt ve Dr. Yiğit Hayati Erbil, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı araştırma görevlisi C. Erdem Bekaroğlu, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü doktora öğrencisi Kadir Büyükulusoy ve Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Yıldırım Çınar, Egemen Terzioğlu, Melih Kaya ve Yusuf Eren'den oluşmaktadır. Ayrıca yüzey araştırmasında Denizli Arkeoloji Müzesi'nden Nail Uyar bakanlık temsilcisi olarak görev yapmıştır.

Akdeniz ilişkilerini daha detaylı bir biçimde anlamak da mümkün olacaktır. Bölgenin en büyük deltası olan Gediz Deltası'nın arkeolojik yerleşmeler bağlamında evrimi, yerleşimlerin deniz seviyesi değişimi, delta gelişimi ve progradasyon ile ilişkilerinin ortaya konması da araştırmalarımız kapsamında önemli bir yer tutmaktadır. Proje dahilinde incelenecek olan dönemlere ait jeomorfolojik ve klimatolojik değişimler hem bölgenin değişen coğrafyasını hem de bu coğrafyadan etkilenen bölgeler arası siyasi ve ticari ilişkileri ortaya koymak açısından şimdiye kadar elde edilen verileri yeniden değerlendirmeyi gerektirecek önemli sonuçlar verecektir.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız hedefler doğrultusunda bu yıl *intensive* (yoğun ve dar alanlı) ve *extensive* (geniş alanlı ve sistematik) yüzey araştırması teknikleri eş zamanlı olarak kullanılmış, araştırma sonucu saptanan yerleşimlerin koordinatları alınarak harita üzerine işlenmiştir. Ayrıca tespit edilen yerleşimler ve eserler fotoğraflanarak çizimleri yapılmış ve digital ortamda arşivlenmiştir. İlk etapta Panaztepe ve yakın çevresinde yürütülen çalışmalar daha sonra, Ayaklı Kule Bölgesi, Maltepe Köyü Mezarlığı ile Taşlı Tepeler diye bilinen ve Panaztepe'nin güney kısmını oluşturan tepeler grubunda sürdürülmüştür. Bu tepeler; Kuş Tepe, Eminlik Tepe, Değirmen Tepe, Değirmen Dağı Tepesi (Derman Tepe) olarak adlandırılmaktadır. Üçtepe olarak bilinen alanda yer alan Abdullah Ağa Tepesi, Lodos Tepe, Orta Tepe ve Poyraz Tepe'de ziyaret edilerek gözlemlenmiştir.

Ayaklı Kule (Harita: 1)

Panaztepe yerleşiminin batısında yer alan ve İzmir Organize Deri Sanayi Bölgesi (İDESBAŞ) tarafından yapılan fabrika ve arıtma sistemlerinin kurulması sırasında bölge tahribata uğramıştır. Söz konusu bölgede şahıslara ait parselli arsaların bulunduğu yerde traşlanmış alanlarda yapılan *intensive* yüzey araştırmalarında herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Daha sonra yamaçtan güneye doğru inilerek İDESBAŞ'a ait Sağlık Binasının olduğu alanda, daha önce fabrika inşaatı sırasında açılan çukur profilinde tek parça seramik ile öğütme taşı olabilecek bir buluntu tespit edilmiştir. Yine

bu alanda Ayaklı Kule olarak tanımlanan yapının batı kesimi araştırılmıştır. Günümüzde fabrikalar tarafından çöplük olarak kullanılmakta olan ve aşırı kirliliğin görüldüğü bu alandan güneye doğru ilerledikçe tepe kısımların yer yer kayalık olduğu gözlemlenmiş ve bu alandaki modern yerleşimlerin verdiği tahribat nedeniyle herhangi bir kalıntı ele geçmemiştir.

Maltepe Köyü Mezarlığı (Harita: 1)

Günümüzde Maltepe Köyüne ait modern mezarlık olarak kullanılan alan, antik dönemde Roma Dönemi'ne ait yerleşimin bulunduğu bir bölgedir. Söz konusu alanda modern mezar çukurlarının kazılması sırasında çevreye dağılmış olarak yüzeyden ele geçen çeşitli seramik parçaları yanında bir adet Roma Dönemi'ne tarihlendirilen bronz sikke tarafımızca ele geçen buluntular arasındadır. Korozyona uğramış ve oldukça kötü durumdaki sikkenin ön yüzünde çok silik olarak *şua* (ışın) ya da *taç* benzeri bir işaret zorlukla seçilebilmektedir. Sikkenin arka yüzü ise oldukça siliktir ve üzerindeki tasvirler anlaşılamamaktadır. Ayrıca yol yapımı sırasında mezarlığın kuzey yamacında tahrip edilmiş alanda bir yapıya ait olabilecek çeşitli duvar kalıntılarının yanı sıra Roma ve Osmanlı Dönemi'ne ait seramik parçaları da ele geçmiştir .

Maltepe Arı Kovanı Mevkii (Harita: 1)

Maltepe Tepeler grubunun güneyinde bulunan ve halk arasında 'Arı Kovanı Mevkii' olarak bilinen alandan az miktarda seramik parçası ele geçmiştir. Bu seramik parçaları içinde Roma Dönemi'ne (Resim: 1) ait terrasigilata örnekler belirgindir. Kap formları açısından kapalı kaplara ait seramik örnekler dikkat çekmektedir. Terrasigilata seramik grubu içinde yer alabilecek bir örnek ilginçtir. Kapalı bir kabın gövdesi üzerinde kırmızı astar üzerine "gold wash" ile yapılmış bir bezeme bulunur. Ayrıca dar ağız çapına sahip bir testiye ait parçanın dış yüzüne uygulanan kırmızı astar dikkat çekicidir. Yine iki adet gövde parçası ile bir kulp üzerinde de yer yer korunmuş "gold wash"

uygulaması da tespit edilmiştir. Ele geçen diğer parçalar arasında yer alan Osmanlı Dönemi seramik örnekleri içinde ise koyu yeşil ve sarı renkte sırlı seramik parçalar bulunmaktadır.

Kuş Tepe (Harita: 1)

Maltepe Tepeler grubunun güneyinde, İzmir Kuş Cennetinin karşısında yer almaktadır. Söz konusu Tepe, I ve II olmak üzere iki ayrı bölgeye ayrılarak incelenmiş ve *extensive* yüzey araştırması uygulanmıştır.

Kuş Tepe I'de yapılan yüzey araştırmalarında ele geçen az miktarda seramik içinde bir adet Roma seramiği parçası ile Osmanlı Dönemi seramiğine ait örnekler tespit edilmiştir. Roma seramiği (Resim: 2a) terrasigilata seramik grubuna ait olup, konik gövdeli, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarı üzerinde yiv bezeme bulunan bir çanağa aittir. Az miktardaki Osmanlı seramiği ise yeşil renkte sırlı parçalardan oluşmaktadır.

Tepenin kuzeybatısında yapılan araştırmalarda bir kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Söz konusu çukur içinde seramik örneklerin yanı sıra bronz bir alete ait olabilecek parçalar da ele geçmiştir. Seramik örnekleri incelendiğinde bunların M.Ö. 6. yy, Geç Helenistik ve Orta Çağ'a ait oldukları görülmüştür. M.Ö. 6. yy. tarihlenen (Resim: 2b) üç parça seramikten biri ağız kenarı üzeri kahverengi kısa bantlarla bezeli bir çanaktır. Diğer örnek ise dış yüzünde kahverengi yatay bantlar bulunan yine bir çanak parçası ile Dynos tipi bir kaba ait parçadan oluşmaktadır. Geç Helenistik Dönem'e tarihlenen bir parça ise ince cidarlı, yarı küresel gövdeli, içi siyah renkte boyalı bir çanak parçasıdır. Söz konusu kaçak kazı çukurunun doğu kısmında ise az miktarda seramik bulunmuştur. Bu seramiğin içinde belirgin olarak Roma Dönemi'ne tarihlenen bir çömlek ağız ile bir halka dibin dışında, mat kırmızı renkte astarlı iki parça çatı kiremidi de yer almaktadır.

Kısmen kayalık bir alan üzerinde yer alan ve Kuş Tepe II olarak adlandırdığımız alanda olasılıkla Roma Dönemi'ne (Resim: 3) tarihlenen kırmızı renkte bol çatı kiremidi parçaları görülmüştür. Bunun yanı sıra bu

alandan Orta Çağ'a ait yeşil renkte sırlı seramik örnekler de ele geçmiştir.

Kuş Tepe II'nin kuzeybatı ucunda yapılan araştırmalarda, ovaya yakın bir düzlemde yer alan bazı kayalık yerlerin kazılmış olduğu tespit edilmiş ve mezar olabilecek çok sayıda iri kiremit parçalarının bu alanda yer aldığı anlaşılmıştır. Birbirini tamamlayan bazı parçalar da göz önüne alındığında burada bir lahit(?) olduğunu gösteren izler ortaya çıkarılmıştır (Resim: 4). Tepenin kuzeybatı ucunda yine mezar olabilecek ve Mezar II olarak adlandırdığımız bir yapı ve tepenin kuzeybatı yamacında Basamaklı Pınar olarak adlandırdığımız, basamaklı bir giriş ve düzensiz taşlardan oluşturulmuş bir pınar yapısı (?) tespit edilmiştir (Resim: 5). Üst kısımdan sonra yaklaşık olarak 3m. derine inen söz konusu kaynak burada iki kola ayrılmaktadır. Kaynak içinden herhangi bir seramik buluntu ele geçmemiştir.

Sazlıgöl (Harita: 1)

Taşlı Tepeler grubunun orta kısmında yer alan Sazlıgöl ve çevresinde yapılan araştırmalar sırasında batı kesim "Tepe I", güney kesim ise "Tepe II" olarak tarafımızca adlandırılmıştır. *Extensive* olarak gerçekleştirilen çalışmalar sonucu Tepe I'de (38° 36' 8" K / 26° 54' 8" D) ele geçen seramik parçalarından tanımlanabilen örnekler genel olarak Orta Çağ Dönemine işaret etmektedir. Bunlar arasında sırlı yeşil veya açık sarı üzerine koyu kahverengi, yeşil tonlarında ve beyaz/krem renklerinde bezemeli olanların yanı sıra kırmızimsı devetüyü renkte testi ağızları ve kulpları da dikkati çekmektedir.

Tepe I olarak tanımladığımız kesimin doğu yönünde ve Sazlıgöl'ün kenarında yapılan araştırmalarda seramik parçalarının yanı sıra bir "çiftlik evine" ait olabilecek çeşitli duvar kalıntıları da tespit edilmiştir. Yine Tepe I 'in batı yamacında devam eden çalışmalar sırasında ele geçen az miktardaki seramik, M.Ö. 2. bin (Resim: 6a), M.Ö. 6. yy, Geç Helenistik ve Bizans dönemlerine tarihlenen (Resim: 6b) örneklerden oluşmaktadır. M.Ö. 2. bin seramikleri arasındaki gri renkli parçalar da önem taşımaktadır. Profil veren bir parçanın ağız kenarı dışa kalınlaştırılmış derin bir çanağa aittir. Bu

örnek bej renkte hamura ve gri bir öze sahip olup astarı oldukça aşınmıştır. M.Ö. 6. yy.'a tarihlenen iki parça seramikten birinin iç kısmında siyah-koyu kahverengi ince bir bant diğerinin iç kısmında ise kırmızımsı kahverengi dar bantlar ile yapılan bezeme bulunmaktadır. Geç Helenistik Dönem'e tarihlenen bir parça ise ince cidarlı, yarı küresel gövdeli ve içi siyah renkte boyalı bir çanak parçasından oluşmaktadır. Bizans seramiği bir parça ile temsil edilmektedir. Açık yeşil üzerine siyah renkte sırlı olan bu seramik açık bir kaba ait olmalıdır.

Sazlıgöl'de Tepe II (38° 35' 15''K / 26° 54' 2'' D) olarak adlandırılan alanın güneybatı ucundaki yolun üzerinde ve kenarında bir yapıya ait olabilecek duvar kalıntıları arasında seramik örnekler ele geçmiştir. Az miktardaki seramik Orta Çağ Dönemine ait karakteristik yeşil sırlı çanak parçası ile bir testiye ait ağız kenarından oluşmaktadır.

Eminlik Tepe (Harita: 1)

Maltepe Tepeler grubunun güneyinde yapılan araştırmalarda az miktarda seramik örneği toplanabilmiştir. Bölgesel ve dağınık bir yerleşimi ortaya koyan bu seramik örnekleri Orta Çağ Dönemine tarihlenmektedir.

Eminlik Tepe I ve II olmak üzere iki bölgeye ayrılarak incelenmiş ve *extensive* olarak araştırması yapılmıştır. Tepe I'de yapılan araştırmalarda Orta Çağ Dönemine tarihlenen seramik örnekleri içinde yeşil tonda sırlı parçalar yanında kırmızımsı devetüyü hamurlu gövde parçaları da bulunmaktadır.

Eminlik Tepe II'de yapılan araştırmalarda ise Roma Dönemi'ne tarihlenen seramik parçaları yoğunluğu oluşturmaktadır. Testi ağızları ve dikey kulplar yanında krem renkte astarlı çatı kiremiti parçaları da ele geçmiştir. Ele geçen seramik parçalar dışında kaçak kazı yapılan mezarlar da tespit edilmiştir. Doğal kayaların dikdörtgen şekilde oyulmasıyla oluşturulan mezarlar 1 ve 2 (38° 35' 25'' K, 26° 55' 45''D) olarak tarafımızca adlandırılmıştır. Güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan mezarlar 8x3 m ebatlarındadır. 1 no.lu mezar 1,80x0,60 m ölçülerindedir ve 0,53-0,56 m arasında değişen bir derinliğe

sahiptir. Mezarın üç tarafında kapak koymak için bir düzlem oluşturulmuştur. İki mezar arasında 0,30 m'lik bir ara bölme duvarı bulunmaktadır. Mezar içinden bir adet kemik parçası ele geçmiştir. 2 no.lu mezar ise 1,84x0,60 m ölçülerinde ve 0,60 m derinliğindedir. Mezarın güneyinde yer alan ve kapak taşı için yapılan bölüm ise oldukça tahrip edilmiştir. Yine aynı kesimde dört farklı mezara ait olabilecek kalıntılar da tespit edilmiştir. Kaçak kazı yapılmış olan bu mezarlar tarafımızca 3 ile 6 arasında numaralandırılmıştır.

Villa Kent (Harita: 1)

Taşlı Tepeler'in orta kesiminde kayalık bir alan üzerinde yer alan bu yerleşim üzerinde adından da anlaşıldığı gibi bugün modern villaların oluşturduğu bir site yer almaktadır. Söz konusu site içinde ve etrafında yaptığımız yüzey araştırmalarında villa inşaatlarına ait hafriyat toprağının taşınması nedeniyle az miktarda seramik ele geçmiştir. Bunlar arasında M.Ö. 6. yy.'a tarihlenen omuz kısmı dalga bezemeli bir vazo parçası, siyah boyalı çanak parçası ile bir testiye ait gövde parçası görülmüştür (Resim: 7a). Ayrıca M.Ö. 5. yy. (Resim: 7b) ve 4 yy.'a (Resim: 7c) tarihlenen seramik örnekleri ise çeşitli çanak parçalarından oluşmaktadır. Bu seramik örnekleri dışında Roma ve Osmanlı Dönemine ait seramikler nispeten daha yoğundur. Roma seramik örneklerinin çoğunluğu depolamaya yönelik kaplardan, Osmanlı seramiği ise yeşil tonlarında sırlı seramik parçalardan oluşmaktadır.

Salih Ağa Çiftliği (Harita: 1): Taşlı Tepeler grubunun batısında, ova kenarında yer alan Salihaga Çiftliği'nin gerek içinde gerekse çevresinde yapılan araştırmalarda çok sayıda mimari kalıntı ve buluntu tespit edilmiştir.

Olasılıkla çiftlik yolunun açılması sırasında tahrip olmuş ve yol kenarında tespit ettiğimiz Foça taşından yapılmış mimariye ait olabilecek bir parça dikkat çekicidir. 0,32 m uzunluğunda, 0,30.5 m genişliğinde ve 0,08 m kalınlığındaki eser üzerinde rozet biçimli süslemeler dikkat çekmektedir (Resim: 8).

Çiftliğin kuzeybatısında yapılan araştırmalar sırasında günlük kullanım suyunun depolanması için oluşturulan bir havuz tespit edilmiştir. Havuzun

duvar örgüsünde kullanılan taşlar arasında antik döneme ait bazı mimari parçaların kullanıldığı da görülmüştür. Söz konusu havuzun kenarında çiftlik sakinleri tarafından masa olarak kullanılan Hellenistik Dönem'e ait ve üzerinde kenet izleri bulunan Corinth tipi bir sütun başlığı da tarafımızca kayıtlara geçmiştir (Resim: 9).

Çiftliğin ağıl olarak kullanılan kısmının hemen batısında yapılan araştırmalarda ise önemli bir yapıya ait olabilecek kalıntılar tespit edilmiştir. Yükseklikleri 0,60-1,40 m arasında değişen ve çok evreli olduğu anlaşılan yapıya ait duvarlar dışında yer yer korunmuş taban döşemesinin de olduğu görülmüştür. Taban döşemesinin üzerinde kazınarak yapılmış 'X' şeklinde süslemeler bulunmaktadır (Resim: 10). Duvar yanında yer alan profilde 0,15m. çapında pişmiş topraktan yapılmış künklerin yanı sıra cam ve seramik parçaları ile taş bir dibek, söz konusu yapıya ait bazı kalıntıları temsil etmektedir.

Çiftliğin güneydoğusunda, yamaçta yapılan araştırmalarda ise tahrip olmuş münferit yapılara ait mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Yapı I, II ve III olarak adlandırılan kalıntıların çevresinde atıl durumda dörtgen biçiminde işlenmiş taşların olduğu görülmüştür.

Salihaga Çiftliği'nin kuzeyinde yapılan araştırmalarda ise hala işlevini koruyan doğal bir su kaynağı yer almaktadır. Bugün üzeri bitkilerle kaplı olan ve içine girilemeyen kaynağın etrafında, taşımaya ve depolamaya yönelik olarak kullanım gören kaplara ait çeşitli seramik parçaları ele geçmiştir. Ayrıca kaynağın yakın çevresinde başka bir yerden getirildiği anlaşılan ve çiftlik sakinleri tarafından oturmak için kullanılan yarı işlenmiş dörtgen biçimli bir taş da tespit edilmiştir.

Salihaga Çiftliği'nde toplanan seramik repertuarına genel olarak bakıldığında yoğunluğun Geç Tunç Çağı, Roma ve Bizans Dönemlerine ait olduğu saptanmıştır Bu seramik grubu içinde (Resim: 11a) Geç Tunç Çağı Dönemi'ne tarihlenen ve profil veren parçalardan biri içe çekik ağızlı ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı bir kratere aittir. Bu kraterin ağız kenarı üzerinde çizilerek yapılmış dalga bezeme yer almaktadır. Diğer örnekler arasında içe

çekik ağızlı ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı bir çanak ile çanağa ait yatay bir kulp da dikkati çekmektedir.

Salihaga Çiftliği'nde ele geçen en yoğun seramik grubunu Roma seramiği oluşturmaktadır. Üç grup oluşturan Roma seramiğinin birinci grubunda terrasilata örnekler (Resim: 11b), ikinci grubunda krem rengi astarlılar, üçüncü grubunda ise kaba mallar bulunmaktadır. Ele geçen terrasilata örneklerin çoğunluğu konik gövdeli, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve ağız kenarı üzerinde yiv bulunan çanaklara ait parçalardan oluşur. Çanakların dışında kapalı kaplara ait çok az parça ile üst kısmı baskı bezemeli bir kandil parçası da ele geçmiştir. Krem rengi astarlı örnekler arasında ise (Resim: 11c) konik gövdeli, dışa "L" biçiminde uzanan dudaklı çanaklar, yonca ağızlı testi parçası ile dışa kalınlaştırılmış testi ağızları yer alır. Kırmızımsı devetüyü hamurlu olan kaba malların çoğunluğunu ise amphora tipi kaplara ait kulplar oluşturmaktadır.

Salihaga Çiftliği'nde ele geçen Bizans Dönemi seramikleri içinde sırlı olanların yanında üzeri yiv bezemeli parçalar da yer almaktadır. Bunlar arasında özellikle yeşil renkte sırlı seramiklerin bazılarının üzerinde mat siyah renkte boya ile yapılmış bezeme görülmektedir. Bu örneklerde motif olarak birbirileri ile bağlantılı "S" spiraller kullanılmıştır. Kırmızımsı devetüyü rengine olan seramiğinin ise daha çok testi ya da amphora tipi kapların kulplarına ait parçalardan oluştuğu görülmüştür.

Değirmen Dağı Tepesi / Derman Tepe (Harita: 1)

Taşlı Tepelerin en güneyinde ve diğer tepelerden bağımsız bir konumda yer almaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan bu tepenin konumu itibarıyla antik dönemlerde bir ada olduğuna dair izler günümüzde de gözlemlenmektedir. İki kanattan oluşan bu tepenin kuzey kanadı "Tepe I", güney kanadı ise "Tepe II" olarak adlandırılmıştır.

Tepe I üzerinde yapılan araştırmalarda dört yapıya (Yapı I 38° 33' 41''K / 26° 54' 18''D; Yapı II 38° 33' 43''K / 26° 54' 17'' D; Yapı III 38° 33' 45''K / 26°

54' 16'' D; Yapı IV 38° 33' 50'' K / 26° 54' 19'' D;) ait olabilecek kalıntılar tespit edilmiştir. Söz konusu yapıların bulunduğu alanlar kaçak kazılarla tahrip olmuştur. Tepenin kuzey yamacında yapılan araştırmalarda ise günümüzde hayvan barınağı olarak kullanılan doğal bir mağara kayıtlara geçirilmiştir.

Tepe I üzerinde yürütülen çalışmalar sırasında Roma ve Bizans Dönemi'ne ait seramik ve çatı kiremiti parçaları dışında herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılmamıştır. Roma seramiği içinde terrasigilata ve krem renginde astarlı olanlar belirgindir. Terrasigilata örnekler arasında konik gövdeli, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve ağız kenarı üzerinde yiv bezeme bulunan çanaklar yer almaktadır. Krem rengi astarlı örnekler ise dip parçası ve bir çanak gövdesi ile temsil edilir. Bizans seramiği sırlı seramik ve kaba mallardan oluşmaktadır. Yeşil, pembemsi krem, mavimsi yeşil ve mat siyah renkte sırlı olan seramikler açık kaplara aittir. Bu parçalardan bir tanesi bitkisel bezemelidir. Kaba seramik grubu devetüyü tonlarında hamurlu olup, daha çok testi ya da amphora tipi kapların kulplarına ait parçalardan oluşmaktadır.

Tepe II'de yapılan araştırmalarda ise tepenin kuzey noktasında kaçakçılar tarafından yoğun tahribata uğramış bir tümülüs saptanmıştır (38° 34' 3'' K / 26° 55' 44'' D) (Resim: 12). Tümülüsün yaklaşık orta kısmında yer aldığı düşünülen oda kısmı kaçak kazılar sonucunda tahrip edilmiş ve boşaltılmıştır (Resim: 13). Kayaya oyularak inşa edilen mezar bölümü doğu batı doğrultuda olup giriş kısmı doğuda yer almıştır. Bir giriş ve oda kısmından oluşan 2,10 x 2,10 m. ölçülerindeki mezarın giriş kısmının kuzey duvarı üzerinde 0,20 x 0,14 m ölçülerinde bir niş tespit edilmiştir. Giriş kısmından mezar odasına 0,95 m genişliğinde ve 0,85 m yüksekliğinde bir kapı ile geçiş sağlanmaktadır. 3,10x2,20 m ölçülerindeki odanın tavanı beşik tonoz biçiminde yapılmıştır (Resim: 14). Yine tümülüsün içine atılmış durumda ele geçen mermer bir sütun parçası da kayıtlara geçirilmiştir.

Bununla birlikte tümülüs çevresinden ele geçen günümüz seramik örnekleri ile birlikte Roma Dönemine ait bir tane terrasigilata konik gövdeli ve dışa kalınlaştırılmış ağızlı bir çanak, düğme dipli amphora parçası, kırmızımsı devetüyü hamurlu kapalı bir kap parçası ile çatı kiremiti parçaları diğer buluntu grubunu oluşturmaktadır.

Ayrıca söz konusu tümölüsün çevresinde yapılan araştırmalarda kuzeydoğu, güneydoğu ve güney yönde olmak üzere üç adet su kuyusu da tespit edilmiştir.

Tepe II'nin doğu yamacında yapılan araştırmalarda ise ova düzleminde, başka bir yerden getirildiği anlaşılan sütun ve mimari parçalar (K 38° 33' 50" / D 26° 54' 45"») toplu olarak ele geçmiştir. Bu sütunlardan biri üzerinde kenet izi görölmektedir. Ayrıca söz konusu örnekler arasında yer alan ve üzerinde yumurta dizisi motifile süslenmiş bir mimari parça da belgelenmiştir.

Değirmen Tepe (Harita: 1): Taşlı tepelerin doğusunda yer alan Değirmen Tepe diğer tepelerden bağımsız bir konuma sahiptir. Tepenin üst kısmında bir domuz çiftliği bulunmaktadır. Yapılan *intensive* araştırmada az miktarda Roma ve Osmanlı Dönem'ine ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Roma seramiği içinde terrasiğilata seramik grubuna ait dışa kalınlaştırılmış ağızlı bir çanak; "gold wash" gruba ait dışa kalınlaştırılmış ağızlı testi parçası ile devetüyü tonlarında hamurlu amphora ağızları bulunmaktadır. Osmanlı Dönemi'ne ait seramiğin çoğunluğu ise koyu yeşil renkte sırlı parçalardan oluşmaktadır.

Değerlendirme:

"Panaztepe Kazıları Kapsamında İzmir Bölgesi Gediz Deltası Yüzey Araştırması 2010 Yılı Çalışmaları" başlığı altında yürütölen çalışmada, şimdilik bölgedeki en erken döneme ait seramik örneklerin Sazlıgöl'ün Batı Tepesi'nden (Tepe I) geldiğini göstermiştir. Geç Tunç Çağı başına tarihlenen seramik örnekleri Prof. Dr. Armağan Erkanal başkanlığında yürütölen Panaztepe yerleşiminden ele geçen seramikler ile benzerlik göstermektedir. Aynı dönemin daha geç safhasını içeren seramik örnekleri ise Salihağa Çiftliği'nde tespit edilmiştir. Her iki yerden ele geçen örnekler gerek Gediz Deltası gerekse Menemen Ovası'nda Geç Tunç Çağı merkezlerinin bölgede yoğun olarak bulunabileceğine işaret etmesi açısından son derece önemlidir.

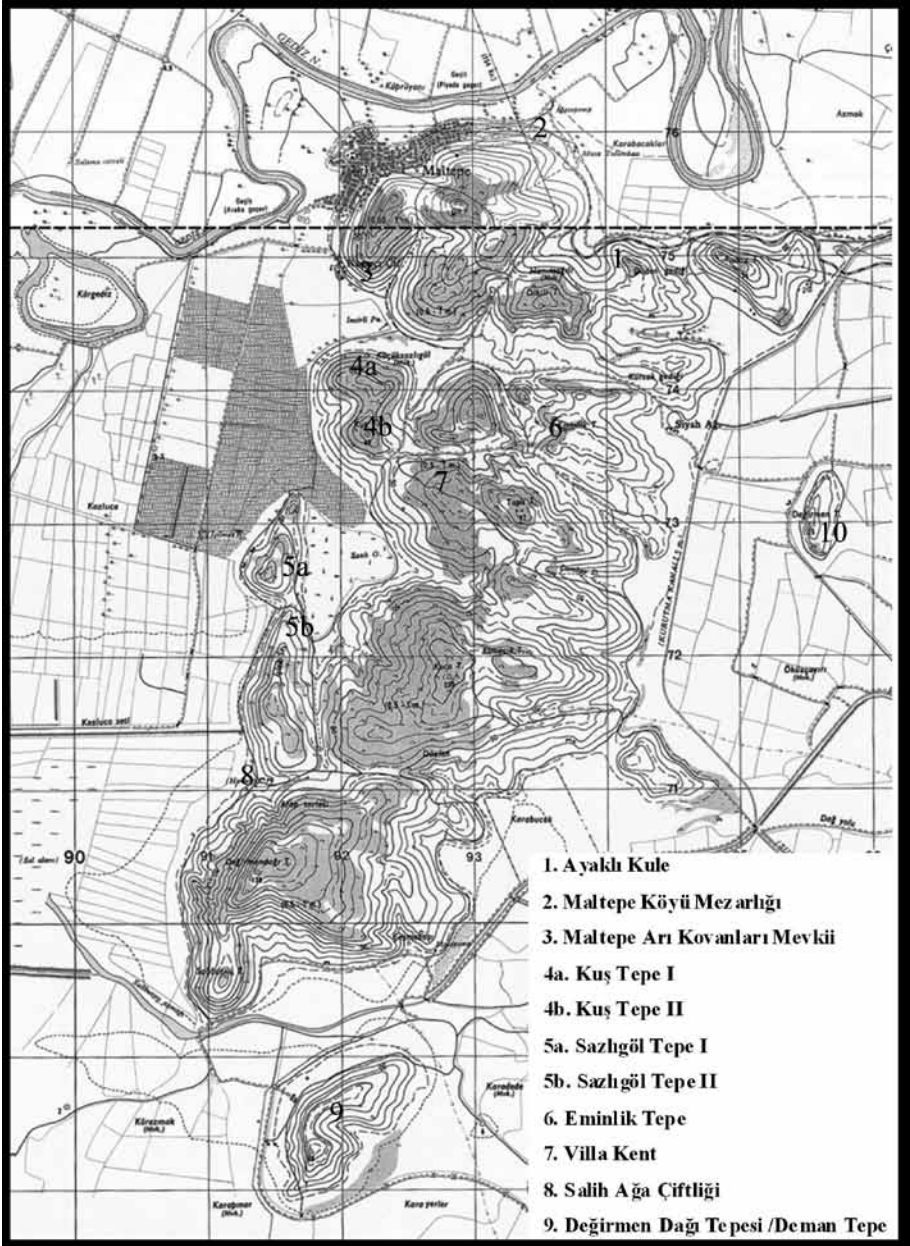
M.Ö. 6. yy.'a ait seramik örnekleri Kuş Tepe, Sazlı Göl ve Villa Kent'de ele geçmiştir. Villa Kent'in bulunduğu alandaki tahribat sebebiyle bir yorum yapmak mümkün olamamakla birlikte diğer iki alandan çok az miktarda ele geçen seramik örnekler burada yoğun bir iskan olmadığını düşündürmektedir.

Bölgede yapılan araştırmalarda birer parçayla temsil edilen M.Ö. 5 ve 4. yy.'a ait seramik örnekleri ise Arkaik Dönem'le ilgili bir değerlendirmeye şimdilik olanak vermemektedir.

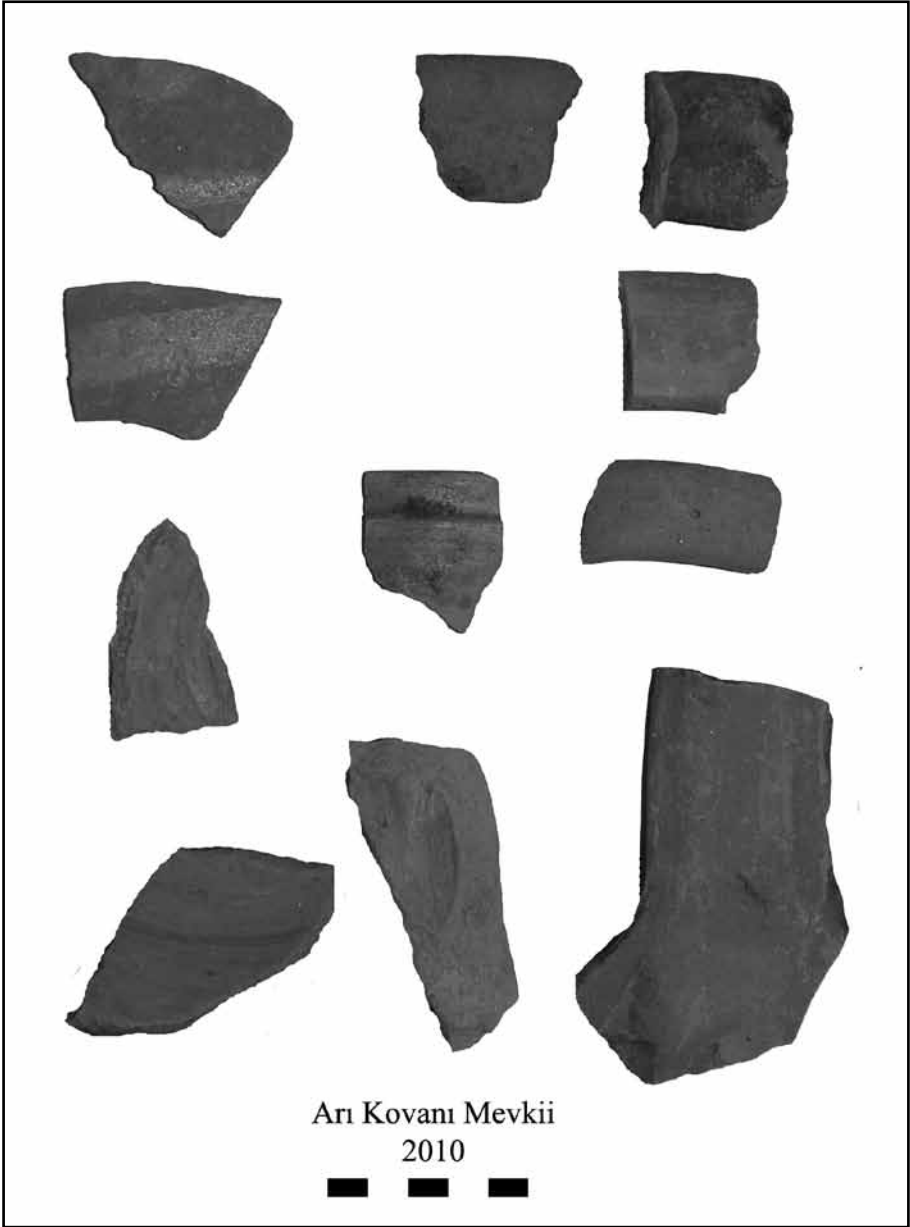
Yüzey araştırmasında ele geçen seramik örneklerin çoğunluğu Roma Dönemi'ne aittir. Bu seramik örnekleri bölgede Roma Dönemi'nde yoğun bir iskan olduğunu ortaya koymaktadır. Eminlik Tepe, Sazlıgöl, Villa Kent, Değirmendağı ve Değirmen Tepe merkezlerinde Roma Dönemi'ni işaret eden seramik örnekleri özellikle belirgindir. Salıhağa Çiftliğinde tespit edilen mimari kalıntılarla birlikte bulunmuş olan seramik, burada diğer alanlara oranla daha büyük bir yerleşime işaret etmektedir. Bunun yanı sıra Değirmen Dağı'nın (Derman Tepe) kuzey ucunda saptanan tümülüs ise şimdilik bölgedeki tek örneği oluşturmaktadır. Tümülüse ait mezar odası mimari yapısıyla bağlantılı olarak düşünüldüğünde yönetici sınıfa ait bir kişinin mezarı olarak değerlendirilebilir. Gelecek yıllardaki çalışmalar bölge yerleşim şemasının daha iyi anlaşılması için olanak sağlayacaktır. Uzun vadede tespit edilen arkeolojik yerleşimlerin büyüklük ve coğrafi alanlardaki yoğunlukları da göz önüne alınarak ana merkezler ve etrafında oluşan küçük yerleşimlerin tespitiyle bölgenin yerleşim şemasını ortaya koymak da gelecek yıllardaki hedeflerimiz arasındadır.

Önümüzdeki yıllara ait çalışmalarda paleocoğrafya çalışmaları ve arkeolojik verilerin birlikte değerlendirilmesi amacıyla yapılacak olan perküsyon çalışmaları ile son deglasyasyon sırasında yükselen deniz seviyesinin bugünkü pozisyonuna erişmesini takiben gelişmeye başlayan delta ortamının evrimini arkeolojik yerleşmeler bağlamında aydınlatmak da bir diğer hedefimizi oluşturmaktadır. Bu yerleşimlerin nasıl bir mekanda kurulmuş olduklarını belirlemek ve yerleşmelerin nasıl ve ne zaman değişime uğradıklarını saptamak için jeomorfolojik teknikler yanında alınacak olan delta

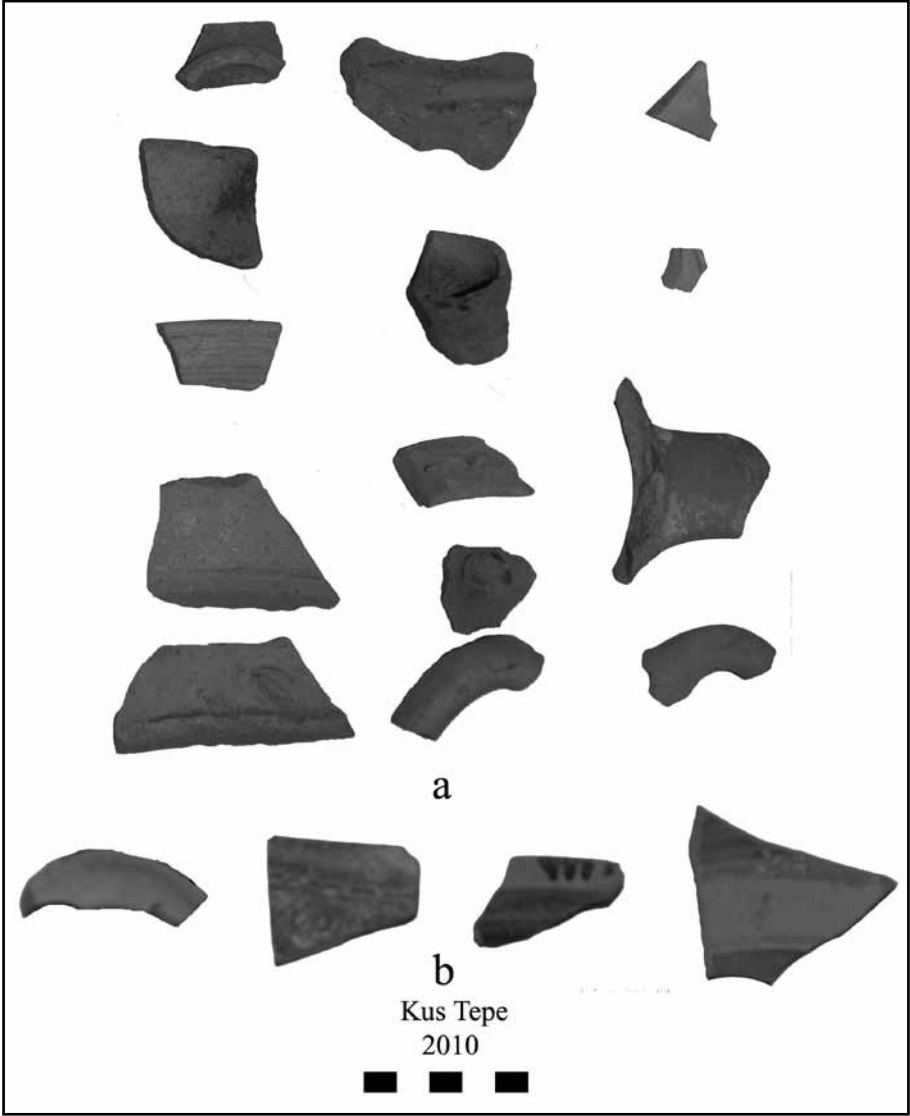
sediment örneklerinin laboratuvar analizleri ve AMS 14C tarihlendirmelerini ortaya koymak öncelikle yapılacak çalışmalar arasındadır. Deltada meydana gelmiş değişimleri anlamak amacıyla sediment analizi için yapılacak olan çalışmalar sırasında uygulanan yöntem arkeolojik buluntuların alınmasına olanak vermemekte ve sadece toprak analizini mümkün kılmaktadır. Şimdiye kadar deltanın kara olan kısmının analitik tekniklerle yeterince araştırılmadığı göz önüne alınarak delta gelişimi ve bu değişimin arkeolojik yerleşimlerle olan ilişkilerini ortaya koymak son derece önemli sonuçlar verecektir. Böylece deltanın kuzey kısmında, Maltepe civarında yer alan Panaztepe arkeolojik yerleşiminin evrimi yanında delta gelişimi de anlaşılabilecek ve eski kanallar üzerinde yapılacak olan perküsyon çalışmalarıyla delta loblarının zaman içindeki oluşumu ortaya konulabilecektir.

Harita 1: 2010 yılı yüzey araştırmalarında tespit edilen merkezler

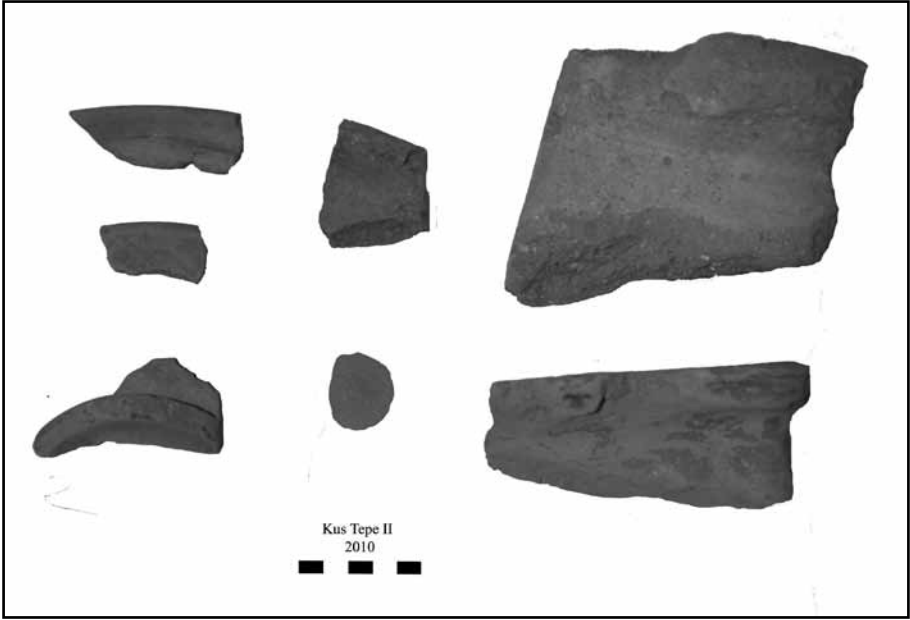
Resim 1: Maltepe, Arı Kovanı Mevkii. Roma Dönemi seramik örnekleri

Resim 2a: Kuş Tepe I seramik örnekleri

Resim 2b: Kuş Tepe I kaçak kazı çukuru seramik örnekleri

Resim 3: Kuş Tepe II seramiği

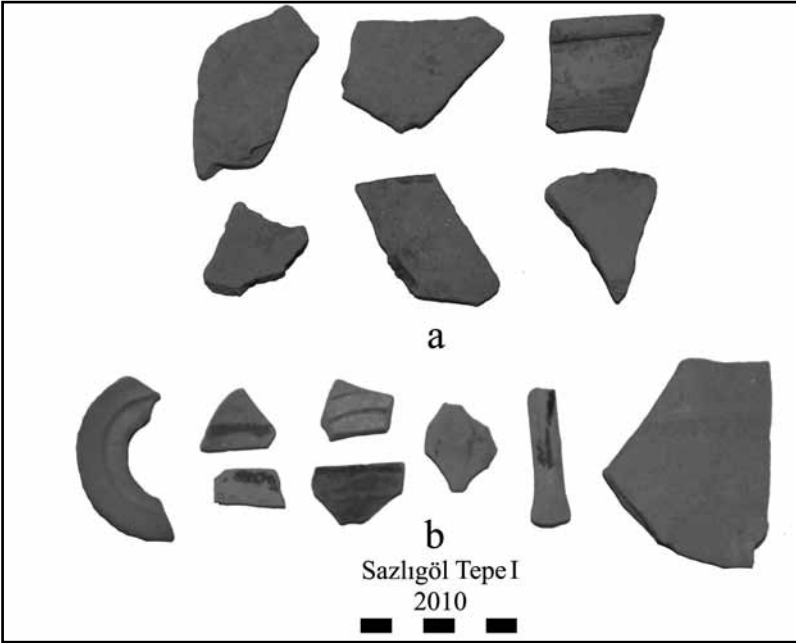

Resim 4: Kuş Tepe II Lahit olabilecek kiremit parçalar

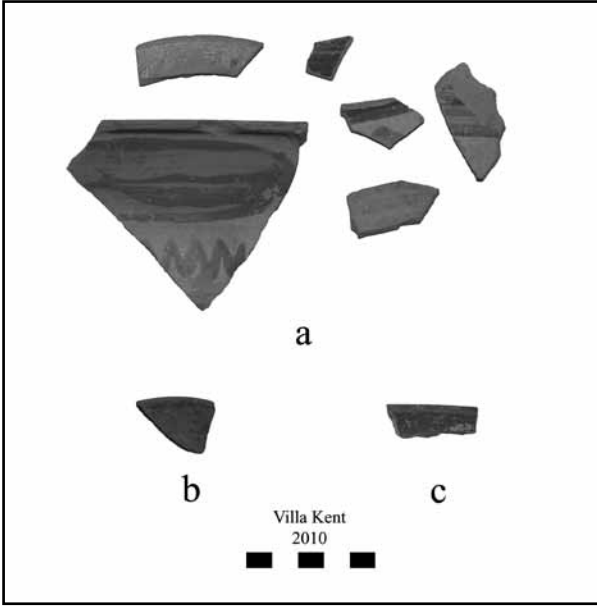

Resim 5: Kuş Tepe II pınar yapısı içerden görünüm

Resim 6a: Sazlıgöl Tepe I Orta Tunç Çağı sonu Geç Tunç Çağı başı seramik örnekleri

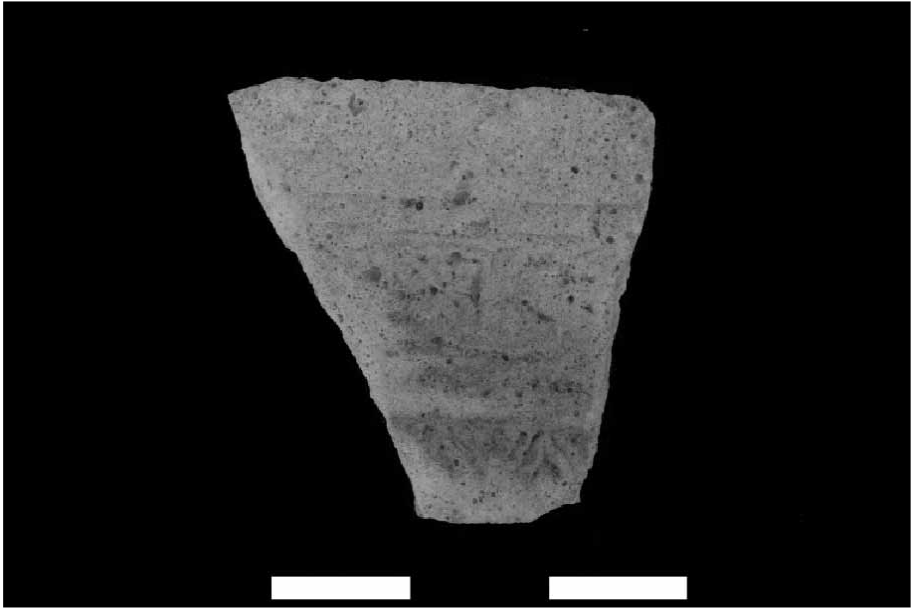
Resim 6b: Sazlıgöl Tepe I Geç Dönem seramik örnekleri

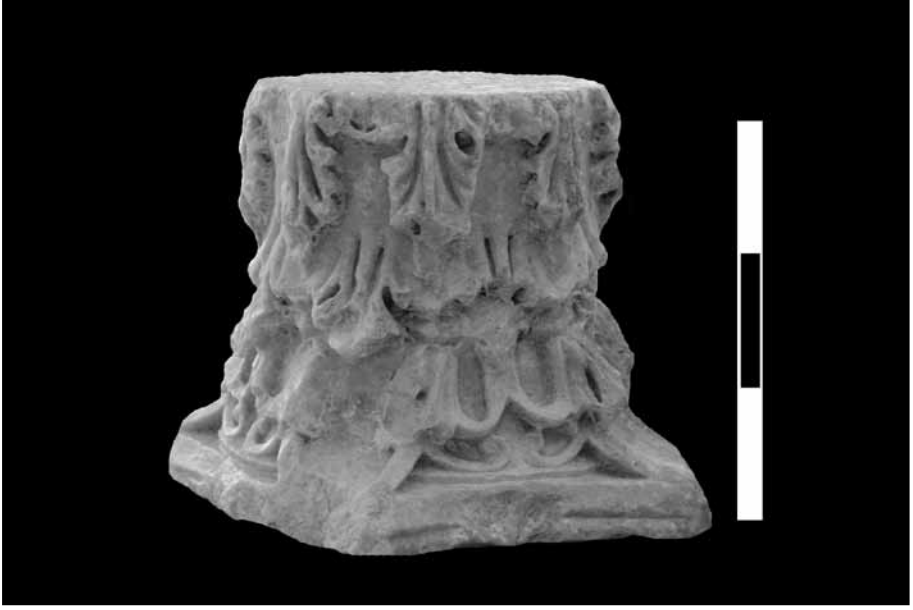
Resim 7a: Villa Kent M.Ö. 6 yy
seramik örnekleri

Resim 7b: Villa Kent M.Ö. 5 yy
seramiği

Resim 7c: Villa Kent M.Ö. 4 yy
seramiği

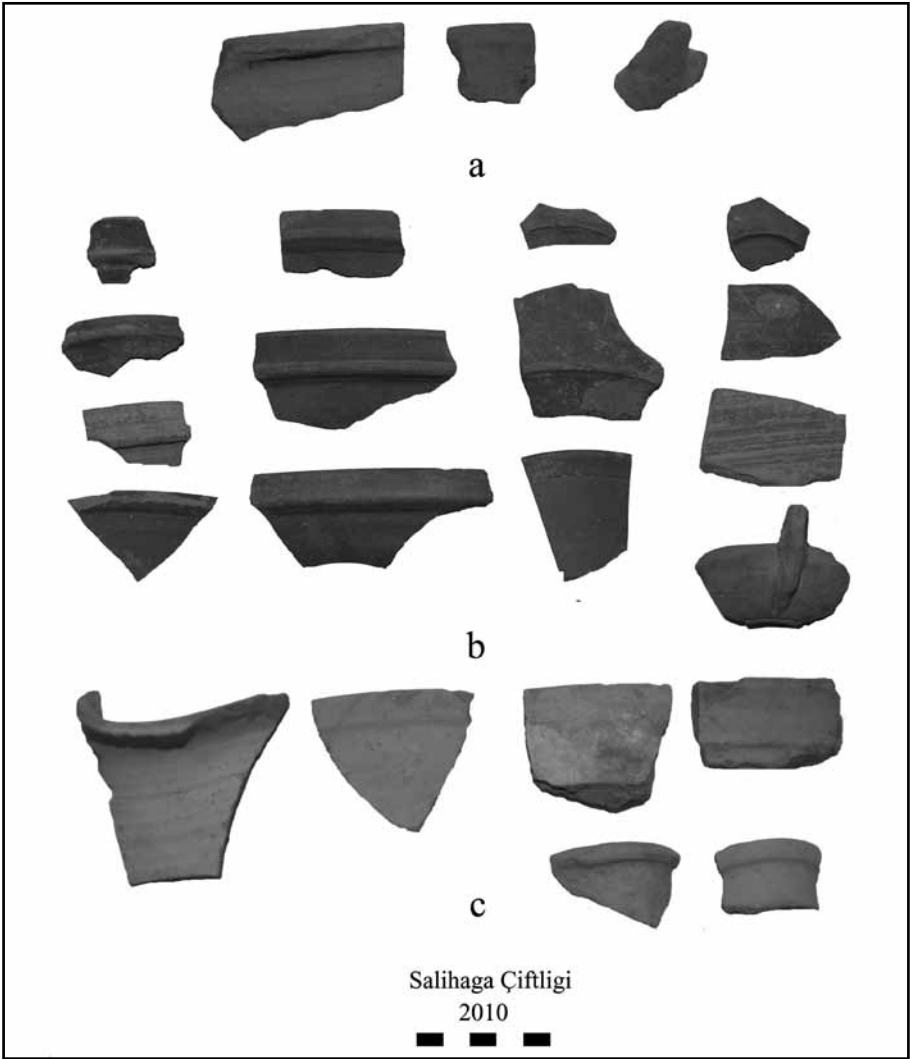
Resim 8: Salihağa Çiftliği, üzeri rozet motifli Foça Taşı

Resim 9: Salihağa Çiftliği, Corinth sütun başlığı

Resim 10: Salihağa Çiftliği, mimari kalıntıya ait taban

Resim 11a: Salihaga Çiftligi, Geç Tunç Çağı seramik örnekleri

Resim 11b: Salihaga Çiftligi, Roma Dönemi terrasigilata seramik örnekleri

Resim 11c: Salihaga Çiftligi, Roma Dönemi krem rengi astarlı seramik örnekleri

Resim 12: Değirmen Dağı (Derman Tepe), Tümülüs genel görünüm

Resim 13: Değirmen Dağı (Derman Tepe) Tümülüs girişi

Resim 14: Değirmen Dağı (Derman Tepe) Tömölüsün içerden görünümü

MANDALYA KÖRFEZİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2010

Raffaella Pierobon BENOIT*

2010 yılı faaliyetleri bugüne kadar henüz tam olarak araştırılmamış olan bazı alanların ele alınması ve daha önceki yıllarda saptanmış olan sit alanlarının revizyonuna yönelik olup, bu alanların topografik yerleşimlerinin ve korunmuşluk durumlarının saptanması üzerinde yoğunlaşmıştır¹.

Sonuç olarak elde edilen yeni veriler özellikle 'Leleg' mimarının ve yapıların (A) alandaki dağılımına ait önemli bilgiler vermektedir. Topografik belgeleme sırasında, 2009 yılı faaliyet raporunda da belirtmiş olduğumuz gibi, sit alanlarının gördüğü zararın hem nitelik hem nicelik açısından tehlikeli ölçüde artmakta olduğu da gözlenmiştir (B).

Araştırmalarımızın bir kısmı daha yeni yapıların (1800 sonrası) yerlerinin saptanmasına ayrılmıştır. Bu yapıların bugüne değin düşünüldüğünden daha yoğun olduğu gözlenmiştir (C).

Toplam olarak 40 yeni sit alanı saptanmış ve 22 sit alanının revizyonu yapılmıştır. Bunlar aşağıda bölgelerine göre sunulmaktadır. Harita 1.

A-A1. Cam Tepe (Aydın haritası N19-A4-A3 54-55/27-28)

Cam tepe ismi ile birleşen iki tepenin üzerindeki düzlük alanlarda üç ilginç anıtsal yapı grubu bulunmuştur. Bunlar tipolojik ve teknik özellikleri nedeniyle eş zamanlı gözükmekte ve en azından ilk kullanım dönemlerinde Klasik Döneme tarihlenebilmektedirler.

* Napoli Federico II Üniversitesi, E. Lepore Tarih Bölümü. İTALYA

1 Çalışmalar 24 Haziran-16 Temmuz tarihleri arasında sürdürülmüştür. Araştırmaya Dr. D. Baldoni, L. Cianiulli, M. De Filippo, G. Marchand, P. Orlando, ve öğrenciler M. Boggia, M.C. Durante, C. Severo, ve P. Vittoria katılmışlardır. Manisa Müzesinden Bakanlık Temsilcisi olarak katılan Dr. Halil Kocaman'a işbirliği için teşekkür ederiz. Sıcak bir teşekkür de bu metnin Türkçe tercümesini yapan meslektaşımız Ufuk Serin içindir.

Bu yapılar trapezoid planlı ve yıkılmış olmalarına rağmen köşeleri okunabilecek durumda olan yuvarlak ve/veya kare kuleli iki kaleden oluşmaktadır (IS10 19 ve 21). Bunlardan en azından birinin içinde dış duvara yaslanmış küçük mekanlar okunabilmektedir. İnşaat tekniği alanda çok yaygın olan küçük veya orta boyutlarda kabaca taşlardan oluşmaktadır.

Iasos bölgesinde pek bilinmeyen bu plan tipi Bodrum yarımadasında sıkça belgelenmiştir². (Resim: 1)

Bitkilerle kaplı olmayan daha açık bir alanda bulunan ve bu nedenle daha iyi gözlenmlenebilen üçüncü yapı grubu ise merkezi bir yapı ve buna bağlı dikdörtgen veya elips planlı yan yapılardan oluşmaktadır. Merkezi yapı üç mekanlı olup, bunlardan ikisinin duvarları 1 m yüksekliğe kadar korunmuştur (IS10 20). Ufak bir rampayla ulaşılabilen bu yapının planı Çanacık Tepe tapınağının planına benzer özellikler göstermektedir. Alandaki farklı tipteki başka yapılarda şu ana değin görülmeyen bu benzerlik tanımlayıcı başka verilerin yokluğunda bu yapının da bir kült alanı olduğunu düşündürmektedir³.

A-A2. Batmaz Dere (Aydın haritası N19-A4-A3 48-49/29-30)

Batmaz Dere yatağı boyunca bugün zeytinliklerle kaplı düzlükte bulunan ve antik dönemde zaten tarım amaçlı olarak kullanılmakta olan bu alanda küçük bir köyün

kalıntıları bulunmuştur (IS10 28). Tek veya çok mekanlı birçok evden oluşan bu küçük köy değişebilen hatlar boyunca uzanmaktadır. Su ihtiyacı, bir tanesi köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen planlı diğeri ise yuvarlak iki sarnıçla sağlanmaktaydı. (Resim: 2)

2 W. Radt, *Siedlungen und Bauten auf der Halbinsel von Halikarnassos*, MDAI(I), Beiheft 3, Tübingen, 1970, Abb.17, 2.

3 İlginç bir karşılaştırma, en azından 33. Sempozyumda sunulan resimden anlaşılabilirdi kadarıyla, Kaplıdağ'da A. Diller tarafından saptanmış olan bir yapı olabilir. Çanacık Tepe için, bkz: A. Viscogliosi, *Il santuario sul Canacik Tepe. Quadro d'insieme*, in E. La Rocca ed., *Sinus Iasus I. Il territorio di Iasos: ricognizioni archeologiche 1988-1989*, «ANSP» s. III, 23, 1993, 920-927, ve tav. LXI.

Yapıların etrafında bol miktarda bulunan seramik parçaları Helenistik dönemden Erken Bizans Dönemine kadar uzanan geniş bir kullanım dönemine işaret etmektedir (MÖ III-II yy./MS V-VI yy.).

Seramik malzemenin en eski örnekleri arasında üzerinde dikdörtgen bir çerçeve içerisine basılmış ancak tam kola doğru dönüş noktasına geldiğinden tam okunamayan üç satırlık⁴ bir mühür bulunan hamurundan anlaşılabilirdiği kadarıyla bir Rodos anforası ve en geç örnekler arasında ise mineli bir Foça tabak parçası bulunmaktadır (Hayes 3 E tipi)⁵. (Resim: 3)

Bol miktarda kiremit ve tuğla parçalarının yanı sıra alandaki kullanım türleri konusunda ipucu verecek nitelikte olan basalt dibek parçaları ve bir ağ tartısı bulunmuştur.

Bu yerleşim yeri arkeolojik haritada bir boşluğu doldurmakta ve tarım alanlarının tepelerin eteklerine kadar uzanan düzlük alanlarda yer aldıklarını göstermektedir.

Sit alanına yakın bir mesafede, Alagün'e ulaşmadan önce, plan tipi ve kabaca şekillendirilmiş iri bloklardan oluşan duvar tekniğiyle ayırt edilebilen Leleg tipi bir yapı saptanmıştır (IS10 30). Yapının apsidli uç kısmı ve ne yazık ki yeni bir yol inşaatı nedeniyle kesilmiş yan duvarları kalmıştır. Bu yapı tipinin bugüne değin bilinen örneklerine nazaran bu yapı uzunluğu ve oldukça dar bir odaya tekabül eden apsid çapının kısalığı ile dikkat çekmektedir⁶. (Resim: 4)

Körfez ve aşağıdaki düzlük alanı mükemmel gören bu yapının konumu, Leleg yapı tipi olarak bilinen bu yapıların bölge bütününde savunma ve alandaki faaliyetleri kontrol etmek üzere çift kullanımlı olarak inşa edilmiş oldukları tezini doğrular niteliktedir⁷.

4 Üçüncü satırda yalnızca tek bir harf okunabilmektedir.

5 Bu tip M.S. 5 yüzyılın son çeyreği ve 6. yüzyılın başlarında kullanılmıştır: W. Hayes, *Late Roman Pottery*, London 1972, 332, fig. 68, 3, nn. 14-16. Bkz. *Atlante delle Forme Ceramiche I*, Roma 1981, 232, tav. CXII, 6-8.

6 Yapı korunduğu haliyle 8 m uzunluğunda ve 2.20 m genişliğindedir. Diğer bulunan yapıların ölçüleri: sit alanı IS 88-21: 10X5m; IS 08-08: 15x10 m; 10.70, 6.90 m vs.

7 Bu yorum ve genel olarak bu yapıların alandaki dağılımları için bkz: R. Pierobon Benoit, *Il territorio di lasos: nuove ricerche (2006-2008)*, in L. Karlsson, S. Carlsson eds., *Labraunda and Karia, Proceedings of the International Symposium commemorating Sixty years of Swedish Archaeological Work in Labraunda*, Stockholm, november 20-21 2008, Uppsala 2011, 389-423.

A-A3. Cam tepe ve Besihane arası bölge (Aydın haritası N19-A4-A3 53-55/28)

Kıyı Kışlacık-Milas bölgesinden doğuya doğru ve Kazıklı kavşağından itibaren 3 km'ye kadar uzanan (mülk sınırı) tüm düzlük alan sistematik olarak incelenmiştir.

Daha önceki çalışmalarda saptanmış olan ve bugün her ikisi de kısmen yıkılmış (bkz. aşağıda) iki Helenistik oda mezarın bulunduğu (IS 09 27 ve IS 96 16) alanın büyük ölçüde tarım amaçlı olarak kullanılmış olduğu saptanmıştır. Nitekim burada büyük olasılıkla parselleri ayırmaya yarayan teras duvarları, tek veya çok mekanlı yapılar, sarnıç ve kuyular bulunmuştur. Kısıtlı miktarda da olsa, seramik, tuğla ve kiremit buluntuları, bugün zeytinliklerle kaplı ve kısmen hayvancılık için de kullanılan bu alanın bir zamanlar sürekli olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapıların temelleri, tipolojisi saptanabilmiş yapıların büyük bir kısmının antik döneme ait olduğunu ve en az 4. yüzyıldan Bizans dönemine kadar yayılan geniş bir kronolojik çembere dağıldığını göstermektedir. Saptanmış olan mezar yapıları da bu yerleşim yeriyle ilintili ufak mezarlıkların parçasıydılar.

Özellikle ilginç olan bir yapı grubu, ortasında şimdi içi taşlarla ve yıkıntılarla dolmuş bir boşluk olan kare bir mekanı çevreleyen duvarlardan oluşmaktadır. Korunmuşluk durumu itibariyle yorumlanması zor olan bu yapı grubu yukarıda bahsedilen mezarlara yakın bir alanda yoğunluk göstermekte olup, mezarlık alanını çeviren duvarlar olarak tanımlanabilirler. Bölgenin batı kesiminde de gözlenen bir yerleşim modeline göre bu duvarlar düzlükteki çiftlik yapılarıyla da bağlantılı olabilirler.

Cam Tepe düzlüğü üzerinde bulunan ve ne yazık ki yıkıntı halinde olan büyük olasılıkla Leleg bir yapı da (IS10 02) aynı modele bağlanabilir.

Bir sonraki aşamaya, büyük olasılıkla Roma İmparatorluk dönemine tarihlendirilebilecek bir başka öge arası moloz ve harçla doldurulmuş çift cidarlı kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan çok uzun bir duvardır. Birçok noktada korunmuş olan ve 18 m kadar devam etmekte olan bu duvarın bir su yolunun temelini oluşturduğu düşünülmektedir. Bu yapının araştırılmasına

devam etmek mümkün olmadığından ne başlangıç ve suyun alındığı nokta ne de büyük bir olasılıkla bir yerleşim alanında olduğu tahmin edilen bitiş noktası saptanabilmiştir.

A-A4. Iasos- Zeytinli (Aydın haritası N19-A4-A3 51/25-26)

Iasos-Zeytinli yolu üzerinde elektrik direklerinin yerleştirilmesi çalışmalarının ardından, kısmen yıkık ve dikdörtgen bir çukur içine yerleştirilmiş iki şist taşından oluşan bir mezar yapısı ortaya çıkmıştır. Yapının duvarları özenle düzleştirilmiş olup, iki büyük blokdan oluşan kapağın dış yüzeyi işlenmemiştir. Mezarlar bir kalker taşla ayrılmış olup, odanın duvarları neredeyse izodomik deneyecek kadar düzgün yatay sıralar halinde döşenmiş kare bloklardan oluşmaktadır. Duvarlar boyunca fonksiyonu belli olmayan bir bank uzanmaktadır. Yatay kapaktan büyük olasılıkla hiçbir iz kalmamıştır. Bazı seramik parçalar yapıyı Klasik döneme tarihlemektedir (IS10 38)⁸. (Resim: 5)

A-A5. Dalyan Burnu (Aydın haritası N19-A4-A3 54-55/25)

Daha önceki yıllarda araştırılmış ve geniş bir kronolojik döneme yayılan farklı türdeki yapıların varlığı nedeniyle oldukça ilginç olduğu düşünülen bu alan korunması gerekli alan olarak tanımlanmıştı. Ancak korumaya yönelik müdahalelere başlamadan önce ortaya çıkan ve aşağıda değinilen (C) yıkıcı müdahalelerin ortaya çıkması nedeniyle bu amacımız gerçekleşemedi.

Bu yıkıcı müdahaleler yıkıntı halinde olan birçok yeni yapının ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Yuvarlak kuleye ek olarak (IS08 12), düzlükte deniz doğru iyi bir görüş açısı verecek biçimde konumlanmış en azından iki adet Leleg yapı ve ayrıca çevre alanlarda da inşaat için kullanılan gri kalker ocaklarının faaliyetini kontrol eden yapılar bulunmaktadır. Nitekim tepenin tüm batı yamacı cephe boyutları farklı kalker yatakları ile doludur

8 Yapılara verilen zarara ait bilgi Facebook'da görülebilir: söz konusu notu koyan kişiye teşekkür ederiz.

ve bunlardan birini deniz kıyısında bulunmuş olan diğer taş ocaklarıyla ilişkilendirmek mümkündür (IS10 12+08 10, IS10 14).

Diğer tarafta cephesinin yüksekliği ile diğerlerinden ayrılan bir başka taş ocağına daha rastlanmıştır. Bu taş ocağı da tepede bulunan Leleg bir yapı tarafından kontrol ediliyor gibi görünmektedir. Eldeki malzeme taş ocağı faaliyetlerinin yoğunluğunu ancak çok genel olarak Klasik ve Geç Antik Dönemler arasına tarihlemeye olanak tanımaktadır. Taş ocakları, yakınlardaki çok sayıda sarnıçın varlık nedenini de açıklamaktadır (IS10 15). (Resim: 6)

Bataklik alanın batı sınırında iyi korunmuş olarak bulunan iki asimetrik mekana sahip bir yapının çift fonksiyonlu olduğu düşünülmektedir. Bu yapı tarım faaliyetleriyle ilgili olabileceği gibi malzemenin denize ulaştırılmasını sağlamakta da kullanılıyor olabilir (IS10 23).

Benzer durumlarda gözlenebilenden farklı olarak bu alanda - genellikle çiftliklerle ilintili - teras duvarları veya mezarlara rastlanmamıştır.

B. Dalyan Burnu

Yıkıcı ve kaçak müdahaleler daha ziyade alanın batı kesiminde yoğunlaşmaktadır. Yörede kaçak kazı faaliyetlerine bağlanan bu tür eylemlerin aslında sistematik bir yıkım faaliyetinin parçası olduğu düşünülmektedir. Bunların mezar, sarnıç veya Leleg yapılar gibi çeşitli anıtların yok edilerek yasal engellere takılmaksızın toprakların satışını kolaylaştırmayı amaçladığı düşünülmektedir.

Bu kültürel yıkıma ekolojik zararı da eklemek gerekir. Dalyan Burnunu oluşturan ve daha önce birçok yapı kalıntısının bulunmuş olduğu iki tepe, anlaşıldığı üzere yeni, dev bir yapı kompleksinin inşaatı için satılmıştır. Bu amaçla bir sarnıç (IS93 19) ve iki Leleg yapı (IS 88 96 e IS 88 95) yıkılmış ve ne yazık ki daha önce saptanamamış olan birçok yapı bir taş yığını haline gelmiştir. Taşların rengi (gri yerine sarı) ve toprağın tazeliği burada daha önce bir müdahale yapılmış olduğunu göstermektedir. Ayrıca toprağın

değişik noktalarında çukurlar açılmıştır. Alanı serbest kılmak için verilen bu zarar aralarında yabani zeytin ağaçlarının da bulunduğu sık bitki topluluğun yanması ile iyice artmıştır. Bu yangının izleri kalın bir kül tabakasında görülebilir. Daha sonra ağaçların da kesilmesiyle alan tamamen yıkıma uğramış ve tabii ki fauna da bundan büyük zarar görmüştür⁹. (Resim: 7)

Geniş Sarı Çay deltasına bakan tepelerin bir süredir doğal park alanı olduğu göz önüne alındığında, bu durumun ciddiyeti bizim görüşümüze göre daha da artmaktadır. Alana hemen ulaşan Milas Müzesindeki meslektaşlarımızın alanının korunmasına yönelik acil müdahalelerinin en azından bölge halkını ve her şeyden önce yerel yönetimleri bilinçlendirmeye katkısı olacağı umulmaktadır.

Alanın yıkım ve değişiminin bölgesel planlama eksikliğine ve plansız yapılaşmaya bağlı olduğu, daha önceki raporlarımızda belirtilen ve gitgide daha da acı verici hale gelen bu tür durumlar göz önüne alındığında net olarak ortaya çıkmaktadır.

Bunların en başında gelen sözde büyük otel kompleksi, sürekli yeni yapıların eklenmesiyle Çanacık Tepe üzerinde gitgide genişlemiş olmakla birlikte, köydeki söylentilere bakılırsa yapımına ara verilmesiyle söz konusu otel ‘çöldeki bir katedral’ olmaya mahkum kalacak gibi gözükmektedir.

Ayrıca tahmin ettiğimiz gibi Iasos-Milas yolu üzerindeki evlerin inşaatı 1996 ve 2000 yıllarında saptanan mezar odasının (IS 96 15) yıkımına neden olmuştur. Bu yapının yerinde şimdi bir yüzme havuzu bulunmaktadır. (Resim: 8)

Yolun diğer tarafındaki alanda bulunan ve ilk saptandığı zamanki fotoğraflardan da görülebildiği üzere aslında temel olarak iyi korunmuş olan bir başka oda mezar (IS96 16) da kapak bloklarını kaldıran buldozerle büyük ölçüde yıkılmış ve kaçak kazılara daha açık hale gelmiştir. Nitekim toprağın rengi ve taşların henüz ışığa maruz kalmaktan koyulaşmamış açık rengi ve etrafa saçılmış insan kemikleri burada yakın zamanda kaçak kazı yapıldığını

9 Şu andaki durumda bu tür yıkıcı müdahalelerin satışı kolaylaştırmak amacıyla satıştan önceki mülk sahipleri tarafından mı yoksa yeni mülk sahipleri tarafından mı yapıldığını belirlemek bizim açımızdan mümkün değildir.

göstermektedir. Bu durum Milas Müzesi elemanların acil müdahalesiyle doğrulanmıştır.

Yeni yapılaşmadan henüz fazla etkilenmemiş alanın kuzeybatı kesimindeki durum daha az aciliyet göstermektedir. Buradaki değişimler daha ziyade doğal nedenlere bağlıdır.

Risk altındaki bir başka yapı ise Roma su kemeridir. Yeni yerleşimin genişlemesiyle ekteki resimde de görüldüğü gibi kemerler bir evin temelleri ve yanındaki garaj arasında sıkışıp kalmıştır.

C. 15. ve 20. yüzyıllar arasında Iasos bölgesi¹⁰

Alandaki ilk araştırmalardan beri Iasos bölgesinde yol aksları boyunca sıralanan ve en erken örnekleri 15. ve 16. yüzyıllara tarihlenen tonozlu sarnıçların varlığı saptanmıştı. Doğuda daha önce saptanan bir yoldan batıya açılan yeni bir yolda, IS01 14 olarak numaralandırılan yuvarlak planlı yeni bir sarnıç daha bulunmuştur.

Bu yapıların bazılarında bulunan yazıtlar 19. yüzyıla kadar kullanım devamlılığına işaret etmektedir. 1993 yılında yayımlanan sarnıcın (IS88 104) kapısının üstündeki yazıt buranın 1838-1839 tarihinde türbeye çevrildiğini göstermektedir. Kapı kısmen yıkılmış olup yazıt yakın zamanda yerinden sökülüş ve yakınlarda öylece bırakılmıştı¹¹.

Tarihlemeye yardımcı olacak verilerin yokluğunda Asin Kurin köyünün ne zaman kurulduğunu şu anda tam olarak belirlemek mümkün olmadığı gibi, alanda kullanım devamlılığı olup olmadığını da saptamak zordur¹².

10 Bu dönem üzerine bkz. R. Pierobon Benoit, *Da Iasos a Kiyi Kisilacik: una storia da scrivere*, in F. Berti, R. Fabiani, Z. Kiziltan, M. Nafissi, *Marmi erranti. I marmi di Iasos presso i Musei Archeologici di Istanbul/Gezgin Taslar. Istanbul Arkeoloji Muzeleri'ndeki Iasos Mermeleri*, Istanbul 7-12-2010-4-7-2011, Istanbul 2010, 31-33; Türkçe metin 91-93, İngilizce metin 151-153; tavv.5-6.

11 Daha fazla zarar görmesine engel olmak amacıyla yazıt Dr. Halil Kocaman ve Milas müzesi memurları tarafından Milas Müzesine taşınmıştır (9 Temmuz 2010). Sarnıç için bkz: E. Benedetti, *Le cisterne turche della Caria: tipologia e contesto architettonico regionale*, in E. La Rocca ed., cit. 971-986, tav. CXI, n.3; XCVIII, n.7.

12 Eski ve yeni kartografi ve ilgili problemler üzerine bkz: J. Benoit, R. Pierobon Benoit, G. Ragone, *Il territorio a Nord di Iasos*, in E. La Rocca ed., cit., 865-871, ve özellikle G. Ragone, *Da*

Köy büyük olasılıkla Atmışlı yılların başında terkedilmiş olup, daha önceki haritalarda bulunan ancak yeni Aydın N19-A4-A3 haritası üzerinde açıklanamaz şekilde eksik olan Asin ismi bizi köyün tam yerini araştırmaya yöneltmiştir¹³.

On sene kadar önce gözlemlendiğinin aksine zaten çok sayıda olmayan evler iyice azalmış ve çoğunun sadece temelleri kalmıştır. Daha önce rastlanan tüm yapım tekniklerinden farklı olarak duvarlar harçsız taş ve bloklarla oldukça kabaca inşa edilmiştir. Evler geçmişte oldukça iyi gözlemlenebilen ancak bugün zor tanımlanabilen düzgün akslar boyunca yer almaktaydılar.

Alandaki kullanım sürekliliğini, ancak bazıları kronolojik olarak tanımlanabilen konut birimlerinden ziyade, çeşitli noktalara dağılmış olan mezarlıklar göstermektedir. Daha önce saptanmış olan üç mezar¹⁴ ek olarak büyük olasılıkla daha geç bir döneme ait iki yeni mezar daha bulunmuştur. Eski Asin köyüne yakın olan birincisini (IS10 35) tarihleyebilecek herhangi bir veri bulunmamıştır. İkincisinin ise evlerden daha eski olduğu söylenebilir. Başka durumlarda da gözlemlenen ve halen de uygulanmakta olan modele göre, yerleşim yerinden oldukça uzakta olan mezarların köy mezarlığına ait olma olasılığı yoktur.

Mezarlar ölünün baş ve ayak kısımlarına denk gelen ve bazı durumlarda devşirme malzemeden oluşan iki asimetric mezar taşı ve basit çukurlardan ibarettir. Oldukça harap olmuş vaziyette olup mezar taşların bir kısmı da yok olmuştur. Elliden fazla mezarın bulunduğu alan önemli bir birim oluşturmaktadır. (Resim: 9)

Mileto a Iasos. Toponomastica antica, itinerari antiquari, ricognizioni moderne, ibid., 871-902.

- 13 Örneğin bkz. Ragone tav.XLVI ve LI, LII, LIV tarafından hazırlanmış harita. Bu saptama yerel halkın hafızasına dayanmakla birlikte, ne yazık ki yeni Kıyı Kışlacık ismine tekabül eden yer değiştirme konusunda yerel halktan bilgi edinilememiştir.
- 14 R. Pierobon Benoit, *Survey of the Mandalya Gulf. Report on the 2000 and 2001 Campaigns*, in 20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, Ankara, 27-31 Mayıs 2002, Ankara 2003, 335-348; Ead., *Paralypros chora: il territorio di Iasos alla luce delle recenti ricognizioni*, in *Iasos e la Caria. Nuovi Studi e Ricerche* = *La Parola del Passato*, 60, 2005/2006. 200-244; Ead., *Ricognizioni Archeologiche nel Golfo di Mandalya. Relazione sulla campagna 2006*, *Bollettino dell'Associazione Iasos di Caria*, 13, 2007, 7-13; Ead., *Un tempio extraurbano nel territorio di Iasos. Nuovi dati dalle ricognizioni archeologiche nel golfo di Mandalya. Campagna 2007*, *Bollettino dell'Associazione Iasos di Caria*, 14, 2008, 7-9; Ead., *Da Iasos a Kıyı Kışlacık*, cit.

Osmanlı mezarlığının birkaç seramik buluntusuna göre belki Bizans dönemine ait daha eski bir yerleşim alanı üzerinde geliştiği söylenebilir. Dikdörtgen planlı belki mezar olabilecek bazı yapı kalıntıları daha da erken bir döneme tarihlenebilirler. Bu yapılardan özellikle bir tanesi anıtsal niteliktedir. Böylece tüm sit alanı, bölgenin uzun tarihine şahitlik edebilecek karmaşık bir stratigrafi içermektedir.

Yerel halkın söylediğine göre Asin halkı tarafından da kullanılmış olan¹⁵ ve bir Sufi'nin anıtlştırılmış mezarı etrafında gelişen ikinci bir mezarlık alanı (IS 10-31) Mezarlık Tepe eteklerinde Iasos-Milas yolu üzerinde bulunmaktadır. Mezarlık alanı daha önceki bazı yapılara ait izlerin ve kiremit parçalarının bulunduğu bir alan üzerinde gelişmiştir.

Mezarlıkta basit çukurlardan oluşan en az 60 adet mezar bulunmaktadır. Çoğu dikdörtgen bloklardan oluşan bir taban ve düzgün sıralar halinde yerleştirilmiş taş duvarları olan mezarlarda mezar taşlarından da anlaşılabileceği gibi iki gömü bulunabilmekteydi. En son gömülenlerden birine ait olan bir mezar taşında ölünün doğum ve ölüm tarihleri 1885 ve 1954 olarak belirtilmektedir¹⁶. Bu tarihten itibaren köyün deniz kıyısına taşınmasıyla Batmaz Dere boyunca uzanan patika üstünde yeni bir mezarlık kullanılmaya başlanmıştır.

Sonuçlar

Bu yeni verilerin ışığında sit alanlarının bölgedeki dağılım ve konumunun zaman içerisinde fazla değişmeyen ve çevre koşullarına göre belirlenen (akar suların yatağı boyunca ve/veya vizibilite nedeniyle vadilerde ve tarım faaliyetleri nedeniyle düzlük alanlarda) bir mantığa göre şekillendiği söylenebilir.

Elde edilen sonuçlar bugün Iasos bölgesinin sınırlarını daha iyi tanımlamaya yardımcı olmakta ve kentin yakın çevresi ve özellikle de Milas

15 Bunu veya daha uzakta ama daha iyi korunmuş olan Kazıklı yolu üzerinde Kızılağaç mevkiindeki kullanılmaktadırlar.

16 Kıyı Kışlacık'da halen var olan Pala ailesine ait.

ile olan politik ilişkileri konusunu yeniden gündeme getirmektedir.

Cam Tepe üzerinde saptanan surlar yapı teknikleri ve anıtsal tipolojiler açısından bu toprakların kendine özgünlüğünü göstermektedir. Bodrum yarımadasında aynı fonksiyona sahip başka yapılarla olası karşılaştırmalar bugüne kadar 'Karya' olarak adlandırılan belirli bir kültüre referans vermekle birlikte, daha özel bazı nitelikler daha karmaşık bir politik ve kültürel durumu işaret etmektedir (ve bu da Grek olarak tanımlanabilecek kent ögesinden çok da uzak değildir).

Ve özellikle de bu kültürel kendine özgünlük en azından alanın belli başlı anıtlarının korunmasını son derece önemli kılmaktadır.

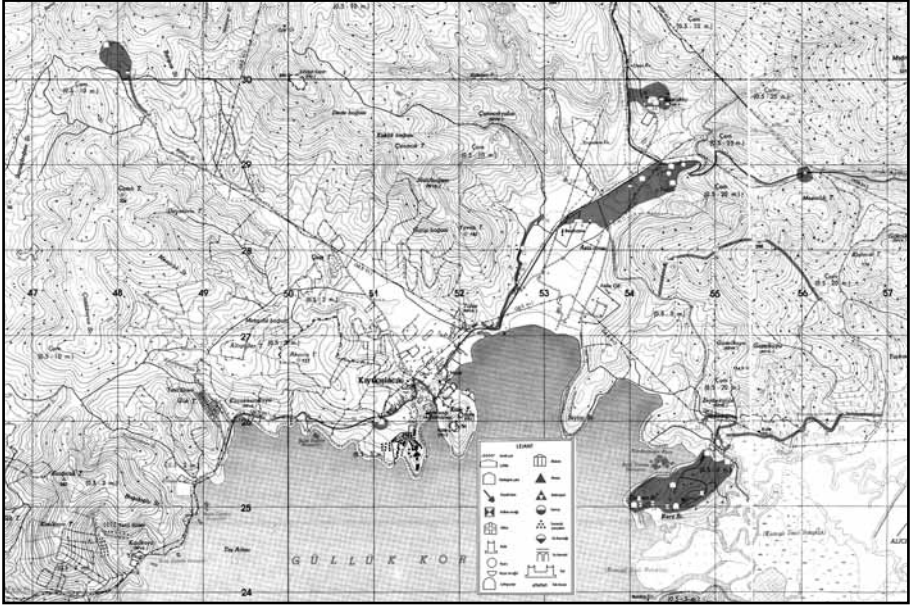
Şu andaki durumda acil yapılması gereken, mantıklı ve sürdürülebilir ölçülerde turizmin gelişmesine engel olmayacak şekilde, alanın korunmasını ve anıtlarının okunabilmesini sağlayacak bir koruma planıdır. Bu amaçla korunması gerekli alan olarak sınıflandırılması talep edilen üç ana tema belirlenmiştir: içerisindeki ve dışarısındaki yapılarla birlikte anakara surları; Karaoğlan Dağ mermer yatakları ve ilgili alan; Cam Tepe surları. Bugüne kadar oldukça iyi korunabilmiş olan (her ne kadar çeşitli 'müdahaleler' eksik olmasa da) batı su kemerinin de koruma altına alınması gerekmektedir¹⁷.

Özellikle kara sur duvarı bir koruma ve değerlendirme projesinin çekirdeğini oluşturacak niteliktedir. Köyden ve kazı alanından başlayan bir güzergah¹⁸ üzerinde, bu yapının ve yakın çevresindeki diğer yapıların (ev ve mezarlar) görülmelerini ve değerlerinin ortaya çıkarılmasını sağlayacak bir proje aynı zamanda yöre halkını bilgilendirmeye ve kent-çevre alan ilişkisini güçlendirmeye de katkıda bulunacaktır.

Bugüne değin devam eden çalışmalarımızın sonunda, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Milas Müzesindeki meslekdaşlarımızın işbirliği ile sağlanması umulan temel amaç budur.

17 Yapının özellikleri ve izlediği yol için bkz: F. Tomasello, *L'acquedotto romano e la necropoli presso l'Istmo*, Roma 1991.

18 Bu başlangıç noktası bir bilgi merkezi olarak düşünülebilir.

Harita 1: 2010 yılında saptanmış olan sitlerin konumunu içeren bölge haritası. Aydın haritası N19-A4-A3 54-55/27-28.

Resim 1: IS10 19 sit alanının fotoğraf

Resim 2: IS10 28 sit alanındaki sarnıç

Resim 3: IS10 28 sit alanından malzemeler

Resim 4: IS10 30 'Leleg' yapı

Resim 5: Yol çalışmaları sırasında ortaya çıkan mezarlar. IS 10-38 sit alanı

Resim 6: IS10 15 taş ocağı. Bölgede pek rastlanmayan cephe yüksekliği dikkat çekicidir.

Resim 7: Dalyan Burnu alanı, taş yığınları sarnıçlara ve kepçe ile yıkılan yapılara aittir.

Resim 8: Oda mezar IS 96 15: solda 1996 ve 2000 yıllarındaki durum; sağda 2010 yılındaki durum

Resim: 8a

Resim 9: IS 110-35 mezarlığından bir mezartaşı

BURDUR İLİ VE İLÇELERİNDE NEOJEN VE PLEİSTOSEN DÖNEM FOİL LOKALİTELERİNİN TESPİTİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2010

F. Arzu DEMİREL *

“Burdur İli ve İlçelerinde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması”nın ilk sezonu olan 2010 yılı çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün iznine bağılı olarak 13-23 Ağustos 2010 tarihleri arasında 10 gün süreyle gerçekleştirilmiştir¹ Araştırmamıza Bakanlık temsilcisi olarak Aydın Müzesi uzmanlarından Bahtiyar Rıza Nuğral katılmıştır. Araştırmamıza katılan ekip üyeleri, Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Antropolog, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi), Prof. Dr. Zeki Yıldırım (Biyolog, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Sevinç Kapan-Yeşilyurt (Jeoloji Mühendisi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ümit Kebapçı (Biyolog, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi) ve Öğr. Gör. Ayhan Yiğit (Antropolog, Cumhuriyet Üniversitesi)’dir. Bakanlık temsilcimize ve ekip üyelerine özverili çalışmalarından ve çalışmamızın ilk yılında verdikleri destekten dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Yüzey araştırmamızı gerçekleştirdiğimiz Burdur yöresi, Güneybatı Anadolu’da Göller Yöresi’nde yer almaktadır (Şekil: 1). Burdur Yöresi’nde insan yerleşiminin çok eski dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir. Oldukça verimli topraklara ve uygun iklim koşullarına sahip olan Burdur ilinin, tarihin en erken evrelerinden başlayarak insanoğluna ev sahipliği yapmış olduğu, Neolitik Dönem’den Geç Roma Dönemi’ne kadar tarihlenen yerleşim yerlerinin varlığından da anlaşılmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr. F. Arzu DEMİREL, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, İstiklal Kampüsü, 15030, Burdur/TÜRKİYE. Elektronik posta: arzudemirel@mehmetakif.edu.tr

1 Çalışmalar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü’nün desteğı (Proje No.: 0111-NAP-10) ile gerçekleştirilmiştir. Başta T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve DÖSİMM olmak üzere, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü’ne, Burdur Müzesi yetkililerine ve Burdur Tarım İl Müdürlüğü’ne teşekkürlerimi sunarım.

Yörede, omurgalı fosil yataklarının belirlenmesine yönelik bir çalışma geçmişte ya da günümüzde yapılmamış olması ve yörenin coğrafi konumu, göl varlığı ve tarih boyunca süregiden uygun iklim koşulları nedeniyle, erken insan atalarının bu coğrafyayı yaşam alanı olarak tercih etmiş olması ya da en azından göç yolu olarak kullanmış olması gerektiği araştırmamızın gerekçesini oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle gerçekleştirilen araştırmamızın öncelikli amacı da, Burdur ili ve ilçelerinde Neojen ve Pleistosen dönem fosil yataklarının tespiti, tespit edilecek fosil yataklarının koruma altına alınmasının sağlanması ve yörenin doğa ve insanlık tarihinin aydınlatılmasına katkıda bulunabilecek potansiyel bir kazı alanının saptanması olmuştur.

Çeşitli stratigrafik seviyelerde görülen omurgalı hayvanlara ait fosiller, uzun bir jeolojik geçmişe sahiptir. Bu fosiller, hem yeryüzü ve canlıların evrimsel geçmişleri ile ilgili bilgiler sağlamakta, hem de bulundukları formasyonların yaşlandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Omurgalı fosil yatakları, daha çok Neojen ve Pleistosen döneme tarihlenen jeolojik tabakalarda yayılım göstermektedir. Anadolu'nun jeolojik ve coğrafi nitelikleri bakımından çok zengin ve çeşitli formasyonlar barındırdığı da bilinmektedir. Araştırmamıza konu zaman dilimi, Neojen Dönem (Miyosen ve Pliyosen) ve Holosen Dönem'in Pleistosen bölümüdür. Bu ise, yaklaşık olarak 24 milyon yıl öncesinden başlayarak 100 bin yıl öncesinde son bulan bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bu zaman aralığı, yeryüzü hareketleri ve yeryüzü şekillerindeki değişimler nedeniyle hayvan ve bitkilerin çeşitlenmesinin hız kazandığı bir döneme denk düşmektedir, bu nedenle özellikle insan ve doğa tarihi açısından büyük öneme sahiptir.

Burdur Havzası, Fethiye-Burdur fay zonundaki çökme nedeni ile oluşmuştur ve kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanmaktadır. Dışa akışı olmayan havzanın en çukur yerini Burdur Gölü kaplamaktadır. Burdur Havzasının çukur kesimini dolduran sular, Göller Yöresi'ndeki üçüncü büyük göl olan Burdur Gölü'nü oluşturmuştur. Göl çanağının ve havzanın oluşumu tektonik kökenlidir. Özellikle göl çanağının bulunduğu çöküntü alanını, birbirine paralel olarak uzanan Söğüt Dağı ile Suludere-Yayla Dağı

sınırlar (Şekil: 2)².

Araştırmamızın bu yılki ilk sezonunun öncelikli amacı, fosil içerebilecek alanların tespiti ve göl havzasının sınırlarının belirlenmesi olmuştur. Bu nedenle, araştırma süresince Burdur Göl havzası ve Burdur ili sınırları dahilinde kalan, belirtilen dönemlere ait omurgalı fosilleri içermesi muhtemel lokalitelerin belirlenebilmesi amacıyla bir ön çalışma yapılmıştır (Şekil: 3). Bunun için öncelikle, MTA Genel Müdürlüğü'nün 1/100.000 ölçekli jeoloji haritaları referans alınarak Burdur ili sınırları dahilindeki adı geçen tarihlenen sedimanlar tespit edilmiş ve bu alanlar gelecek yıllardaki çalışmalara zemin oluşturmak amacıyla taranmıştır.

Bu yılki araştırmamız, ilk olarak Burdur ilinin batı çıkışında yer alan ve Serenler Tepesi olarak bilenen alanın civarının taranması ile başlamıştır. Bu ilk taramamız esnasında Pliyo-Kuvaterner sınırını temsil eden bu bölgede omurgalı fosiline rastlanmamıştır, ancak ekibimiz üyelerinden Jeoloji Mühendisimiz tarafından, bu alanın omurgalı fosilleri için potansiyel teşkil ettiği belirtilmiştir. Daha sonra, geçtiğimiz yıllarda köylülerin kimi fosil kalıntılarına rastladıklarını ifade ettikleri ve jeoloji haritalarına göre Pliyosen tabakalar barındıran Yassıgüme Köyü ve Akyaka köyleri civarına gidilmiştir. Yassıgüme ve Akyaka köyleri civarındaki Pliyosen tabakaların oldukça geniş olduğu görülmüştür.

Araştırmamız sonraki günlerde köy yolları haritasını takip ederek devam etmiştir. Karaçal köyü civarındaki Pliyo-Kuvaterner yaşlı tabakaların kısmen ekili arazi kaldığı görülmüştür. Karaçal köyünden sonra, Boğaziçi köyü civarındaki Pliyosen yaşlı tabakalar görülmeye gidilmiştir. Bu tabakaların büyük bir kısmının ekili arazi altında kaldığı anlaşılmıştır. Buradan sonra yine aynı bölgede yer alan ve Pliyosen yaşlı olduğu belirlenen Pınarbaşı, Kılavuzlar, Kayalı ve Çaylı köyleri civarındaki tabakaların çoğunlukla bitki örtüsü ile kaplı olduğu anlaşılmıştır. Bayramlar ve Çaylı köyleri arasında kalan ve Hasanpaşa köyü civarındaki bölgede yine Pliyosen gölsel çökeller bulunmaktadır. Coğrafi olarak birbirine yakın olan Yuva, Karamusa, Seydiler

---

2 Yigitbaşıoğlu, H., 2009: 2-3.

ve Kağılcık köyleri civarında bulunan ve jeoloji haritasına göre Pliyosen yaşlı tabakaların çoğunlukla bitki örtüsü ile kaplı olduğu görülmüştür.

Yüzey araştırmamız esnasında Burdur ilinin batı ve güneybatısında kalan bölgenin de ön taraması yapılmıştır. Bu bölgede, Kuvaterner yaşlı görünen Yazıköy’de yüzlek veren herhangi bir alan olmadığı tespit edilmiştir. Jeoloji Mühendisimiz bölgenin killi, siltli ince kum tabakasından oluşan genç göl sedimanı barındırdığını belirtmiştir. Ayrıca, Kumluca’da Pleistosen, Karakent ve Düğer’de geç Pleistosen yaşlı genç gölsel tabakalar; Dereköy’de ise Pliyo-Pleistosen yaşlı akarsu çökelleri bulunduğu anlaşılmaktadır. Jeoloji mühendisimiz tarafından, Karakent’teki tabakaların geç Pleistosen’de göle bağlanan akarsu tabakalarını temsil ettiği; Düğer’deki sedimanların Geç Pleistosen’de gölün sığ ve bataklık olduğu döneme ait tabakaları içerdiği ve bu tabakaların zaman zaman su üstü olduğu ifade edilmiştir. Diğer yandan, Kumluca’daki kum ocaklarında gölsel Pleistosen tabakaları net olarak görülebilmektedir ve bu alanın özellikle mikro fosiller açısından zengin olduğu anlaşılmıştır.

Burdur Gölü havzasının batı kısmında kalan, çok yoğun ve sürekli olan Pliyosen tabakaların ise Akören, Kayı, Akçaören, Kozluca, Elmacık, İğdeli ve Yassıgüme köyleri arasında uzanan bir havzada yer aldığı tespit edilmiştir. Yassıgüme köyü yakınlarında ana yola bakan bir yamaçta ise Pliyo-Pleistosen sınırına tarihlenebilecek bir alan olduğu görülmüştür. Burdur Gölü’nün doğusunda kalan bölgenin taranması ile elde edilen verilere göre ise; Yakaköy-Günelan-Halıcılar arasında kalan bölge ile Büğdüz-Soğanlı arası ve Karacaören köyleri arasında kalan alan Pliyosen çökeller içermektedir.

Burdur’un ilinin güney, güney-doğusunda bulunan alanlardan Yazır, Kibrit, Yazıpınar (Kestel), Keçili, Ürkütlü, Yuva, Kızılkaya, Uğurlu, Gündoğdu, Karapınar ve Karaaliler köyleri civarı karasal Pleistosen dönemi temsil etmektedir, ancak bu yöredeki çökellerin büyük bir çoğunluğunun örtülü olduğu ve tarla, bağ, bahçe altında kaldığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, bu yılki yüzey araştırmamızda öncelikli amacımız, fosil içerebilecek alanların ön tespiti ve göl havzasının sınırlarının belirlenmesi

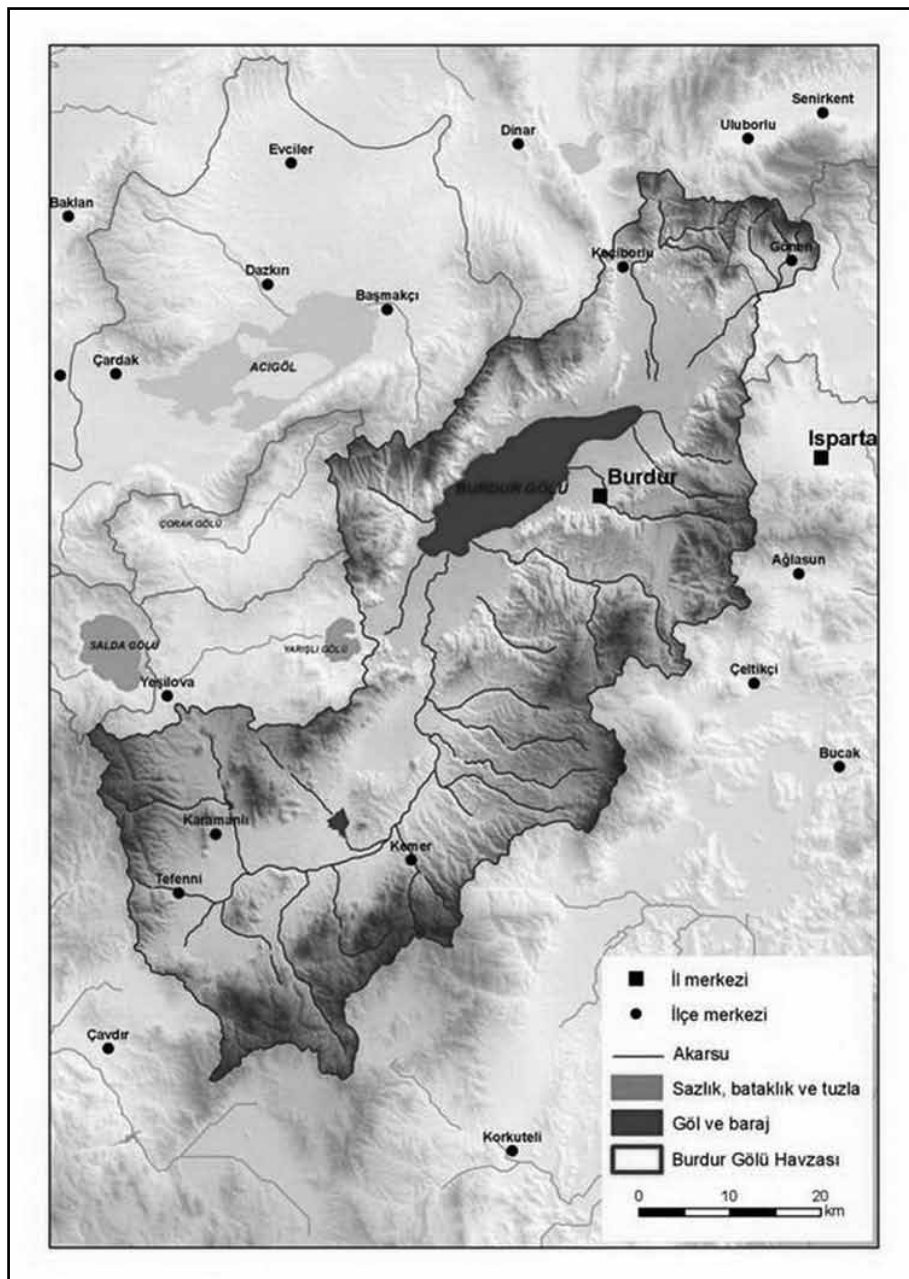
olduğu için, herhangi bir sediman ya da fosil örneği toplanmamıştır. Özellikle Burdur Gölü havzası başta olmak üzere, potansiyel fosil içerebilecek lokalitelerin oldukça geniş bir alanı kapladığı ve ayrıntılı olarak taranması gerektiği anlaşılmaktadır (Şekil: 4). Bu nedenle, “Burdur İli ve İlçelerinde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması”nın gelecek yıllarda da sürdürülmesi planlanmaktadır.

KAYNAKLAR

YİĞİTBAŞIOĞLU, H., *Burdur Havzasında Arazi Kullanım Özellikleri ve Sorunları*, T.C. Ankara Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Proje No: 20020901009, Ankara, 2009.

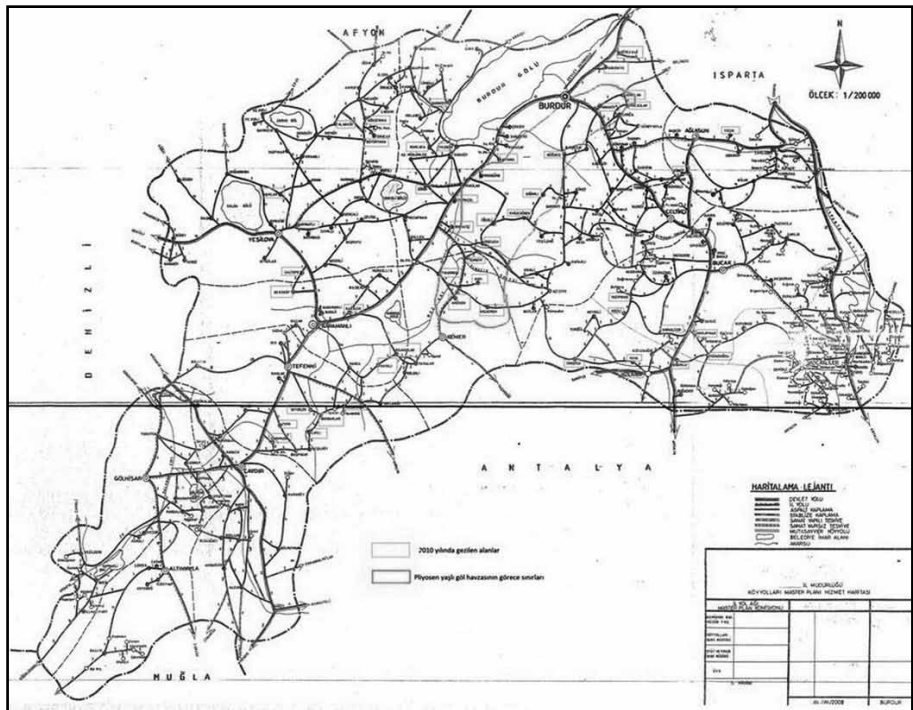

Şekil: 1

Şekil: 2

2010 YILI NEVŞEHİR İLİ MİYÖSEN DÖNEM FOSİL YATAKLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Okşan BAŞOĞLU*
Simge GÖKKOYUN
Çilem SÖNMEZ
Tuğçe ŞENER

Giriş

2010 yılı Nevşehir İli Miyosen Dönem Fosil Yatakları Yüzey Araştırması, Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Nevşehir Müzesi arkeologlarından Mustafa Şen'in temsilci olarak; Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü araştırma görevlisi Simge Gökkoyun'un, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fizik ve Paleontoloji Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencileri Tuğçe Şener ve Çilem Sönmez 'in araştırmacı olarak katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Yüzey araştırması 02.08.2010 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcimiz arkeolog Mustafa Şen' in katılımıyla başlamıştır. Teknik donanım, araç gereç ve malzeme alımlarıyla yüzey araştırmasında ikamet edilecek yerin ayarlanması ile ilgili ön hazırlıkların arkasından 02.08.2010 tarihinde yüzey araştırmasına başlanılmış ve 12.08.2010 tarihinde sona erdirilmiştir.

Yüzey araştırmamız bu yıl ilk kez araştırmaya başladığımız Nevşehir İli'nin kuzey batısında kalan Gülşehir İlçesi ile doğusundaki Ürgüp İlçesi'nin küçük bir kısmında yapılmıştır. Ayrıca Acıgöl İlçesi sınırlarında bulunan birkaç yer de araştırmaya dahil olmuştur (Harita 1).

---

* Okşan BAŞOĞLU, Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Ankara/ TÜRKİYE
Simge GÖKKOYUN, Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Ankara/ TÜRKİYE
Çilem SÖNMEZ, A.Ü. D.T.C.F. Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE
Tuğçe ŞENER, A.Ü. D.T.C.F. Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE

Ürgüp – Taşkınpaşa Kale Mevkii

2010 yılı yüzey araştırmamız, Türkiye Omurgalı Fosil Yatakları MTA Raporu'ndan (Saraç, 2003) saptamış olduğumuz lokalitelerden olan Ürgüp ilçesi sınırlarında yer alan Karain ve Taşkınpaşa, Köyleri'nde başlamıştır. İlk olarak Taşkınpaşa Köyüne gidilmiştir. Taşkınpaşa Köyü Kale Mevkii'nde tek toynaklılar takımından Equidae ailesine ait bir cins olan hipparion sp.'e ait alt çene fosil parçaları toplanmıştır (Resim: 1). Geç Miyosene tarihlenen bu fosil parçaların Geç Miyosen tabakalardan sürüklenmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Sürüklenerek geldiği tabaka tespit edilememiştir. Yüzey buluntusu, derin ve peri bacalarıyla çevrili vadi yamaçlarının üst kısımlarında yer yüksek platolarda bulunmuştur. Fotoğraflama ve koordinat alma çalışmaları yapılmış, fosilin bulunduğu yer haritada işaretlenmiştir. Ayrıca yöre halkından bu bölgede yoğun olarak fosil buluntulara rastlandığı bilgisi alınmış ancak yöre halkının çekincelerinden dolayı sağlıklı yer tespiti yapılamamış ve insitu durumda herhangi bir buluntu elde edilememiştir.

Ürgüp – Karain Su Deposu Mevkii

Konu üzerinde yöre halkıyla yapılan görüşmeler sonucunda ve daha önce MTA'nın yaptığı araştırmalardan yola çıkılarak Karain Köyü Su Deposu Mevkii tespit edilmiş; insitu olmayan birçok fosil hayvan kemiği ele geçmiştir (Resim: 2, 3, 4). Buluntuların, Geç Miyosen tabakaları barındıran yamaçlardan sürüklenerek taşınmış olması muhtemeldir (Resim:5). Bu lokalite de Taşkınpaşa gibi derin vadi yamaçlarının üst kısmında yüksek platolarda yer almakta ve peri bacalarıyla çevrili bulunmaktadır. Bulunan fosil kemiklerin ilk inceleme sonucu dağılımları aşağıda sıralanmıştır:

Takım: Artiodactyla (Çift Toynaklılar)

Bovidae

Takım: Perissodactyla (Tek Toynaklılar)

Equidae

Hipparion sp.
Rhinocerotidae
Takım: Proboscidea (Hortumlular).
Gomphotheriidae

Gülşehir - Yeniyaylacık Devkemiği Mevkii

Gülşehir'in kuzeyinde ve merkezine 4 km. uzaklıkta yer alan Yeniyaylacık Köyü, yöre halkının kuvvetle muhtemel bölgede buldukları büyük hayvan kemikleri sebebiyle "devkemiği" adını verdikleri mevkii (Resim: 6) başta olmak üzere, Miyosen tabakalar takip edilerek taranmıştır. İnsitu olmayan sürüklenmiş fosil parçaları toplanmıştır. Bölgede tekrarlanan taramalarda Miyosen tabakalardan sürüklenmiş olduğu tespit edilen *Proboscidea* takımından *gomphotheriidae* ailesine ait defans dişi parçaları ve *Perissodactyla* takımından *equidae* ailesine ait bir cins olan *hipparion sp.*'e ait metapodium parçası bulunmuştur (Resim:: 7, 8).

Gülşehir - Yüksekli Köyünü/Kilise Mevkii

Gülşehir'in kuzeybatısında ve merkezine 12 km uzaklıkta bulunan Yüksekli Köyü'nde yapılan araştırmada oldukça kalın kaya tabakalarının altında Geç Miyosen dönem kırmızı-kahverengi çamurtaşı tabakasında insitu durumda olan ve olmayan çok miktarda *bovid* ve *equid* fosillerine rastlanmıştır (Resim: 9). İnsitu olmayan fosil parçalarından örnekler toplanmış, temizlenip fotoğraflanmış, insitu durumdaki fosiller de fotoğraflanmış ve tespit edilen yerin koordinatları kaydedilmiş ve haritalandırılmıştır.

Gülşehir - Yüksekli Mahmutun Deresi Mevkii

Yine Yüksekli Köyü sınırları içerisinde yer alan Mahmut'un Deresi Mevkii'nde sürüklenmiş, insitu durumda olmayan bir femur ve uzun kemik parçaları bulunmuş, fotoğraflama ve koordinat alma çalışmaları yapılmıştır.

Ardından yine bu köyde, duyumlar üzerine Atdamı Mevkii taranmış, ancak herhangi bir buluntu elde edilememiştir.

Gülşehir - Emmiler Köyü Yeşilli Mevkii

Gülşehir'in batısında ve merkezine 21 km. uzaklıkta bulunan Emmiler Köyü'nde yeşil killi ve kırmızı çamur taşlı Geç Miyosen tabaka takip edilerek Tuzköy yakınındaki Emmiler Köyü Yeşilli Mevkii'nde kurumuş dere kenarında az yükseltili tarlalar içinde Geç Miyosen yeşil killi tabakadan kopup sürüklendiğini düşündüğümüz taşlaşmış uzun kemik parçaları bulunmuştur (Resim: 10). Ayrıca yöre halkından bu bölgelerde, tarlalarda çokça fosil kemiklere rastladıkları bilgisi edinilmiştir. Alanda koordinat ve fotoğraflama çalışmaları yapılmış, haritada yeni bir lokalite olarak işaretlendirilmiştir.

Acıgöl - Marn Gölü Tabanı

Bu alandan, yani göl tabanı ve yamaçlarından çok miktarda bovid boynuzunun ele geçtiği ve bu buluntuların Nevşehir Müzesi'nde sergilendiği bilgisini edinmemizin ardından plana dahil ettiğimiz alanda yaptığımız yüzey taramasında fosil kemik parçalar ele geçse de kayda değer bulunmamıştır.

Sonuç

Paleontoloji bilimi için önemli bir konumda olan Kızılırmak havzasının güney kısmını oluşturan Nevşehir bölgesi için böyle bir çalışma oldukça önemlidir. Miyosen Dönem'e ait zengin fosil yataklarının bulunması insan evrimi açısından önemli olan primat fosillerini bulma olasılığını güçlendirmektedir. İnsan ve iri primatları barındıran hominoid (insanımsılar) üst ailesi 20-25 milyon yıl öncesinden itibaren miyosende görülmeye başlanmıştır.

Anadolu, Asya-Afrika-Avrupa kıtaları arasında bir köprü oluşturduğundan canlıların özellikle de insan ailesi göçlerinin izinin sürüldüğü bir yarımada olarak önemini korumaktadır. Daha önce sadece Afrika Kıtası'nda rastlanan hominoidler, jeolojik değişimler sonucu, yaklaşık 17 milyon yıldan itibaren Asya ve Avrupa'ya yayıldılar. Son yarım yüzyılda çeşitli bilim adamları tarafından yapılan kazılar sayesinde Anadolu miyosen dönem hominoidlerine ait önemli buluntular elde edilmiştir. Paşalar (Alpagut ve ark. 1990), Sinap (Apagut ve ark. 1996), Çandır (Güleç ve ark. 2003) ve Çankırı'dan (Sevim ve ark. 2001) ele geçen fosilleri örnek olarak verebiliriz. Sinap ve özellikle de Çankırı-Çorakyerler'den ele geçen ve 6-7 milyon yıl öncesine tarihlenen hominoid cinsi hem Anadolu hem de Afrika örneklerinin özelliklerini içerdiğinden ve ait olduğu dönem açısından önemli bir buluntudur. Moleküler biyoloji çalışmaları insan, goril ve şempanze cinslerinin ne zaman ayrıldıklarına dair önemli ipuçları vermiştir. Elde edilen bilgiler iri primatlar ve insan 6-7 milyon yıl öncesinde ortak ataya sahip olduğunu göstermiştir. İnsan ailesinin temelini muhtemelen 14 ile 5-6 milyon yıl arasında atılmış olabileceği ileri sürülmektedir (Özbek 2007). İşte bu yüzden bu kritik döneme ait fosil kayıtlar son derece önemlidir.

Nevşehir'de bulduğumuz Yaylacık ve Yüksekli lokaliteleri yaklaşık 12-7 milyon yıl arasında tarihlenmiş ve bu önemli dönemi işaret etmektedir. Ayrıca Çorakyerler ve Sinap ile ilk belirlemelere göre benzer bir fauna göstermektedir. Bütün bu bulguların sonucu olarak hominoid (insanımsılar) fosillerinin araştırma bölgemiz içinde de bulunması olasılığı güçlenmektedir.

2010 Nevşehir İli ve İlçelerinde gerçekleştirmiş olduğumuz Miyosen Dönem Fosil Yatakları Yüzey Araştırması'nın en önemli sonucu Ürgüp- Karain ve Gülşehir-Yüksekli olmak üzere zengin iki fosil yatağı tespit etmemizdir. Bunun yanı sıra Gülşehir-Yeniyaylacık lokalitesi de, insitu durumda fosil ele geçirememiş olmamıza rağmen oldukça verimli olduğuna dair işaretler vermektedir. MTA'nın daha önce yaptığı çalışmalarda da bu doğrultuda buluntular elde ettiği bilinmektedir. Ayrıca MTA 'nın bu bölgelerde kazı yapılması gerektiğine dair bir raporu da elimizde bulunmaktadır.

Teşekkür

Nevşehir İli Miyosen Dönem Fosil Yatakları Yüzey Araştırması'na vermiş olduğu önem ve katkılardan dolayı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'ne, Gülşehir Kaymakamı Mesut Yakuta, Gülşehir Belediye Başkanı Mustafa Dursun ve Nevşehir Koruma Bölge Kurulu Müdürü Mevlüt Çoşkun'a şükranlarımızı sunarız.

KAYNAKÇA

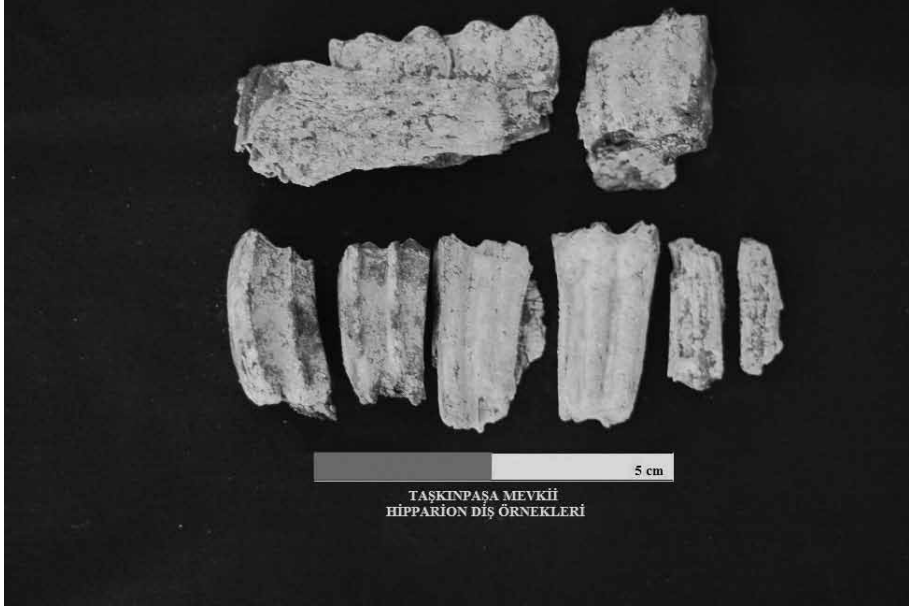
- ALPAGUT, B., ANDREWS, P., MARTIN, L., 1990. "New Miocene Hominoid specimens from the Middle Miocene Site at Paşalar", J. Human Evolution, 19:397-422.
- ALPAGUT, B., ANDREWS, P., FORTELIUS, M., KAPPELMAN, J., TEMİZSOY, İ., ÇELEBİ, H., and LINDSAY, W., 1996. "A New specimen of *Ankarapithecus metai* from the Sinap Formation of central Anatolia", Nature 382 : 349-351.
- ATABEY, E., TARHAN, N., YUSUFOĞLU, H., CANPOLAT, M., 1988. *Hacıbektaş, Gülşehir, Kalaba, Himmetdede Arasının Jeolojisi*, MTA Raporu 8523, Ankara.
- DİRİK, K., 2009. "Kapadokya Bölgesi'nin Jeolojisi, Jeomorfolojisi ve Bunların Bölgedeki Medeniyetler Üzerindeki Etkisi", I. Tıbbi Jeoloji Çalıştayı, Nevşehir.
- EGERAN, N., LAHN, E., 1948. *Türkiye Jeolojisi*, MTA Yayınları, Ankara.
- GÜLEÇ, E., BEGUN, D. R., GERAADS, D., 2003. *Geology and Vertebrate Paleontology of the Middle Miocene Hominoid Localities Çandır (Central Anatolia Turkey)*, Courier Forschungsinstitut Senckenberg CFS 240, E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung (Nägele u. Obermiller) Stuttgart.
- KAZANCI, N., ŞEN, Ş., SEYİTOĞLU, G., de BONIS, L., BOUVRAÏN, G., ARAZ, H., VAROL, B., KARADENİZLİ, L., 1999. "Geology of a new Late Miocene mammal locality in central Anatolia, Turkey", Sciences de la terre et des planètes/Earth & Planetary Sciences: 503-510, Paris.
- KÖKSAL, S., GÖNCÜOĞLU, M.C., 1997. "İdiş Dağı- Avanos Alanının Jeolojisi (Nevşehir, Orta Anadolu)", MTA Dergisi 119: 73-87.

- ÖZBEK, M., 2007. *Dünden Bugüne İnsan*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.
- PASQUARE, G., 1968. " *Geology of the Cenozoic volcanic area of Central Anatolia*".
Atti Accad. Naz. Lincei Mem. 9: 55-204.
- SARAÇ, G., 2003. *Türkiye Omurgalı Fosil Yatakları*, MTA Raporu, 10609, Ankara.
- ŞENYURT, S.Y., 2009. " *Ovaören 2008 Kazıları*", 31. Uluslar arası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı (25-29 Mayıs), Pamukkale.
- SEVİM, A., BEGUN, D.R., GÜLEÇ, E., GERAADS, D., PEHLEVAN, C., 2001. " *A new late Miocene hominoid from Turkey*", *American Journal of Physical Anthropology Supplement* 32:134-135.
- SEVİM, A., PEHLEVAN, C., 2005. " *2002 Yılı Çankırı Çorakyerler Kazısı*", 25. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2: 317-326.
- SEVİM, A., A. YİĞİT, 2008. " *2009 Yılı Çankırı Çorakyerler Kazısı*", 32. Uluslararası Kazı Sonuçları Toplantısı, 2: 311-325.
- TEKKAYA, İ., 1974. " *Anadolu'da Tortoniyen Yaşlı yeni Bir Antropoid (Primata Mammalia) Türü*", MTA Dergisi 83: 194-210.
- TEMEL, A., 1992. *Kapodokya Eksplozif Volkanizmasının Petrolojik ve Jeokimyasal Özellikleri*, Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- TEMEL, A., GÜNDOĞDU, M.N., GOURGAUD, A., Le PENNEC, J.L., 1998. " *İgnimbrites of Cappadocia (Central Anatolia, Turkey): petrology and geochemistry*" *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 85: 447-471.
- TÜRKECAN, A., KUZUCUOĞLU, C., MOURALİS, D., PASTRE, J.F., ATICI, Y., GUİLLOU, H., FONTUGNE, M., 2004. *Upper Pleistocene Volcanism and Paleogeography in Cappadocia*, MTA Raporu, Ankara.
- YALÇINLAR, İ., 1952. " *Les Vertébrés Fossiles Neogènes De La Turquie*", *Bull. du Mus.*, ser.2, t.xxiv, n 4, pp. 423 - 429, pls. 2.
- YALÇINLAR, İ., 1983. *Türkiye'de Neojen ve Kuvaterner Omurgalı Araziler ve Jeomorfolojik Karakterleri*, İst. Ün. Ed. Fak. Yayınları, 2741, İstanbul.

Harita 1: Nevşehir İli ve ilçeleri

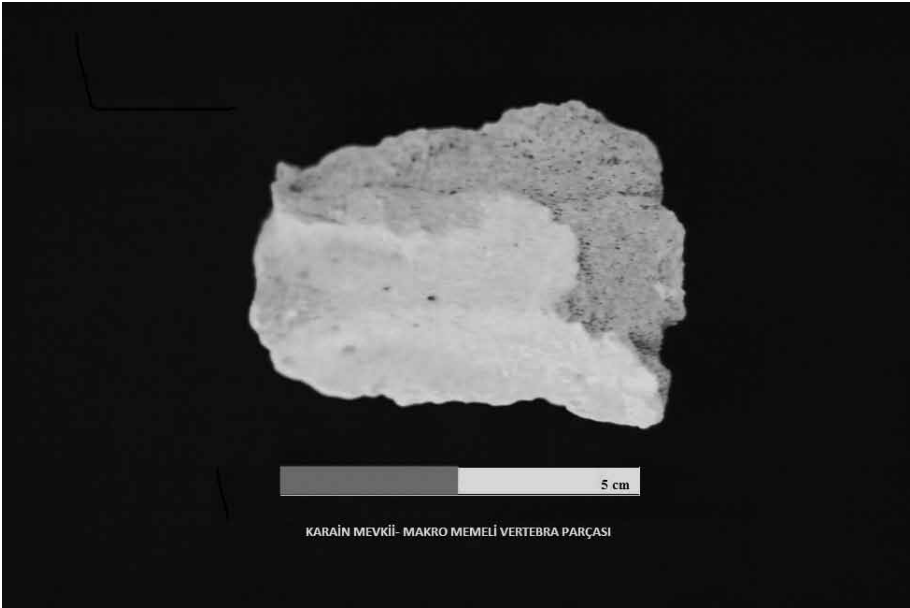
Resim 1: Taşkınpaşa'da Bulunan Hipparion Fosilleri.

Resim 2: Karain'de Bulunan Hipparion Örnekleri

Resim 3: Karain’de Bulunan Bovid Örnekleri

Resim 4: Karain’de Bulunan Proboscidea Örneği.

Resim 5: Karain Su Deposu Mevkii Fosil buluntu Yeri.

Resim 6: Yeniaylacık Devkemiği Mevkii Fosil Buluntu Yeri.

Resim 7: Yeniaylacık Devkemiği Mevkii'nde Bulunan Proboscidea Defans Dişi Parçası.

Resim 8: Yeniaylacık Devkemiği Mevkii'nde Bulunan Hipparion Örneği.

Resim 9: Yüksekli Köyünü Mevkii İnsitu Fossil Buluntuları.

Resim 10: Emmiler Yeşilli Mevkii'inde Bulunan Taşlaşmış Uzun Kemik Parçaları.

CENTRAL LYDIA ARCHAEOLOGICAL SURVEY: 2010 RESULTS

Christopher H. ROOSEVELT *
Christina LUKE

I. INTRODUCTION

The sixth season of the Central Lydia Archaeological Survey (CLAS) project took place between 21 May and 9 July 2010, with a total of 23 days spent conducting fieldwork and the remaining time devoted to the processing and analysis of finds. As reported for previous seasons (Roosevelt 2007; Roosevelt and Luke 2008, 2009, 2010, 2011), the primary project goal is to record accurately the locations of sites of cultural activity in the area of central Lydia surrounding the ancient Gygaean Lake (Marmara Gölü), comprising parts of the districts of Ahmetli, Saruhanlı, Gölarmara, and Salihli in the province of Manisa (Figure 1). The project aims to explore the multi-purpose use of the landscape for settlement, burial, and resource exploitation from prehistoric to modern times and shifts in such use in response to environmental, socio-political, and economic changes, such as lake formation and drought, imperial conquest, agricultural intensification, industrialization and economic development.

Project activities in 2010 included regional field survey, material analyses and data management, heritage documentation and preservation, and community outreach. Our primary fieldwork goals were to continue regional field survey in the southwestern part of our survey area, south of the Kaymakçı ridge and west of Bin Tepe, with systematic field walking and ground-truthing methods. Laboratory work focused on archaeological find documentation and registration in a centralized database system used to

---

* Christopher H. ROOSEVELT, Department of Archaeology, Boston University 675 Commonwealth Avenue Boston, MA 02215 USA

manage and eventually make public all project files: photographs, drawings, maps, and other documentation of our sites and finds. As part of our sustainable heritage documentation and preservation initiatives, we focused on the documentation of Eski Hacıveliler, a village largely abandoned in the mid-twentieth century. In addition, we held discussions with local stakeholders and officials for purposes of documenting local histories. Community outreach included an educational program for local school children and a landscape watercolor painting workshop paired with a children’s watercolor painting competition that focused on the natural and archaeological heritage of the region. Additional results of the past year not to be presented here include continuing find illustration, GIS and database work, typological and chemical characterization studies of ceramic finds, and several scholarly presentations and publications (Cooney et al., in press; Luke 2010, 2011a, 2011b; Luke and Roosevelt 2011; Roosevelt 2011a, 2011b, 2011c, and in press).

II. REGIONAL FIELD SURVEY

A total of 21.5 days in the 2010 field season were spent conducting regional field survey in the valley defined by the Kaymakçı ridge on the north, Bin Tepe on the east, and the survey area boundary on the south and west. Survey units (SUs) were usually defined by agricultural field boundaries through which survey teams of between two and four people walked parallel tracks at intervals of 20 meters. Assuming a two-meter wide observation swath for each surveyor, this protocol results in 10% coverage of each survey unit. CLAS surveyed 763 such survey units covering a total area of 12.48 square kilometers. All finds were counted, and diagnostic finds were collected. All survey unit and find documentation, photography, and/or drawings were then entered into a database. Analysis of the density of ceramic finds from survey units shows that many SUs contained little or no cultural material and just as many were rich in cultural materials (Figure 2). Survey units in which cultural materials were collected show that the range of chronological periods represented spans at least the Chalcolithic through the Modern periods (Table 1).

Table 1. Numbers of 2010 survey units with material from specific chronological periods.

Period	No. of SUs	Period	No. of SUs
Chalcolithic	1	Lydian	96
Late Chalcolithic-Early Bronze Age	88	Hellenistic	55
Bronze Age	195	Roman	384
Second Millennium	128	Late Medieval-Modern	879

We established areas with particularly high densities of finds and/or with particularly diagnostic finds or features as points of interest (POIs). In general, POIs consist of a number of SUs and/or special areas of interest, such as tumuli (Figure 3). These POIs are of interest because they most likely correspond to the larger-scale, most intensively used, and/or longest duration settlements in the area that would most typically be defined as archaeological “sites.” In 2010, we classified ten sites and two previously undocumented tumuli as POIs. The chronological range of these finds extends from the Early Bronze Age through the Modern periods (Table 2).

The earliest POIs include two previously unidentified sites with the densest finds dating to the Early Bronze Age (P2010.2 and P2010.3). P2010.2 is defined by a dense scatter of finds across a small, flat settlement located at a relatively high elevation, while P2010.3 is characterized by a low occupation mound with dense finds extending into the surrounding fields. Both settlement areas were likely selected for their high elevation relative to what would probably have been well-watered and fertile areas in their immediate surroundings, ideal for agricultural activities.

Of particular interest to our project is the distribution of second millennium BCE finds throughout the 2010 survey, defined on the north by the ridge of Kaymakçı (P2006.1). As established in previous seasons, Kaymakçı is the largest second-millennium BCE citadel in the survey area and probably in all of western Anatolia. During the 2009 season, intensive site survey at Kaymakçı demonstrated the presence of very low-density settlement remains outside the citadel covering a broad area. Fields surveyed in 2010 show that this area of

very low-density settlement extends even further from the ridge to the south, allowing us to define with greater accuracy the extent of this important second-millennium site (see Figure 3). In addition to remains directly associated with Kaymakçı, we identified a small occupation mound in the southern area of our survey area with remains dating primarily to the second millennium BCE (İki Tepe; P2010.9). This site demonstrates the presence in this region of smaller-scale, lowland settlements of the second-millennium BCE, similar to our finds from other parts of the CLAS survey area.

Points of interest dating primarily to the Lydian, Hellenistic, and Roman periods – both settlements (P2010.1, 4, 5, and 7) and tumuli (T2010.1 and 2) – are found scattered throughout the area of the 2010 survey. Aside from the tumuli, which attest the presence in this area of wealthy estate owners of the Lydian or Achaemenid periods, the other sites can probably be categorized as smaller-scale agricultural settlements. During these periods in which Sardis served as the most important regional center, these settlements were probably most closely tied to it, perhaps even providing some of its subsistence goods.

Dating to the Late Medieval through Modern periods were five other settlement centers that also can probably be categorized as small-scale agricultural settlements (P2010.1, 5, 6, 8, and 10). Interestingly, their distribution parallels that of prehistoric sites more closely than that of Lydian through Roman period sites. Might this correspondence relate to the locations of major centers during these periods? In prehistoric times just as in the early Ottoman and Modern periods, major centers were located around Lake Marmara and at Gölarmara, Saruhanlı, and Manisa. During the Lydian through Roman periods, the single major center in the region was at Sardis, located along the southern edge of Gediz River valley. It is likely that shifts in the locations of regional centers had effects on local settlement patterns within our survey area.

Table 2. POIs and previously undocumented tumuli with type, WGS84 UTM easting and northing, and chronological period(s) represented (with underlining indicating the most densely represented periods).

ID	Type	Northing	Easting	Period(s)
P2010.01	Settlement	4273549	576970	Hellenistic, Roman, Ottoman-Modern, Modern
P2010.02	Settlement	4273205	577470	EBA, MBA-LBA, Modern
P2010.03	Settlement	4273234	576321	EBA, MBA-LBA, Lydian, Hellenistic, Roman, Late Medieval-Ottoman, Ottoman-Modern
P2010.04	Settlement	4273106	577927	Lydian, Hellenistic, Roman
P2010.05	Settlement	4272292	578954	EBA, Hellenistic, Roman, Ottoman-Modern
P2010.06	Settlement	4271923	579029	MBA-LBA, Roman, Ottoman-Modern
P2010.07	Settlement	4274606	579927	Lydian, Hellenistic, Roman, Ottoman-Modern
P2010.08	Settlement	4274606	579927	Hellenistic, Roman, Late-Medieval-Ottoman, Ottoman-Modern
P2010.09	Settlement	4275852	578863	MBA-LBA, Lydian, Hellenistic, Roman, Modern
P2010.10	Settlement	4275852	578863	Lydian, Hellenistic, Roman, Late Medieval-Ottoman, Ottoman-Modern
T2010.01	Tumulus (ruined)	4275852	578863	Lydian-Achaemenid
T2010.02	Tumulus	4275852	578863	Lydian-Achaemenid, Roman

III. MATERIALS ANALYSIS AND DATA MANAGEMENT

All field data from survey units and points of interest and all finds data were processed during the course of the season in our temporary laboratory facility (the wedding salon of Tekelioğlu Köyü, which we rented for a second season). Upon returning from the field each day, all finds were washed, labeled, and photographed. All field data, including field forms, photographs, and GPS data, were entered into a centralized computer system to be managed in databases. We continued to use a MySQL database, with OpenOffice.org software for front-end data entry and manipulation, and ArcGIS software for the storage and manipulation of all spatial data. Both databases reside on a central database server, managed by P. Cobb, which allows for multiple computers to link simultaneously with the database for data entry and manipulation. This system provides an integrative, robust, non-proprietary

(open-access), and cross-platform solution to management of all types of data, including field data, lab data, and image data (photographs and drawings). All 2010 finds were photographed and entered into the database with preliminary analyses.

IV. RECENT HERITAGE DOCUMENTATION

A. Documentation of Local Information and Histories

Ethnographic work with local community members in 2010 focused on village and resource histories, work that will continue in 2011. A specific interest was exploring how and when people settled in the region and why certain villages were subsequently relocated or abandoned. People were asked also about the value of heritage and the surrounding environmental conditions. In addition to observation and daily interaction with community members, target meetings were held. In order to meet with women, lady’s meetings in private houses were arranged for female CLAS participants; conversations with men most often took place at respective local kahves. Archival documentation of the region was begun and will continue in future years. CLAS explores also the place (or lack there of) of public, community spaces within the context of heritage studies.

Our brief summary for this report focuses on zoning in Bin Tepe. In the villages in Bin Tepe, especially Tekelioğlu, farming and/or fishing constitute the primary economic activities. There is much concern regarding First Class Protection lands in Bin Tepe (i.e., Sit Alanı). As reported by CLAS in our 2009 report, major conflicts exist between how regulations are enforced. According to the regulations, it is technically illegal to plant trees and plow deeply; however, both are done openly, on private and government lands, without consequence from local law enforcement and/or municipal officials. Regulations regarding water access on First Class Protection lands, especially deep-drilling or sondages, in contrast, are fiercely enforced. The paradox in regulation and practice plays out most clearly in the environs of the village of Tekelioğlu.

Since 1989 this village has been the “village project” of the organic agricultural company of Rapunzel. Today the majority of fields and house gardens in and nearby the village are organic. Rapunzel subsidizes organic seeds and pesticides. These measures have helped and will continue to help farmers build sustaintail capital, allowing many to move into other crops and markets not necessarily supported by Rapunzel, such as olives. Favorable subsidies given by the Turkish Ministry of Agriculture for olives and olive oil, however, make olive trees an increasingly lucrative investment. This constitutes the single largest factor driving re-zoning efforts that would see the zoning of Bin Tepe drop from first to third degree protections. Local communities actively support proposals for the bulk of Bin Tepe lands to drop to third degree protections with pockets – the tumuli – remaining under first degree protections. If such proposals win broad support, serious points for discussion, from the perspective of CLAS, must include at least the following: 1) the establishment of buffer zones (of at least 10–20 meters) around the bases of tumuli to protect archaeological remains associated with initial and secondary burial activities; 2) consideration of the importance of viewsapes to ensure that tumuli are and will remain visible from both near and far in years to come, within the variagated, living, rural landscape that is Bin Tepe; and 3) the maintenance of first degree protections for the many non-tumulus archaeological sites in Bin Tepe that warrant preservation and further study, especially with excavation. CLAS has initiated a GIS heritage viewscape project to address points (1) and (2), yet as a survey project we are unable to address point (3).

B. Documentation of Currently Unoccupied Villages

The largely abandoned village of Eski (“upper”) Hacıveliler, in the uplands of Gür Dağ, and the current (“lower”) town of Hacıveliler were the foci of ethnographic research in 2010. Between 1971 and 1976 residents of the upper village moved to the lower village in order to be closer to the road and their fields. This relocation of settlement is in keeping with a more general shift

from pastoral to agricultural subsistence practices seen throughout the region between 1950 and 1980, following national policies of village relocation and/or renaming. In contrast to other villages, the community of the upper village *chose* to relocate, but according to the local community the Republic *denied* relocation funds and land. CLAS is currently investigating the history of the relocation and the current sentiments regarding land ownership.

In addition to on-going ethnographic research in the lower village, CLAS is also documenting the standing remains of the upper village (and plans to do similar work at other abandoned villages). Buildings with remaining sections of mudbrick (often constituting sections of the upper, second story) can provide a window into regional building technologies; but such superstructures are deteriorating from extended exposure to the natural elements. For these reasons, documentation in 2010 focused on those structures with mudbrick. Using a Real Time Kinematic (RTK) GPS system, a total of 14 houses, the minaret, and the exterior boundary of the cemetery were mapped (Figure 4).

Additionally, we began documenting the facades of the mapped structures with rectified photography. The rectified photographs of these facades, along with the floor plans of the same buildings, provide an accurate and comprehensive documentation of traditional building technologies. Combined with the situation of particular houses within the fabric of the larger community, this documentation sheds light on the spatial organization of vernacular architecture in the region. Rectified photographs will most likely be useful for determining the rate of deterioration in this type of architecture, as future recordings of the same facades will allow an assessment of the impact of weathering. During the 2010 season, 18 facades were documented with rectified photography (for example, see Figure 5).

V. COMMUNITY OUTREACH AND TOURISTIC ENHANCEMENT

A. Community Outreach

CLAS held its second educational program in Tekelioğlu in 2010. Building on the 2009 program, we expanded a watercolor workshop and educational outreach program for local children and other community members. The goal of these types of activities is to offer one opportunity for people to talk about the wider geography of the region and its many layers of history as well as rich resources. The 2010 program focused on viewscapes of the region in an effort to open conversation about what constitutes heritage: archaeology, agriculture, ecology, etc. Over the course of a weekend, expert watercolorists from İzmir documented the landscapes of the region and provided a workshop for children. All paintings (by experts and children) were displayed in an exhibition in the local village schoolhouse. In addition, a morning was spent with local children talking about the history of the region. To complement the 2010 program on landscapes and environment, the 2011 program will be planned around the local ecological heritagescapes of Lake Marmara.

B. Touristic Enhancement

To assist the local community with tourism development by providing appropriate and informative materials, we aim to produce five 70 x 100 cm posters that can be displayed throughout the province of Manisa and posted on the CLAS website. The posters will be bilingual (Turkish and English). The main themes may include Archaeology, Landscape and Environment, Ecology and Birds, Organic Agriculture, and recent histories. In 2010 the Archaeology and Landscape posters were prepared.

Additionally, a Heritage Management Plan for the area is in progress. We hope that this plan will serve as a guide for moving forward with sustainable development that incorporates living landscapes and green heritage corridors, especially those situated between rural and urban areas as well as ways of linking with heritage systems in the Balkans (see Luke 2010, 2011a, and

2011b). This plan will take into consideration various issues, some conflicting, that arise when planning for the management and sustainable development of cultural and natural heritage as well as other spheres of developing heritage interests (e.g., organic agriculture, modernism/industrial architecture, ecology of Lake Marmara). Based on our conversations with many different people, most people are not aware of the cultural resources in the area beyond the tumuli. While idealized perceptions of “agro-tourism” pervade future goals, the implementation of these plans have never been fully realized nor seriously discussed, especially within the concept of western perceptions of space and landscape. Expectations to view beautiful landscapes during walking, hiking, and/or driving tours or activities are concepts that must be part of educational programming aimed at implementing agro-tourism initiatives. With activities or tours associated with organic agriculture, lake ecology, tumuli, second millenium cidatels, and abandoned villages, central Lydia would offer a certain appeal for a niche tourism market with a focus on the viewscape(s).

VI. CONCLUSIONS AND PLANS FOR THE FUTURE

The area of Bin Tepe and the Gygaean Lake basin is rich with archaeological remains from Paleolithic to Modern times. Begun in 2005 with the intent of documenting and inventorying the known tumuli in the area, the Central Lydia Archaeological Survey has shown that central Lydia plays an important part in our understanding of the long-term history of western Anatolia, including the well-known region of Bin Tepe in the Lydian period as well as in other periods. The 2010 season offers further light on the Early Bronze Age, a period of dispersed settlement in the region. The 2010 results also confirm that in the periods following the Bronze Age, communities in central Lydia waxed and waned, with the Lydian, Late Roman, and Late Medieval to Modern periods showing sizable populations, but the Hellenistic and Early to Middle Byzantine periods showing significant depopulation. Future survey will aim to continue to understand the diachronic history of central Lydia. In addition,

future CLAS work will focus more and more on understanding the Middle to Lake Bronze Age sites and citadels, especially Kaymakçı, and the rise of this kingdom, among the largest in Bronze Age western Anatolia.

In order to document properly the newly discovered (and unanticipated) second-millennium bce network and local reasons for the rise of urbanism and subsequent shift of power to Sardis in the first millennium bce, we propose to continue to work in the area for at least another four years, completing our second five-year program of research. In addition, we hope to make a separate application for the excavation of Kaymakçı in the coming years.

To this end, we have secured space for a proper work space in Tekelioğlu as well as a laboratory for the project. CLAS applied to the Culture and Tourism and Education Directorates of Manisa for permission to use the no-longer open school in Tekelioğlu. Permission was granted and we have made minor but necessary updates to the building. This space makes an ideal preliminary location for a laboratory as well as storage depot for survey and future excavation materials. We are dedicated to long-term research in this area through continued survey, excavation, and outreach activities. We are grateful for the permission to conduct research in this area, and we very much hope to be granted permission again in future years.

ACKNOWLEDGEMENTS

The 2010 season could not have been conducted without generous support from private donors, Boston University, and the U.S. National Science Foundation. Many special thanks to these sponsors and supporters; to our survey team members (E. COBB, P. J. COBB, S. E. CRAFT, C. L. CURTIS, C. M. G. DÍGREGORÍO, M. W. MONROE, A. D. MOORE, N. P. ÖZGÜNER, S. K. ROY, K. S. SAGSTETTER, B. M. SEKEDAT, O. M. SHOUCAIR, J. M. SLOCUM, and J. A. VALAINIS); special thanks to C. CURTIS for her work on the figures; to our Ministry of Culture and Tourism Representative from the Museum of Anatolian Civilizations, S. MUTLU; to the Archaeological Exploration of

Sardis, especially its former and current directors, C. H. GREENEWALT, jr., and N. D. CAHILL, respectively, and T. YALÇINKAYA; and to the Manisa Museum, especially its former director, M. TOSUNBAŞ, and S. ATUKEREN, E. TORUNLAR, and T. KOÇYİĞİT. For research permissions and general assistance, we gratefully thank also the General Directorate of Cultural Heritage and Museums of the Ministry of Culture and Tourism, especially M. AYAZ and A. USTA. Finally, as is our custom, we thank the local villagers and farmers in central Lydia who each year accommodate our team, offer access to fields, and provide their insightful views about the area, both present and past. For further information about the project, please consult the more extensive 2010 project report submitted to the Ministry of Culture and Tourism, contact us at chr@bu.edu and/or cluke@bu.edu, and/or please visit our project website at <http://www.bu.edu/clas>.

WORKS CITED

Cooney, K. C., Ç. Çilingiroğlu, C. Luke, and C. H. Roosevelt. In press. "Bozyer: A Paleolithic and Late Prehistoric Site in Central Western Anatolia." *Anatolian Studies*.

LUKE, C. 2010. "ARCHAEOLOGICAL Heritage and the Turkish War of Independence in central Lydia, Western Turkey." *MUSEUM International* (UNESCO) 62(1-2): 42-47.

Luke, C. 2011a. "Heritage and Civil Society: Corridors of Communication." Invited lecture sponsored by the Ege University Center for Strategic Research (ESAM), İzmir, Turkey; May 2011.

Luke, C. 2011b. "U.S. Cultural Diplomacy in Turkey and the Balkans." Invited lecture to the 4th International Balkan Forum, Cultural Diplomacy, TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi/Turkish Asian Center for Strategic Studies), Edirne, Turkey; April 2011.

Luke, C., and C. H. Roosevelt. 2011. "Social Networking in Central Lydia: Ceramics and Centralization." Paper presented at KERAMOS. *An International Symposium on Ceramics: A Cultural Approach*. Ege University,

İzmir, Turkey; May 2011.

Roosevelt, C. H. 2007. "Central Lydia Archaeological Survey: 2005 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24 (2): 135-54.

— — —. In Press. "Iron Age Western Anatolia: The Lydian Empire and Dynastic Lycia." In *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*, edited by D. Potts. Malden, MA: Blackwell.

— — —. 2011a. "The Central Lydia Archaeological Survey and Second-Millennium bce Western Anatolia." Invited lecture co-sponsored by the American Research Institute in Turkey and the Turkish American Association. Ankara, Turkey; April 2011.

— — —. 2011b. "Lidya Arkeolojisi ve Korunması İçin Eğitimin Önemi." Invited lecture sponsored by the Faculty of Education, Celal Bayar University. Demirci, Turkey; April 2011.

— — —. 2011c. "Merkezi Lidya Arkeoloji Projesi ve M.Ö. İkinci Binyıl'da Orta Gediz Havzası." Invited lecture co-sponsored by the Faculty of Letters and Department of Archaeology, Ege University, May 2011.

Roosevelt, C. H., and C. Luke. 2008. "Central Lydia Archaeological Survey: 2006 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25 (3): 305-26.

— — —. 2009. "Central Lydia Archaeological Survey: 2007 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26 (2): 433-50.

— — —. 2010. "Central Lydia Archaeological Survey: 2008 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 27 (2): 1-24.

— — —. 2011. "Central Lydia Archaeological Survey: 2009 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 28 (3): 55-74.

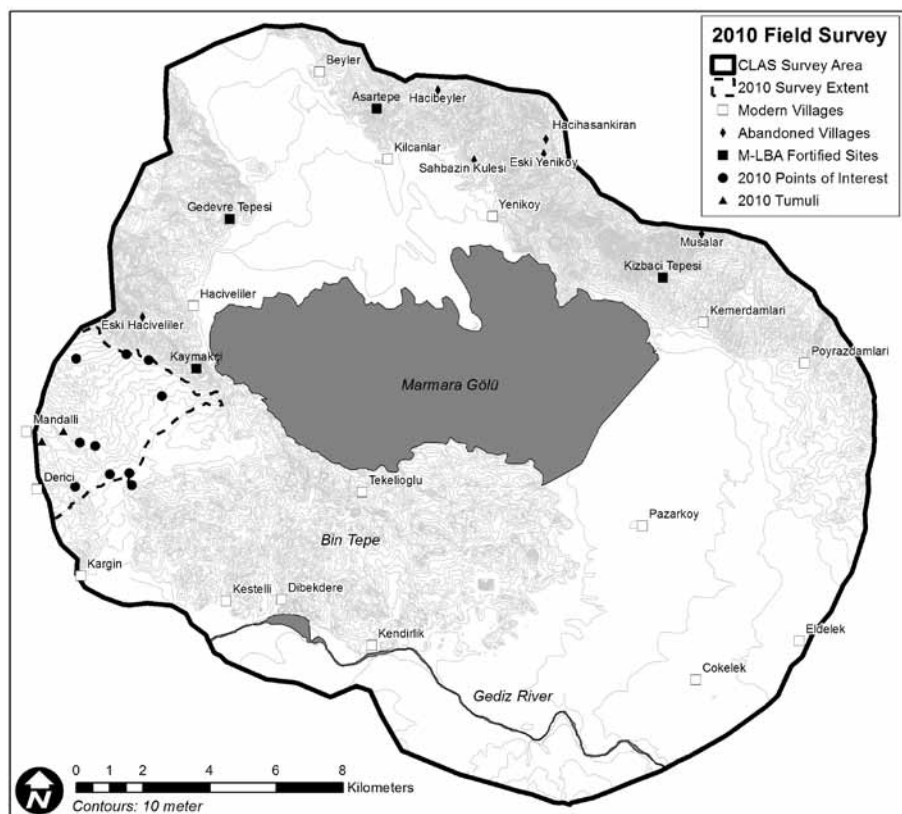

Fig. 1: Map of CLAS survey area, showing contour lines, modern towns, Lake Marmara, the 2010 survey area, Kaymakçı, and Eski Hacıvelliler.

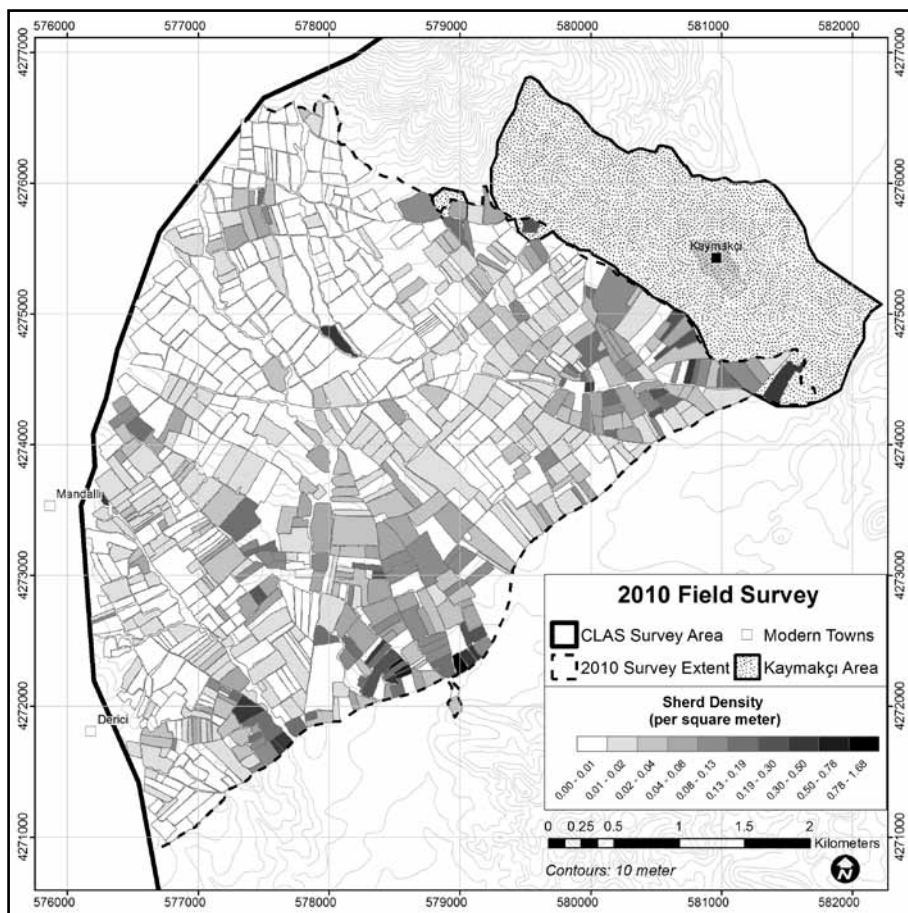

Fig. 2: Map of 2010 survey area, showing surveyed fields shaded according to the density of ceramic finds located in them.

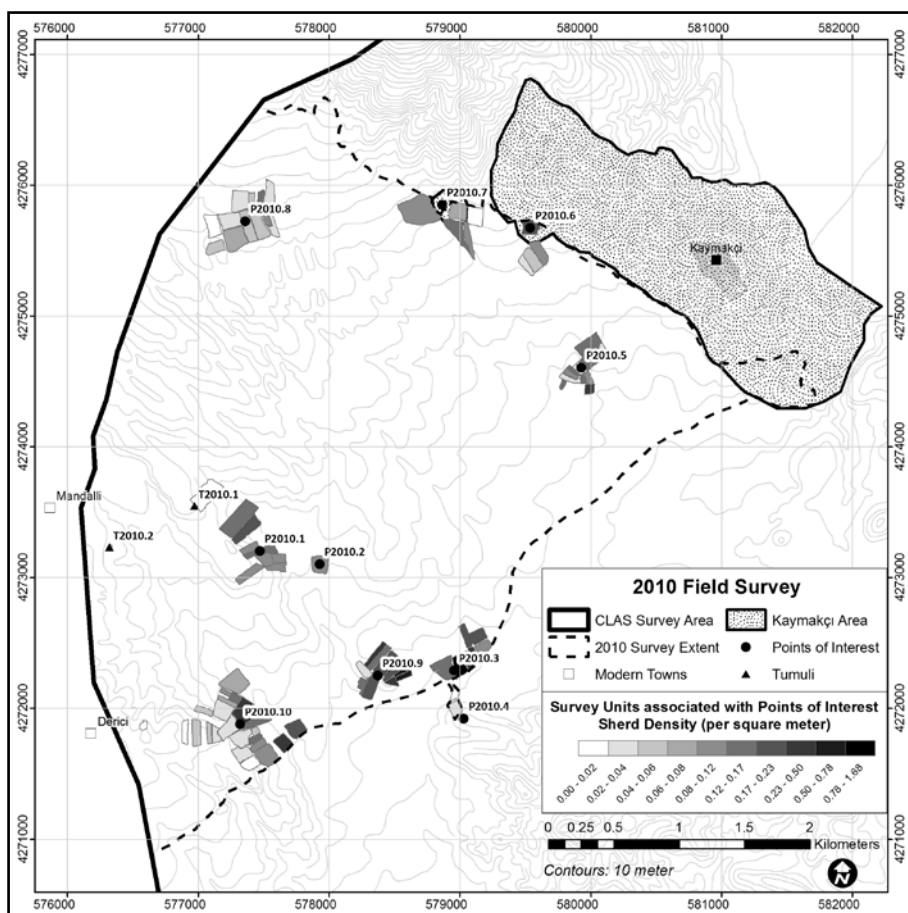

Fig. 3: Map of 2010 Points of Interest (POI) and associated field SUs.

Fig. 4: Plan of Eski Haciveliler produced in 2010, superimposed on a QuickBird satellite image of 2006.

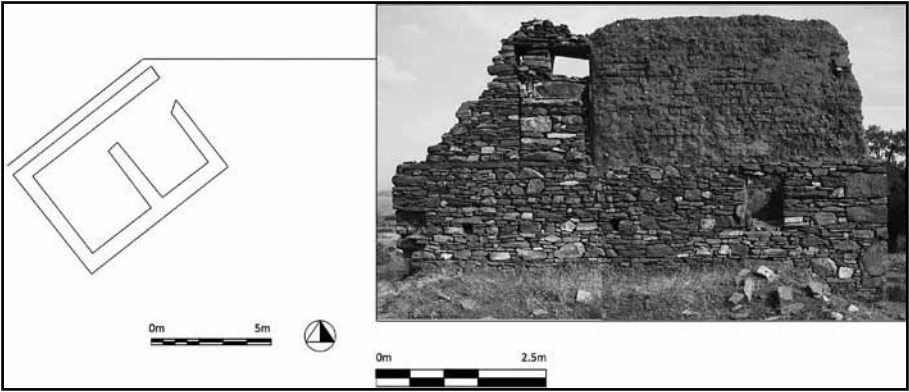

Fig. 5: Rectified photo of a façade of a historic structure in Eski Haciveliler.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF EARLY CHRISTIAN-BYZANTINE PERIOD ON THE VALLEYS THAT REACHED THE HELLESPONT: 2010 RESEARCH

Ayşe Ç. TÜRKER*

The 2010 studies of the survey for the early Christian-Byzantine Period on the valleys that reached the Hellespont were carried out with the permission and appropriation by the Directorate General of Cultural Assets and Museums¹. The study aimed to detect and document the settlements of the early Christian-Byzantine period on the valleys formed by the rivers reaching the Hellespont and in their close vicinity. The Hellespont displays three different geographical characters. They are named the upper, middle and lower sections of the strait. The rivers that reached these three different sections of the strait generated different valley types. Therefore, our survey was conducted by being planned according to these three different sections of the Strait.

In 2010, studies were carried out on the 7 valleys on the Thracian Chersonese and the Hellespont region and at the Marmara mouth of the Hellespont.

Valleys in the Hellespont region of the Middle Section of the Strait

The Middle Strait is the section between the Akbas Cove and Havuzlar locality on the Thracian Chersonese and between Cape Nara and the southwestern mouth of the Kalabakli Valley in the Hellespont. In 2010, studies were performed on the Rhodius and Kalabakli Valleys in the middle section of the Strait.

---

* Assoc. Prof. Dr. Ayşe Ç. TÜRKER, Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Science and Letters, Department of Art History, 17100 Çanakkale-TURKEY, ayseturker@comu.edu.tr

1 Specialist Turker Turker from Canakkale Onsekiz Mart University participated in the study, in which Melek Tuysuz from the Black Sea Eregli Museum participated as a ministerial representative. I would like to extend my thanks to them.

Rhodus Valley (Fig. 3b)

Abydos/Karacaören Village (40.169⁰-26.4507⁰)²;

The most significant Byzantine city in the middle part of the strait is Abydos (Fig. 3b). Abydos is one of these bishopric centers that was subordinated to Kyzikos beginning from the 5th century. It is understood that Abydos was turned into a metropolis in 1084. Many researchers point out the west shores of the Nara cape's south mountainous region as the location of Abydos in the strait. It is suggested that its Akropolis is around Maltepe. A few foundlings representing Byzantine Period are scattered scarcely around Narababa Hill and west and south-west ridges of Maltepe. A significant Byzantine finding is the customs stone extracted from the nearby of Ottoman Castle on the cape. In this region a few number of glazed and unglazed Byzantine ceramics can be found. The traces of a mortar stone structure with a circular plan on Narababa indicate the presence of a tower there. Today the dense foresting activities in these areas complicate following the tracks on the surface. The travelers having visited the region also stated that they had seen the wall of the castle. Gouffier mentions in his study the ruins in Abydos and illustrates them. Kiepert's map shows as the location of Abydos the neighborhood around Saral Hill and Zinar Ağılı in the south-west of Dalyan Cape. Karacaören village is located in the southeast of this region.

Numerous marble and stone works of the Byzantine Period were documented in our studies in Karacaören³. They are the items that were used as reused materials on the walls of the houses in the village or that were dispersed in the garden of houses or on the alleyways. The types that can be identified among the reused works are the column bases, barrier slab fragments, balusters and double columns. The works in the second group include impost blocks, impost type of pier capitals with a cross pattern on one or two of their short faces, a Corinthian column capital, door jamb fragments

2 Locations was given according to UTM (Universal Transverse Mercator).

3 For the archaeological data of the city of Abydos in the Byzantine period, where the stone works in Karacaören were also evaluated, see A. Ç. Türker, "Byzantine Architectural Carvings from Abydos in the Hellespontus", *Ancient Near Eastern Studies*, 47, 2010, 194-217.

and architraves. The Canakkale Archaeology Museum also houses stone works and coins that were brought from Karacaoren.

Furthermore, we detected pottery and roof tiles of the early and middle Byzantine periods in the agricultural areas of the Karacaoren Village (40.1822⁰-26.437⁰; 40.1759⁰-26.4378⁰; 40.1921⁰-26.4358⁰). The roof tiles include a long edge fragment unique to the Corinthian tile of the 6th century and concave fragments unique to the Laconian type representing the 10th to the 13th centuries. The pottery includes painted pottery wall sherds representing the early Byzantine period, rims and handles of LR 1 amphorae, and handle and pedestal sherds of cooking pots. Amphora handles and walls constitute a significant group among the middle Byzantine unglazed pottery. On the other hand, the glazed pottery consists of the monochromatically-glazed specimens of the sgraffito group.

The architectural plastic items we documented in the Karacaoren Village and the pottery that was detected to have dispersed in an extensive area in the surrounding agricultural areas indicate a large settlement. This is also supported by the architectural plastic items and coins that we documented in the Museum and that were brought from Karacaoren and the Nara military zone.

Isiklar Village (40.1482⁰-26.4954⁰);

Byzantine stone works were detected at the cemetery and in the village. The works at the cemetery area include a barrier slab of an ambo balcony, double columns, numerous column shaft fragments and a baluster. On the barrier slab that is understood to have been used in an ambo balcony is a Latin cross situated on a sphere in relief technique. The upper section of the baluster is broken, and it is not understood in what kind of a templon structure it had been used; however, from the barrier slab cavities, it is determined that it had been a pier used at the corner of the templon structure. We detected an impost type of pier capital in the garden of a house in the village. On one

of the short edges of the marble capital is a cross pattern in relief technique. We determined a barrier slab used as a reused material at the laundry for common use in the village (Fig. 5). The composition on this marble barrier slab consists of equilateral quadrangles situated in a rectangle. Unglazed pottery sherds are found at a slight density on both sides of the road at about 1.5 km southwestern entrance of the village (40.1458°-26.4942°).

Kursunlu Village (40.1411°-26.4988°);

During our studies in Kursunlu, we documented granite and marble column shaft fragments that were used as tombstones at the cemetery area and utilized as resting stones in the village. They are broken and have an ungrooved shaft form.

Atik Hisar Castle (40.1188°-26.5291°);

The plan of this Byzantine castle on the Rhodius Valley was documented in our study in 1998⁴. During our survey in 2010, the wall technique of the castle was studied. The castle is located on a hill prevailing over the narrow passage of the Rhodius River between the mountains. It had been constructed on some rocky and very steep land. The castle displays an irregular plan as it had been constructed according to the form of the rock mass, on which it had been built. This is a frequently encountered implementation particularly in the middle and late Byzantine castles. The towers constituting the castle have a circular plan. The towers with a circular plan are one of the characteristic features of the Byzantine castles in the era of the Lascaris family. It is known that towers with a circular plan had been preferred in the castles of the era of the Lascaris family particularly around Bursa and in Manisa and İzmir in the Western Anatolia. The castle shows great similarity to the castles constructed in the same period also in terms of the construction technique. It is seen that

---

4 A. Çaylak Türker, "Atik Hisar Kalesi", V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu, Ankara 2001, 193-206.

rubble stone and brick had been used in an irregular masonry system on the buildings in this period. A more uniform framed technique can sometimes be observed as well, like the one in Kadifekale in Izmir. However, the decorative applications formed by stacking the brick material in different ways, which we also see in Atik Hisar, are frequently used in the buildings of this period. The use of identical construction technique and material with those of Atik Hisar is typical of the 13th century castles around Bursa. These data indicate that the castle had belonged to the era of the Lascaris family.

During our studies in 2010, the surrounding villages were revisited, along with the location of the castle. During our studies in the previous years, we had documented tile and unglazed pottery sherds and mining cinders in the area around the castle. During our studies in 2010, we also detected Byzantine glazed pottery specimens belonging to the midst of the 12th century to the 13th century (Fig. 6). They include rim, wall and pedestal sherds. On the reverse surfaces of the pedestal sherds are also some incisions that might have been workshops' or potters' marks.

Saricaali Village:

During our studies in Saricaali, we detected stone works in the village (40.1228⁰-26.4432⁰) and at the cemetery. Stone works of the Byzantine period, which had been both used as reused materials on the walls of the buildings and dispersed in the village, were documented in the village. The works used as reused materials include column shafts, balusters and double columns. Besides the reused items, column capitals and numerous column shafts are also found in the village. One of the balusters is on the garden wall of the primary school in the village. Only one lateral face of the pier is visible. On this face is a barrier slab cavity with a width of 8 cm. The second pier is on the wall of the fountain belonging to the village mosque. The double column used on the wall of a house was made of gray veined white marble and is in good condition (Fig. 7). The column shafts used as reused materials on the wall are ungrooved and of an upward-narrowing type and their lower sections have

a single annulet. A fragment used as a “löv stone” is also found among the column shafts in the village. The truncated pyramid type of column capital belonging to the middle Byzantine period, which is preserved in front of the village coffee house, is decorated in high relief technique. A capital with an identical composition with this capital is included in the finds of Umurbey⁵. The works at the cemetery (40.124⁰-26.4437⁰) include a large number of column shaft fragments and 6 specimens of double columns. Two different types of column shafts were detected. The first one was of an ungrooved shaft type, whereas the second one was of a spiral shaft type.

Urucaali/Gavurpinari locality (40.1187⁰-26.4539⁰; 40.1196⁰-26.4549⁰);

Glazed and unglazed pottery representing the Byzantine and early Ottoman periods was documented in this area. In the Byzantine glazed pottery, glazes in the shades of light green and yellow were applied on the cream slip. The decorations are in incised technique. Sherds of ZW I and II with paste of very good quality are also among the finds. This area is the ancient settlement place of the Saricaali Village. Numerous mortared earthenware pipe fragments can be seen on the surface in this area. Fragments of the blue-white ware are considerable among the glazed pottery of the Ottoman period.

Saraycik Village (40.1334⁰-26.4802⁰);

Byzantine stone works were documented at the village square, at the cemetery and in the garden of the village mosque in Saraycik. Columns form a significant group among these works. The lower and upper sections of the upward-narrowing type of columns with an ungrooved shaft have annulets. A Latin cross relief situated on a sphere is found on the shaft of a column in the garden of the mosque⁶.

5 A. Çaylak Türker, “Hellespontus’daki Praktius-Bergaz Vadisi’nden Bizans Taş Eserleri”, *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim Dr. A. Mine Kadiroğlu’na Armağan*, 553-576.

6 An identical type of column was also documented in Akkoy during our studies in the region.

Tekke locality (40.137⁰-26.486⁰);

Numerous stone works of the Byzantine period were detected on the surface and as partially embedded in soil in the area known as the 'Tekke locality'. Among the 60 items documented with a catalogue were column and pier capitals, barrier slabs, balusters, door lintels and jambs, and column shafts. These works were probably items used as reused materials in a building and dispersed in the area after the collapse of the building. It is understood that Inci or Incir Baba Tekke was found here in the 18th century⁷. In his manuscript in 1881, Lolling spoke of an inscription in the garden of this tekke⁸. Chevalier gives information about the location and residents of the tekke. It is learned that in the early 20th century, the tekke was in ruins but still being visited⁹. The stone works we documented in Saraycik are probably the works that were used as reused materials in Inci Baba Tekke. Reused Byzantine stone works are also found on the walls of a 20th century building with walls preserved up to a certain level that is visible in this area today. The number and quality of the works indicate a religious institution in this area or in its close vicinity. Our studies in Saraycik were planned to be carried on in the 2011 season as well.

Kalabakli Valley (Fig. 1a)

Kalabakli Village;

Architectural plastic items and pottery were documented in our studies in the Kalabakli Village. The architectural plastic items were detected in the village and at the cemetery (40.0844⁰-26.4154⁰) area. These works, which were made of marble, included barrier slabs, double columns and column shaft fragments. The pottery was detected in the locality that the villagers named "Dede Tepesi (Dede Hill)" (40.0826⁰-26.4203⁰). The pottery included

7 F. W. Hasluck, "Geographical Distribution of the Bektashi", *The Annual of the British School at Athens*, 21, 1914/1915 - 1915/1916, 84-124, 95.

8 H. G. Lolling, "Mittheilungen aus Kleinasien. II. Aus dem Thal des Rhodios", *Attenische Mittheilungen*, VI, 1881, 227-228.

9 Le Chevalier, *Voyage de la Propontide*, Paris, 1800, 14.

wall sherds in the early Ottoman blue-white ware, along with incised and monochromatically-glazed Byzantine pottery.

Yagcilar Village;

We documented considerable Byzantine pottery that had dispersed in an extensive area in Oren locality (40.0942⁰-26. 4679⁰) in Yagcilar (Fig. 8). The pottery included a few painted, red-slipped and unglazed items representing the early Byzantine period. The most considerable group was comprised of middle and late Byzantine glazed pottery. Green and yellow monochromatically-glazed fragments, wall sherds decorated in the sgraffito technique, and rim, wall and pedestal sherds with incised decorations were included in this group. The rim and pedestal sherds of ZW groups I and II constituted the most considerable group among the glazed pottery. Fragments that had been impaired during firing, some amorphous units likely to have been glaze cinders and flint fragments were detected among the finds. The roof tiles and pottery in Oren locality indicate a Byzantine settlement. The defectively-fired fragments and cinders are the archaeological data that indicate production in this area. Column shaft fragments were documented at the village cemetery (40.0874⁰-26.4563⁰).

Ulupinar Village (40.0956⁰-26.4744⁰);

There is a reused Byzantine barrier slab (Fig. 9), which was used on the ornamental slab of the fountain at the entrance of the village, in Ulupinar. The composition engraved in low relief technique on the marble barrier slab consists of a cross pattern in an arcade. The cross, situated inside a locket, is of the type of crosses that end with pearls. In addition, numerous ungrooved column shafts were detected in the village.

Kizilcaoren Village

The Byzantine finds in the Kizilcaoren Village comprise stone works and pottery. The stone works were documented in the village. They are the columns with a marble grooved shaft form and granite ungrooved column shafts. On the other hand, the pottery was detected in our studies in Avucluk locality (40.039⁰-26.4348⁰). Considerable glazed and unglazed pottery and fragments of roof tiles belonging to the middle and late Byzantine periods, which were dispersed in a highly extensive area, were documented in this locality (Fig. 10). The finds indicate a Byzantine settlement in this area. The unglazed pottery includes handle and wall sherds of amphorae and sherds of cooking pots of the 11th to the 12th centuries. On the other hand, the glazed pottery consists of yellow monochromatically-glazed pedestal, rim and wall sherds with sgraffito and incised decorations. The finds also include fragments with production defects as well as cinders.

Valleys on the Thracian Chersonese in the Middle Section of the Strait

During our studies in 2010, studies were carried out on the Koila and Yalova Valleys in this area (Fig. 2b).

Yalova Valley (Fig. 2b)

The Yalova Valley, located within the town borders of Eceabat, is an important valley with a wide floor. The Akbas Port is located on the Hellespont coast of the valley. The Yalova Valley joins the small valleys formed by the lateral brooks, thereby creating valley networks. With these valley networks, it provides easy access to the Ece Port in Saroz and to Suvla natural ports in the Northern Aegean. Despite the characteristic of these valley networks on the peninsula that determines the direction of transportation, the lateral brooks hinder this transportation. To find out how these hindrances had been overcome in the Byzantine period, the natural route from Madytos to the Bigali Valley

via Koila and to the Yalova Valley was followed. In this study, a Byzantine bridge constructed over one of the lateral brooks on the Yalova Valley was documented (40.2468⁰-26.4171⁰). The single-arch bridge with a round arch form was constructed with hewn stone (Fig. 11). There is an incised cross on the front side of one of the hewn stone blocks forming the arch. The same cross form was also detected on a door jamb in Akkoy during our studies.

Piren - Koila Valley (Fig. 2b)

The mouth of the Koila Valley in the Hellespont is one of the best natural ports. The Koila Valley joins the Piren Plain, thereby connecting the northern Aegean and the Hellespont. The most convenient port location of the valley in the Aegean Sea is Kabatepe. During our studies in Kabatepe in 2005, 12th century amphorae obtained from the sea were detected at the port¹⁰.

Koila A tower ruin (40.2009⁰-26.3574⁰), on which we detected Byzantine and Ottoman construction phases, is found on the coast about 550 m to the east of the present promotional center in the southwest of the Koila Cove¹¹. In 2010, the wall technique of this tower was studied. It is understood that the tower had had an approximately circular plan. According to the material and technical characteristics of its walls, it can be observed that it had undergone at least 4 construction phases. The earliest visible construction phase is preserved on the upper section of the wall in the northwest of the tower today. In this section, the hidden brick technique representing the 11th century is detected.

Valleys in the Hellespont region of the Lower Section of the Strait

The Lower Strait is the section between Havuzlar and Seddulbahir on the Thracian Chersonese and between Dardanos and Kumkale in the Hellespont.

10 A. Ç. Türker, "Early Christian and Byzantine Archaeology on the Valleys around Madytos", *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ* 3, 2009, fig.43.

11 A. Ç. Türker, "Two Byzantine Cities in the middle section of the Dardanelles: Madytos and Koila" *The XVth. International Congress of Christian Archaeology*, Toledo, 8-12 Eylül 2008, (in print).

Scamander and the Valleys formed by the lateral brooks that reached Scamander (Fig. 1b)

Scamander originates by being nourished by more than one source on Mt. Ida. It is almost 110 km in length and reaches the sea in the front part of Port Karanlik in the lower section of the Hellespont. The valley generated by Scamander is a natural road providing access to the Hellespont from Mt. Ida. When it is considered that the point this natural road had reached also provided transportation to the Black Sea and Mediterranean markets in the long distance and to the Marmara and Aegean markets in the short distance, it is understood that the sources, such as mines and wood, on and in the close vicinity of Mt. Ida gained an economic value with this valley. The available archaeological and written data about the Byzantine period support this view of ours. This determines the importance of the Scamander Valley in the Byzantine period. The Scamander Valley shows three different geographical characters. They are called upper, middle and lower Scamander.

The lower Scamander is a region of ports that had provided the transportation of economic sources in the upper and middle sections to the marketplaces in the short and long distances. The Aegean coasts in the west of the lower Scamander display the features of a natural port. Piri Reis stated that the places concerned had been the ports, at which the ships that would go to the direction of Istanbul from the Aegean had waited for the southern winds they needed for crossing the strait. Ethnographic data show that bazaars were set up at the ports on the Strait and on the Aegean coast of the lower Scamander on specific days of the week in the 19th and 20th centuries. These data also support our view that the lower Scamander had been the region of ports during the Byzantine period. The 21 finding areas representing the Byzantine period in the lower Scamander are concentrated in two distinct sections. The first one is the mouth and ridges of the natural ports, while the second one is the finger-shaped ridges extending westwards from Mt. Ida and the upper altitudes of the narrow and wide valleys facing the southwest between these ridges. In 2010, studies were performed in the Dumrek and Halileli Villages.

Dumrek Village (Fig. 1b);

Some 75 stone works with architectural and liturgical uses were documented in our studies in the Dumrek Village. The works were detected in 3 areas around the village, namely in the village, at the village cemetery and at the old Ottoman cemetery the villagers named “dede camligi” or “dedelik” (39.9707⁰-26.3234⁰). The documented works include column capitals, double columns, balusters, barrier slab fragments and column shafts¹².

Halileli Village;

In the Halileli Village, numerous architectural plastic items of the Byzantine period were documented in the village and at the cemetery area during our studies. The documented works include works, such as barrier slabs, postaments, column and pier capitals, balusters, double columns and ambo bases, along with some 50 column shaft fragments. Two Ionic-impost fragments were documented among the column capitals in the village. One of them is broken. A baluster and the base of an ambo balcony are also found among the works documented in the village. The baluster was made of gray veined white marble. The front face of the pier, which is understood to have been prepared to be used in a high templon, has a soffit decoration. It is detected that the barrier slab belonging to the base of an ambo balcony was also made of gray veined white marble. The dimensions of this work, which might be dated to the Early Byzantine Period, indicate that it had been used in a monumental structure. Both surfaces of a barrier slab among the stone works we detected at the village cemetery (39.9759⁰-26.2742⁰) were decorated in relief technique. A christogram is seen inside a locket on one of the surfaces, whereas a Latin cross situated alone on the surface with a rectangular frame is seen on the other surface. The barrier slab displays workmanship of very good quality. The double columns we detected at the cemetery are partially embedded in soil. A significant portion of the fragments in Halileli comprises

12 For the stone works in Dumrek see A. Çaylak Türker, “Bizans Döneminde Çanakkale Boğazı ve Yerleşim Modelleri: Skamander Vadisi”, *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ*, 4, 2010, 72-73.

the fragments of stone works with a liturgical use. Some of these works in a highly extensive area were covered by plants. Thus, the documentation studies at the village cemetery will be carried on in the following years as well.

Valleys on the Thracian Chersonese of the Lower Section of the Strait

Hisarlik In 1999, we detected the wall traces around the Canakkale monument. In 2005, a scaled sketch of these traces was drawn up. In 2010, our studies were carried on in two areas. They were the areas in the southeast and northwest of the Hisarlik Hill. In the first one, a wall that had been constructed with the alternate technique was documented on the slopes of the hill facing the Hellespont. In our second study area as well, a wall fragment with a height of about 2 m was detected and documented. The first evaluations indicate that these walls might have belonged to a defensive building encircling the hill. It is known that a castle was constructed in the ancient city of Eleius in this area in the 6th century by Emperor Justinian. The Ionic-impost column capital (Fig. 12) we detected in this area also shows parallelism with this historical data. We detected glazed and unglazed pottery sherds of the Byzantine period on the northwest slopes (40.0503⁰-26.2182⁰) of Hisarlik Hill and on the steep sheer cliffs in its southeast (40.0493⁰-26.2188⁰). These pottery items are fragments representing the early and middle Byzantine periods.

Seddulbahir Village A marble barrier slab of the base of an ambo balcony (Fig. 13) was documented in the village (40.044⁰-26.1917⁰). A slab of identical type with the work made of gray veined white marble is found in the Halileli Village.

Valleys in the Hellespont region of the Upper Section of the Strait

The Upper Strait is the section between Gallipoli and Cape Akbas on the Thracian Chersonese and between Cardak and Karacaoren in the Hellespont.

Lampsacus Valley (Fig. 3a)

Lampsacus/Town of Lapseki (40.3431°-26.6867°);

The works documented in our studies in the town of Lapseki form 3 groups. The first one is the wall belonging to the castle¹³. This piece of wall with a thickness of about, 2.30 m must have belonged to a defence building. The traces of this wall are now visible between the garden walls of the houses arranged in rows on the slope extending in east-west direction in the west of the cemetery area. The partially observed wall pieces are about 70 m length. These traces begin at elevations of around 33 to 30 m on the slope and descend to an elevation of approximately 25 m. The wall traces stop at the elevation of 25 m. At this point, the topography of the hill is directed southwestwards. The defense wall in the Byzantine period must have followed this topography. Some data to support this is a piece of wall with a thickness of approximately 2.25 m that extends for about 40 m in northeast-southwest direction in Terazili Street no.2. In 2010, documentation studies were performed on these walls.

Our second group of finds is comprised of roof tiles and pottery. The finds observed on the surface in the areas indicated as 2a, 2b, 2c, 2f, 3, 5, 6, 7 and 8 in figure 4 constitute data that support this view. Particularly in areas 2a and 2b are painted potteries that represented the early Christian period. These data indicate that the western, southern, southwestern and eastern sides of the hill had been used as a settlement area.

The architectural plastic items constituting the third group of finds were documented in three different areas. The first one is the cemetery area. Double columns and a barrier slab fragment of the Byzantine period are found in this area. In addition, there are architectural plastic items used as reused materials on the cemetery wall. The second area is the park at the Port. Here are stone works of the Byzantine and Ottoman Periods. Of them, those which represent the Byzantine period are double columns, balusters, architraves and column

---

13 A. Ç. Türker, "Lampsacus in Byzantine Period", *Bizans ve Çevre Kùltürler*, Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen'e Armağan, 359-367.

shafts. The third finding area is the alleyways at the town center. The works documented in this area include double columns, balusters, pier capitals, column bases and shafts.

Valleys on the Thracian Chersonese of the Upper Section of the Strait

It was planned to perform studies on 4 valleys on the Thracian Chersonese of the upper section of the strait. In 2010, studies were performed on the Cevizli Valley out of them. On the other hand, the studies on the Munibbey, Cumali and Ilgardere Valleys will be carried on in the 2011 and 2012 seasons.

Cevizli (Kozludere) Village (Fig. 2a);

Column shaft fragments and an Ionic-impost column capital were detected in the village during our studies in the Cevizli Village. A liturgical bread seal, which was expressed to have been found in the Cevizli Village and which indicated a religious institution, was documented during our studies in the town of Gelibolu. Studies were carried out in “Papaz Ayazma” locality (40.3686⁰-26.5846⁰) in the Cevizli Village. In this area is a water spring that is regarded as sacred. However, due to the dense plant cover, it was failed to detect whether pottery sherds were found on the surface.

Kallipolis /Town of Gelibolu (Fig. 2a);

The town of Gelibolu, from which the Peninsula took its name, was developed on the land projection, the top surface of which is flat and the margins of which are surrounded by steep sheer cliffs, progressing towards the Strait and remaining between Hamzakoy and Gelibolu Cove at the northern mouth of the Strait opening to Marmara.

During our studies in Gelibolu, it was aimed to document the Byzantine stone works used as reused materials in the buildings at the town center. With

this purpose, reused Byzantine architectural plastic items were documented on the wall of the Kallipolis castle (40.4071⁰-26.6719⁰), on the walls of the Ottoman Period tower at the port, at Suleyman Pasha Mosque and at the Sengul Bath. Furthermore, the documentation studies of the stone works in the park at the center of Gelibolu and of the pottery and stone works of the Byzantine Period found in a depot of the Municipality were performed. Totally 80 marble and stone works used as reused materials were documented during these studies. During our studies in the municipal depot, the pottery and metal works were studied, along with the stone works also including an icon fragment. During our study, considerable late Byzantine monochromatically-glazed, brown-green painted pottery, blue-white ware of the Early Ottoman Period and sherds of Canakkale ware of the late Ottoman Period were detected in the area dug for an excavation by the Municipality in the area behind the Sengul Bath.

Marmara Mouth of the Hellespont

The 2010 studies in this area were conducted on the Hellespont coast of the Marmara mouth.

Adatepe Village (Fig. 3a);

A specimen of the double columns used as a stone coffin rest at the cemetery (40.3913⁰-26.7906⁰) was detected during our studies in the Adatepe Village. The height of this marble work is around 1.75 m and it had probably been produced to separate the nave. Pottery and roof tile fragments representing the middle and late Byzantine periods were determined at moderate density in the section of Adatepe on the coast of the strait (40.4028⁰- 26.7708⁰).

Asarkale (40.3997⁰-26.8949⁰); A Byzantine castle is found in Asartepe (Fig. 3a). This castle has been known since the 19th century¹⁴. The hill, on which the castle is located, extends towards the Marmara Sea in the south-north direction (Fig. 14). Today walls with a preserved section being about 45 m in length can be seen at the northern margin and on the eastern slopes of the hill. They show the late Byzantine character. Nevertheless, the hill is divided into two by the Lapseki-Biga road. Today it is difficult to understand whether the walls seen on the northern side of the hill are also found on the southern side. The western side of the hill is a natural port. We detected that glazed Byzantine pottery was found in this area. It was planned to make studies in the western and southern sections of the hill in the following years.

Gureci Village (40.361⁰-26.9366⁰);

Architectural plastic items of the Byzantine period were documented at the cemetery area in the Gureci Village. The documented works included column capitals, postaments, double columns and column shafts.

Ustunlu Port (UTM 40.3874⁰-26.9439⁰);

It is known as the monastery locality. It is a sheltered natural port. There is a wall extending for 78 m in the east-west direction parallel to the port (Fig. 15). Wall fragments, which were understood to have vertically intersected this wall, were also detected. The area, where the walls are located, is under soil. Therefore, it is difficult to detect the construction material and construction technique. Nevertheless, it is understood that they had been constructed with hewn stones of different sizes. Brick and stone were used together in some of its sections. Moreover, we documented that the bricks had been used as ground flooring in at least one section of the building. The edge lengths of these bricks are measured as 32 to 33 cm, while their thicknesses are measured as 3.5 to 4 cm. In this area are also bricks that are in good condition and that were taken

14 H.Kiepert, *Spezialkarte von Westlichen Kleinasien* (1/25.000) Ayvalık BI.

from the building. The edge dimensions of these bricks are 30x33 cm, whereas their thicknesses are 3.5 to 4 cm. These dimensions are parallel to the brick dimensions of the middle Byzantine period. Considerable Byzantine period unglazed pottery is found in this area. The pottery can sometimes be detected in fully preserved state in the soil section. Mortaria constitute an essential group among the vessel types. These open vessels extend downwards with a slight slope or straight. Grooves horizontally encircling the wall are present on the walls. In these vessels with an everted rim, the rim diameters are 35 to 40 cm on average. However, the pedestals are flat. Surveys were planned on the eastern and western slopes of the port in the following years.

In the studies of 2010, Isiklar, Sarıcaali, Gavurpinari locality, Saraycık, Tekke locality on the Rhodius Valley, the Kalabakli Cemetery and Dede Hill, Yagcilar cemetery and Oren locality, Kızılcaoren Avucluk locality on the Kalabakli Valley, Lapseki on the Lapseki Valley, the traces of the defensive building in Morto Cove and the finding areas in Gallipoli were the Byzantine finding areas that were first detected and documented.

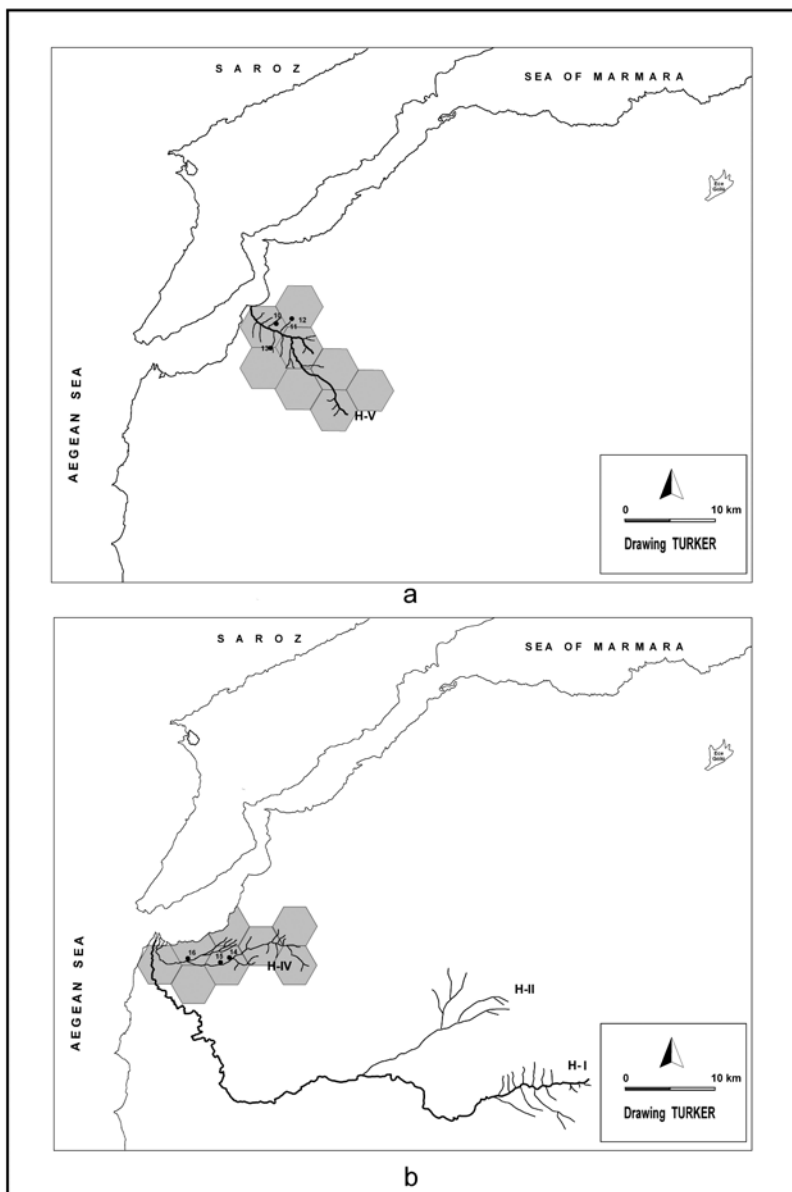

Fig.: 1

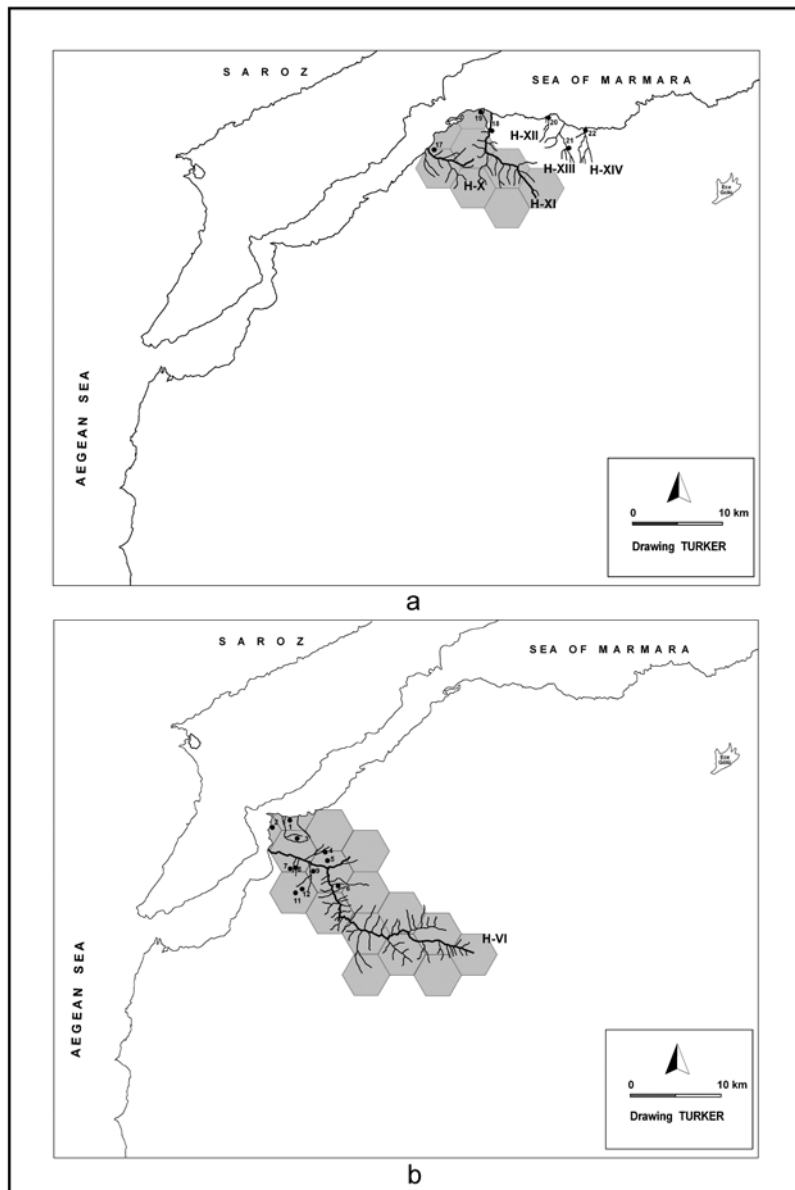

Fig.: 3

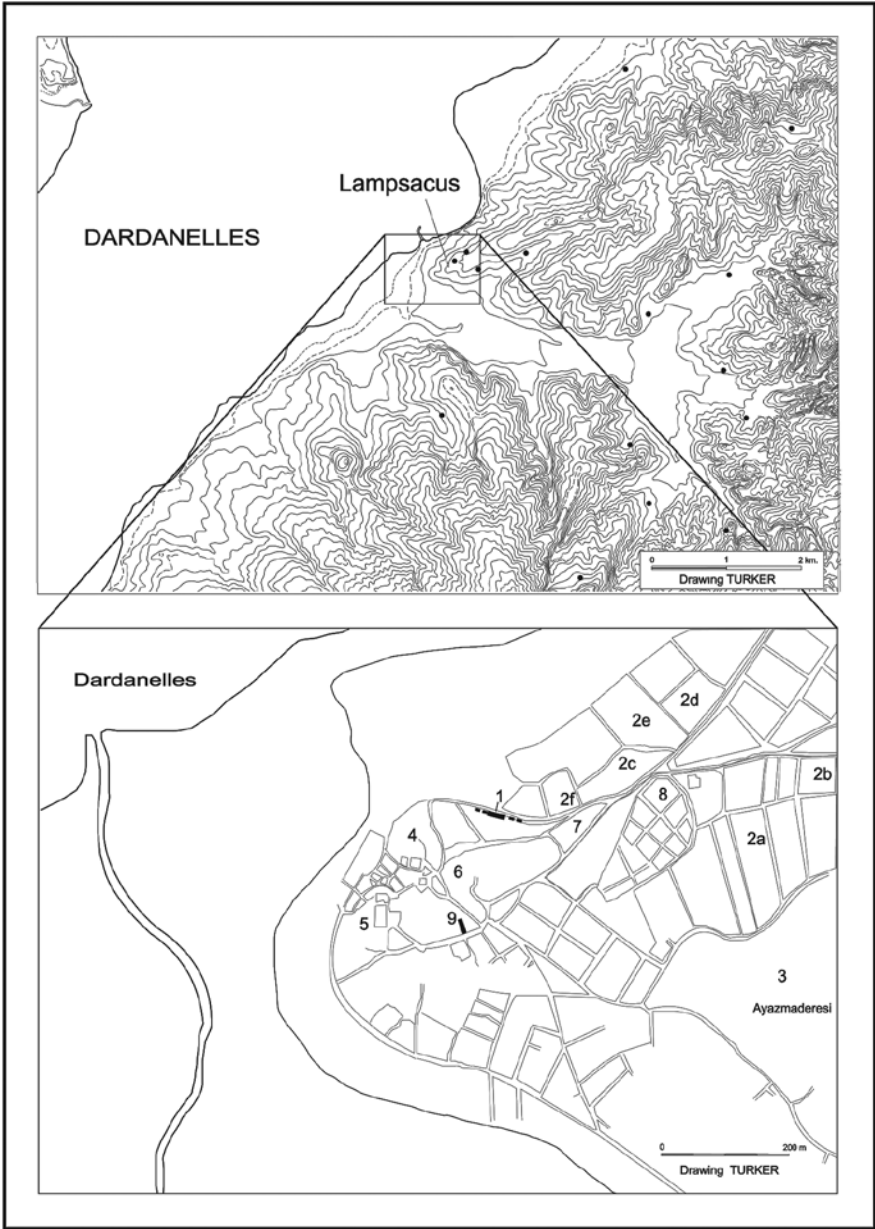

Fig.: 4

Fig.: 5

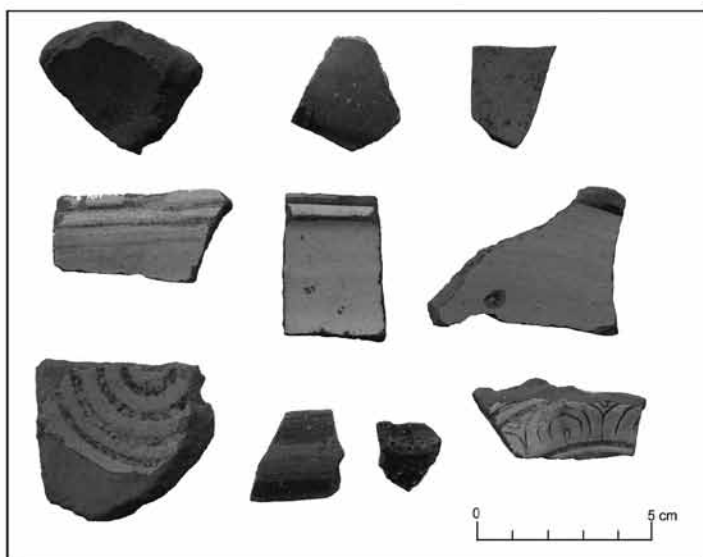

Fig.: 6

Fig.: 7

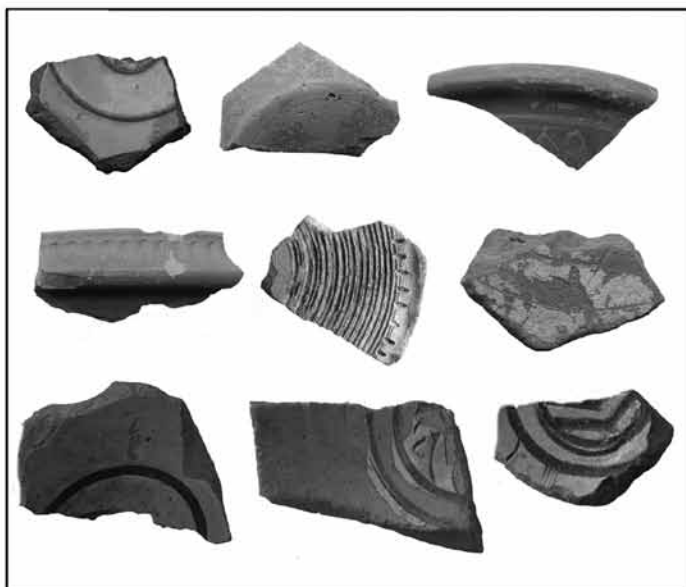

Fig.: 8

Fig.: 9

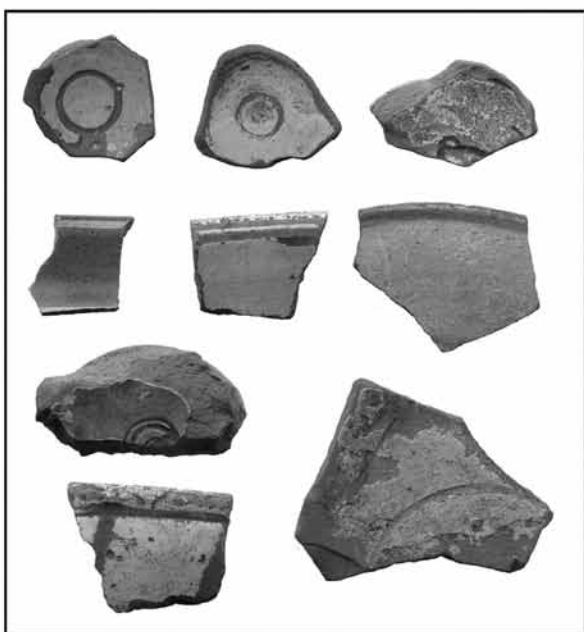

Fig.: 10

Fig.: 11

Fig.: 12

Fig.: 13

Fig.: 14

Fig.: 15

PERGAMON 2010¹ - YAKIN ÇEVREDE GERÇEKLEŞTİRİLEN YÜZEY ARAŞTIRMALARI RAPORU

Felix PIRSON*

Melanie Bartz, Helmut Brückner, Barbara Horejs, Daniel Knitter, Steffen Schneider, Brigitta Schütt, Martin Seeliger ve Martin Zimmermann'ın katkılarıyla

2006 yılında Atarneus ve Kaikos'un (Bakır Çay) batı vadisinde, Elaia'da ve prehistorik bir höyük olan Yeni Yeldegirmen-tepe çevresinde başlatılan çalışmalara devam edilmiştir². F.P.

* Prof. Dr. Felix Pirson, Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul Şubesi, İnönü Cad. 10 TR-34437 Gümüşsuyu-Istanbul/TÜRKİYE, pirson@istanbul.dainst.org

** Metnin Türkçe'ye çevrilmesinde emeği geçen Hülya Çatak'a çok teşekkür ederim.

Kısaltma listesi: DAI'nin güncel yayın yazım kuralları kılavuzunda (www.dainst.org/index_141_de.html) görülenlerin dışında aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır:

Conze u. a. 1912/1913: A. Conze - O. Berlet - A. Philippon - C. Schuchhardt - F. Gräber, Stadt und Landschaft, AvP 1 (Berlin 1912/1913)

Pirson 2004: F. Pirson, Elaia, der maritime Satellit Pergamons, IstMitt 54, 2004, 197-213.

Pirson 2007: F. Pirson u. a., Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2006, AA 2007/2, 13-70.

Pirson 2008: F. Pirson u. a., Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2006, AA 2007/2, 83-155.

Pirson 2009: F. Pirson u. a., Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008, AA 2009/2, 129-213.

Pirson 2010: F. Pirson u. a., Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2009, AA 2010/2, 139-236.

- 1 Ayrıntılı önraporlar AA'da yıllık olarak yayınlanmaktadır. Daha geniş bilgiye www.dainst.org/index_650_de.html adresinden ulaşılabilir. Bu yılki çalışmalar 2 Ağustos - 2 Ekim 2010 tarihleri arasında yapılmıştır. Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon Kazısı, bu yıl da çalışmaları destekleyen tüm kurum ve kişilere teşekkür eder. Bunların başında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Almanya Büyükelçiliği Kültür bölümü (Ankara) ile Zeytinada Belediyesi gelmektedir. Maddi katkıda bulunanlar ve işbirliği yapılanlar, ilgili bölümlerde yer almaktadır. Genel Müdürlüğü temsilen çalışmalara bu yıl Tolga Koparal (İzmir II no.lu Koruma Bölge Kurulu) katılmıştır. Kendisine her türlü yardımlarından dolayı çok teşekkür ederiz.
- 2 Tüm projeler Pergamon kazısı çatısı altında yürütülmüştür (Yönetici: F. Pirson). Bilimsel yönetici: Atarneus ve Batı Kaikos Vadisi: Martin Zimmermann (Münih); Elaia: F. Pirson (İstanbul); Yeni Yeldegirmen-tepe: Barbara Horejs (Vienna). Atarneus ve Elaia projeleri DFG programı 1209'un ağırlık merkezi olan „Hellenistik Polis“in parçasıdır, Yeni Yeldegirmen-tepe projesi de Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün Efes kazısı, Förderung des Österreichischen Wissenschaftsfonds (FWF) ve European Research Council (ERC) ile birlikte yürütülmektedir.

Yeni Yeldeğirmen-tepe ve Pergamon'un Yakın Çevresindeki Prehistorik Yerleşmelerdeki Yüzey Araştırmaları

Pergamon'un yakın çevresinin ilk prehistorik dönem karşılaştırmalı incelemelerinin birinci aşaması 2010 yılında biten proje çerçevesinde tamamlanmıştır³. Bu incelemede 2007 yılında yapılan ön araştırmalar ve 2008 yılı ve 2009⁴ yılı yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları, en önemli sonuçların ve yorumların kapsamlı şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamıştır⁵. 2010 yılı araştırmalarına bağlanan, giderleri diğer kaynaklardan sağlanan ve ağırlık noktası Kaikos Vadisi'nin Tarihöncesi Dönemi olan, yeni bir proje yapılmıştır⁶. Pergamon'un yakın çevresinde bulunan yerleşimlerin tarihöncesi dönemin farklı evrelerindeki biçimleri, bu proje kapsamında sistematik olarak araştırılmaktadır. Bu yılki çalışmalar, bu zeminde Yeni Yeldeğirmen-tepe'deki incelemelerin hem tamamlanmasını, hem de gelecekteki araştırmaların ön hazırlıklarını içermektedir.

Aşağı Kaikos Vadisi'nde Prehistorik Döneme Ait Buluntu yerleri

Gelecekteki yüzey araştırmalarına bir plan hazırlayabilmek için, 2010 yılında yeni ve daha önceden de bilinen diğer Tarihöncesi Dönemi buluntu yerleri gezilmiştir. Şimdilik Erken veya Geç Tunç Çağına tarihlendirilebilen toplam 18 alan bilinmektedir (Resim: 1)⁷. Bu yerleşim alanları çoğunlukla

3 FWF Proje no. P 19859-G02.

4 B. Horejs, Yeni Yeldeğirmen-tepe, Pirson 2009 içinde, 168-174; B. Horejs, Yeni Yeldeğirmen-tepe, Pirson 2010 içinde, 164-168.

5 B. Horejs, Bronzezeitliche Besiedlungsmuster im Kaikostal. Interpretationen erster Surveyergebnisse im Umland von Pergamon (Türkei), B. Horejs - T. Kienlin (Hrsg.) içinde, Siedlung und Handwerk. Studien zu sozialen Kontexten in der Bronzezeit. Beiträge zu den Sitzungen der Arbeitsgemeinschaft Bronzezeit auf der Jahrestagung des Nordwestdeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Schleswig 2007 und auf dem Deutschen Archäologenkongress in Mannheim 2008, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie (Bonn 2010) 47-67; B. Horejs, Neues zur Frühbronzezeit in Westanatolien, F. Blakolmer u. a. (Hrsg.) içinde, Österreichische Forschungen zur Ägäischen Bronzezeit 2009. Akten der Tagung am Fachbereich Altertumswissenschaften der Paris-Lodron-Universität Salzburg vom 6. bis 7. März 2009 (Viyana 2011) 157-171.

6 START-Projekt Y 528-G19; ERC Starting Grant No. 263339. Somut proje içerikleri için bkz. www.barbarahorejs.at (Zugriff vom 20.7.2011)

7 Horejs a. O. (Anm. 5) 49-52, farklı kaynaklar dahil edilerek (W. Dörpfeld, Ausgrabungen in Pergamon. Technisches und Architekturtagebuch Pergamon, 1908, 16-23; W. Dörpfeld - H.

doğrudan ırmak ovası kenarında veya sahil alanında bulunmaktadır. St. Schneider'in paleocoğrafya incelemelerinin ilk sonuçlarında işaret edildiği gibi (b.a.) Kaikos, bütün dönemler için, çevreyi belirleyen en önemli öge idi. Ulaşım yolları, tarım alanları, otlak yerleri gibi ovanın insan tarafından kullanımının ırmağın alüvyonla dolma seviyesini ne kadar etkilediği henüz çözülmemiş bir konudur. Kaikos ovasının ortasında bulunan Yeni Yeldeğirmentepe'nin tekil konumu, şaşılacak bir durumdur. En azından bu yerleşim çevresinin nehir akışının bir nevi stabilitesi ve su yüzeyi hakkında tahminde bulunmayı sağlamaktadır.

Yeni Yeldeğirmentepe'deki Çalışmalar

Yeni Yeldeğirmentepe'nin erken dönemlerdeki kullanımının boyutunu daha iyi sınırlayabilmek ve ırmak çevresi ile ilişkilendirebilmek için, Eastern Atlas firması 2010 yılında ilk jeofizik incelemelerde bulunmuştur⁸. Sonuçlar, tepenin orta ekseninde, muhtemelen kuzeye doğru ovaya devam eden, fakat orada çoğunlukla yıkılmış olan, yapı dokularının varlığını göstermektedir (Resim: 2). Ölçümlerde, tepenin en azından 50 m uzaklığına kadar arkeolojik bulgular tespit edilmiştir. Eastern Atlas firmasının jeofizik ölçümleri, arkeolojik yüzey araştırmalarından kazanılan bilgileri doğrulamakta ve somutlaştırmaktadır. Bu bilgilere göre, tepenin Geç Kalkolitik Dönem ile İlk Tunç Çağı (yaklaşık M.Ö. 4.-3.binyıl) arası yerleşim yeri olarak kullanıldığına dair net ipuçları bulunmaktadır. Yerleşimin ovaya doğru genişlemesi, yükseltinin sadece geçici olarak alüvyonda kullanılmadığını ve daha büyük yerleşimlerin de olabileceğini göstermektedir. Jeofizikçilerin saptadığı mimari kalıntılar, yapılaşma şemaları ile, konumları ve düzenleri örneğin

---

Hepding, Die Arbeiten zu Pergamon 1908–1909. AM 35, 1910, 345–526; K. Bittel, Zur ältesten Besiedlungsgeschichte der unteren Kaikosebene, IstForsch 17, 1950, 10–29; J. Driehaus, Prähistorische Siedlungsfunde in der unteren Kaikosebene und am Golfe von Çandarlı, IstMitt 7, 1957, 76–101; Pirson 2009, 129–213; M. Zimmermann, Atarneus, Pirson 2008 içinde, 120–130).

8 Aşağıdaki tüm bilgiler C. Meyer – D. Pilz'e göre, Geophysikalische Prospektion am Yeni Yeldeğirmentepe, yayınlanmamış rapor 1029/2010.

Thermi⁹, Troia I¹⁰ veya Çukuriçi Höyük IV-III¹¹'den tanıdığımız, döneme benzemektedir.

Bunlara paralel olarak önceki yılların arkeolojik yüzey araştırmalarının buluntuları incelenmiştir. Keramik örnekleri yelpazesi şimdiye dek yapılan kronolojik tahminleri doğrulamaktadır. M. Bergner tarafından çalışılan tüm taş cinsleri altı değişik hammaddeden üretilmiştir. Bunlar kaba olarak, filint, levha halinde sileks ve radyolarit olarak sınıflandırılabilir. Bu yelpaze, Kaikos Vadisi'nin başka Tarihöncesi Dönemi buluntu yerlerinde de bulunduğundan dolayı, tüm Pergamon'un yakın çevresinde kullanılan taşları yansıtır görünmektedir.

Yeni Yeldeğirmentepe'den, daha K. Bittel tarafından sunulan iki bakır iğne¹², 2010 yılında M. Mehofer tarafından yeniden incelenip analiz edilebilmiştir. Analizler, Ernst Pernicka (Curt-Engelhorn-Zentrum für Archäometrie, Mannheim) ve Mathias Mehofer (VIAS Vienna Institute for Archaeological Science, Universität Wien) tarafından yapılmıştır. Bu iki iğne arsenik bakırdan üretilmiştir ve hem bileşimindeki kimyasal elementlere hem de tipolojilerine göre Batı Anadolu İlk Tunç Çağ'ın ilk dönemlerine ait bakır buluntular yelpazesine uymaktadır (FBZ 1).

B.H.

Pergamon Kırsalında (Chora) Kasabalar, Köyler ve Çiftlikler

2006-2009 yılları çalışma sezonlarında olduğu gibi, bu yıl da çalışmaların iki ağırlık merkezi bulunmaktaydı. Bunlar bir taraftan Atarneus'daki yapı kalıntılarının belgelenmesinin tamamlanması, diğer taraftan da Atarneus'un yakın çevresinde, Kaikos Vadisi ve batıda birleşen Kara Dağ'ın dağ

9 W. Lamb, Excavations at Thermi in Lesbos (Cambridge 1936).

10 C. W. Blegen – J. Caskey – M. Rawson, Troy. General Introduction. The First and Second Settlement (Princeton 1950).

11 B. Horejs, Gemeinsam mit A. Galik – U. Thanheiser – S. Wiesinger, Aktivitäten und Subsistenz in den Siedlungen des Çukuriçi Höyük. Der Forschungsstand nach den Ausgrabungen 2006–2009, PZ 86, 2011, 1, 31–66.

12 Bittel a. y. (Dipnot 7) lev.4.

silsilesinde yaygın ve yoğun yüzey araştırmasından oluşmaktaydı. Bununla beraber, seçilmiş alanların yoğun bir şekilde araştırılmasının yanı sıra, yüz yıldan daha önce bilinen yerleşimlere yeniden gidilerek, orada bulunan arkeolojik kalıntıların belgelenmesi gerekmektedir. Önceki yıllarda Kaikos Vadisi ve vadi kenar bölgesinin tepelerinde tespit edilen yoğun yerleşimlerin araştırılmasına devam edilerek, kalıntıların belgelenmesine, keramik yüzey araştırması ve coğrafi ve jeomanyetik taramalar ile, yerleşim yapısı ve tarihçesi hakkında ayrı bir resim oluşturulacaktı. Bölgenin, Geç Hellenistik ve özellikle Roma Dönemi yerleşim dokusuna ilişkin bilgi vereceğini umduğumuz Pergamon kırsalının (Chora) tahkim edilmiş yerleşimlerinin tarihçesinin yakından incelenmesi gerekmektedir.

Atarneus'daki Çalışmalar

Atarneus'da kent planını tamamlayabilmek ve kentsel gelişimin tarihçesini ayrıntılı olarak çıkarabilmek için, kent bölgesinin diğer alanlarında bulguların belgelenmesine devam edilmiştir (Resim: 3). Güney ve güneybatı yamaçlarının çeşitli yerlerinde artık sur ve teras duvarlarını daha net olarak ayırmak mümkündür. Batı yamacında muhtemelen yerel yönetim tabakasına ait olan ve güney yamacından daha alçak teraslarda yapılmış daha büyük yapılar, 2011 çalışma sezonunda belgelenecektir. Buna göre kompleks yapılara sahip alçak teraslar kent görüntüsündeki diğer bölgelerdeki gibi, teras duvarları ile çevrilmişti ve kesme taş duvarları ile kendine ait bir estetiğe sahipti.

Diğer taramalar yerleşimin kuzeybatı yamacında yapılmıştır. Bu taramalarda sadece orada kurulmuş istinat duvarının seyri ve kentin kuzeybatı kapısına olan bağlantısı çözülmemiştir; ayrıca, kentin diğer mahallelerindeki gibi aynı yoğunluğa sahip, yapılaşmanın iç kısmı da belgelenmiştir. Böylece 2010 yılında da, Atarneus'un kent kuruluşu, kale duvarları içinde yoğun yapılanma ile ve bu yapılanmanın gösterişli teraslar ve onlara ait yamaç destek duvarları sayesinde bölümlenerek yapılmış olduğu, farklı mahallelerde kanıtlanmıştır. Kentin kuruluşu belli ki titiz bir kentsel planlama konseptine göre uygulanmıştır, çünkü bir kentin bu şekilde parsellere ayrılması,

sorumluların bilinçli kararlar almasıyla gerçekleşmektedir.

2010 yılında, tüm kent alanı plankarelere ayrılarak gerçekleştirilen yoğun keramik yüzey araştırması tamamlanabilmektedir (Resim: 4). Daha önceki ön raporlarda da belirtildiği gibi, kentin yavaş çöküşü ve M.Ö. 1.yy. da terk edilmesi, yüksek sayıda olan keramik parçaları ile daha iyi anlaşılabilir. Bahsedilen çöküşün, tek tek on yıllara indirgenerek tarihlendirilebilmesi için, M.Ö. 2. ve 1.yy. `a dair keramik kronolojisi yapılamamaktadır. Kentin, tarafımızdan 1.Mithradates savaşı¹³ ile bağlantılandırılan çöküş nedeni, bugünkü keramik kronolojisi bilgilerimize göre yüzeydeki keramikler yardımıyla kesin olarak kanıtlanamamaktadır ve en fazla sadece makul bir çözüm olarak sunulabilmektedir.

Atarneus'un Kuzeybatısındaki Dağlık Arazide Yoğun Yüzey Araştırmaları

Kentin kuzeybatısında 2009 yılında başlanan tepelerdeki yoğun yüzey araştırması devam ettirilip, sonlandırılmıştır. 15 km² alana sahip, seçilen bu bölgede, daha yüksek tepeler dizisi yoğun araştırılmıştır (Resim: 5).

Kente daha yakın olan tepelerde, yoğun buluntuların tespit edildiği önceki iki çalışma sezonunun aksine, 2010 yılı çalışma sezonunda belirgin olarak daha az yerleşim kalıntıları kaydedilmiştir. Bu da, üstteki dağ sırtlarının alüvyon düzlüklere uzak olmalarından dolayı, tarımsal alan olarak kullanıma elverişli olmamalarıyla ve yazılı kaynakların da belirttiği gibi buraların otlak yeri olarak ayrılmış olmasıyla¹⁴ açıklanabilmektedir. Benzer bulgular kuzeyde birleşen daha yüksek bölgede de tespit edilmiştir. Bununla beraber vadiye ve kente yakın tepelerdeki yoğun kullanımın dışında, dağlık arazinin de Antik Dönem'de otlak yeri olarak kullanıldığı düşünülebilir. Bunun yanında bazı yerlerde hayvancılığın yanı sıra, zeytin ağacı ekimi yapıldığı buluntusu günümüzde de izlenebilmektedir.

13 M. Zimmermann, Die Chora von Pergamon, Pirson 2010 içinde, 181 vd.

14 K. Sommerey, Die Chora von Pergamon. Studien zu Grenzen, Siedlungsstruktur und Wirtschaft, IstMitt 58, 2008, 135-170, özellikle 159-164.

Hatıpler Kalesi'ndeki Çalışmalar

2009 yılında Kara Dağ yarımadasında (Resim:6) bulunan Hatıpler Kalesi antik yerleşim yerinin yüzey keramik yelpazesi Atarneus'dekilerle benzerlik gösterdiği dikkat çekmiştir. M.Ö. 1.binyıl yerleşimin amacını belirleyebilmek için, ayrıntılı rekonstrüksiyon ile Atarneus'un yerleşim tarihçesi hakkında da bilgiler elde etmeyi beklemekteydik.

2010 yılında Hatıpler Kalesi'ndeki benzer buluntuları Atarneus'daki izlenimler ile karşılaştırmak için, buluntuların belgelenmesine iki ağırlık noktası konulmuştur. Kent surları içindeki yerleşim bölgesinde, tüm yüzey plankarelere ayrılmış ve yüzeydeki keramik buluntular sistematik olarak toplanarak belgelenmiştir. Yerleşimin, kısmen halâ çok iyi korunagelmış, eski tahkim yapıları belgelenmiştir.

5 ha büyüklüğündeki yerleşim, zirvesinde iki farklı büyüklükte basamağı (Resim: 6) bulunan, uzaktan görünür bir tepeye konumlandırılmıştır. Sanduka mezarlar ve tümülüsler şeklindeki nekropoller, güneybatıdaki giriş yolunda olduğu gibi, dağın doğusunda bulunan yaylada da bulunmuştur.

Platonun ve alt arazi basamağın iki yerleşim alanı, iki tahkimat duvarı ile korunmaktaydı (Resim: 7). Dış sur duvarı, Atarneus'un dış duvar halkası gibi, benzer tahkimatlara istinaden, Geç Arkaik-Klasik Döneme tarihlendirilebilir. Üst tepe platosunun batıdaki yamaç kenarına konumlandırılan ve titiz bir şekilde, farklı kesme taş örgülü tahkimat, bu duvardan belirgin bir farklılık göstermektedir. Bu tahkimatın başlangıç ve bitiş noktaları kuzeyde ve güneyde kulelerle kapatılarak sınırlanmıştır. Duvar, bu dış konumlarının arasında, üzerinde olasılıkla gene başka kule yapılarının bulunduğu, diğer kulelere ve çıkıntılara, sahipti.

Keramik yüzey araştırması sayesinde yerleşim yerinin Demir Çağı'ndan beri yerleşik olduğu kanıtlanabilmektedir. M.Ö. 6./5. yüzyılda oluşturulan ilk tahkimat ile, ağırlık merkezi M.Ö. 5. ve 4. yy. ithal malları gösteren keramik yelpazesinde, en yüksek noktaya gelinmektedir. M.Ö. 3.yy.da kentin önemi belirgin olarak gerilemektedir, bu nedenle de Geç Hellenistik Dönem keramik

parçalar ele geçirilememiştir. Şimdiye kadar sadece bir parça, kesin olarak, M.Ö. 2.yy.'a tarihlendirilebilmiştir. Bunun yanında, sonraki, Roma Devri keramik, tümünden eksiktir. Bu nedenle Hellenistik Dönem güney kulesi, muhtemelen Pergamon etkisi altında, en fazla küçük bir garnizonun bulunduğu, dağda neredeyse hiç yerleşim bulunmayan bir dönemde kurulmuştur.

Kaikos Vadisi'nde Yoğun Yüzey Araştırmaları

2008 - 2009 araştırmalarına müteakip, Kaikos Vadisi'nde yoğun yüzey araştırmasına devam edilmiştir. Bununla beraber örnek nitelikte seçilen, Aşağıkırklar köyünün 6 km² büyüklüğündeki alanın araştırması sonlandırılmıştır. 2009 yılında yapılan yaygın yüzey araştırmaları sonrası yoğun yüzey araştırması ile Antik Dönem yerleşim izlerinin bulunup bulunamayacağını incelemek için, işlenen arazilerin mümkün olduğunca eksiksiz araştırılması ön plandaydı.

Yoğun tuğla, keramik ve mermer parçaları dağılımı ile öne çıkan arazide, Eastern Atlas firması tarafından 2009 yılında başlatılan jeofizik taramalara devam edilmiştir. Erken Hellenistik Dönem'den Geç Antik Dönem'e kadar kullanılmış, yoğun keramik ve tuğla dağılımı saptanan, anlamlı bir isme sahip Taşlar Tepe mevkiinde, ölçümler yapılmıştır. Bu parçaların dağılımında bir yapı kompleksi tespit edilmiştir, fakat görünümü hakkında kazı yapılmadan kesin bilgi verilmesi mümkün değildir (Resim:8).

Vadide hakim olan kırsal alanların yanı sıra, küçük yerleşim tepelerinde de çalışılmıştır. Özellikle de 2009 yılında bir Kybele kutsal alanı belirlenmiş olan¹⁵, Molla Mustafa Tepe'de tekrar incelenmiştir. Bununla birlikte tepenin yerleşim tarihçesi ve yakın çevresi hakkında farklı ilgi çekici ipuçları ortaya çıkmıştır. Tepede tespit edilen Demir Çağ keramik buluntularıyla, bugüne dek Arkaik Dönem olarak düşünülen en erken tarihlleme Demir Çağına çekilebilmiştir. Tepenin üzerinde, kutsal mekânın kuzeyinde de, tek tük Hellenistik ve Roma Dönemi parçalar bulunmuştur, dolayısıyla kutsal

15 M. Zimmermann, Pirson 2010 içinde, 176 vd.

mekâna ait yerleşimin kutsal mekân ve kuzeyde birleşen tepeler arasında bulunan arazi çöküntüsünde aranması gerektiği düşünülmüştür. Buna ilaveten bir kepçe profilinde neredeyse tamamı korunagelmiş prehistorik bir kap (Resim:9) tespit edilmiştir. Bu kap, son çalışma sezonlarında bu bölgede kanıtlanan, Tarihöncesi Dönemi Atarneus, Elaia ve Yeni Yeldeğirmen-tepe’de tespit edilen yerleşim faaliyetlerini çok güzel tamamlamaktadır ve bölgenin yerleşim tarihçesi hakkındaki önceki tespitleri çoğaltmaktadır (b.y. B.Horej’in yazısı).

Planlanan Çalışmalar

Pergamon kırsalının (chora) yerleşim görüntüsü 2010 yılında da çeşitlendirilmiştir. Herşeyden önce kırsalın tahkim edilmiş yerlerinde tespit edilebilen Roma Dönemi etkisi altında farklı yerleşim biçimlerinin büyük yelpazesi özellikle vurgulanmıştır. 2011 yılında yapılacak olan son çalışma sezonunda şimdiye dek araştırılmış alanların belgelenmesi ve küçük buluntular ve keramik değerlendirilmesi sonlandırılacaktır. Ayrıca yerleşim tipolojisini tamamlayabilmek için Kaikos Vadisi’nde bulunan diğer iki yerleşim yeri belgelenecektir. 2011 yılında yapılacak olan son çalışma sezonundan sonra da tüm bulguların genel değerlendirilmesinde önemli bilgiler ortaya çıkacaktır. Nihayetinde 2006-2011 yılları arasındaki çalışma sezonlarında yapılan arazi araştırmaları ile, tabii ki daha çok çeşitli arkeolojik anıta sahip kırsalda (chora), yapılacak diğer araştırmaların ilk temelleri atılmıştır.

M.Z.

Batı Kaikos Vadisi’nde Jeoarkeolojik Araştırmalar – 2010 yılı yaz sezonu arazi çalışmaları raporu

Giriş ve Yöntemler

Kaikos Vadisi'nin batısında üç haftalık arazi çalışması ile, 2009 yılı çalışmalarına, 2010 yılı yazında devam ettirilmiştir¹⁶. Jeobilimsel çalışmaların ana merkezi, önceki yılda olduğu gibi, Atarneus ve Yeni Yeldeğirmen-tepe'deki Tarihöncesi Dönemi yerleşimden oluşmaktaydı. Bunlara başka üç yer daha eklenmiştir: Dikili'nin doğusunda bataklığa dönüşen termal kaynaklar ve Teuthrania'nın doğusunda Buluntu yeri 114 ve Aşağıkırıklar köyünün güneybatısında Teut 109. Araştırmalar, Kaikos Vadisi'nin Holosen oluşma döneminin ve insan-çevre etkileşiminin değişik safhalarını aydınlatmak için faydalı olacaktır.

Yöntemsel yaklaşım geçen yılki ile aynıydı. Jeoarşiv, başka veritabanları aracılığıyla tekrar saptanmış olup, bu arazide jeomorfolojik haritalanmalar ile doğrulanmış ve delme nokta sondajları ve doğal açıklıkları sayesinde tamamlanmıştır.

Yeni Yeldeğirmen-tepe

2010 yılında Yeni Yeldeğirmen-tepe'deki araştırmalarda kuzeyde bitişik olan alan odak noktasını oluşturmaktaydı. Alan toplam 5 sondaj ile araştırılmıştır (Resim: 10-11). Çevrenin gelişimi bakımından, Yeni Yeldeğirmen-tepe'nin kuzeyindeki alanda yapılan sondajların geçici açıklamalarına göre, aşağıdaki üç aşamalı senaryo kurulabilir: En eski aşama esnasında çatlak oluşturan, Yeni Yeldeğirmen-tepe'nin yakınından bir akarsu geçmekteymiş. Bundan sonraki aşamada, bu çatlağın yer değiştirmesiyle karalaşma oluşmuştur. Karalaşmadan sonra üçüncü aşama başlamıştır. Bu aşamada, Kaikos Vadisi'nin olasılıkla büyük alanlarını kaplayan, met olayları hakim olmuştur.

---

16 Pirson 2009, 183-188.

Atarneus

Atarneus tepesinin yakın çevresinde, 2009 yılında yapılan sondajlara tamamlayıcı sondajlar yapılmıştır (Resim: 12-13). Burada görülen dört sediment sırası, Atarneus'un yakın çevresinde etkisi değişen farklı izlerin sürecini yansıtmaktadır. Zaman zaman, doğrudan nekropol etrafında gerçekleşen erozyon ve sedimantasyon süreçleri, kimi zaman da uzak mesafelerden alüvyonların taşıdığı malzemeler ovada etkindi. Tarla açma ve tarım ile çevreyi değiştirmiş olan kolüviyal katmanlar, insanların çevreyi etkileme konusunda bir göstergedir. Süreçlerin ve çevrenin değişimi ve aynı şekilde insan ve çevrenin etkileşimini aydınlatabilmek için, daha diğer araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Dikili'de Bataklıkla Dönüşen Termal Kaynaklar

Çevre tarihçesi açısından bataklık alanlar en aydınlatıcı arşivler arasında yer almaktadır. Oksijenin hapsolmasıyla, polen, üreme hücreleri ve bitki bölümleri gibi organik bileşenler muhafaza edilmektedir. Bunlar sayesinde bir çevrenin bitki örtüsü tarihçesinin rekonstrüksiyonu yapılabilmektedir. Kaikos Vadisi için şimdiye dek sadece Elaia limanındaki¹⁷ sedimanlardan oluşturulan polen diyagramı bulunmaktadır. Kaikos Vadisi'nin iç kısmı için paleobotanik bilgiler tamamen eksiktir. Bu sebepten dolayı, E87 / D550 yol yakınında Dikili'nin doğusundaki termal kaynakları çevreleyen, bataklığın kuzey kenarında, iki delme nokta sondajı yapılmıştır. Sondajların değerlendirmeleri üzerinde halen çalışılmaktadır.

Buluntu yeri Teut 114

Atarneus çevresinde yapılan yüzey araştırması ve destekleyici jeofiziksel incelemeler¹⁸ ile Teuthrania'nın doğusunda Hellenistik-Roma Dönemine

17 H. Brückner – M. Seeliger – M. Knipping, Geoarchäologische Untersuchungen in der Bucht von Elaia, Pirson 2010 içinde, 215.

18 Jeofizik ölçümler Eastern Atlas şirketi tarafından yapılmıştır.

ait şimdiye dek ayrıntılı tanımlanamayan arkeolojik yapılar saptanmıştır. (Buluntu yeri Teut 114)¹⁹. Irmağın tarihçesi ve yerleşim tarihçesine olan bağlamı hakkında potansiyel bilgi almaya müsait buluntu yeri, jeomorfolojik açıdan ilgi çekici bir çevre kesitinde yer almaktadır: arazide ve uydu resimlerinde de artık günümüzde aktif olmayan yarıntı görülebilmektedir. Jeoarkeolojik açıdan bakıldığında yapıların bilinçli olarak ırmak kenarına inşa edildiği sorusu ortaya çıkmaktadır, yani acaba paleo ırmak ve yerleşim aynı zamanda mı oluştu, yoksa ırmak başka bir zaman dilimine mi aitti. Sondajların analizleri üzerinde halen çalışılmaktadır.

Buluntu Yeri Teut 109

Atarneus'un yakın çevresinde yapılan yüzey araştırmasında, Aşağıkırıklar köyünün güneybatısında, buluntu yelpazesi Arkaik Klasik Dönemden Geç Antik Döneme kadar uzanan²⁰, bir yerleşim alanı tespit edilmiştir (Teut 109). Uydu resimlerinde, buluntu yerinin hemen yakınından geçen, paleo akarsu yatağı teşhis edilebilmektedir. Jeomorfolojik olarak şimdiki çevrede görüntüsü bulunmamaktadır. Buluntu yeri 114'de sorulan jeoarkeolojik soru burada da geçerlidir: Arkeolojik bulgu ile paleo akarsu yatağı arasında bir bağlam var mıdır? Burada da gene sondajların analizleri üzerinde halen çalışılmaktadır.

Sonuç ve Planlanan Çalışmalar

2010 yılı yaz sezonu arazi çalışmalarında batı Kaikos Vadisi'nin diğer jeo arşivleri saptanmıştır. Yeni Yeldeğirmen-tepe ve Atarneus'un çevresinde yapılan tamamlayıcı sondajlar ile, 2009 yılında yapılan çalışmaların temelinde oluşturulan resim tamamlanmaktadır. Dikili'de bataklığa dönüşmüş sıcak kaynakların ve Teut 114 ve 109 buluntu yerlerinin, şimdiye dek iki arkeolojik alan ile sınırlanmış araştırmalara dahil edilmesi, alüvyon düzlüğünün daha büyük bir alanına yayma ve bağlantı kurma imkânını sağlamaktadır. Yeni Yeldeğirmen-tepe ve Buluntu yerleri Teut 114 ve 109'da yapılmış olan

¹⁹ Pirson 2010, 178

²⁰ Bkz. Dipnot 19.

sedimentasyon analizlerini, jeofiziksel taramalar ile karşılaştırmak da potansiyel vermektedir: sondajların ve taş oluşumlarının sedimentasyon değerlendirilmesine göre, noktasal bağlantılı sediment verileri, alansal bağlantılı jeofiziksel verileri yardımıyla, belki daha büyük alanlara aktarılabilir.

S.Sch., D.K., B.Sch.

Elaia

Elaia'da, 2009 yılında olduğu gibi, bu yıl da, jeodezi, yaygın yüzey araştırması, jeofizik tarama ve jeoarkeoloji yöntemleriyle araştırılmıştır²¹. Çalışmaların ağırlık noktasını, kentin içlerinde jeomanyetik ölçümlerin yoğunlaştırılması ve sığ sulardaki yapıların jeoarkeolojik araştırılması oluşturmaktaydı. 2010 yılında ilk defa yapıların belgelenmesi ve kentin yakın çevresinde de yoğun yüzey araştırması yapılmıştır, yani Sakarkaya'da, Gavur Evleri'nde ve bunların arasında bulunan vadide. Bunların ayrı ayrı bölümleri hakkında aşağıda ayrıntılı olarak bilgi verilecektir²².

Jeofizik Tarama

Elaia'da 2010 yılındaki jeofizik taramalar, karada ve suda, jeoradar, jeoelektrik ve jeomanyetik kullanımı²³ ile gerçekleştirilmiştir. Kentin batısında içinden kanallar geçen bataklıkta karalaşmış bir akarsuyun seyri ve devamı, yapay bir tarama izinin içinde kanıtlanabilmiştir. (Resim: 14).

Rıhtım veya rıhtım duvarı alanında jeomanyetik ölçüm alanlarının yoğunlaştırılmasıyla, Elaia'nın gemi barınakları yerlerini belirlemeye yeni bir opsiyon oluşmaktadır: Bu, volkanik taştan oluşturulmuş muazzam bir

21 Bkz. en son Pirson 2010, 188–220.

22 Elaia çalışmalarının aşağıdaki açıklamaları keramik yüzey araştırmasının yerel yönetiminden veya uygulamasından sorumlu olan Stefan Feuser (Köln) ve Güler Ateş'in (Heidelberg) raporlarının bireysel bölümlerine dayanmaktadır.

23 Elaia'daki jeofizik taramalar Harald Stümpel yönetimindeki Kiel Üniversitesi Coğrafi Bilimler Enstitüsü çalışanları ve Eastern Atlas şirketi, Geophysikalische Prospektion Meyer & Ulrich GbR (Berlin), tarafından yapılmıştır.

yapıya sahip, alışılmamış güçlü deniz suru, 100 m sonrasında güneye doğru dik açıda dönmektedir. Yaklaşık 100 m uzunluğu ve 90 m derinliği bulunan, denize doğru giden bu sur, sanki doğrudan su tarafına konumlandırılmış intibasını uyandırmaktadır (Resim: 14, „Rıhtımdaki yapı“). Birbirine paralel konumlandırılmış ve kıyı şeridinde dik açılı seyreden, bu tahmini yapının iç kısmında yapılan ilk jeoelektrik ölçümler, başka aykırılıklar da göstermektedir. Yapının konumu, yayılımı ve belli olan iç bölümü, kıyı şeridinin tahkimatına dahil olmuş, büyük bir gemi barınağı olasılığını içermektedir. 2011 yılında gerçekleştirilecek jeoelektrik ölçümlerin devamı ile bu noktada daha fazla açıklığa kavuşacağımızı ümit ediyoruz.

Güneybatı-kuzeydoğu istikametine seyreden, kent bölgesinin ortalarında saptanan surun (Resim: 14, „Ara duvar“ . 15), Pergamon’un deniz uydusu işlevi olan Elaia’nın kent yapısının anlaşılması için, esaslı bir öneme sahiptir. Sur, jeofizik anomaliler yoğunluğu ve kuzey ve güney kent bölgesindeki buluntu konsantrasyonunun çarpıcı değişimi açısından, kentin şimdiye dek iki işlevsel farklı alanı olarak yorumlanan, bölgede seyretmektedir²⁴. Dolayısıyla, bu suru, yerleşik tahkimatın içinde duvarları ile tek tek bölümlere ayıran, „Diateichisma“ olarak yorumlamaktayız²⁵.

Güney kent bölgesindeki seyrek buluntu dağılımı ve anomalilerin azalması, Diateichisma’nın oluşumunun, kent bölgesinin küçültülmesi veya genişletilmesi ile alakalı olmadığını göstermektedir. Bu, ancak kentin içinde işlevsel farklılıklar ile bağlantılı olduğunu göstermektedir²⁶. Elaia durumunda ise, bunun, ya kapalı askeri bir bölge olarak yada Emporion, yani ticari bir liman, belki serbest ticari bölge olarak kullanıldığı olasıdır. Her iki olasılığın da ortaya çıkardığı yeni soruları 2011 çalışma sezonunda çözmeyi ümit ediyoruz.

---

24 Bkz. Pirson 2010, 197.

25 Bkz. A. Sokolicek, Grenzen und Mauern in der griechischen Stadt. Überlegungen zu Diateichisma, Temenos und Stadtmauern, J. Lorentzen – F. Pirson – P. I. Schneider – U. Wulf-Rheidt (Hrsg.) içinde, Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen. Rapor Kolloquium Istanbul 2007, Byzas 10 (Istanbul 2010) 227-230.

26 Diateichismata farklı şekilleri için bkz. Sokolicek a.y.(Dipnot 25) 231-236.

Elaia kent bölgesinde ve kent tahkimatının 200 m ötesindeki çizgide, 2010 yılında 20 alanda daha, arazi alanlarının ve keramik yüzey araştırmasının istatistiki değerlendirmesi çerçevesinde, yüzey araştırması yapılabilmektedir. Böylece araştırılan alanların sayısı 220'ye varmıştır ve kentin kuzeyi neredeyse tamamen bitirilmiştir. Diğer tarafta ise kentin güneyinde bulunan modern yerleşimden dolayı büyük eksiklikler kalacaktır.

Sakarkaya'da Antik Dönem kullanılmış bir alanın kalıntıları belgelenebilmiştir. Yaklaşık 30 m izlenebilen ve 1,10 m genişliğinde kaba taş duvarından oluşan kapalı bir teras, en dikkat çekici bulgudur. Kuzey köşesinde kuzeydoğuya doğru dönerek Sakarkaya'nın doğusundaki dik inişine doğru seyrediyor gibi görünmektedir. Keramik buluntuları ve dağılımı sayesinde, Sakarkaya'a, herhalde baskın pozisyonundan ve geniş manzarasından dolayı, Tunç Çağı'ndan beri sürekli gidildiğini kanıtlayabiliriz. Hellenistik Dönemde, belli ki koşulları sadece geçici bir kullanım için elverişli olan, basit bir tahkimat kurulmuştur. Bu da muhtemelen en erken Kaikos Vadisinin güney girişinde özel bir tehdit oluştuğunda gerçekleşmiştir.

Bu yılki çalışma sezonunda, vadiyi güneyde Gavur Evleri ve kuzeyde Sakarkaya arası, güneybatıdan kuzeydoğuya doğru kesen, yaklaşık 1300 m uzunluğunda ve 150 m genişliğinde bir geçit tanımlanmıştır. Vadide toplam beş keramik ve tuğla konsantrasyonu saptanmıştır, ancak bunların arasında artık başka yapısal kalıntılar bulunmadığından, küçük basit çiftliklerden söz edilebilir. Vadinin batısındaki buluntu yerlerindeki keramik yelpazesi Geç Hellenistik Dönemden geç Antik Döneme kadar uzarken, doğuda bulunan birbiriyle bağıntılı kuruluş Geç Bizans Dönemine ait görünmektedir.

F.P.

Deniz içindeki duvarlar – Elaia Koyu’nda jeoarkeolojik araştırmalar

2008 ve 2009 yaz çalışma sezonlarında Elaia Koyu’nda jeoarkeoloik araştırmalar esnasında yapılan toplam 23 sondaj sonrası, 2010 yılında 25 adet daha eklenmiştir. Çalışma yöntemleri ve sonuçları 2008 ve 2009 yılları raporlarında sunulmuřtur²⁷.

Elaia’da yapılan arkeolojik yüzey araştırmalarında ve jeofizik taramalarda altı adet paralel giden, kuzeybatı – güneydoğu üzerinde dolaşan yapılar, koyun batısında bulunan sığ su bölgesinde konumlandırılmış ve ölçümlenmiştir. Bir tanesi hariç, diğerleri günümüzdeki kıyı şeridine doğru neredeyse dik açıda seyretmektedir²⁸. Bunlar, aralarında odaların oluştuğu bir düzene sahip, birbirine bağlı sıralanan kesme taş duvarlardır. Bu bloklar günümüzde 0,5 m ila 1 m su derinliğinde bulunmaktadır. Yapıların etrafında oluşmuş doğal alt tabakada yapılan sondajlarda, bu yapıların yeni olmadığı saptanmıştır. C14-örneklerinin çoğunda M.S. 3-4. yy.’a işaret edilmektedir ve kısa bir zaman diliminde oldukça fazla sediment çökelmiş olduğu gösterilmektedir. Olası bir açıklamayı bir doğal afet durumu yaratabilir.

Temel veya alt yapının olmayışı ve duvarların sadece tek sıra kesme taştan ibaret olduğu için ağırlık taşımaya uygun bir kullanım söz konusu değildir. Böylece, buraya yapılan, rıhtım, demirleme yeri veya dalgakıran açıklamaları sonuç vermemektedir. Taşların kullanım şekli böyle bir kullanım için yeterli dayanıklılık gösteremezdi. Alan, olasılıkla tuz tavası veya mutfak tuzu elde edebilmek için deniz tuzlası olarak kullanılmaktaydı. D. Basso v.diğerleri, Sicilya’daki Fenikelilerin daha M.Ö. 1.binyılda tuz tavaları kurduklarından bahsetmektedirler²⁹. Roma Cumhuriyet Dönemi’nden bilinen *Campus salinarum romanarum* isimli, Ostia yakınındaki tuzla, Ortaçağ’a kadar

27 Bkz. H. Brückner – M. Seeliger, *Geoarchäologische Untersuchungen*, Pirson içinde, 194-199; H. Brückner – M. Seeliger – M. Knipping, *Geoarchäologische Arbeiten in der Bucht von Elaia*, Pirson 2010 içinde, 208-219.

28 Karşılaştırınız: Pirson 2009, 184 vd.; Pirson 2008, 176 vd.

29 D. Basso – M. Bernasconi – E. Robba – S. Marozzo, *Environmental evolution of the Marsala Sound, Sicily, during the last 6000 years*, *Journal of Coastal Research*, 24, 1, 2008, 188.

kullanılmıştır³⁰. Bergama'nın kuzeyinde, Ayvalık yakınlarında günümüzde halen deniz tuzları bulunmaktadır, gerçi Elaia'daki yapılar düzenleriyle daha çok Sicilya'daki tuzlalara benzemektedir. Elaia koyunun kuzey kenarında, Antik Dönem kentin batısındaki harabelerde³¹, 19. yy.da halen tuz elde edilmesi, yapıların açıklanması için yararlıdır.

Ayvalık'daki gibi tuzlalar, ard ardına akarak giden, çok sayıda basamaklı havuzlardan oluşmaktadır. Suyun devamlı buharlaşmasıyla çözeltinin tuz doygunluğu artarak çoğalmaktadır. Deniz suyunda bulunan her tuz çeşidi (kloridler ve sülfatlar), kristalleşebilmesi için, çözeltinin farklı bir doygunluk konsantrasyonuna gereksinim duymaktadır. Bu tuz tortulanmaları, özellikle de istenen yemek tuzu [NaCl] sonrasında farklı havuzlarda elenmektedir³². Ayvalık'daki havuzların ayrımı, aralarında malzeme ile doldurulmuş servis yolları bulunan, paralel kurulmuş ahşap konstrüksiyonlardan oluşmaktadır.

Dolayısıyla Elaia koyunda bulunan yapıların bir deniz tuzlasına ait olduğunu belirten birçok işaret bulunmaktadır. Senaryo buna göre şöyledir: Yapılar, havuzların birbirine sınırı olarak kullanılırken, taş sıralarının arasında tuz hasatı yapılmıştır. İki bitişik taş sırasının arasındaki bölme toprak ile doldurulduktan sonra servis yolu olarak kullanılabilmiştir. Buradan da havuzlardaki işlem sonrasında kısa zamanda toplanan tuz nakliyat öncesi geçici olarak stoklanmaktaydı; aynısı, bir bölümde saptanan platform şeklindeki yapı için de geçerliydi. Bu açıklama ile ancak, bazı istisnaların haricinde, havuzları bütünüyle sınırlayacak olan, diklemesine seyreden duvar yapılarının varolmamasının nedeni açık kalmaktadır. Bu duvarların kesme yapı taşlarının daha sonraları başka amaçlar için tekrar kullanıldığı muhtemeldir, ya da bunların yerine toprak yığma setler veya havuzlar yeniden deniz suyuyla doldurulmak istendiğinde kolayca açılabilen, uzun süre kalıcı olmayan malzemelerden yapılmış, sınırlar kullanılmış olabilir.

30 Vgl. F. Di Rita – A. Celant – D. Magri, Holocene environmental instability in the wetland north of the Tiber delta (Rome, Italy): sea-lake-man interactions, *Journal of Paleolimnology*, 44, 1, 53.

31 A. Prokesch von Osten, *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient 3* (Stuttgart 1837) 329-331. O, ancak yapı tarzlarını değil, „kumsalın“ üzerindeki tuz yığınlarını betimlemektedir; bu ipucunu S. Feuser'e borçluyuz (Rostock).

32 Denizden tuz toplama sürecine dair ayrıntılı bilgiler için bkz. : J.-C. Hocquet, *Weißes Gold – Das Salz und die Macht in Europa von 800 bis 1800* (Stuttgart 1993).

Olası tuzlaların inşası M.S. veya (kısa zaman sonra) 2.-4. yy. radyokarbon tarihlendirilmelerine göre yapılmıştır. Dolayısıyla bu yapı, Geç Roma Dönemi, Bizans veya ihtimaldışı olan Osmanlı Dönemine ait olabilir. Olası tuzlaların oluşumu için, büyük ölçüdeki kesme taşların yakında bulunan kentten getirilmesi, Elaia'nın geç Antik Dönemde küçülmesiyle veya M.S. 6.-7. yy.da kentin terkedilmesiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir³³. Tuzlaların bu esnada denizde battığını o zamanlardan beri gerçekleşmiş olan östatik hareketlere bağlı olarak, deniz seviyesinde meydana gelen yükselmeler ile açıklanabilmektedir. Deprem dolayısıyla sismik çökme de imkânsız değildir.

Sığ sularda bulunan yapı dokuları alanlarında tanıtılan sondajlar, koyun büyük bölümlerinde bulunan transektlerde eklenen sondajlar ile tamamlanmıştır. Konuya ilişkin laboratuvar çalışmaları halen devam ettiğinden dolayı, sonuçlar önümüzdeki yıl bildirilecektir.

M.S., M.B., H.B.

Sonuçlar

Elaia'da, bu yılki araştırmalarda saptanan olası Diateichisma, kentin güney bölümündeki buluntu yoğunluğunun seyrekliği ve jeofiziksel anomaliler hakkında izahat getirmiştir. Kuzeyde ızgara plan sisteminde saptanan yol ve yoğun olarak kullanılan alan, liman alanından da gelen yaklaşık 3,70 ha ile beraber, yaklaşık 25,25 ha ile sınırlıdır. Diğer kent bölgesinden ayrılan güney bölümünün (yaklaşık 18 ha) yorumlanabilmesi için, halen iki opsiyon bulunmaktadır: hem rıhtım hem de yığınak sahası olarak kullanılmış olabilecek bir askeri alan veya belki serbest ticaret alanı olan bir Emporion olarak hizmet vermiş olabilir. Her iki yorum, 2011 yılında Elaia'da sonlandıracağımız çalışma sezonu ile açıklayabileceğimizi ümit ettiğimiz, yeni sorular ortaya atmaktadır. Kentin gelişiminin ve yapılanmasının içerden bir büyüme veya küçülme sürecinin sonucu olmadığını, aksine dışarıdan, daha yukarıdan, yani Pergamon'un gereksinimleri ile bağlantılı olduğunu göstermektedir.

---

33 Bkz. Pirson 2010, 197. 200. 219.

Elaia'nın askeri limanının yayılma sorusu da gemi barınaklarının konumlandırılması zorlukları ile bağlantılıdır. Bu bağlamda, önceki yıl rıhtım duvarının batısındaki „platformlar“ a ilişkin konulan hipotez çürütülmüştür. Rıhtım duvarının bölgesinde yapılan jeoelektriksel taramalar, artık bu bölgede büyük bir gemi barınağının konumuna dair ipuçları vermektedir, bunların da tabii daha 2011 yılında pekiştirilmesi gerekmektedir.

Antik Dönem kentin batısındaki sığ sularda daha 2007 yılında keşfedilen ve o zamandan beri çelişkili tartışılan yapı dokuları, arkeolojik, jeofiziksel ve herşeyden önce jeoarkeolojik yöntemlerin bileşiminde, en erken Geç Antik Dönem'den gelen ve kökenleri pek Yeni Çağ'a ait olmayan, yüksek bir olasılık ile, tuzlalar olarak teşhis edilmiştir. Bu bulgu, limanın karalaşma sürecinden sonra ve tahminen yerleşimin, ülkenin iç tarafına kaydırılması ile ilgili, Elaia'nın körfezinin ekonomik önemine, yeni bir ışık tutmaktadır³⁴.

Sakarkaya'nın zirvesinde bulunan Hellenistik Döneme ait bir kule, muhtemelen geçici olarak askeri bir tesis olarak kullanılmıştır; Elaia'nın yakın çevresinde sürdürülen çalışmalar ayrıca kentin güneydoğusunda Bizans Dönemine ait birçok küçük çiftliğin bulunduğu da ipuçları da vermiştir.

F.P.

Resim kaynakçası:

Tüm resimler AAE Pergamon arşivinden (İstanbul – Berlin) alınmıştır.

Resim 1: Harita: M. Börner/START-Projekt B. Horejs

Resim 2 : B. Horejs, Eastern Atlas şirketinin planına göre 1029-401

Resim 3. 4. 6: DFG-Projesi „Chora von Pergamon“

Resim 5 : Haritalama: DFG-Projesi „Chora von Pergamon“; Kaynak: Google Earth

Resim 7 : T. Busen

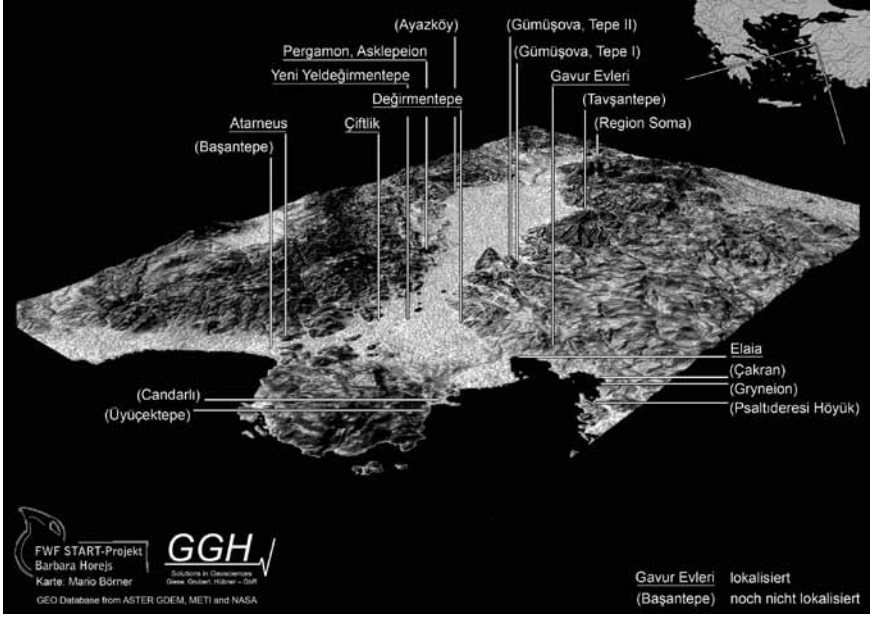
Resim 8 : Eastern Atlas şirketi

Resim 9 : T. Zimmermann

---

34 Bakınız Pirson 2010, 200.

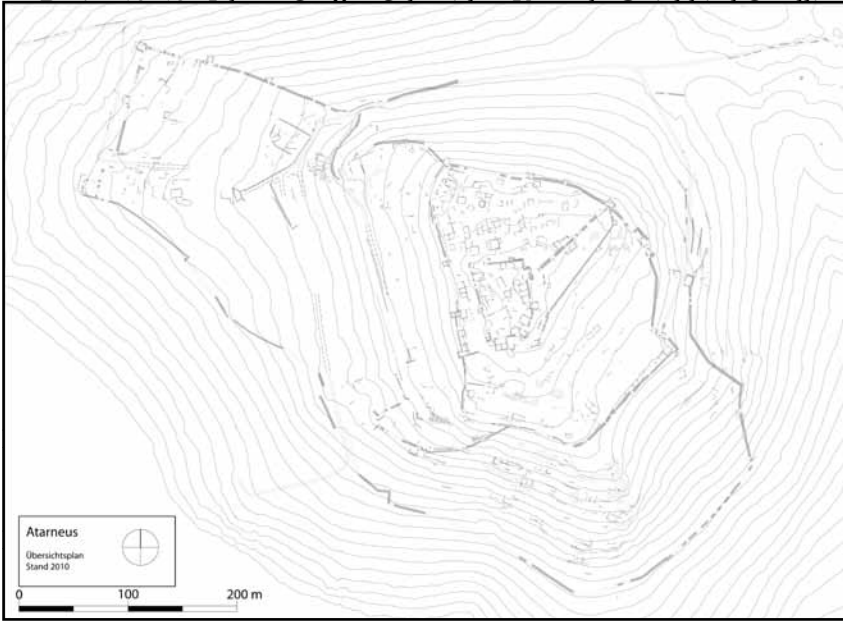

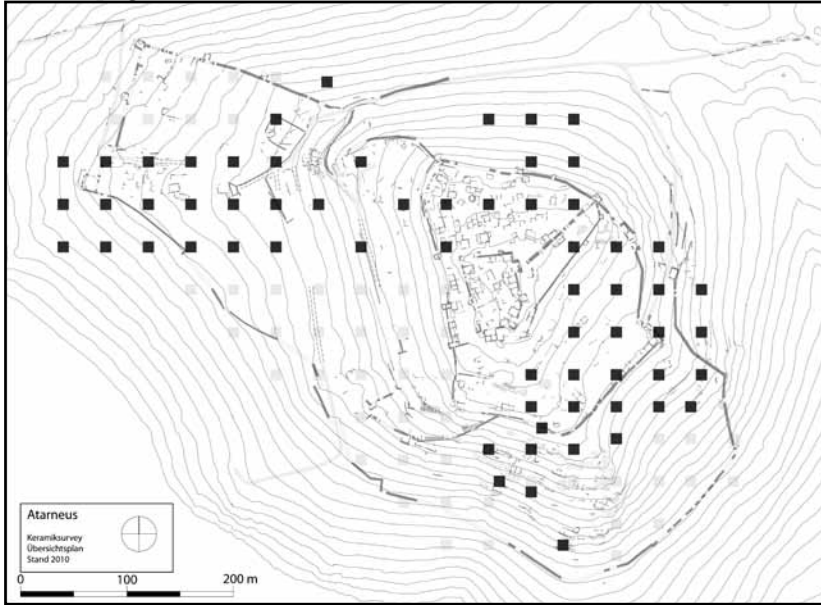
Resim 1: Tarihöncesi Dönemi yüzey araştırmaları. Kaikos Vadisi'nde şimdiye kadar bilinen Tarihöncesi Dönemi buluntu yerlerine genel bakış

Resim 2: Yeni Yeldeğirmen Tepe. Jeomanyetik ve jeoelektriksel verilere dair arkeolojik yorumlama özeti

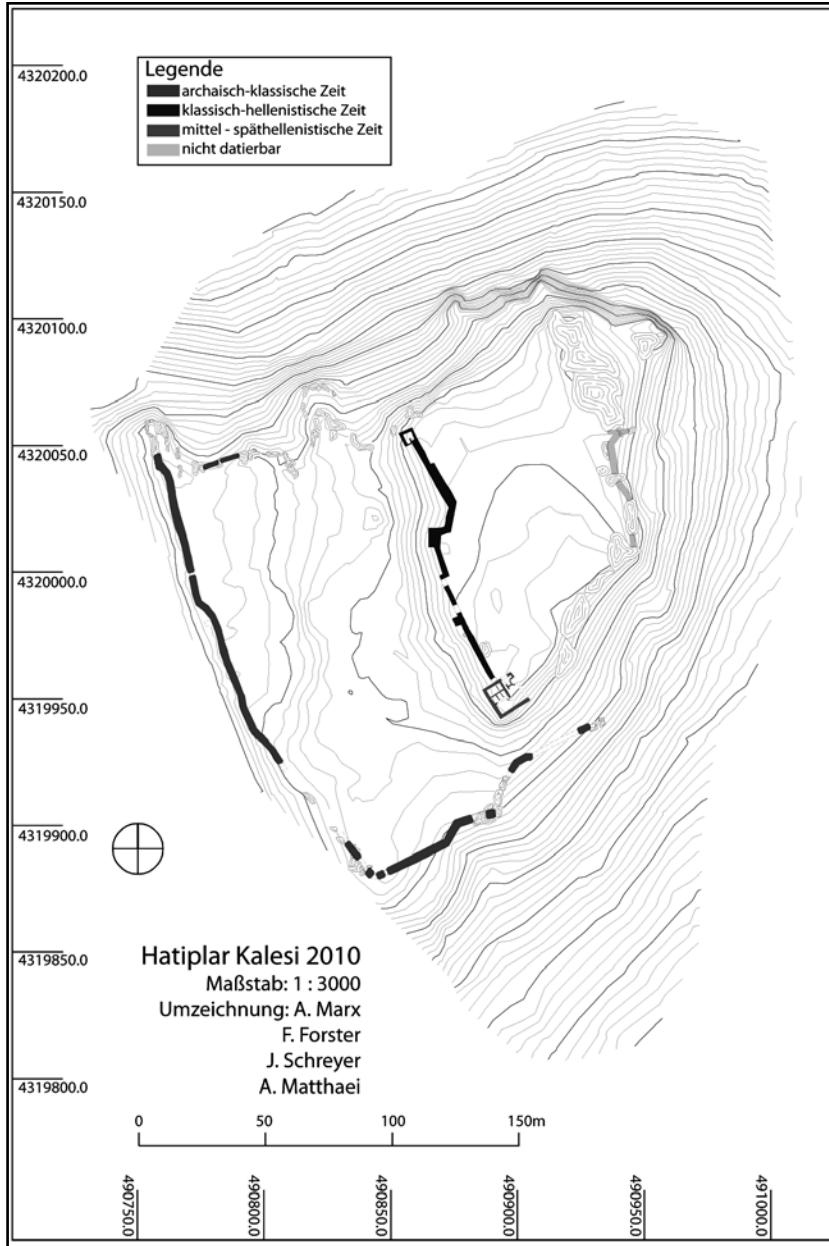
Pirson 2010: F. Pirson ve diğ., Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der
 Resim 3: Pergamon kırsalı. Atarneus, kent planı (C. 1: ##; Bulgu belgeleme durumu 2010)
 Kampagne 2008, AA 2010/2, 139–236

Resim 4: Pergamon kırsalı. Atarneus, Kent planı, yoğun keramik yüzey araştırması yapılan
 bölgeler ile; kırmızı: Buluntu belgeleme 2008, yeşil: Buluntu belgeleme 2010

Resim 5: Pergamon kırsalı. Atarneus, İç bölgede buluntu yerleri. Kırmızı: Atarneus'un yakın çevresinde yüzey araştırması alanı; sarı: Buluntu yerleri 2009; turkuvaz: Buluntu yerleri 2010

Resim 6: Pergamon kırsalı. Hatıplar Kalesi, Aşama planı (Ö. 1:##)

Resim 7: Pergamon kırsalı. Hatipler Kalesi, üstteki tahkimat. Üst: Kuzey kısmının ayrıntısı Alt: Güney kısmının ayrıntısı

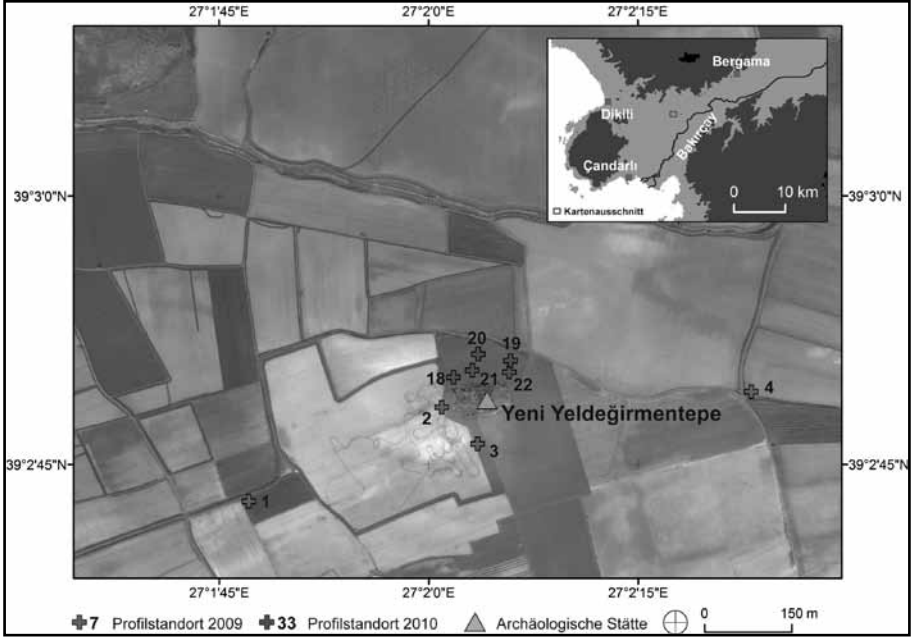

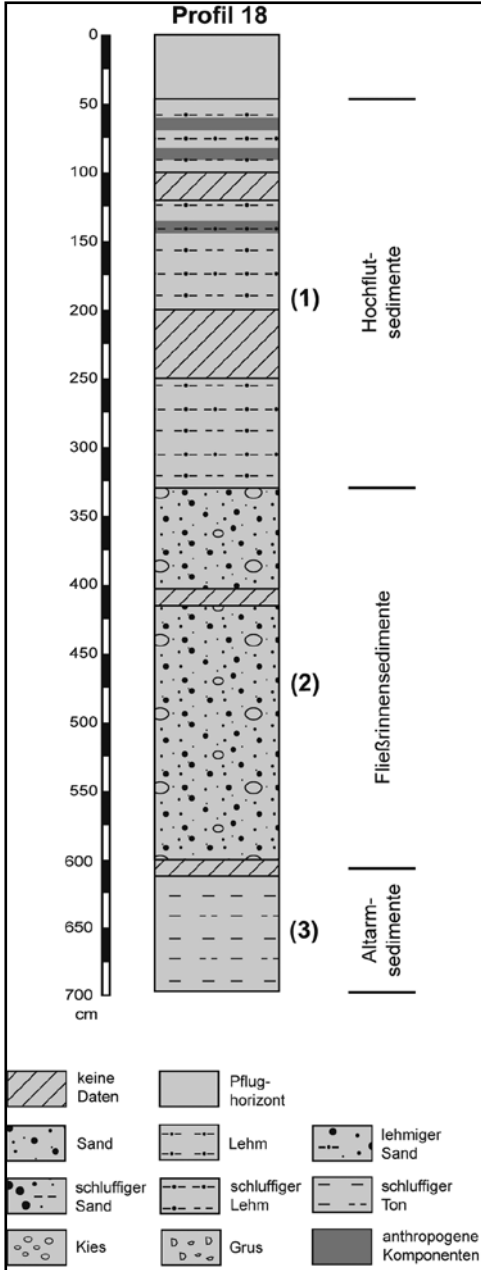
Resim 8: Pergamon kırsalı. Taşlar Tepe, Jeomanyetik ölçüm resmi

Resim 9: Pergamon kırsalı. Molla Mustafa Tepe'nin kuzeyinde bulunan yerleşimin Tarihöncesi Dönemi keramiği

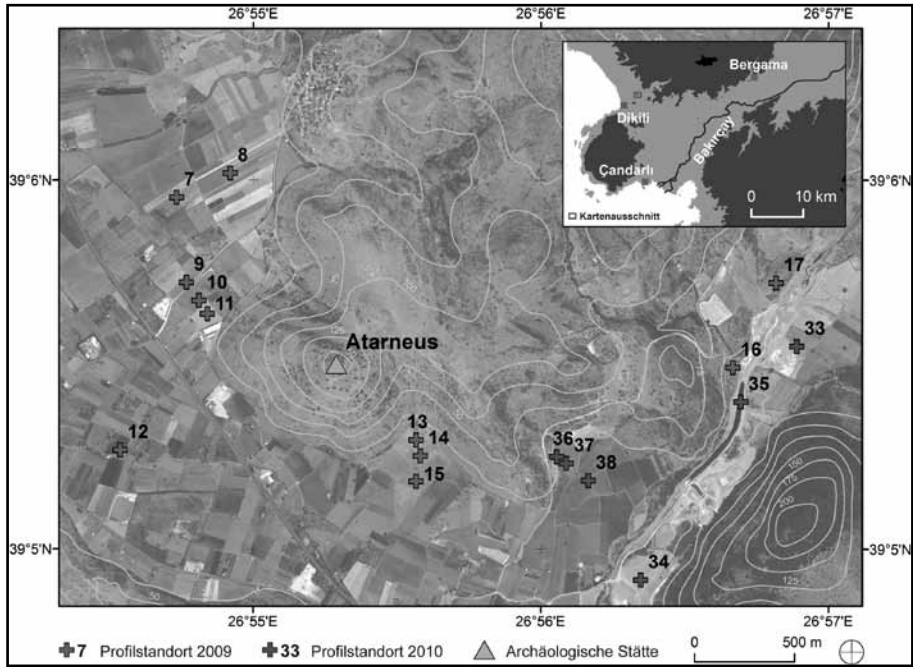

Resim 10: Batı Kaikos Vadisi jeoarkeolojisi, Yeni Yeldeğirmenitepe çevresindeki sondajların konumu

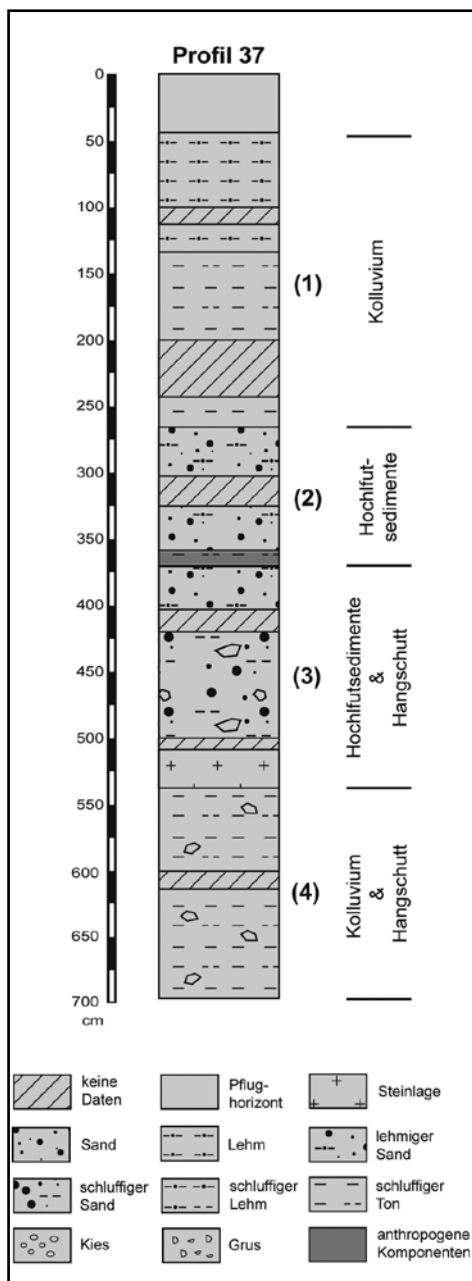

Resim 11: Batı Kaikos Vadisi jeoarkeolojisi, Profil 18. Tane büyüklüğü dağılımı ve tortulanma ortamının rekonstrüksiyonu

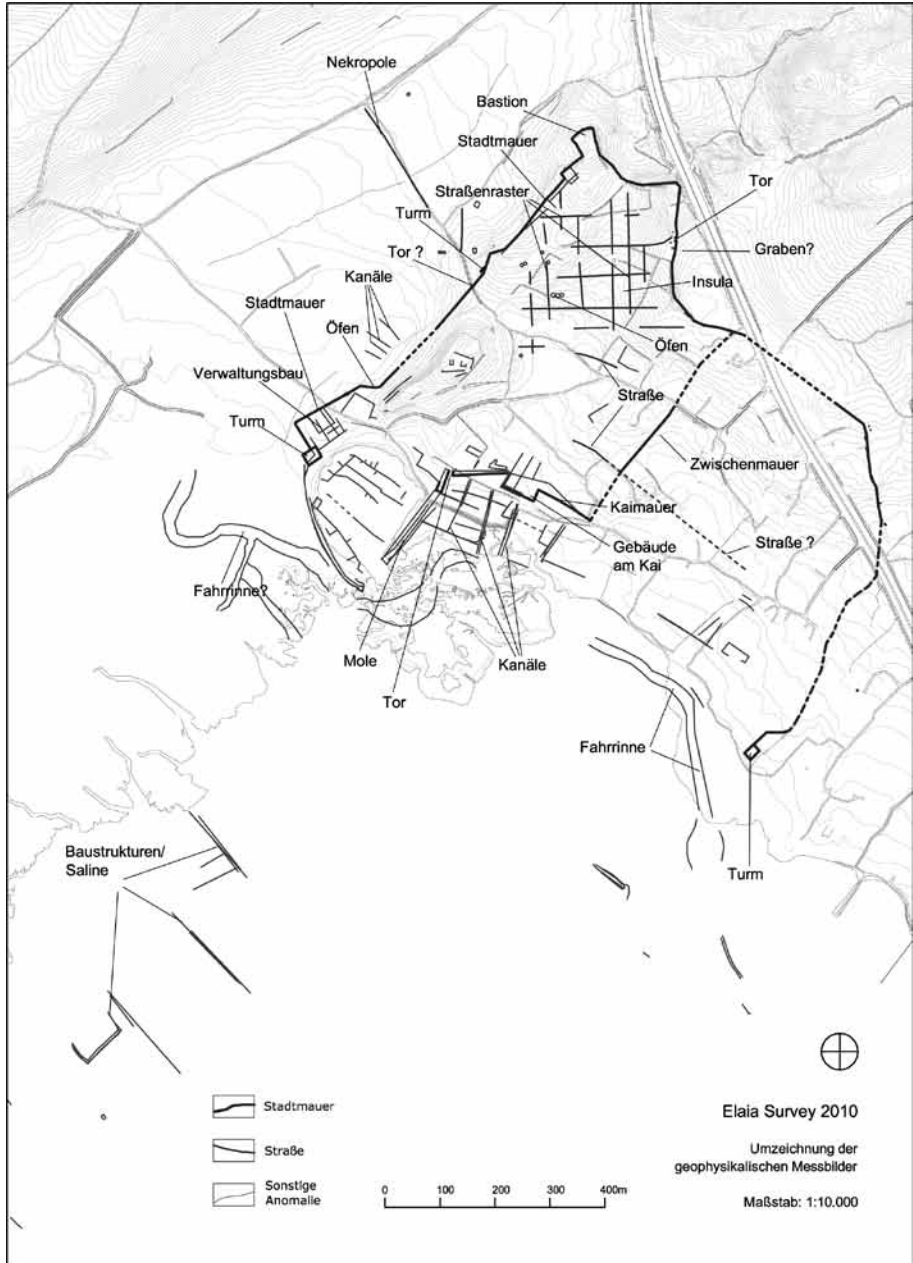

Resim 12: Batı Kaikos Vadisi jeoarkeolojisi, Atarneus çevresinde sondajların konumu ve bilgileri

Resim: 13

Resim 14: Elaia, jeofizik. Jeofiziksel taramaların değ erlendirilmesi. 2010 durumu (Ö. 1: 10.000)

Resim 15: Elaia, jeofizik. Bölme duvarı ile jeomanyetik ayrıntı, (Ö. 1:2500)

KİLİKYA ESKİÇAĞ TARİHİ-COĞRAFYASI VE YERLEŞİM ARKEOLOJİSİ ARAŞTIRMALARI 2010

Mustafa H. SAYAR*

23 Kasım - 12 Aralık 2010 tarihleri arasında bakanlık temsilcisi Anamur Müzesi elemanlarından Murat Kalas'ın denetiminde Adana, Osmaniye, Hatay ve Mersin illerinde yapılan İstanbul Üniversitesi eskiçağ tarihi-coğrafyası ve yerleşim arkeolojisi çalışmalarının sonuçlarının illere göre dağılımı şöyledir:

ADANA İLİ 2010 YILI YERLEŞİM ARKEOLOJİSİ VE TARİHİ-COĞRAFYA ÇALIŞMALARI:

Anazarbos (= Anavarza, Dilekkaya; Kozan) Antik Kenti Çalışmaları: (Harita)

Anazarbos ören yerinde 2010 yılında yapılan çalışmalar sayesinde kentin Roma imparatorluk devri ve Geç Antik devirler tarihi - coğrafyası, yapıları, yazıtları ve tarihi hakkında daha önceki yıllarda yapılan belgeleme çalışmaları sürdürülmüştür. (Resim: 1 - 2 - 3) Bu çalışmalar sırasında Anazarbos'un güneyinde ve doğusundaki nekropol alanlarında bulunmuş olan 25 adet Roma imparatorluk devri mezar steli ve mezar steli parçası incelenmiştir. (Resim: 4) Anazarbos'ta aşağı şehrin kuzeyinde bulunan çeşme yapısının yakınında imparator Hadrian'ın onurlandırıldığı yazıtlı bir mermer blok parçası bulunmuştur.

Döşeme Nekropolü Çalışmaları

Anazarbos'un kuzeyinde oldukça geniş bir alana yayılan arazisinde yapılan çalışmalar sırasında Kozan ilçe merkezini güneydoğusunda Döşeme olarak adlandırılan mevkide kayalara oyulmuş düzinelerle mezar odası belirlendi. (Resim: 5) Bunların kaçak kazılarla açılmış birkaç tanesine birkaç

* Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı. Vezneciler. 34459 İstanbul/TÜRKİYE.

basamaklı merdivenlerle inilmekte olduğu ve giriş kapılarından sonra hemen ölülerin yatırıldığı kayalara oyulmuş klinelerin bulunduğu mezar odasına girildiği, dromos bulunmadığı görülmektedir. (Resim: 6) Mezar odalarından birinin kapısının dış yüzeyinde mezar sahiplerinin adlarını içeren birkaç satırlık bir yazıt görülmektedir.

Kozan ilçesi Çalışmaları:

Adana ili, Kozan ilçesi sınırları içinde bulunan Uzunoğlan tepesi üzerinde bulunan tapınak yapısı ve çevresindeki eskiçağ ve ortaçağ yapılar grubu üzerinde önceki yıllarda başlanan çalışmalara 2010 yılında devam edilmiştir. (Resim: 7 - 8 - 9) Uzunoğlan tepesinin Anazarbos'un kuzeyindeki arazisinde, Çukurova'da Anazarbos ve Kastabala kentlerinin bulunduğu alanı da kapsayacak şekilde M. Ö. 1. yy. son çeyreği ile M. S. 1. yy başlarında Çukurova bölgesine hakim olan yerel bir egemen güç olan Tarkondimotos isimli bölgesel hükümdar ve oğullarının hakimiyeti altında olduğu burada bulunan ve Tarkondimotos'un oğlu Tarkondimotos Eupator'u onurlandıran bir yazıttan anlaşılmaktadır¹. Çukurova'ya hakim bir tepe üzerinde bulunan Uzunoğlan daha sonra eskiçağ ve geç antik devir boyunca çeşitli yapıların inşa edildiği bir yerleşim alanı olarak ta kullanılmıştır. (Resim: 10) Burada bulunan bir adak yazıtı sayesinde Uzunoğlan tepesindeki 31 m uzunluğunda ve 13 m genişliğindeki prostylos tarzındaki tapınağın yıldırım ve gök gürültüsü gibi hava olaylarını yönlendirdiğine inanılan baş tanrıya adanmış bir kutsal alanın odak noktasını teşkil ettiği belirlenebilmektedir². Kilikya bölgesindeki en iyi durumda günümüze ulaşabilmiş olan eskiçağ dönemi yapılarından biri olan bu tapınağın birkaç metre kuzeydoğusunda ana kayaya oyulmuş durumda bulunan Asur kralı kaya kabartması M. Ö. 9.

- 1 Tarkondimotos ve oğlu hakkında bkz. M. H. Sayar, Tarkondimotos und sein Reich; in: La Cilicie: Espace et pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J.-C. -4e siècle ap. J.-C.). Actes de la Table ronde internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999. Kilikia: Mekânlar ve Yerel Güçler (M. Ö. 2. Binyıl - M. S. 4. yüzyıl) Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri. İstanbul, 2-5 Kasım 1999. Varia Anatolica XIII. Paris 2001, 373-380.
- 2 Uzunoğlan tepesindeki tapınak ile burada tapınım gören tanrı ya da tanrılar hakkında bkz. M. H. Sayar, Kulturbegegnung in einem Brückenland. Asia Minor Studien. Band 53. Bonn 2004, 176 - 178.

yy. da Uzunoğlan tepesinin bulunduğu Çukurova'nın kuzey sınırına kadar sefer yapmış olan Asur krallarından III. Salmanassar'dan çok II. Sargon'u betimlemektedir. (Resim: 11) Böylece Uzunoğlan tepesindeki kutsal alanın M. Ö. 9. yy. dan eskiçağ içlerine kadar sürekli kullanılan, hava olayları ve bereket tanrılarına adanmış bir tapınak ile çevresinde Roma döneminden başlayarak bir yerleşme yeri olduğu anlaşılmaktadır. (Resim: 12 - 13) 2010 yılında tapınağın mimari özelliklerinin incelenmesi ve bölgedeki diğer eski çağ dönemi yapılarıyla karşılaştırılması sonucunda bilim dünyası tarafından 1970'lerden beri Octavianus Augustus döneminde inşa edildiği sanılan bu tapınağın aslında M. Ö. 1. yy. sonu ya da M. S. 1. yy. başlarında değil M. S. 2. yy. sonu ya da 3. yy. başlarında yaptırılmış olma ihtimalinin daha kuvvetli olduğu düşünülmektedir. (Resim: 14)

Magarsos kutsal alanı ve çevresindeki eskiçağ yerleşmesi:

Adana ili Karataş ilçe merkezinin 4 km kadar güneybatısında bulunan Magarsos ören yerinde (Harita) yapılan 2010 yılı gözlemlerinde bu alanda tahribatın artarak devam ettiği görülmüştür. Magarsos ve onunla bağlantılı Mallos antik kentinin yazıtlar kataloğu ve tarihi coğrafik sorunları yerinde yapılan gözlemlerle çözülmeye çalışılmıştır. Eldeki arkeolojik ve tarihi topoğrafik verilere göre Mallos şehri Ceyhan = Pyramos nehrinin taşkınları nedeniyle denizden yaklaşık 25 km kadar içerideki yerini terketmek zorunda kalmış ve M. Ö. 1. yy. ın sonlarında Karataş burnuna taşınarak Magarsos kutsal alanı çevresindeki kayalık alanı şehir yerleşmesi için kullanmaya başlamıştı.

OSMANİYE İLİ KADIRLI VE DÜZİÇİ İLÇELERİ 2010 YILI ÇALIŞMALARI:

Osmaniye ili, Kadirli ilçesinin bulunduğu mevkide M. Ö. 1. yy. ın son çeyreğinde kurulmuş olan *Flavias* ya da *Flaviopolis* şehrinin Roma imparatorluk devri boyunca şehircilik bakımında geçirdiği değişim ve güneybatısındaki metropol *Anazarbos*'un arazisinden aldığı topraklardaki yayılma alanı çevrede izleri halen eskiçağ yazıtları vasıtasıyla takip edilebilen antik köy ve çiftliklerin konumlarının incelenmesiyle açıklığa kavuşturulmaya çalışılmaktadır.

Osmaniye ili Düziçi ilçe merkezinde bulunduğu tahmin edilen ve Roma imparatoru Nero tarafından kurulduğu sanılan *Neronias* antik kentinin bulunduğu Harap mahallesinde Neronias yazıtlar kataloğu çalışmalarını hazırlamak amacıyla önceki yıllarda başlanmış olan çalışmalara yönelik gözlemler yapılmış ve bu çalışmanın tamamlanması için son aşamaya gelinmiştir. (Harita) Düziçi ilçe merkezi içinde bir camii avlusunda üzerindeki yazıtı tamamen silinmiş bir stel görülmüştür.

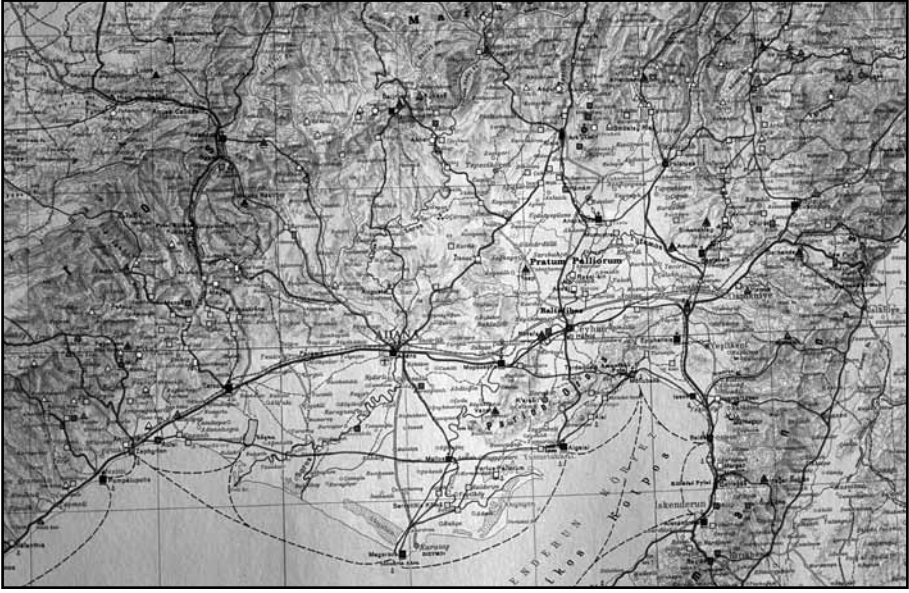
MERSİN İLİ, TARSUS İLÇESİ ve TARSOS ANTİK KENTİ 2010 YILI ÇALIŞMALARI:

Mersin ili Tarsus ilçesinde 2010 yılında daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda incelenen yazıtlar üzerinde yapılan çalışmalar eskiçağda Kilikia bölgesinin başkenti ve Anadolu ile Doğu Akdeniz'in en eski şehirlerinden biri olan Tarsos (Harita) ile çevresindeki köy ve çiftlik yerleşmelerinin konumlarını ve adlarını eskiçağ yazıtları vasıtasıyla belirlemek üzere sürdürülmüştür. Çalışmalarda Kappadokia sınırındaki Gülek boğazı ile Tarsos metropolü arasındaki dağlık alanda bulunan ve Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan yol üzerindeki eskiçağ köyleri ve yayla yerleşimlerinin tarihi coğrafya sorunlarını çözecek bilimsel veriler değerlendirilerek yayına hazırlanmaktadırlar. Tarsos projesinin ikinci aşaması ise Tarsos şehri ile Akdeniz sahili arasında Tarsos çayının yatal değiştirmesiye çağlar boyu oluşan değişimlere maruz kalan Tarsos limanı ve çevresindeki yerleşmelerin konumlarının incelenmesini hedeflemektedir.

HATAY İLİ ERZİN, GÖZENELER = EPIPHANEIA 2010 YILI ÇALIŞMALARI:

Hatay ili Dört Yol ilçesi, Erzin beldesi yakınlarında kurulmuş olan ve Seleukos imparatoru IV. Antiokhos tarafından adı Oeneandos'tan Epiphaneia'ya çevrilen Gözeneler mevkiindeki ören yerinde bulunan antik kentin tarihi-coğrafyası ve yazıtları üzerindeki çalışmalar 2010 yılında da sürdürülmüştür. (Harita) Bu önemli antik kentten günümüze ulaşabilen birkaç yazıt üzerindeki çalışmalar sonucunda kentin kamu yapılarının diğer birçok komşu şehir devletinde olduğu gibi yerel baniler tarafından bağış yoluyla yaptırıldıkları anlaşılmaktadır. Bunlar arasında en dikkati çeken artık mevcut olmayan bir silo yapısıdır.

Harita 1: (TIB 5, 1990)

Resim 1: Anazarbos Hava Fotoğrafi

Resim 2: Anazarbos Aşağı Şehir

Resim 3: Anazarbos Aşağı Şehir Güney Girişi

Resim 4: Anazarbos Güney Nekropolünde Kaçak Kazı

Resim 5: Döşeme Nekropol Alanının Genel Görünümü

Resim 6: Döşeme Nekropolünde Kaya Mezarlarından Birinin Girişi

Resim 7: Uzunoglan Tepesinin Güneyden Görünümü

Resim 8: Uzunoglan'dan Karasis Kalesi Tepesine Bakış

Resim 9: Uzunoglana Karasisten Bakış

Resim 10: Uzunoglan Tepesi Yapılar Topluluğu

Resim 11: Asur Kral Kabartması

Resim 12: Cella duvarı üzerinde yuvarlak ve köşeli sunaklar.

Resim 13: Cella duvarının kuzeyinde geç antik devirde eklenmiş tahkimat duvarı ve buradaki giriş kap.

Resim 14: Yazıtı çok silik bir heykel kaidesi.

GİRİŞ

Körtik Tepe Diyarbakır İli, Bismil İlçesi'nin doğusunda ve Batman Çayı'nın Dicle Nehri'ne karıştığı noktaya çok yakın bir konumda yer alır (Özkaya ve San, 2007: 21). Konumu itibarıyla, doğal açıdan çok zengin bir çevreye sahiptir. Bununla birlikte, yörenin coğrafik açıdan doğal yolları üzerinde de yer alır. Körtik Tepe'nin doğal zenginliği, bununla da sınırlı kalmamıştır. Yörenin çok zengin çakmaktaşı yatakları, hemen doğusundaki Raman Dağı masifi üzerinde olup bölgesel açıdan yerleşime ayrıcalık kazandırmaktadır. Yukarıda adı geçen iki akarsuya sahip olması da kendisini stratejik, ekonomik ve ekolojik açıdan çok önemli kılmaktadır.

Körtik Tepe'de yapılan stratigrafi çalışmaları, tepede en az 7 farklı seviyenin varlığını ortaya koymuş bulunmaktadır (Benz ve diğ., 2011: 82-84). Söz konusu bu seviyelerden elde edilen karbon 14 tarihlendirmeleri (Benz ve diğ., 2011: 85, 88, 90-92), Körtik Tepe'nin en erken seviyelerini Yakınoğlu için Epi-paleolitik Dönem sonlarına bağlarken, ilerleyen safhalarının Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in erken aşamasına denk geldiğini ortaya koymuş bulunmaktadır. Bu durum sadece tarihlendirme çalışmalarıyla değil, aynı zamanda zooarkeolojik ve arkeolojik (özellikle yontmataş buluntular) bulgularla da desteklenmektedir. Anadolu'da Epi-paleolitik Dönem'den Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e geçişi şimdiye değin böylesine gösteren bir diğer yerleşim yeri sadece Hallan Çemi olmuştur (Rosenberg, 2007: 7-8; Starkovich ve Stiner, 2009; Savard ve diğ., 2006). İç Anadolu Bölgesi'nde Pınarbaşı yerleşimi de söz konusu geçiş aşamasına dair bir takım kanıtlar sunmuştur (Baird, 2007). Gelecek yıllarda geçiş dönemlerine tekabül eden yerleşimlerin çoğalacağını ve bu durumun dillendirileceğini düşünmekteyiz.

* Doç.Dr.Metin KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Körtik Tepe'ye ilişkin çalışmalarımız ilk kez 2007 yılında tarafımızdan kazı sezonu içinde başlatılmıştır¹. Şimdiye değin elde ettiğimiz veriler ise 2007-2010 yılları arasındaki yontmataş endüstri bulgularına dayandırılmıştır². Mevcut bilgi ve bulgularımıza karşın, çalışmalarımız halen devam etmektedir³.

ÇALIŞMA METODU ve YONTMATAŞ ENDÜSTRİ

Dört yıllık çalışmamız sonucunda toplam 9229 adet yontmataş endüstri ögesi üzerinde çalışılmıştır. Söz konusu tüm endüstri ögeleri tepeden ele geçen tüm yontmataş malzemeyi temsil etmektedir. Buna karşın sadece teknoloji açısından elde etmiş olduğumuz istatistiki veriler özellikle A80 açmasından ele geçen yontmataş endüstri ögeleri dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Bunu yapmamızdaki temel neden, bu açmanın tepenin en üst seviyesinden ana toprağa kadar inilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer tüm yontmataş endüstri (9229) istatistiklere yansıtılmış olunsaydı, bu durumda üst seviyelere ait açma ve bulgular daha fazla olacağından hatalı (yüzdelik dilim değerleri açısından) sonuçlara varılacaktı. Bununla birlikte istatistikleri hiçbir şekilde etkilemeyecek olan tipolojik çalışma ve “yontmataş tip listesi”, çalışılmış olan 9229 adet yontmataş endüstri ögesi dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Buna göre, şimdilik Körtik Tepe'de 100'ün üzerinde farklı yontmataş alet tipinden rahatlıkla bahsedebilmekteyiz. Söz konusu bu tipler genel kategoride; uçlar (makro ve mikro), ön kazıyıcılar, iri kazıyıcılar, taş kalemler, taş delgiler, *piece*

- 1 Körtik Tepe arkeoloji çalışmaları çokuluslu ve interdisipliner bir biçimde gerçekleştirilmektedir. Yerleşimin genel konsepti ve arkeolojisi Prof.Dr.V.Özkaya ve ekibi (Dicle Üniversitesi), stratigrafi ve tarihlendirilmesi Dr.M.Benz ve ekibi (Freiburg Üniversitesi), antropoloji çalışmaları Prof.Dr.Y.S.Erdal (Hacettepe Üniversitesi), zooarkeolojisi Assist.Prof.Dr.A.L.Atıcı (Nevada Las Vegas Üniversitesi), obsidiyen kaynak analizleri Dr.T.Carter (Mc Master Üniversitesi) ve yontmataş endüstrisi Doç.Dr.M.Kartal (Ankara Üniversitesi) tarafından gerçekleştirilmektedir. Çalışmamızı gerçekleştirirken kendilerinden edinmiş olduğumuz çok değerli bilgiler için adı geçen tüm araştırmacı bilim insanlarına teşekkürlerimizi sunuyoruz. Yerleşime ait zooarkeolojik çalışmanın ilk etabı ise Dr.B.S.Ar Buckley ve Prof.Dr.V.Özkaya tarafından gerçekleştirilmiştir (Ar Buckley ve Özkaya, 2006).
- 2 Adı geçen yontmataş malzemeler üzerinde bilimsel çalışmalar yapabilmemiz için izin veren ve her türlü yardımı esirgemeyen Kazı Bilimsel Başkanı Prof.Dr.Vecihi Özkaya'ya ve heyet üyesi Araş.Gör.Dr.Aytaç Coşkun'a sonsuz teşekkürlerimizi bir borç biliyoruz.
- 3 Söz konusu bulgular, yapılacak olan yeni çalışmalarla bir takım değişiklikler içerebilecektir. Bu durumu kaçınılmaz bir sonuç olarak görmeyi de belirtmek isteriz.

*esquillee'*ler, çontuk saplı parçalar, çontuklu ve dişlemeli aletler, orak dilgiler, sırtlı ve düzeltili dilgiler ile kazmalar olarak genellenebilir. 100'ü aşkın tip listesi ise bu adı geçen genel kategoriler içindeki spesifik alt tiplerden ibarettir.

Yontmataş alet tip listesini genel olarak 2 kategoride toplamak mümkündür: Mikrolitler ve mikrolitik olmayan aletler. Mikrolitler, geometrik ve geometrik olmayan tiplerle temsil edilirler. Mikrolitik olmayan aletler ise; mikro aletler⁴, geometrik makrolitler, geometrik olmayan makrolitler ve iri makrolitler olarak genellenebilir.

Körtik Tepe yontmataş endüstrisi içinde özellikle obsidiyen çekirdeklerin sayısı fazla değildir. Buna karşın çakmaktaşı çekirdekler daha fazladır. Çekirdeklerin yanında, “yan ürün” olarak değerlendirilen; kabuklu birincil parçalar, tepeli dilgiler, dönümlü dilgiler, çekirdek tablaları, korniş köreltme kıymıkları gibi teknik uygulama parçalarının varlığı, yerleşimde yongalamanın yapıldığının önemli göstergelerindendir. Bununla birlikte, bazı dilgilerin yerleşim dışından getirilmiş olduğunu da düşünüyoruz.

Genel olarak değerlendirildiğinde, klasik anlamda bir yerleşimde bulunan yontmataş endüstri öğelerinin bütünü Körtik Tepe’de yer almaktadır diyebiliyoruz.

YONTMATAŞ HAMMADDE; TEMİN, TAŞIMA ve TERCİH

Körtik Tepe’de temel olarak çakmaktaşı ve obsidiyen olmak üzere 2 kayaç türü elzemdir. Tali açıdan ise radyolarit ve kaya kristali karşımıza çıkmaktadır. Kaya kristalinin düzenli olarak yongalandığı bir örnek ile henüz karşılaşmamıştır. Kaya kristali genellikle kırık parçalar şeklinde ele geçmiştir. Çakmaktaşı ve obsidiyene göre daha az sayıda olmakla birlikte azımsanmayacak sayıda radyolarit yontmataş endüstri öğesi de ele geçmiştir. Bugüne değin yapılmış olan çalışmalar doğrultusunda Körtik Tepe’ye en

4 Bu terim (mikro alet) kategori açısından mikrolitik gibi algılanabilirse de, “mikro aletler” teriminden kastımız, silah olmayan mikro aletleri karşılamaktadır (örneğin mikro ön kazıyıcı vb. gibi). “Mikrolit” teriminden kastımız ise, av silahı olarak kullanılan ve geometrik ya da geometrik olmayan mikrolitleri tanımlamaktadır (Kartal, 2009: 7).

yakın olan radyolarit kaynağı Diyarbakır Çermik'den ve Batman Gercüş formasyonundan tespit edilmiştir (Meşeli, 2005: 57, 59). Bölgedeki diğer radyolarit kaynakları ise; Hakkari Zap Suyu, Malatya kuzeyinde Hekimhan, Elazığ'da Ergani, Tunceli ve Bingöl'den bilinmektedir.

Çakmaktaşı, bölgenin yerel kayaçlarından birisi olup, özellikle Raman Dağı'ndan iyi bilinmektedir (Taşkiran ve Kartal, 2003: 198). Bununla birlikte, bugün Körtik Tepe'nin çok yakın çevresinden dahi yüzeyden çakmaktaşı yumrular toplamak mümkündür. Öte yandan obsidiyen açısından Carter'ın yapmış olduğu kaynak analizleri; Bingöl, Nemrut ve Muş'u temel kaynak alanlar olarak göstermektedir (Dr. Tristan Carter ile kişisel görüşme).

Çakmaktaşı bölgenin yerel kaynağı olduğu için, yerleşime ham olarak taşınmış görünmektedir. Çakmaktaşı parçalar üzerinde bol miktarda gözlemlenen ham yüzey ve kabuklar bu durumun en çarpıcı kanıtlarını oluşturur. Üstelik ekonomik bir biçimde de kullanılmamıştır. Yöreye yabancı bir kayaç olan obsidiyen ise, yerleşime genellikle işlenmiş bir biçimde taşınmış görünmektedir. Ele geçmiş olan kimi yan ürünlere dayanarak olasılıkla yarı işlenmiş obsidiyen ürünlerin de taşınmış olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte obsidiyenin yerleşime ham bir biçimde getirildiğinin kanıtları da yok değildir. Ham yüzeyler içeren obsidiyen yongalama ürünleri bunun en güzel örneklerindendir. Ancak bu durumu Körtik Tepe için sadece istisnai bir durum olarak belirtmeyi daha doğru buluyoruz.

İki temel hammadde dikkate alındığında ki bunlar çakmaktaşı ve obsidiyendir, yongalama boyutları açısından çakmaktaşı ürünler obsidiyenden daha iridirler. Buna karşın yongalanmış her bir ürün dikkate alındığında obsidiyen sayısal açıdan üstünlük göstermektedir. Bununla birlikte obsidiyen üzerine yapılmış yontmataş aletler, çakmaktaşı yontmataş aletlere göre de sayıca üstündürler. Ancak, çakmaktaşı yongalama ürünlerinin ağırlıkları bu kez obsidiyene göre daha fazladır. Dolayısıyla çakmaktaşı hammadde daha kaba işçilik gösterirken, obsidiyen yontma işlemleri çok daha ince ve başarılı bir dilgi-dilgicik yongalama teknolojisi içerir.

YONTMATAŞ TEKNOLOJİ

Körtik Tepe’de temel olarak; şekilsiz, prizmatik, piramit biçimli ve mikro çekirdek örnekleri ele geçmektedir. Çekirdeklerin dilgi ve dilgicik üretim teknolojisine sahip örnekleri genel olarak çok küçük boyutlarda karşımıza çıkmıştır. Üstelik dilgi çekirdeği örneği yok denecek kadar azdır. Buna karşın Körtik’de bol miktarda dilgi mevcuttur. Bu durumu basitçe şöyle açıklayabiliriz: “Dilgi üretim aşamaları devam ettikçe, çekirdekler küçülmüştür. Bu çekirdeklerdeki yongalama, kısmen tekniğin de değiştirilmesiyle dilgicik üretimine dönüşmüştür”. Yongalamada aracı aygıt kullanımına işaret eden dilgi üretimi çok az da olsa mevcuttur. Ancak genel olarak yongalama baskı ile gerçekleştirilmiştir.

Çekirdekler

Sadece dilgi ve dilgicik çekirdeklerini safhalara göre incelediğimizde (sadece A80 açmasında) 3 farklı aşama kendisini gösterir. Birinci ve en eski olan aşama VII, VI ve V. safhalardır. Bu safhada mikro çekirdekler %73 oranıyla en baskın tip olarak karşımıza çıkar. %27’lik oran ise prizmatik ve piramit biçimli çekirdekler tarafından temsil edilir. Yine bu safha içinde yer alan mikro çekirdeklerin %50’si tek kutuplu (*unipolar*), %50’si de iki zıt kutuplu (*bipolar*) ve çapraz (*cross*) örnekleri teşkil eder. Bununla birlikte tek kutuplu yongalama baskındır. Bu çekirdeklerin geneli obsidiyendir. Birinci safhadaki bu çekirdeklerin hiçbiri 2.5 cm.’den daha uzun değildir. Dolayısıyla Körtik Tepe’nin bu eski aşaması teknik açıdan mikrolitizasyon geleneğini yansıtır.

İkinci olarak geçiş aşaması diyebileceğimiz IV. safha tanımlanmıştır. Buna göre, mikro ve prizmatik çekirdekler %30’luk değerlerle temsil edilirken, piramit biçimli ve çapraz örnekler %20’lik değerler göstermişlerdir. Sayısal açıdan hammadde dikkate alındığında => “çakmaktaşı > obsidiyen > radyolarit” şeklinde özetlenebilir. İki zıt kutuplu yongalama az sayıda olmakla birlikte mevcuttur ancak geneli tek kutuplu yongalama ile temsil

edilir. Bu çekirdeklerin hiçbiri 5 cm.'den uzun değildir.

Üçüncü ve en geç aşama ise III, II ve I. safhalar ile temsil edilir. Bu aşamada tüm dilgi ve dilgicik çekirdekleri tek kutuplu üretimi yansıtır. İki zıt kutuplu üretim neredeyse yoktur. Mikro çekirdekler tüm çekirdekler içinde %66 ile sayıca en baskın örneklerdir. Bunu %17 ile çapraz tipler, %13 ile prizmatik çekirdekler ve %4 ile piramit biçimli çekirdekler takip eder. Sayısal açıdan hammadde dikkate alındığında geçiş aşamasında gördüğümüz => “çakmaktaşı > obsidiyen > radyolarit” şeklindeki denklem değişmemiştir. Hiçbir çekirdek 5 cm.'den uzun değildir.

Yontmataş Alet Taşımaları

Taşımaların %70'i dilgi-dilgicik, %30'u ise yongadır. Bu taşımaların profilleri irdelendiğinde; sayısal açıdan düz olanlar en fazla grubu oluşturup, bunu, taşımaların iç yüzüne içbükey kavisli ve çok daha az sayıda taşımaların iç yüzüne dışbükey kavisli profiller takip eder. Dışbükey kavisli profillerin çok az sayılarda olması, sert çekiç ile yongalamanın da çok az kullanıldığının bir göstergesidir.

Yontmataş Alet Kesitleri

Dilgi alet kesitleri trapez olan örnekler dominanttır. Trapez kesitlilerin yarısı oranında ve ikincil olarak üçgen kesitli dilgiler karşımıza çıkar. Dilgilerin üst yüzü 4 yivli ve düzensiz olan örneklerinin toplam sayısı ise trapez kesitlilerin ¼'ünden azdır. Dilgicik taşımaları üzerine yapılmış olan aletlerin kesitleri birbirlerine çok yakın oranlarda üçgen ve trapez biçimlidir. Üçgen örnekler maksimum %2 fazladır. Dilgiciklerin üst yüzü 4 yivli ve düzensiz olan örneklerinin toplam sayısı ise üçgen kesitlilerin 1/10'i kadardır.

Dilgi ve Dilgicik Topuk Tipolojisi

Dilgi topuklarında belirlediğimiz 10 farklı tip içerisinde sayısal açıdan ezici üstünlük “budanmış” kriteri ile temsil edilir. Bunu; düz, kırık, çizgi, nokta, kaldırılmış, topuksuz, ham, çatı ve yüzçüklü kriterleri takip eder. Dilgicik topuklarında belirlediğimiz 7 farklı tip içerisinde sayısal açıdan ezici üstünlük tıpkı dilgilerde olduğu gibi “budanmış” kriteri ile temsil edilmiştir. Bunu ise; kaldırılmış, kırık, nokta, çizgi, düz ve topuksuz örnekler takip eder.

Dilgi ve Dilgicik Uzunlukları

Temel iki hammaddeden yola çıkarak tespit edilmiş dilgi ve dilgicik uzunlukları Tablo-1 ve 2’de görülebilir.

DİLGİLER			
OBSİDİYEN		ÇAKMAKTAŞI	
Maksimum	86 mm.	Maksimum	150 mm.
Ortalama	41 mm.	Ortalama	60 mm.
Minimum	24 mm.	Minimum	25 mm.

Tablo – 1 (tüm endüstri içinde)

DİLGİCİKLER			
OBSİDİYEN		ÇAKMAKTAŞI	
Maksimum	42 mm.	Maksimum	50 mm.
Ortalama	25 mm.	Ortalama	33 mm.
Minimum	13 mm.	Minimum	26 mm.

Tablo – 2 (tüm endüstri içinde)

Yontmataş Alet Bölümleri

Yonga üzerine aletlerin çoğunluğu bütüne yakın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte sadece dilgi ve dilgicik taşımaları üzerine yapılan yontmataş aletler dikkate alındığında kırık taşımayan (tüm) örnekler sayısal açıdan ezici bir üstünlük gösterirler. Geriye kalan sadece alt (*proximal*), orta (*mesial*) ve üst (*distal*) kısımlara ait bölümleri içeren yontmataş alet sayısı ise bütün olan örneklerin içinde çok daha az sayıda örnekle temsil edilmektedirler.

YONTMATAŞ TİPOLOJİ

Şimdiye değin incelemiş olduğumuz 9229 adet yontmataş endüstri ögesi içinde yer alan yontmataş alet oranı %11'dir ve 1005 adettir⁵. Geriye kalan %89'luk oran ise yongalama ürünü olup; hiçbir işlem görmemiş ve modifiye edilmemiş olan yongalar, dilgiler, dilgicikler, yontma artıkları, kıymıklar, çekirdek hazırlama parçaları ve çekirdeklerden ibarettir. %11'lik dilim içinde yer alan yontmataş aletlerin %5'i mikrolitik, %6'sı da mikrolitik olmayan aletler olarak özetlenebilir. Bir başka deyişle, 1005 adet yontmataş aletin %45'i mikrolitler ve %55'i mikrolitik olmayan aletlerden oluşur.

Yapılan çalışmalar sonrasında tespit etmiş olduğumuz 1005 adet yontmataş aletin 457'si mikrolit, 548'i ise mikrolitik olmayan aletler kategorisine yerleştirilmiştir. Fonksiyonel açıdan her iki mikrolitik ve mikrolitik olmayan aletlerin %60'ı silah ve %40'ı diğer aletler olarak tanımlanmıştır. Bu durumda Körtik Tepe'de tespit edilmiş olan yontmataş aletlerin yarısından fazlasının silah olduğu açık bir dille belirtilebilir. %40'lık dilim içinde yer alan diğer aletler arasında; orak dilgiler, ön kazıyıcılar, iri kazıyıcılar, sırtlı dilgiler, çontuk saplı parçalar, dişlemeli ve çontuklu aletler, taş delgiler, *piece esquillee*'ler, taş kalemler ve kazmalar sıralanabilir.

---

5 Bu veriler sadece A80 açmasına ait olmayıp, tepedeki tüm bulgular dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Silah olarak değerlendirilen mikrolitik aletler içerisinde tespit etmiş olduğumuz önemli alet tipleri arasında; yarımaya, kısa ve uzun çeşitkenar üçgen, ikizkenar üçgen, trapez, sırtlı dilgicik, düzeltili dilgicik, eğik budanmış dilgicik, kavisli sırtlı uçlu dilgicik, iki sırtlı uçlu dilgicik ve diğer mikrolitler yerini almış bulunmaktadır. Mikrolitik olmayan ve silah olarak değerlendirdiğimiz alet grubu içinde ise, “iri geometrik formlar” (çeşitkenar üçgen, trapez, yarımaya) önemli tiplerdendir. Bunun yanında kavisli sırtlı uçlar da Körtik Tepe’nin önemli uç tiplerinden birisidir.

Şimdiye değin elde etmiş olduğumuz bulguları değerlendirdiğimizde yontmataş aletler açısından alt seviyelerden üst seviyelere kadar aşağıdaki gibi bir gelişimden bahsedebiliriz:

VII ve VI. Safhalar (M.Ö. $\geq$ 10.170 – 9620 cal.) (Çizim:1)

Mikrolitler açısından trapez, yarımaya ve üçgen gibi geometrikler yanında sırtlı dilgicik ve kavisli sırtlı uçlu dilgicik gibi geometrik olmayan tipler yer alır. Makro kategorisinde kavisli sırtlı uç ve iri trapezler az da olsa yer alır. Omurgalı küçük ön kazıyıcılar ve burğu deliciler de az sayılarda yer alır.

V. Safha (M.Ö. 9600 cal.)

Bu safhada yontmataş alet çeşitliliği artar. Trapez, yarımaya ve üçgenler devamlılıklarını korurlar. Anadolu’dan pek bilinmeyen ve şimdilik “Körtik Tip Mikrolit” demek istediğimiz (ancak sayıları da çok fazla olmayan) iki ucu sivri iki sırtlı mikrolitler bu safhada karşımıza çıkarlar. Kavisli sırtlı uçlar, iki sırtlı uçlar, eğik budanmış düzeltili dilgiler, eğik budanmış dilgiler, taş delgiler, iç ve dış yüzden düzeltili dilgiler, ön kazıyıcılar, iri kazıyıcılar ve kazmalar diğer aletlerdendir. İri kazıyıcılar ve kazmalar da ilk kez bu seviyelerden tanımlanmışlardır.

IV. Safha (M.Ö. 9600 – 9540 cal.) (Çizim:2):

Bu safha içinde eski seviye bulgularının yanında, ilk kez tanımlanan tipler arasında; iki ucu sivri kavisli sırtlı uçlar, taş kalemler, *piece esquillee*'ler ve iri yarımaylar yer alırlar.

III ve II. Safhalar (M.Ö. 9550 – 9450 cal.)

Bu safha içinde de; dar ve geniş mikro uçlar, iri üçgenler, çontuk saplı parçalar ve nihayet silikalı orak dilgiler ilk kez tanımlanan yontmataş alet tiplerindendir. Orak dilgilerin ilk kez bu safhalardan ortaya çıkmış olması bizim için çok önemlidir. Bu durumda en çok merak ettiğimiz konulardan birisi, botanik kayıtların sonuçlarının neler olabileceğidir.

I. Safha (M.Ö. 9400 – 9320 cal.) (Çizim:3,4)

Bu safha içinde eski seviyelere ait bulguların birçoğu mevcuttur. Dolayısıyla şimdiye değin tanımladığımız tipler arasında “ilk kez” şeklinde belirtebileceğimiz bir bulgu yer almamaktadır.

SONUÇ

Körtik Tepe'nin yontmataş endüstri açısından benzeşen yönlerinin en yakın olacağı yerleşim yeri Hallan Çemi'dir. Demirköy de bir takım farklılıklara karşın böylesi yerleşimlere bir diğer adaydır diyebiliriz. Bununla birlikte Hallan Çemi ile de bir takım farklılıklar yok değildir. Tüm bunların, gelecekte yapılacak olan çağdaş seviyelerdeki karşılaştırmalarla çözümleneceği muhakkaktır. Bu yazdıklarımızın gerçekleşmesi için ortak çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Rosenberg'in Hallan Çemi'yi kültürel açıdan Zagros Bölgesi'ne bağlamış olması (Rosenberg, 2007a: 5) hiç de şaşılacak bir durum olmamıştır. Körtik Tepe de bu bölgede hemen hemen aynı kültürel bağları bünyesinde barındıran

özelliklere sahiptir. Şimdilik görüldüğü kadarıyla Fırat kültürleriyle yakın benzerlikler göstermemektedir. Bölgeye yakınlığı açısından Karul'un çalıştığı Güzir Höyük sonuçlarının netleşmesini de merak etmiyor değiliz. Çünkü bazen birbirine yakın ya da biraz yakın çağdaş yerleşimlerin bizleri şaşırtmayacağını hiçbirimiz taahhüt edemiyoruz. Bu durumda biraz daha sabırlı olmak gerektiği kanısındayız. Dolayısıyla Körtik Tepe'yi acilen bir bölgeye bağlamak eğiliminde değiliz. Çünkü Körtik Tepe'nin bir diğer eşini henüz hiçbir bilim insanı işaret edebilmiş değil. Körtik Tepe'nin eşsiz arkeolojik bulgularının yanında, zooarkeolojik ve paleobotanik buluntularının ne olduğunu da eminiz ki her birimiz merakla beklemekteyiz.

Körtik Tepe'de yontmataş hammadde açısından şimdilik kaydıyla belirtilmesigerekenenönemlikonuobsidiyenteminidir. Diğerhammadelerin temini açısından herhangi bir çelişki arkeolojik açıdan görülmemektedir. Rosenberg, Demirköy'deki obsidiyen kullanımının Hallan Çemi'ye göre daha az olmasındaki "olası" birkaç neden arasında 40 km.'lik bir mesafeden bahsetmiştir (Rosenberg, 2007b: 14). Hallan Çemi'ye göre Demirköy'den daha uzakta bulunan Körtik Tepe'deki obsidiyen buluntuların oldukça yoğun olarak ele geçiyor olması, bu olasılığı en azından şimdilik çürütmektedir. Dolayısıyla Rosenberg'in bahsetmiş olduğu diğer bir olasılık (Rosenberg, 2007b: 15) yanında olası yeni düşünceler de üretilebilir kanısındayız. Nitekim Rosenberg aynı makalede mesafenin bu konuda reel bir etken olamayacağı yönündeki düşüncelerini de dile getirmiştir (Rosenberg, 2007b: 15).

Körtik Tepe'de mikrolitik aletlerin en alt seviyelerden en üst seviyelere kadar devam ediyor olması, Epi-paleolitik geleneğinin neolitikleşme süreci içinde de önemli olduğunun bir göstergesidir. Bununla birlikte, makro ok uçlarında gözlemlenen sayıca artış, Epi-paleolitik geleneğine göre farklılaştığının da bir delilidir. Mikrolit üretim teknikleri açısından şimdiye değin herhangi bir mikroburi kalıntısı ile karşılaşılmanmıştır. Dolayısıyla mikrolitlerin sırt tekniği uygulanarak yapılmış olabileceği de düşünülebilir.

Körtik Tepe'nin faunal kalıntıları üzerinde çalışan Atıcı'ya göre, tepedeki tüm hayvanlar yabanıl türlerle temsil edilmekte olup, yerleşimde çok ciddi

bir oranda iri kuş kalıntıları mevcuttur (Dr. Levent Atıcı ile kişisel görüşme). Atıcı'nın yapmış olduğu çalışmanın ilk sonuçlarına göre iri memeliler içinde koyun ve kızıl geyik gibi türler sayıca fazladır. Bizim yapmış olduğumuz çalışmaya göre, yontmataş alet (1005 adet) grubunun %60'ı silah olarak değerlendirilmiştir. Bu silahların kimisi makro boyutlarda kimisi de mikrolit şeklinde tanımlanmıştır. Bu durumda, hem iri memelileri ve hem de iri kuşları avlayabilecek ok uçlarının varlığını belirtmemiz gerekmektedir.

Olasılıkla taş kap yapımında kullanıldığını düşündüğümüz iri kazıyıcılar V. safhadan sonra görülmeye başlamaktadır. Bu omurgalı ve iri kazıyıcıların kazıyıcı alınlarında çok yoğun körelme ve aşınmalar tespit edilmiştir. Kazıyıcıların kimi örneklerinin alın kısımları dişlemeli kenarlar içermektedir. İri kazıyıcıların olasılıkla kapların kaba formlarının verilmesinde kullanılmış olması gerektiği kanısındayız. Nitekim Özkaya ve Coşkun, söz konusu kapların iç yüzeylerinde bu kazıyıcı aletlerin izlerinin bulunduğu bahsetmektedirler (Özkaya ve Coşkun, 2008: 14). Kloritten⁶ üretilen bu taş kapların Körtik Tepe'den ele geçen tüm yontmataş ürünler (çakmaktaşı, obsidiyen ve radyolarit) tarafından rahatlıkla işlenebileceğini de belirtmek yerinde olacaktır.

2007 yılı buluntularıyla başlamış olduğumuz Körtik Tepe yontmataş endüstri çalışmalarımız, halen devam etmektedir. Şimdiye değin elde etmiş olduğumuz veriler, sadece yontmataş endüstri bulgularına dayanarak tipik bir pleistosen sonu-erken holosen geçiş özelliklerini yansıtmaktadır. Asıl sorun, Dicle Havzası'ndaki çağdaş yerleşimler arasında ne gibi farklılıkların olabileceği ya da olamayacağının ortaya konmasında yatmaktadır. Bu problemin cevabını Körtik Tepe'deki interdisipliner çalışma ortamı sağlayacaktır inancındayız.

---

6 Mohs'un sertlik ölçeğine göre sertliği 3 olan bir mineraldir.

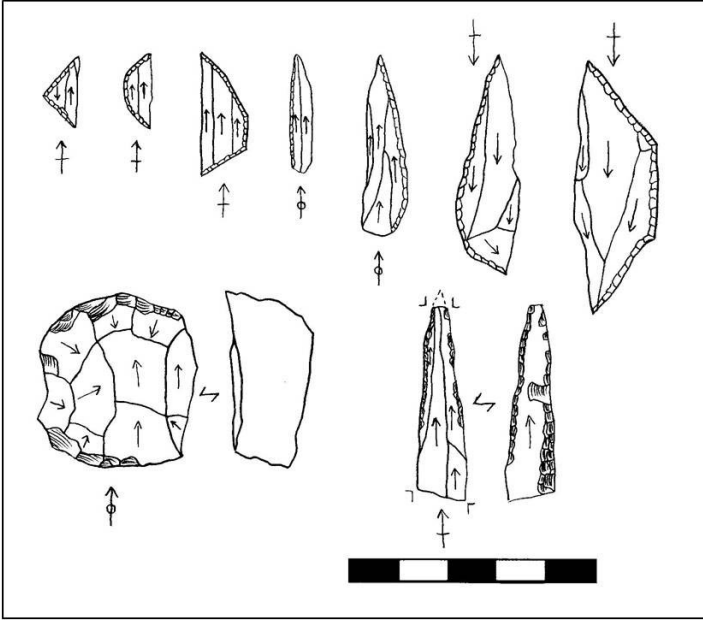
30. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. cildinde yazar Cevdet Merih Erek'in hazırlamış olduğu "2007 Yılı Direkli Mağarası Kazıları" isimli makale içinde, sayfa 329'da şahsıma ait bir makaleye yapılan 6 nolu ve tıpkısının aynısı şöyle olan [*"Concave truncated bladelet"* adlandırılması Metin Kartal tarafından "Kavisli Sırtlı Dilgicik" olarak Türkçe'ye çevrilmiştir (Karta 2002:242).] şeklindeki dipnot, yazar tarafından yanlış bir biçimde aksettirilmiştir (Erek, 2009: 329). Oysa Erek tarafından gönderme yapılan ve şahsıma ait olan yayında İngilizce bilim literatüründe "*concave truncated bladelet*" isimli alet tipi "*ıçbükey budanmış dilgicik*" olarak doğru bir biçimde Türkçeleştirilmiştir (Kartal, 2002: 242). 30. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. cildindeki söz konusu hata, tarafımıza ait olmayıp, yazar C.M.Erek tarafından yapılmıştır. Adı geçen yazarın düzeltilmemiş olduğu durumu düzeltir ve bilgilerinize sunarım.

KAYNAKÇA

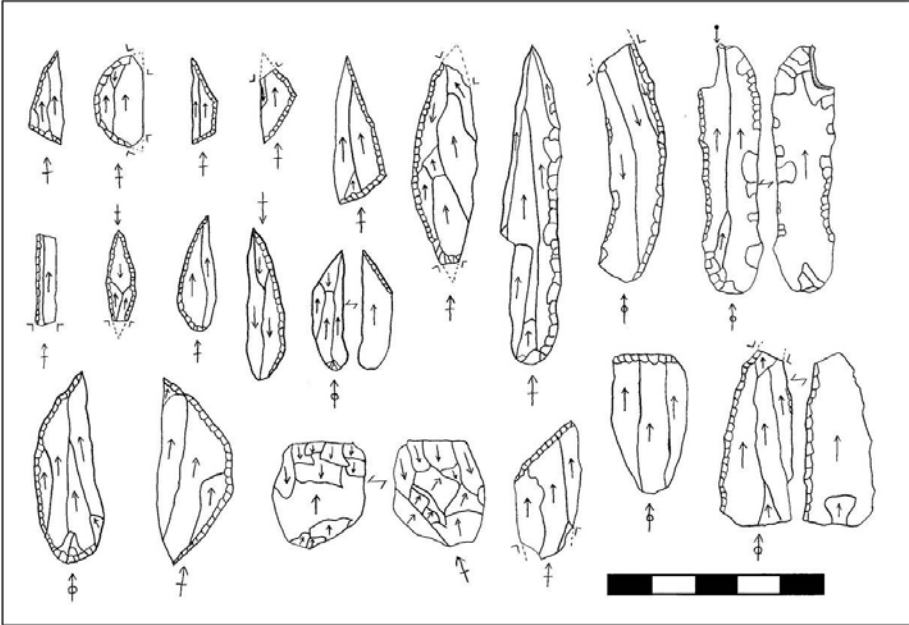
- ARBUCKLE, B.S., V.ÖZKAYA, (2006), "Preliminary report on the vertebrate fauna from Körtik Tepe: An early Aceramic Neolithic site in southeastern Turkey", *Paléorient*, 32(2): 113-136.
- BAIRD, D., (2007), "Pınarbaşı, Orta Anadolu'da Epi-paleolitik Konak Yerinden Yerleşik Köy Yaşamına", *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Eds. M.Özdoğan ve N.Başgelen: 286-311; Lev.289-299.
- BENZ, M., A.COŞKUN, B.WENINGER, K.W.ALT, V.ÖZKAYA, (2011), "Stratigraphy and Radiocarbon Dates of the PPNA Site of Körtik Tepe, Diyarbakır", 26. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 24-28 Mayıs 2010 İstanbul: 81-100.
- EREK, C.M., (2009), "2007 Yılı Direkli Mağarası Kazıları", 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*-1. cilt, 26-30 Mayıs 2008 Ankara: 323-346.
- KARTAL, M., (2002), "The Microliths of Öküzini Cave", *La Grotte D'Öküzini: Evolution Du Paléolithique Final Du Sud-Ouest De L'Anatolie / Öküzini: Final Paleolithic Evolution In Southwest Anatolia*, ERAUL 96, (eds. I.Yalçınkaya,

- M.Otte, J.Kozlowski, O.Bar-Yosef), Liège: 235-252.
- KARTAL, M., (2009), *Konar-Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş, Epi-paleolitik Dönem, Türkiye’de Son Avcı-Toplayıcılar*, Arkeoloji Sanat Yayınları.
- MEŞELİ, A., (2005), “Çermik ve Yakın Çevresinin Morfografik Özellikleri – Morphographic Features of Çermik and Nearby Areas”, *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5: 54-66.
- ÖZKAYA, V., O.SAN, (2007), “Körtik Tepe, Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler”, *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Eds. M.Özdoğan ve N.Başgelen: 21-36; Lev.13-28.
- ÖZKAYA, V., A.COŞKUN, (2008), “Anadolu’nun Erken Kültür Tarihinde Körtik Tepe’nin Yeri ve Önemi”, *Arkeoloji ve Sanat*, 129: 1-18.
- ROSENBERG, M., (2007a), “Hallan Çemi”, *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Eds. M.Özdoğan ve N.Başgelen: 1-11; Lev.1-8.
- ROSENBERG, M., (2007b), “Demirköy”, *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Eds. M.Özdoğan ve N.Başgelen: 13-19; Lev.9-11.
- SAVARD, M., M.NESBITT, M.K.JONES, (2006), “The Role of Wild Grasses in Subsistence and Sedentism: New Evidence From the Northern Fertile Crescent”, *World Archaeology*, Vol.38(2): 179-196.
- STARKOVICH, B.M., M.C.STINER, (2009), “Hallan Çemi Tepesi: High-ranked Game Exploitation Alongside Intensive Seed Processing at the Epipaleolithic-Neolithic Transition in Southeastern Turkey”, *Anthropozoologica*, 44(1): 41-61.
- TAŞKIRAN, H., M.KARTAL, (2003), “2001 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması”, *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, 27-31 Mayıs 2002 Ankara: 191-202.

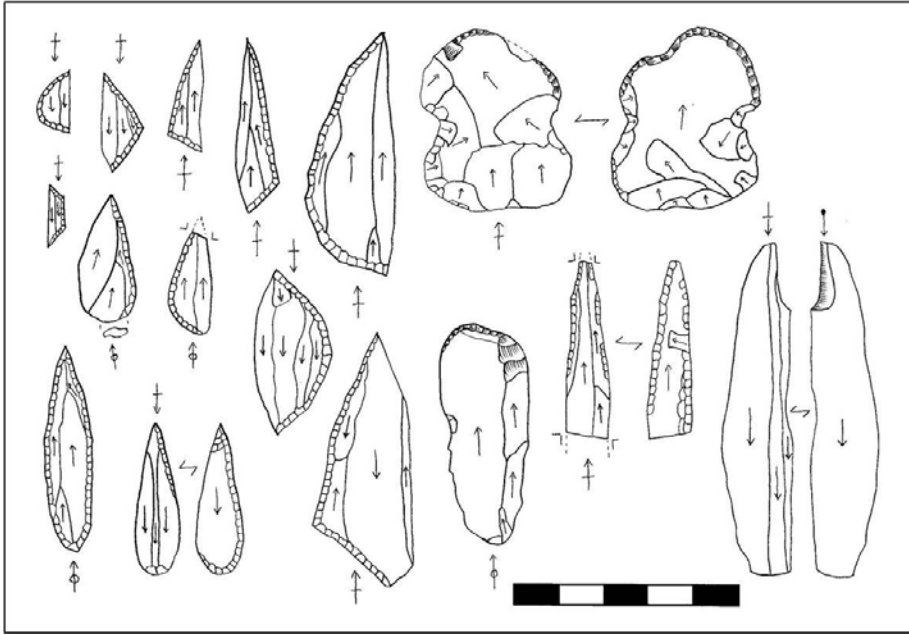

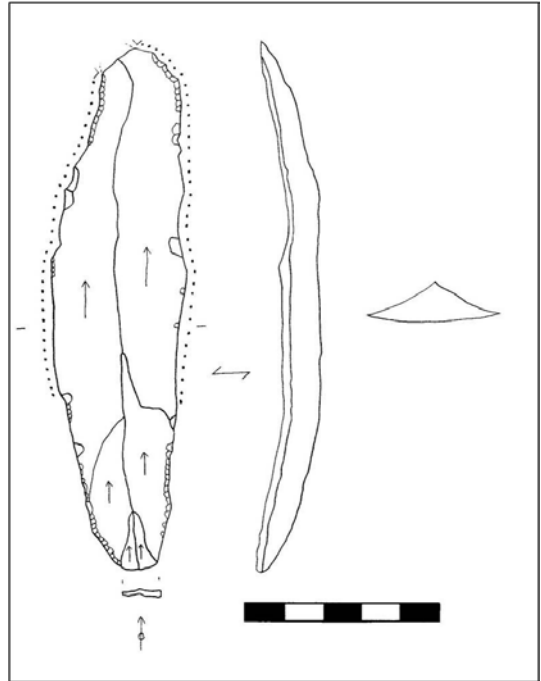
Çizim: 1

Çizim: 2

Çizim: 3

Çizim: 4

2010 YILI OSMANİYE İLİ ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALARI

Füsun TÜLEK*

Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması Ekibi 2010 yılında Toprakkale, Merkez ve Düziçi ilçelerinde çalışmıştır. Bu çalışma döneminde arkeoloji disiplininin çeşitli alanlarında ve disiplinlerarası bilimsel işbirliği ile arkeojeolojik ve arkeojeofizik yöntemleri de kapsayan inceleme ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Toprakkale İlçesi'nde bulunan Deli Halil antik yerleşiminde yapılan belgeleme ve incelemeler ile bir yerleşim arkeolojisi çalışması yapılmıştır. Antik yerleşimin, topografik ölçüm ve haritalandırması ile sokak ve yapılar ölçülerek antik kentin durum planı çıkarılmış, 3 boyutlu modellemesi yapılmış ve ayakta duran 'yuvarlak yapıları'nın röleveleri çıkarılmıştır.

Yaygın ve yoğun yöntemler ile Yüzey Araştırması Toprakkale, Merkez ve Düziçi ilçelerinde sürdürülmüş tespit edilen höyük ve antik yerleşimlerde etütlük seramik parçaları toplanarak belgelenmiştir. 2010 Yılı çalışmasına İstanbul Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği, Dokuz Eylül Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ve Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Arkeoloji Bölümleri Öğretim Üyeleri ve Öğrencileri katılmıştır.¹

Arkeojeofizik uygulamalar, Osmaniye İli, Merkez İlçe'nin yaklaşık 1,8 km kuzeybatısında yer alan ve Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 31.07.2008 gün ve 4098 sayılı kararı ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilen Merkez İlçe Yaveriye köyünde bulunan Örenşehir'de gerçekleştirilmiştir. Yer Radarı (GPR=Ground Penetrating Radar) ile arazi taraması yapılmış, radarla ölçülen yüksek elektromanyetik dalgalar sayesinde yeraltının görüntüsü ile yüzeyden görülemeyen yapılaşmalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

* Füsun TÜLEK, Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Kocaeli/TÜRKİYE

1 Kocaeli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne izin ve maddi destekleri, DSİ 6. Bölge Müdürlüğü'ne konaklama, Osmaniye İli Valiliği'ne ise ulaşım konusunda yardımları için teşekkür ederim. Ayrıca Garanti Bankası'na Osmaniye Arkeolojik Araştırma Evi'nin tadilatı ve Bericap A.Ş.'ye düzenli maddi destekleri için teşekkür ederim.

GPR ile elde edilen veriler ile karşılaştırılmak üzere Toplam Alan, Gradyometre Yöntemi (VLF=Very Low Frequency) ile insan ürünü yapılaşmalara yönelik düşük elektromanyetik dalgalar ve doğal oluşumların ve manyetik dalgaların tespitine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Yer radarı yöntemi üç alanda toplam 57 profil üzerinde uygulanmış ve elde edilen veriler üzerine FK filtresi, band geçişli süzgeç, migrasyon işlemleri yapılarak veri kalitesi arttırılmıştır. Migrasyon işlemi sırasında kesitlerde hiperbollar rahat görülebilmesi için hız değeri gereğinden yüksek tutulmuştur. Yer radarı çalışmalarının yapıldığı üç alanda da (A, B ve C) zaman kesitleri incelendiğinde önemli sayılabilecek yapılar tespit edilmiştir. A Alanı için bütün profillerde önemli yansımalar kayıt edilmiştir. Yansımalar neden olan yapılar 3 ile 6. Metreler arasında görülmektedir. B Alanında yapılan çalışmalarda ise alanın orta noktalarında tümsek şeklinde yer alan yapı irili ufaklı taşlardan oluşan bir karmaşa şeklinde olduğu görülmektedir. Ancak burada da aynı derinliklerde belirtiler görülmektedir. Alanda en uzun profillere sahip olan C alanında ise alanın güney kısımlarında önemli bir belirtiye rastlanmazken 50. metrelerden itibaren diğer alanlardaki derinlik mesafelerinde belirtiler gözlenmeye başlamıştır. 8- Bütün alanı kapsayan manyetik çalışmalarda ise anomalilerin en çok C alanı içerisinde ve alanın ortalarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu anomali değerlerinin nedenleri olası yapılarda kullanılan kayaçlardan kaynaklandığı düşünülebilir.

VLF-EM sonuçları yorumlandığında en belirgin belirtilerin 5-8 metreler arasında alanın Güneybatı kesiminde yoğunlaştığı görülmektedir. Yukarıda yapılan tespitler 5 günlük bir çalışma süresince gerçekleştirilmiş olup yüzey araştırmaları kapsamında değerlendirilmelidir. Daha detaylı çalışmalar daha geniş bir zamanda ve detaylı bir şekilde gerçekleştirilmelidir.²

Bir Erken Ortaçağ kale-kent, bir *mısr* olarak tanımlanmış Örenşehir’de tarım faaliyetleri sonucu yüzeyde ortaya çıkmış sırlı ve sırsız çoğu bölgenin Abassi ve Haçlı yönetimleri zamanına ait olmak üzere Ortaçağ seramik parçaları

2 Dokuz Eylül Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü ve Deprem Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü ve Öğretim Üyelerine çalışmaları ve bilimsel paylaşım için çok teşekkür ederim. Z. AKÇIĞ, Ş. ÖZYALIN, Ö. AKDEMİR ve Z. ERHAN, “Osmaniye Örenşehir Arkeolojik Alanı Jeofizik Yüzey Araştırması” 2010. (yayınlanmamış ön rapor)

bulunmaktadır.³ 2010 yılında arkeojeofizik uygulamalarını gerçekleştirmek üzere alanda bulunulduğu sürede etütlük seramik malzemenin yanı sıra köylünün sulama amaçlı ark açılması sonucu ortaya çıkmış bir Ortaçağ yapısına ait mimari eleman da belgelenmiştir. En erken M.S. 10. Yüzyıl tarihli olduğunu düşünülen işlemeli mimari eleman bir templon sütunçesinin alt kısmı olmalıdır. Ayrıca, köylünün yaptığı su arkı çalışması sonucu *mısr*'ın beden duvarının Kuzeybatı burcu da ortaya çıkmıştır.

Deli Halil volkanının güney yamacında kurulu ve günümüze kalıntıları 3 ayrı kısımda tespit edilen antik yerleşimin Batı kısmının durum planın çıkarılması ve belgelenmesi amaçlanan 2010 yılı çalışması, definecilerce açılmış sayısız kaçak kazı çukuru tespiti ve güvenlik kuvvetleri ile durum raporlarının çıkarılması ile başlamıştır.⁴ Muhtelif tarihlerde 'antik duvar', 'kuyular' gibi tanımlarla münferit arkeolojik ve kültür varlıkları olarak tescil edilmiş ve 2009 yılı çalışması sonucunda alanın bütüncül bir yaklaşım ile 1. Derece Arkeolojik ve Doğal Sit olarak tescilinin talep edilmiş olmasına karşın antik yerleşimin kaçak kazılara maruz kalan Batı kısmının henüz tescil edilmediği anlaşılmıştır.

Bir yüzey araştırması olan çalışmada küçük çaplı da olsa temizlik çalışması yapmadan ve taşlar yerinden oynatılmadan belgeleme yapılmaktadır. Böylelikle, Deli Halil antik yerleşiminde duvar yüksekliği 1 metreyi bulan yapılar ve birimlerinin işlevlerinin belirlenmesi ve tanımı güçlüklerle yapılmakta veya yapılamamaktadır. Kaçak kazı çukurlarından biri, dar bir dikdörtgen şekle sahip bir mimari birimi ortaya çıkarmıştır. Yapının içinde yaprak tuğladan oturma yeri ve bu oturma yerinin ortasında bir delik, içinde aşağıya doğru döşenmiş pişmiş toprak künk bulunduğu görülmüştür. Söz konusu künk zeminde de döşeli olup ± 1.20 metre uzaklıkta ağzı pişmiş toprak küple

3 F. TÜLEK, TÜBA- Kültür Envanteri Dergisi. 6. 2007: 69; Araştırma Sonuçları Toplantısı. Cilt 1. 25. 2008: 317; "Can Örenşehir- the ruined city be an Umayyad Palace in Plain Cilicia?" (der.) P. Matthiae, F. Pinnock, L. Nigro ve N. Marchetti. Proceedings of the 6th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East. Cilt 3. 2010: 223

4 Temsilcimiz arkeolog Cemil Dumanlıoğlu olmak üzere MSGSÜ Öğretim Üyesi Y. Doç. Dr. G. GÜLMEZ, Mimar C. SUDAŞ ve Yük. Mimar A. ÖZBİLEN, Mimarlık ve Arkeoloji Öğrencileri Ü. ARI, C. ÖZSOY, A. ULAMSAİN, B. BATTULGA, T. GUNDEV, G. KÖKSAL, S. ARSLAN, B. ÖLÇER, A. KIZILKAYA, ve K. KANDAL'a çalışmaya katkıları için teşekkür ederim.

belirlenmiş eksi kotta bir yuvarlak deliğe -foseptik çukuruna- ulaşmaktadır. Mimari birim, tarafımızdan bir latrine- antik tuvalet olarak tanımlanmıştır.

2010 yılı çalışmasında Deli Halil antik yerleşiminin Batı kısmında arkeolojik dokusu bozulmamış alanda, 1/3'lik kısmında, yerleşim planı çıkarılması tamamlanmıştır. Yerleşimin Güney kısmında bir ön çalışma gerçekleştirilmiş 8 adet 'yuvarlak depo' yapısı belirlenmiştir. Güney kısımda da Batı mahallesinde olduğu gibi kaçak kazı çukurlarının açıldığı ve antik yerleşimin bazalt malzemeden yapılmış duvarlarının palet izleri rahatlıkla izlenebilen iş makinelerince düzlenerek tahrip edildiği görülmüştür.

Deli Halil antik yerleşiminde 2010 yılında da etütlük seramik parçaları bulunmuş olup çizim ve belgelemelerine başlanmıştır. Etütlük seramik parçalarının 1/3'ü açık formda ince mal sofa tabaklarına ait 2/3'ü ise kaba mal kümesini oluşturan açık ve kapalı formlarda testi, dolium ve amfora gibi günlük kullanım ve sıvı saklama kaplarıdır. İnce mal kümesindeki seramiklerin çoğu Geç Roma C tipi Foça seramikleri Form 3 ve Form 10 tipolojisine sahiptir. Birkaç adet Afrika ve Kıbrıs Kırmızı Astarlı seramik parçaları bulunmaktadır. Amfora örneklerinin çoğunun geniş ağızlı, dışa devrik dudaklı, geniş boyunlu, dudak altından başlayan ve omuzda sonlanan yuvarlak kulplu, silindirik şekilli koyu kırmızimsı kahve, acı kahverengi tonlarında, sert, iyi pişmiş, küçük kireç, seyrek şamot ve saman yoğun taşçıklı, okside ve orta ince gözenekli hamura sahiptir. Bu hamur, renk ve amfora şekli Kuzey Afrika kökenli amforalar arasında Keay tipolojisinde 62A ve B tipleridir ve MS.450-525 yıllarına tarihlenmektedirler. Deli Halil seramikleri arasında yerli üretim olduğunu düşündüğümüz örnekler ise günlük kullanım kaplarından çömleklere aittir. Deli Halil çömleklerinin hemen aynıları Tarsus Cumhuriyet Meydanı kazıları ve Elaiusa Sebaste Roma Agorası kazılarında bulunmuştur.⁵

Arkeolojik Yüzey Araştırmasının yaygın tarama yöntemi ile öncelikle

- 5 Ç. Toskay Evrin, "The Cooking Wares of the Romans discovered during the excavations at the Republic Square in Tarsus, Cilicia", LRCW1: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. (derl.) J.M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigos ve M.A. Cau Ontiveros. BAR International Series. 1340. 2005: 681-689; Eugenia Equini Schneider, Elaiussa III. L'agora Romana. İstanbul. 2010

Deli Halil antik yerleşimi çevresinden başlanarak Toprakkale ve Düziçi ilçelerinde arkeolojik varlık taramasına devam edilmiştir. Kürek Kalesi'nde incelemelerde bulunularak, kalenin ölçüleri alınmış, fotoğraflama çalışması gerçekleştirilmiş, GPS koordinatları alınmış ve yüzeyden seramik malzeme toplanmıştır. Kalenin güney eteğindeki düzlükte bulunan ışık havuzu olduğu düşünülen mimari eleman fotoğraflanmış ve ölçümü yapılmıştır.

Toprakkale ilçesi Lalegölü Köyü'nün 1 km. kadar kuzeybatısında yer alan Menetler Çiftliği'nde (Efendiğa Çiftliği) bir adet höyük tespit edilmiştir. (Resim: 5) Özel mülkiyet içinde yer alan höyüğün tahribata uğramadan günümüze kadar korunduğu anlaşılmaktadır. Menetler Höyüğü, yaklaşık 17 metre yüksekliktedir. Höyüğün yüzeyinde ve eteklerindeki tarlalarda çok sayıda seramik parçaları görülmüştür. (Resim: 6) Seramikler Geç Tunç ve Demir Çağları ile Megara kaseleri ve terra sigillata kap örnekleri olup höyükte, Geç Tunç Çağı'ndan Geç Antik döneme değin yerleşim olduğuna işaret etmektedir. Höyük, Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması'nda bugüne değin Demir Çağı'nın belli bir tarzda -orta merkezli daire motifleri ve çeşitli kalınlıklarda siyah bantlardan oluşan çizgisel bezemeli seramikleri -Miken seramik örneklerini en fazla vermiş olması ile dikkat çekmektedir. Höyük konum itibarı ile İskenderun körfezinden kuzeye ulaşımı sağlayan Kısık Boğazının kuzeybatısında ve volkanik Deli Halil Formasyonun kuzeyinde ovanın ilk başladığı alanda bulunmaktadır. Coğrafik konum olarak Menetler Höyüğü, doğu-batı uzantılı eski askeri ve ticaret yolu üstündedir. Höyük, batısında 10 ve 20 km mesafelerde bulunan Sirkeli ve Misis höyükleri ile 10 km kuzeyinde Tatarlı Höyük ile ilişkide olmalıdır. Seramikleri M.Ö. 9 - 6 ncı yüzyıllar aralığına tarihli Yumuktepe Höyüğü ve Kelenderis seramikleri ile benzerlik göstermektedir.⁶

Düziçi İlçesi, Çerçioğlu Köyü, Karakuyu Mahallesinin doğusunda yer alan Hümbek Tepe üstünde günümüz yapımı iki adet su deposu bulunan, yaklaşık 3 metre yükseltiye sahip alanda küçük ölçekli bir antik yerleşim yeri tespit edilmiştir. (Resim: 7) Yüzeyden toplanılan seramikler, söz konusu

6 N. ASLAN, Kilikya Demir Çağı Seramiği. İthal Boyalı Seramikler ve İlişkiler. Ege Yayınları. 2010

yerleşimin Hellenistik Dönemden Geç Antik Döneme kadar iskân gördüğünü göstermektedir. (Resim: 8) Karakuyu Yerleşim olarak tespiti yapılan antik yerleşime yakın bir kısım konutların inşasında kullanılan düzgün kesme taş blokların, antik yerleşimin mimari blokları olduğu anlaşılmaktadır.

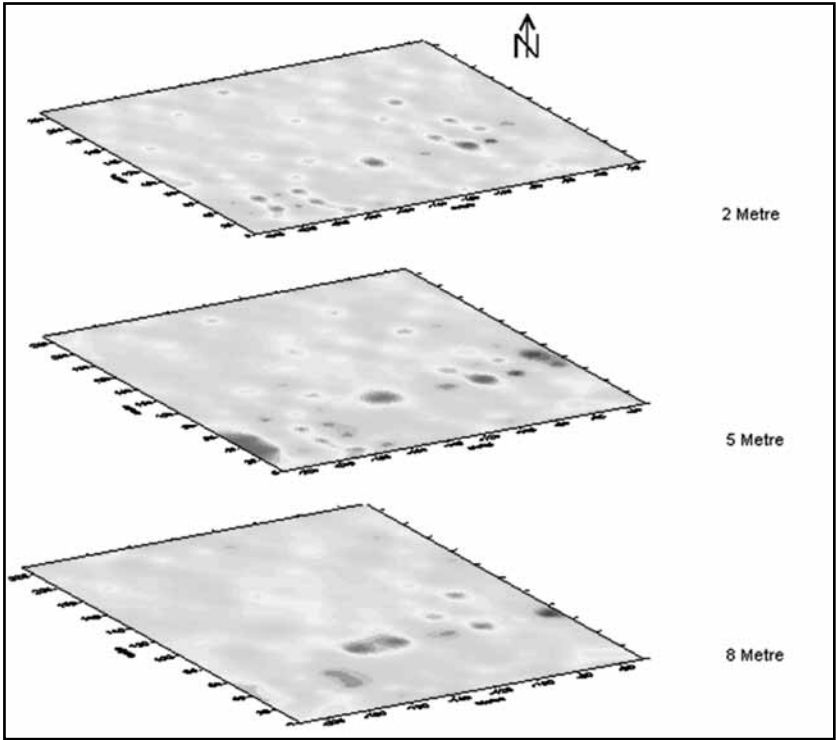

Resim: 1

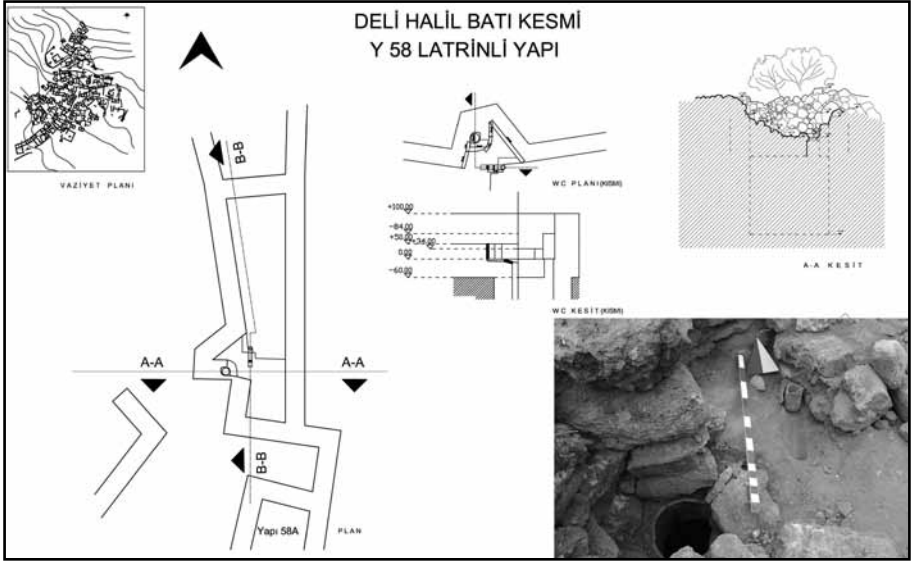
Resim: 2

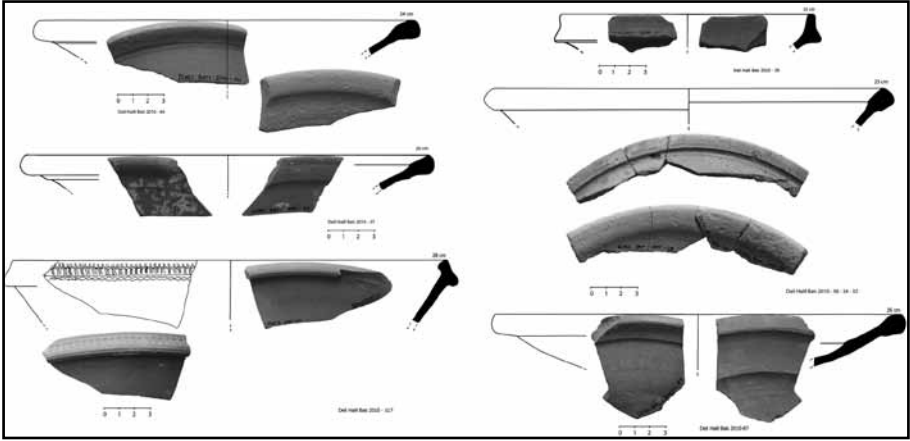

Resim: 3

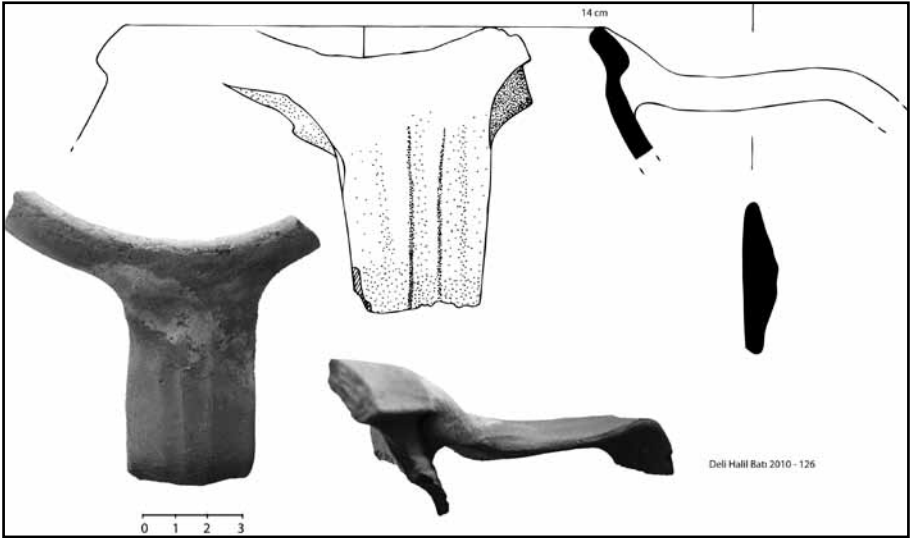

Resim: 4

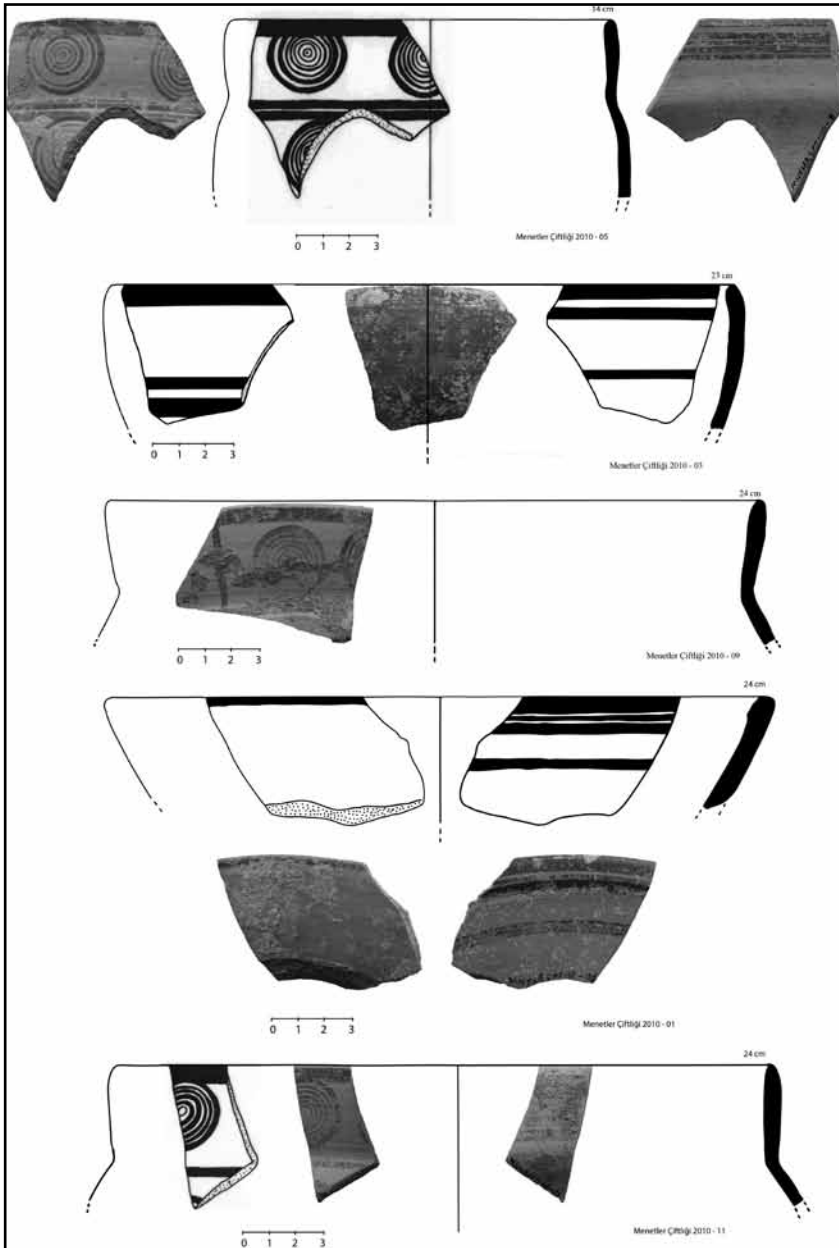
Resim: 7

Resim: 8

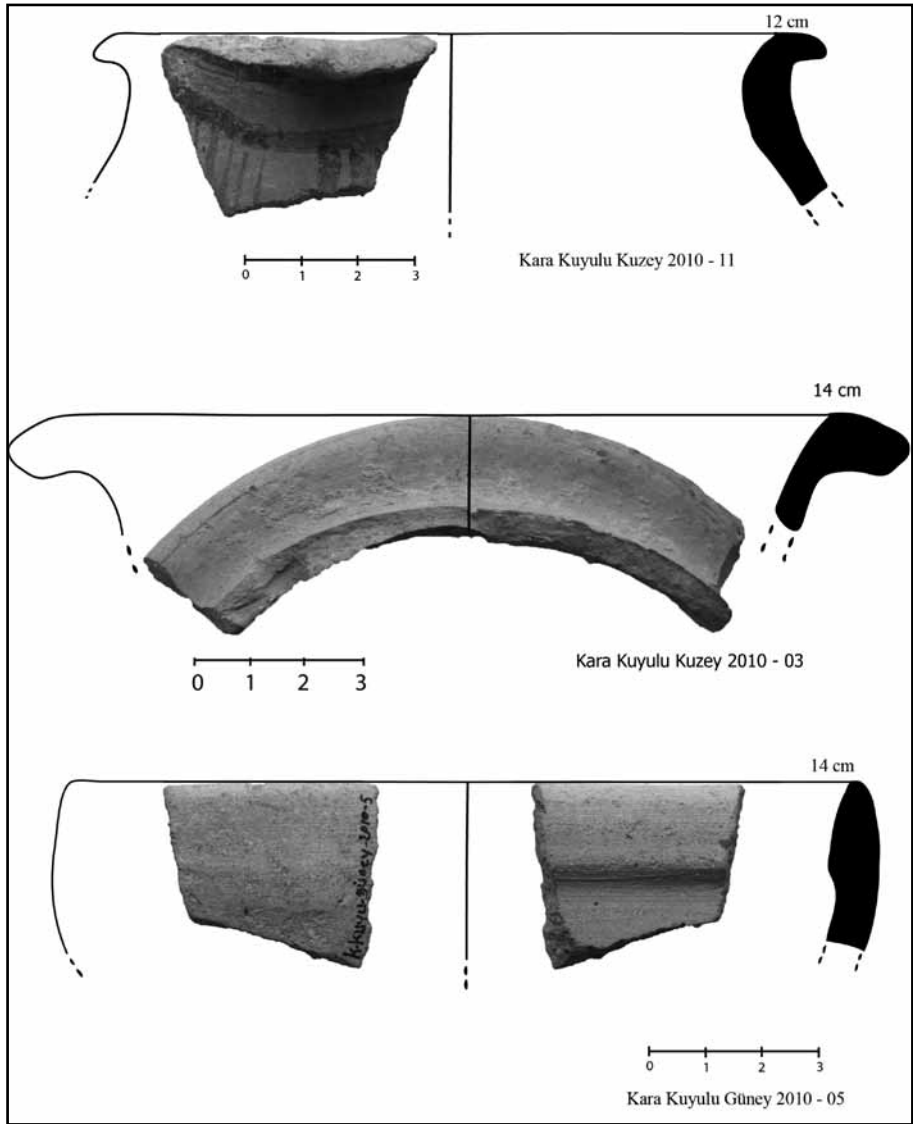
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

2010 EPIGRAPHIC SURVEY IN THE CAYSTER VALLEY

Marijana RİCL*

The 2010 epigraphic survey in the Cayster valley lasted from September 15th to September 30th. As on the previous occasions (2007-2009), it was carried out under the auspices of the Kleinasiatische Kommission of the Österreichische Akademie der Wissenschaften.¹ During this period sixty-four towns and villages were visited². They are located chiefly in the region of Tire, in the territory of ancient Hypaipa (mod. Günlüce), in the upper Cayster valley and in the adjacent Cilbian Plain, or the territories of ancient *poleis* Nicaea, Palaeapolis and Coloe and of numerous ancient village-communities (κατοικίαι).

The results of this year's survey are eleven new inscriptions found in the villages of Buruncuk, Boynuyogun/Çinyeri, Doyranlı, Küçükkale, Pınarlı, Sekiköy, and Kaleköy. Among the new inscriptions, six are epitaphs, two boundary stones/boundary markers, and one each a dedication, an honorary inscription, and an inscription of unknown character engraved on a column-capital.

The earliest funerary inscription comes from the village of Doyranlı situated north-east of Tire on the road between Bayındır and Ödemiş and visited by us for the first time last year. Found in a near-by field, it is kept in

* Prof. Dr. Marijana Ricl, University of Belgrade Faculty of Philosophy Čika Ljubina 18-20 11000 Beograd, Serbia, mricl@f.bg.ac.rs

1 Thanks are due to Prof. Dr. G. Dobesch, President of the Kleinasiatische Kommission, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü for granting me a permit to conduct the survey, and the government representative, Miss Hadiye Türkmen from the T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, for her selfless support during the survey.

2 They are Çırpı, Göllüce, Hasköy, Turgutlu, Mahmutlar, Eskioba, Kuşak, Halkapınar, Yemişler, Ortaköy, Başköy, Habibler, Rahmanlar, Işıklar, Cambaztepe, Ayaklıkırı, Alaylı, Buruncuk, Zeytinova, Yusufu, Bayındır, Ergenli, Kızıloba, Sarıyurt, Hisarlık, Çenikler, Işıklı, Çinyeri, Kürdüllü, Kireli, Dereli, Gökçen, Osmanlık, Yeğenli, Dallık, Balabanlı, Küçük Ören, Hamamköy, Çayır, Güney, Doyranlı, Karadoğan, Günlüce, Ödemiş, Boynuyogun, Veliler, Lutufler, Alanköy, Ortaköy, Manastir, Dereuzuner, Derebekler, Üzümlü, Akpınar, Küçükkale, Pınarlı, Derebaşı, Kayaköy, Sekiköy, Gereli, Türkönü, Kurucaova, Kaleköy, Yeniköy.

the house of the finder. The inscription commemorates two deceased brothers, Hermogenes and Apollonides, sons of Hermogenes. We should probably date the stele to the Middle/Late Hellenistic period.

In the village of Buruncuk I was shown three new funerary inscriptions. The first is engraved on a marble block built in a wall of a private house (17 cm x 34 cm x 22 cm; letters 2-2, 5 cm high). The block was prepared during the lifetime of Artemas, son of Menekrates, to mark his tomb (Ἰ Αρτεμᾶ Μενεκράτου· ζεῖ) (Fig. 1).

The second epitaph seen in the village of Buruncuk is engraved on a limestone slab broken on top and right side, also built in a wall of a private house. The inscription on the block is carved in a sunken field with a frame. It dates from the late-second/early-third century AD and records several members of a local family featuring in a testament that regulates the right of burial in a family tomb. In the last line we find a mention of municipal archives where a copy of the document was deposited. In view of the geographic situation of the village of Buruncuk, situated some 15 km north of Tire, the site of the archives was probably in Ephesos.

The third new inscription from the village of Buruncuk, again built in a wall of a private house, is broken on its left and right sides (26, 5 cm x 38 cm x 6, 5-7 cm). The cross carved at the end of the inscription immediately points to a later period for its completion ([- - -]ῖ Εὐτυχίου ΔΙΑ[- - -]/[- - - τ]ῆ ἀδελφῆ" .[- - -]/[- - -]σαμεν τὸν μ[- - -]/[- - -] τεχνίτη +). This fragmentary preserved inscription informs us that it was set up by two sisters, possibly daughters of a *diakonos*, to a craftsman whose name and relationship to the sisters remain unknown (1 δια[κόνου]?; 2 [μετὰ τ]ῆ ἀδελφῆ"; 3 [ἡγορά]σαμεν or [κατεσκεύα]σαμεν: the lower tip of alpha's right hasta can be discerned with some difficulty on the squeeze; τὸν μ[έσον βωμόν³/τύμβον(?)]) (Fig. 2).

In the hills above the villages of Boynuyogun and Çinyeri I was shown

3 For the different meanings of the word βωμόν, cf. J.J. Coulton, "Pedestals as 'altars' in Roman Asia Minor", *AS* 55, 2005, 127-155 (esp. 136-142 for the ones in a funerary context). Cf. *IK* 17, 2, 3866 (Hypaipa): τοῦτον τὸν βωμόν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ οἶκον.

a rock-cut boundary marker consisting of two letters OP, approximately 10 cm high, standing for ὄρ(ο''). This marker most probably served to mark the borders between two village communities.

The village of Küçükkale is well known to everyone interested in the history and epigraphy of the Cayster valley. Together with the neighbouring Büyükkale, it once belonged to the territory of an important *katoikia* known by the name of *Boniton katoikia*. New finds in both villages occur almost on a yearly basis. Last year, I was shown two new inscriptions in Küçükkale. The first one is engraved on a white-marble slab damaged on all sides and broken below. It once stood on a tomb belonging to Aurelia Artemion from Ephesos and Aurelios Faustrianos her husband/son/brother.

The second monument from Küçükkale is built in a wall of a local restaurant. On a limestone block brought from the hill known locally as Maltepe is engraved a new boundary stone of a domain belonging to Artemis of Ephesos. In the lost part of the inscription stood the name of the proconsul in charge of the province. This is the third inscription from Küçükkale referring to the landed property of Artemis.⁴ The Emperor responsible for this demarcation later suffered *damnatio memoriae*. The faint traces preserved on the stone warrant the conclusion that the Emperor in question was Domitian, whose interest in the estates of Ephesian Artemis surpasses that of all other Emperors, including Augustus and Trajan, as evidenced by five more inscriptions of the same character found in our region.⁵

In a private house in the village of Pınarlı I was shown a marble column broken on top and in the back, recently unearthed in an olive orchard. Above the inscription carved in an inscription-field is a male bust with a mantle fastened on the right shoulder. From the partly weathered text of this inscription we learn that a father/mother and a son have dedicated this column as their contribution to the restoration of a temple of Dionysos. The

4 The other two are published in *IK* 17, 1, 3502-3.

5 *IK* 17, 1, 3506: proconsul Publius Nonius Asprena Caesius Cassianus; 3507: same proconsul; 3508: proconsul's name lost; 3509: proconsul's name lost; 3510: proconsul G. Vetulenus Civica Cerialis.

text seemingly ends with a date containing a personal name, perhaps that of a priest in the sanctuary.

In the village of Sekiköy, built high up in a wall of a private house, I saw a marble column capital with an inscription in irregular and very weathered letters (17 cm x 38 cm x 38 cm; letters 1-1,5 cm; ..IIAΦ.IIIMΩN..P- - -). So far, I have not been able to make any sense out of it (Fig. 3).

The last two inscriptions were seen in the village of Kaleköy, situated at an important ancient site that functioned as the centre of the κοινὸν τῶν Κιλιβιανῶν. Next to the impressive remains of a Roman building, the modern village boasts a number of inscriptions preserved in its houses and walls. The first one seen last year is built in a wall of a private house. It is a fragment of a marble block broken on all sides. The fragmentary preserved inscription featuring two female names, Θυμέλη and Πρεῖμα once marked the site of a family tomb.

The second inscription seen last year at Kaleköy is preserved on a marble statue-base with mouldings, unfortunately broken in its lower part. The base was recently found and we saw it still standing in the field where it was discovered already broken. On its upper surface we noticed the holes for the feet of a standing statue and for its fixation. Only the first line of inscription is preserved today, containing an invocation of Agathe Tyche. Perhaps the lower part of the statue-base is still somewhere in the same field waiting to be discovered.

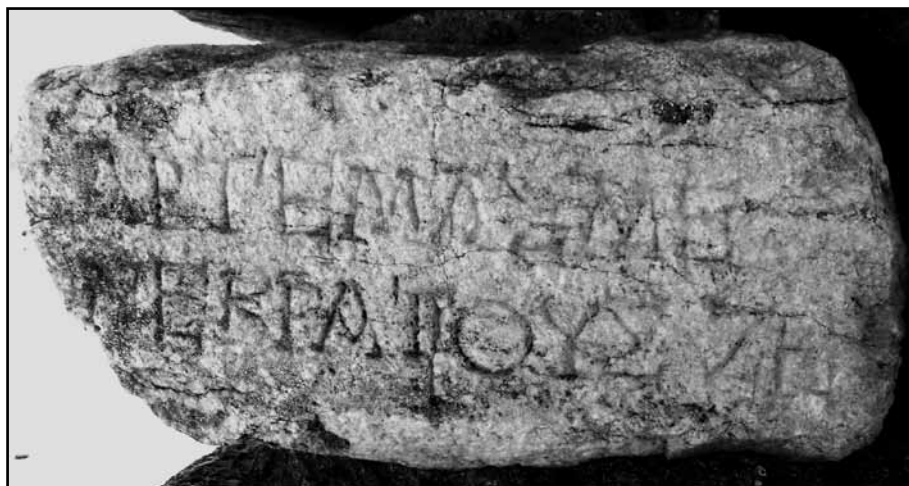

Fig.: 1

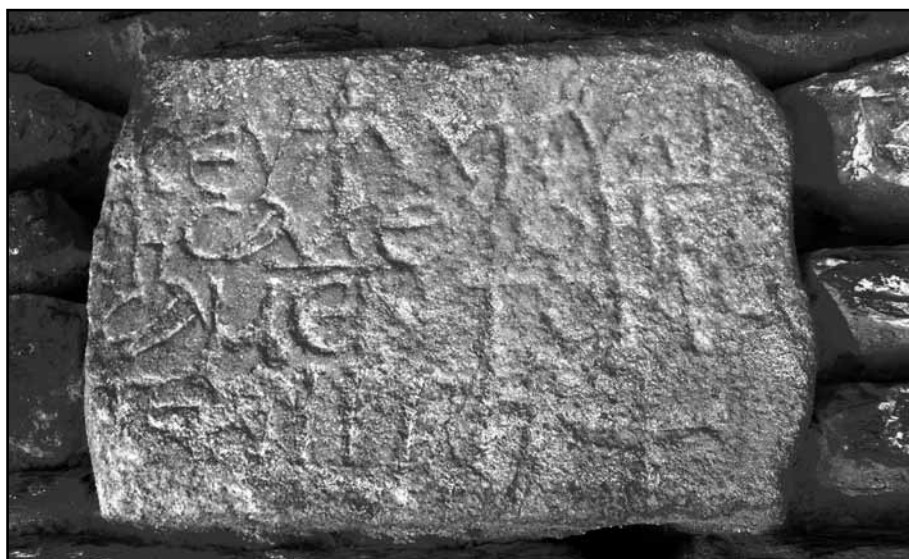

Fig.: 2

Fig.: 3

YAYIN KURALLARI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz raporlar, bu yıl da e-kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları

1. Yazıların A4 kağıda, 13x19 cm. lik bir alan içinde 10 punto ile, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Times fontu ile 10 sayfa yazılması,
2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
3. Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
4. Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD'ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
5. Haritalar (Harita: .....), Çizimler (Çizim: .....), Resimler (Resim: .....)olarak belirtildikten sonra altlarına yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
6. Yazılara mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
7. CD'ye kaydedilmiş metnin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi hâlde CD kaydı esas alınacaktır),
8. Raporların sempozyum esnasında teslim edilmesi veya en geç 1 Ağustos gününe kadar

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Müze Kazıları Şubesi Müdürlüğü

II. Meclis Binası Ulus/Ankara

adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen yazılar kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarına Bakanlığımızın www.kulturvarliklari.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

PUBLICATION RULES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
  - * The title to be written in 14 pts, bold,
  - * Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
  - * At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in *Italic* character.
- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- Please write (Drawing) for the drawings (Fig.) for the figures, pictures, and (Map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- Please send the print out of the text that together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Müze Kazıları Şubesi Müdürlüğü, II. Meclis Binası Ulus/Ankara/TÜRKİYE

The reports which do not follow the rules or are sent late, will not be published and will not be given back.

Note the books of the Symposium are available on www.kulturvarliklari.gov.tr

